

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ ПРИШТИНА – ЛЕПОСАВИЋ
INSTITUTE FOR SERBIAN CULTURE PRISHTINA – LEPOSAVIC

Тематски зборник

НАТО АГРЕСИЈА НА СРЈ (РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ) ДА СЕ ВЕЧНО ПАМТИ

Београд, 2022.

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Факултет за пословне студије и право
Факултет за информационе технологије и инжењерство
Универзитета „Унион – Никола Тесла“ у Београду

Тематски зборник

НАТО АГРЕСИЈА НА СРЈ (РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ) – ДА СЕ ВЕЧНО ПАМТИ

Београд, 2022.

Тематски зборник
НАТО АГРЕСИЈА НА СРЈ (РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ)
– ДА СЕ ВЕЧНО ПАМТИ

Издавачи

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Факултет за пословне студије и право
Универзитета „Унион – Никола Тесла“ у Београду

Суиздавач

Факултет за информационе технологије и инжењерство
Универзитета „Унион – Никола Тесла“ у Београду

За издавача

Проф. др Драган Танчић, директор
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Проф. др Милан Радосављевић, декан
Факултет за пословне студије и право,
Универзитета „Унион – Никола Тесла“ у Београду

Уредници

Проф. др Драган Танчић
Проф. др Миодраг Гордић

Лектура

Муниба М. Дрековић

Припрема за штампу

Миодраг Панић

Штампа

ГИД „Pi-press“, Пирот

Тираж

50

ISBN 978-86-89025-74-3

Institute for Serbian culture with headquarters in Leposavić
Faculty for business studies and law
Faculty of information technology and engineering
Univerziteta „Union – Nikola Tesla“ u Beogradu

Thematic Proceedings

NATO AGGRESION ON SRJ (REPUBLIC OF SERBIA) – TO REMEMBER FOREVER

Belgrade, 2022

Тематски зборник
НАТО АГРЕСИЈА НА СРЈ (РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ)
– ДА СЕ ВЕЧНО ПАМТИ

ПОДРЖАЛО ЈЕ

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
Министарство одбране Републике Србије

НАУЧНИ ОДБОР

Проф. др Милан Радосављевић, Факултет за пословне студије и право, Београд, Србија
Емеритус проф. др Живота Радосављевић, Интегрисани образовни систем за друштвене и природне науке, Београд, Србија

Проф. др Драган Танчић, Институт за српску културу, Приштина – Лепосавић, Србија

Проф. др Маја Анђелковић, Факултет за информационе технологије и инжењерство, Београд, Србија

Проф. др Милан Милошевић, Факултет за пословне студије и право, Београд, Србија

Проф. др Татјана Сењушкина, Кримски федерални Универзитет Вернадски, Симферопољ, Руска Федерација

Проф. др Изток Подбрегар, Факултет за организационе науке, Крањ, Универзитет у Марибору, Словенија

Проф. др Полона Шпрајц, Факултет за организационе науке, Крањ, Универзитет у Марибору, Словенија

Проф. др Дејан Михаиловић, Технички универзитет Монтереи, Мексико

Проф. др Александар Федоров, Педагошки институт, Таганрог, Русија

Проф. др Миленко Мацура, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Србија

Проф. др Јован Базић, Универзитет у Косовској Митровици, Косовска Митровица, Србија

Др Предраг Терзић, Институт за политичке студије Београд, Србија

Др Александра Пећинар, Национална истраживачка фондација „Елефтериос К. Венизелос” Цханиа, Крит, Грчка

Проф. др Бранко Крга, Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, Србија

Проф. др Обрад Стевановић, Криминалистичко полицијска академија, Београд, Србија

Проф. др Саша Кнежевић, Правни факултет, Универзитет у Нишу, Ниш, Србија

Проф. др Марко Атлагић, Филозофски факултет, Косовска Митровица

Проф. др Срђан Алексић, Адвокатска канцеларија Алексић, Ниш

Проф. др Владета Радовић, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, Ниш, Србија

Проф. др Божидар Форца, Факултет за пословне студије и право, Београд, Србија

Проф. др Оља Арсенијевић, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија

Проф. др Јан Марчек, Факултет за пословне студије и право, Београд, Србија

Проф. др Марко Парезановић, Академија за националну безбедност, Београд, Србија

Доц др Иван Петровић, Војна академија, Универзитет одбране, Београд, Србија

Доц др Иван Вулић, Војна академија, Универзитет одбране, Београд, Србија

- Проф. др Реља Жељски, Академија за националну безбедност, Београд, Србија
- Доц. др Александар Мартиновић, Правни факултет, Нови Сад
- Др Велибор Лазаревић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Др Јасмина Ахметагић, научни саветник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Др Марија Јефtimiјевић Михајловић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Др Ана Стишовић Миловановић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Др Александар Павловић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Др Звездана Елезовић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Др Гордан Бојковић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Др Срђан Словић, научни саветник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Др Драгана Јањић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Др Иван Бецић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Др Весна Зарковић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Др Далибор Велојић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Др Мирјана Бечејски, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Др Ана Мумовић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Др Ивана Женарју-Рајовић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Проф. др Миодраг Гордић, Факултет за пословне студије и право, Београд, Србија

SCIENTIFIC COMMITTEE

- prof. dr Milan Radosavljevic, Faculty of Business Studies and Law, Belgrade, Serbia
 Emeritus Prof. dr Života Radosavljević, Integrated Education System for the Social and Natural Sciences, Belgrade, Serbia
- prof. dr Dragan Tancic, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia
- prof. dr Maja Andjelkovic, Faculty of Information Technology and Engineering, Belgrade, Serbia
- prof. dr Milan Milosevic, Faculty of Business Studies and Law, Belgrade, Serbia
- профессор Татьяна Сенюшкина, Крымский федеральный университет имени В. И. Вернадского, Симферополь, Российская Федерация
- prof. dr Iztok Podbregar, Faculty of Organizational Sciences, Kranj, University of Maribor, Slovenia
- prof. dr Polona Sprajc, Faculty of Organizational Sciences, Kranj, University of Maribor, Slovenia
- prof. dr Dejan Mihailovic, Monterey Technical University, Mexico
- prof. dr Aleksandar Fedorov, Pedagogical Institute, Taganrog, Russia
- prof. dr Milan Macura, Ministry of education, science and technological development, Belgrade, Serbia
- Professor Dr. Jovan Bazic, University of Kosovo Mitrovica, Kosovska Mitrovica, Serbia
- dr Aleksandra Pecinar, National research foundation “Elefterios K. Venizelos” Chania, Crete, Greece
- prof. dr Sasa Knezevic, Faculty of Law, University of Niš, Niš, Serbia
- prof. dr Marko Atlagic, Faculty of Philosophy, Kosovska Mitrovica
- prof. dr Srdjan Aleksic, Law Office Aleksić, Niš
- prof. dr Vladeta Radovic, Faculty of Philosophy, University of Niš, Niš, Serbia
- prof. dr Bozidar Forca, Faculty of Business Studies and Law, Belgrade, Serbia
- prof. dr Olja Arsenijevic, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia
- prof. dr Branko Krga, Faculty of Diplomacy and Security, Belgrade, Serbia
- prof. dr Jan Marcek, Faculty of Business Studies and Law, Belgrade, Serbia
- prof. dr Marko Parezanovic, National Security Academy, Belgrade, Serbia
- assist. prof. dr Ivan Petrovic, Military Academy, University of Defense, Belgrade, Serbia
- assist. prof. dr Ivan Vulic, Military Academy, University of Defense, Belgrade, Serbia
- prof. dr Relja Zeljski, National Security Academy, Belgrade, Serbia
- assist. prof. dr Aleksandar Martinovic, Faculty of Law, Novi Sad
- dr Velibor Lazarevic, Research Associate, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia

- dr Jasmina Ahmetagic, Scientific Advisor, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia
- dr Marija Mihajlovic Jeftimijevic, Research Associate, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia
- dr Ana Stisovic Milovanovic, Research Associate, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia
- dr Aleksandar Pavlovic, Research Associate, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia
- dr Zvezdana Elezovic, Research Associate, Institute for Serbian Pristina - Leposavic, Serbia
- dr Gordan Bojkovic, Research Associate, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia
- dr Srdjan Slovic, Scientific Advisor, Institute for Serbian Pristina - Leposavic, Serbia
- dr Dragana Janjic, Senior Research Associate, Institute for Serbian Pristina - Leposavic, Serbia
- dr Ivan Becic, Senior Research Associate, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia
- dr Vesna Zarkovic, Senior Research Associate, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia
- dr Dalibor Velojic, Research Associate, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia
- dr Mirjana Becejski, Research Associate, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia
- dr Ana Mumovic, Research Associate, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia
- dr Ivana Zenarju-Rajovic, Research Associate, Institute for Serbian Pristina - Leposavic, Serbia
- prof. dr Miodrag Gordic, Faculty of Business Studies and Law, Belgrade, Serbia

РЕЦЕНЗЕНТИ

- Проф. др Бранко Крга, Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, Србија
- Проф. др Реља Жељски, Академија за националну безбедност, Београд, Србија
- Проф. др Обрад Стевановић, Криминалистичко полицијска академија, Београд, Србија
- Проф. др Полона Шпрајц, Факултет организационих наука, Крањ, Универзитета у Марибору, Словенија
- Татјана Сењушкина, Кримски федерални универзитет Вернадски, Симферопол, Руска Федерација
- Проф. др Дејан Михаиловић, Технички универзитет Монтереи, Мексико
- Проф. др Драган Танчић, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Проф. др Божидар Форца, Факултет за пословне студије и право, Универзитета „Унион – Никола Тесла“, Београд, Србија
- Проф. др Марко Парезановић, Академија за националну безбедност, Београд, Србија
- Проф. др Оља Арсенијевић, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Проф. др Миодраг Гордић, Факултет за пословне студије и право, Универзитета „Унион – Никола Тесла“, Београд, Србија
- Михаил Папас, Факултет за стране језике и књижевност, Универзитет у Букурешту, Румунија
- Далибор Велојић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Јасмина Ахметагић, научни саветник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија
- Ана Стишовић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија

REVIEWERS

prof. dr Branko Krga, Faculty of Diplomacy and Security, Belgrade, Serbia

prof. dr Relja Zeljski, National Security Academy, Belgrade, Serbia

prof. dr Obrad Stevanovic, Criminal Police Academy, Belgrade, Serbia prof. dr Polona Sprajc,
Faculty of organizational sciences, University of Maribor, Slovenia

профессор Татьяна Сенюшкина, Крымский федеральный университет
имени В. И. Вернадского, Симферополь, Российская Федерация

prof. dr Dejan Mihailovic, Monterey Technical University, Mexico

prof. dr Dragan Tancic, Institut of Serbian culture, Leposavić, Serbia

prof. dr Bozidar Forca, Faculty for business studies and law, University “Union - Nikola
Tesla”, Belgrade, Serbia

prof. dr Marko Parezanovic, National Security Academy, Belgrade, Serbia

prof. dr Olja Arsenijevic, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia

prof. dr Miodrag Gordic, Faculty for business studies and law, University “Union - Nikola
Tesla”, Belgrade, Serbia

Michail Pappas, Faculty of Foreign Languages and Literature University of Bucharest, Romania

Dalibor Velojic, Research Associate, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia

Jasmina Ahmetagic, Scientific Advisor, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic,
Serbia

Ana Stisovic, Research Associate, Institute for Serbian Culture, Pristina - Leposavic, Serbia

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	13
Стојан Коњиковац ХЕРОЈСКА 549. БРИГАДА	15
Драган Станковић АНГАЖОВАЊЕ 250. РАКЕТНЕ БРИГАДЕ ПРОТИВВАЗДУХОПЛОВНЕ ОДБРАНЕ У ОДБРАНИ СТРАТЕГИЈСКОГ ОБЈЕКТА БЕОГРАД ЗА ВРЕМЕ АГРЕСИЈЕ НАТО 1999. ГОДИНЕ	45
Весна С. Зарковић НАТО АГРЕСИЈА 1999. ГОДИНЕ У ИСТОРИЈСКОМ КОНТЕКСТУ СРПСКО-АЛБАНСКИХ ОДНОСА И ВЕЛИКИХ СИЛА	69
Оља Арсенијевић, Јасмина Арсенијевић, Ненад Перић НАУЧНА РАЗМАТРАЊА НАТО АГРЕСИЈЕ НА СРЈ СА ОСВРТОМ НА БОМБАРДОВАЊЕ РТВ НОВИ САД	83
Ђорђе Затезало, Миодраг Гордић ПРИМЕНА ИСКУСТАВА ИЗ НАТО АГРЕСИЈЕ НА ОПРЕМАЊЕ САВРЕМЕНИМ СРЕДСТВИМА ПВО ВОЈСКЕ СРБИЈЕ	101
Јован Симијановић ИСТОРИЈА СЕ ПОНАВЉА, БОМБАРДОВАЊА КРАЉЕВА 1944. И 1999. ГОДИНЕ	129
Никола Бошњак, Миодраг Гордић, Иван Петровић ПРИМЕНА ФАЗИ ЛОГИКЕ У УНАПРЕЂЕЊУ ТАКТИКЕ ГАЂАЊА ЛЕТЕЛИЦА РАКЕТНИМ СИСТЕМИМА ЗА ПРОТИВВАЗДУХОПЛОВНА ДЕЈСТВА	143
Јелена Петровић, Предраг Гордић, Драган Танчић ПРОБЛЕМИ КАДРОВСКЕ ПОЛИТИКЕ У ПСИХОЛОШКОМ РАТУ	165
Реља Жељски, Невена Гаврић, Александар Глигоријевић УНИШТАВАЊЕ КРИТИЧНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ ТОКОМ АГРЕСИЈЕ НАТО-а НА СРЈ	185

Милица Д. Јотов, Тамара С. Ратковић

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА – БОМБАРДОВАЊЕ У ЈАПАНУ

И СРБИЈИ 197

Александра Весовић, Јован Гордић

ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ МЛАДИХ У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

О НАТО АГРЕСИЈИ – СТАЊЕ И ТЕНДЕНЦИЈЕ 209

ПРЕДГОВОР

Историјска паралела са којом се суочавамо данас, обележавајући двадесет три године од трагично вођеног оружаног сукоба против једне суверене и самосталне државе на тлу Европе показује нам јасну слику постојања дијалектичких, цивилизацијских догађаја који на нивоу научних законитости одређују геополитичке односе како у Европи, тако и у целом свету. Данас, двадесет и три године после НАТО агресије на Савезну Републику Југославију, поново имамо оружани сукоб на тлу Европе који се води супротно свим нормама и начелима међународног права. Исто као и пре двадесет и две године имамо оружану интервенцију једне државе на другу, али за разлику од тада, овога пута имамо такорећи неподељену осуду једне државе која врши ударе на територију друге државе, посебно од стране такозваног „просветљеног” запада. Шири историјски контекст и прави узроци сукоба се уопште не разматрају, а и што би, када би у том случају многи морали да ставе прст на чело како би видели где су све погрешили. А када би се то десило, видели би да су Пандорину кутију управо отворили бесомучном агресијом на један народ, који само није хтео да подлегне разноразним белосветским притисцима да се одрекне своје историје, своје државе и колевке, свога културног настанка Косова и Метохије. И данас поједини западни аналитичари сматрају да треба да учине по који уступак Руској Федерацији прихватајући Крим као део територије ове државе у замену за признавање независности Косова и Метохије, као да тргују својом робом, а не историјским и културним благом и светињом једног другог народа – Срба, народа који се готово цео жртвовао зарад цивилизацијских победа у Првом и Другом светском рату. И данас се том народу као и пре двадесет и тридесет година говори како је на погрешној страни историје и како живи у деведесетим годинама, несхватајући да управо својим хистеријским одлукама Запад својевољно сам хрли у српске деведесете године немаштине и енергетске катастрофе. И данас се на жалост праве паралеле антируске хистерије са антисрпском хистеријом од пре више деценија. Медијски инжењеринг је исти, а само је име народа замењено. Баш због свега овога, на нама остаје да памтимо сво зло које је једна мултинационална организација учинила према нама, убијајући преко 1500 цивила, уништавајући нам фабрике, енергетска постројења и путну инфраструктуру, сејући бомбе, хемијски и нуклеарни отпад због кога и дан данас предњачимо у најагресивнијим болестима данашњице. Баш због тих медијских манипулатора, који нам говоре да смо за све били криви и који би нам то опет говорили

када би им се указала прилика, приморани смо да се боримо за истину и за чување историјских чињеница којима се неће моћи манипулисати. У таквим условима ми данас и одржавамо овај скуп, скуп посвећен херојској одбрани једног малог по броју, а великог по делима, народа од агресивних војних, политичких и пропагандних манипулатора код којих истина нема лице већ наличје. Управо због тога, циљ овог скупа је да кроз научно и стручно утемељена излагања научника и компетентних стручних лица из свих сфера друштвеног живота допринесемо спознаји истине о НАТО агресији на СРЈ (Републику Србију), да наставимо да развијамо самосвест и културу сећања о значају историјских чињеница помоћу којих се можемо у садашњости и у будућности да се одупремо медијским и политичким неморалним „спин” мајсторима, раноразним „ботовима”, „троловима” и „астросурферима”, као и да дамо препоруке и смернице за даља истраживања из разних научних области, а које се односе на НАТО агресију на СРЈ.

Научни тематски зборник „НАТО АГРЕСИЈА НА СРЈ (РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ) – ДА СЕ ВЕЧНО ПАМТИ” је зборник мултидисциплинарног карактера. У њему је карактер овог историјског догађаја, сагледан са правног, политичког, економског, филолошког, социолошког, геостратешког, историјског, етнолошког и наравно безбедносног аспекта. Сагледани су узроци, поводи и последице ове агресије изведене уз кршење свих међународних норми и Повеље УН, као и сам утицај ове агресије на актуелну геополитичку ситуацију у Европи и покретање тачкова историје које више није могуће зауставити. Због наведених чињеница определили смо се да Факултет за пословне студије и право, Универзитета „Унион – Никола Тесла” у Београду и Институт за српску културу Приштина, са седиштем у Лепосавићу, приреди научну тематску монографију „НАТО АГРЕСИЈА НА СРЈ (РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ) – ДА СЕ ВЕЧНО ПАМТИ”.

Издавање научног тематског зборника подржали су Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, Министарство одбране, Министарство унутрашњих послова Републике Србије и Канцеларија за Косово и Метохију.

У реализацији израде научне тематске монографије учествовали су аутори из земље и иностранства, универзитетски професори, стручњаци, докторанти, студенти, као и носиоци државних делатности у овим сложеним мултидисциплинарним садржајима.

У име Института за српску културу Приштина – Лепосавић, Факултета за пословне студије и право и Факултета за информационе технологије и инжењерство Универзитета „Унион – Никола Тесла” и научног, захваљујемо се на учешћу у раду, са жељом за даљу и плодотворну сарадњу.

Проф. др Миодраг Гордић

Проф. др Драган Танчић

Скојан КОЊИКОВАЦ*

ХЕРОЈСКА 549. БРИГАДА

Апстракт: Херојска 549 бригада из Призрена и Приштинског корпуса, имала је специфичне и изузетне задатке током 1998/99. године.

Угушењем оружане побуне, на простор КиМ долази ОЕБС, па самим тим и у зону одговорности бригаде. Њиховим доласком погоршава се безбедносно стање, и дешава се реорганизација терористичке, паравојне УЧК. Ценећи даљи развој ситуације, благовремено смо кренули са припремама за почетак НАТО агресије.

Почетак НАТО агресије дочекали су припремљени, концентришући све снаге за одбрану од саме државне границе.

Од почетка битке на Кошарама пратили смо шта се дешава код нашег десног суседа, 125. мтбр. После месец дана борби и немогућности да непријатељ оствари своје циљеве на правцу Кошара проценили смо да предстоји покушај пробоја преко наше зоне одговорности.

Непријатељ је изабрао правац преко планине Паштрик. Испоставило се да је битка на Паштрику била војнички исход рата, битка која је омогућила постижање Кумановског споразума.

Допринос бригаде у одбрани Србије оценили су њени припадници, наш народ, војно и државно руководство.

За испољени хероизам и самопожртвовање, заслуге у одбрани своје отаџбине током НАТО агресије 1999. године, а поводом дана Војске Југославије 16. јуна 1999. године, председник Савезне Републике Југославије одликовао је нашу бригаду орденом Народног хероја и зато носи епитет „херојска 549. мтбр“.

Кључне речи: 549. моторизована бригада, битка на Паштрику, ратни пут, херојска бригада.

О ХЕРОЈСКОЈ БРИГАДИ

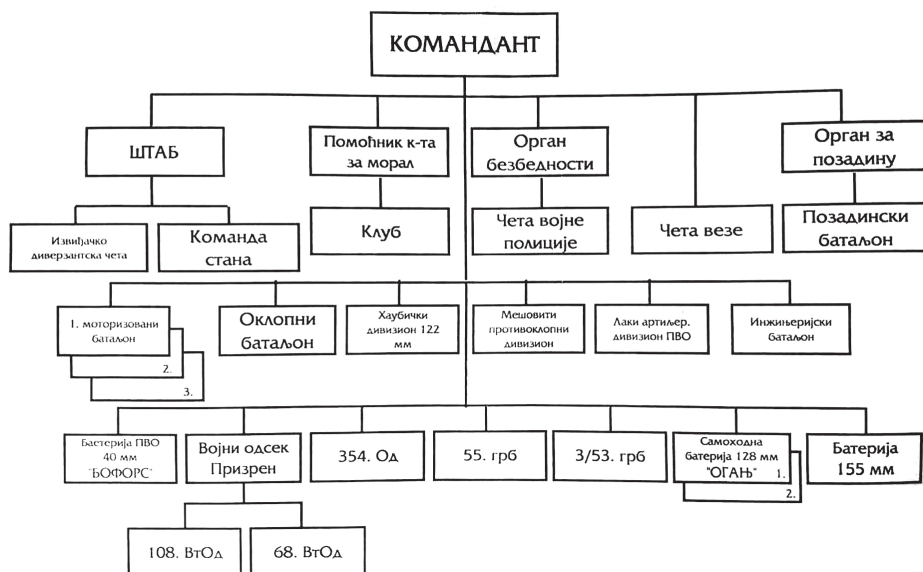
Назив 549. моторизована бригада (мтбр) јединица је носила од 1999–2007. године. У Призрену је позната под именом бригада Душан Силни, а на Косову и Метохији био је распрострањен назив Призренска бригада. Бригада је била

* бригадни генерал у пензији, skonjковac40@ gmail.com

размештена у гарнизону Призрен, у касарни „Цар Душан Силни“, а њен 2.мтб био је детешован у гарнизонском месту Ђаковица у касарни „Девет Југовића“.

На бригаду у Призрену логистички се ослањао 55. грб а на њен 2.мтб у Ђаковици 53. грб. Као и све јединице тог ранга, бригада је имала командни део, борбени део и логистички део. Бројно стање бригаде без граничних батаљона, у миру било је од 1.800 до 2.400 људи. Поред јединица у миру, у рату је имала јединице које је формирала мобилизацијом и део јединица ојачања које јој је доделио ПрК. Када говоримо о 549. мтбр током 1999. године, говоримо о свим овим придатим и претпочињеним јединицама које су ушле у састав наше бригаде.

CACTAB 549. мт6р Y PATY

Организацијско-формацијска структура 549. мтбр у рату

За сваку јединицу, па и за нашу бригаду, најважнији ресурс су људи. Бригада је много радила на изградњи војних колектива, подстицала морал јединице и обученост људи, што је одиграло кључну улогу у свим изазовима који су је снашли. Крајем маја 1999. године бригада је имала нешто више од 14.000 бораца, око 550 официра, 450 подофицира, а остало су били војници на одслужењу војног рока, резервисти и добровољци.

Добровољаца је било око 2.000. То су били добровољци из Србије, Републике Српске, као и странци, највећим делом Руси, Украјинци и појединачно Грци, Бугари и други. То су били добри борци. Неустрашиви, добро обучени, изузетно храбри, а опет довољно опрезни када треба. Већина је имала ратна искуства. Познавали су „законе“ рата, а дошли су добровољно. Имали су осећај припадности по вери и правди.

Зона одговорности 549. мтбр

Зона одговорности обухватала је општине: Призрен, Ђаковицу, Ораховац, Суву реку и општину Гора са општинским местом Драгаш. У зони одговорности бригаде живело је око 400.000 људи, од којих су 88% албанске националности. Својим распоредом бригада се налазила у првом ешалону ПрК, на тежишту одбране и била је у улози главних снага одбране Косова и Метохије из правца Албаније. Бригада је затварала дримско-косовски операцијски правац. У рату бранила је 90 км државне границе према Албанији и 60 км према Северној Македонији.

Други моторизовани батаљон из Ђаковице током НАТО агресије бранио је део државне границе према Републици Албанији од превоја Ђафа Ванес до Паштрика, по дубине до река Бели Дрим и Ереник. Као самостални батаљон на почетку рата са свим снагама одбране бројао је око 1600 војника и старешина а касније бројно стање је нарасло на 2500.

Бригада се попуњавала на екстериторијалном принципу из Јабланичког округа. Само 3. мтб целокупан је био попуњен од резервног састава, у осталим јединицама попуњавали су се критичне специјалности или неки од нижих састава.

1998. ГОДИНА ВЕЛИКИХ ИЗАЗОВА

За херојску 549. мтбр од посебног значаја је 1998. година када се повећавају изазови, а задаци постају борбени. Стање у зони одговорности бригаде у првој половини 1998. године било је сложено. Време је било прожето сталним тензијама и неизвесношћу. Вести о нападима Шиптара на разним местима биле су скоро свакодневне. Претње терориста сваким даном постајале су све веће. Почињу напади на полицијске патроле. На комуникацијама, шиптарски терористи су вршили пресретање моторних возила и неовлашћено вршили легитимисање људи. Цивили су извођени из аутобуса, путничких возила или из својих домова, нестајали без трага и одвођени у логоре. Учестала су киднаповања људи који су радили на својим њивама и у виноградима. Скоро сваки дан је био исти, у ваздуху се осећала напетост а међу народом узнемиреност. Све чешће су грађани пријављивали полицији да су видели терористе у униформама са ознакама УЧК у околини њихових села. Шиптари су неуморно копали ровове на све стране. Српско становништво, иако слабо наоружано, организовало је дежурства и страже по селима.

Нимало случајно, у исто време, од почетка 1998. године демонстрације шиптарског становништва, биле су мирне, али масовне. У Призрену је било и по 15.000 људи а у осталим местима од 3.000 до 5.000 готово сваког дана. Очигледно је да су демонстрације биле планске и добро координисане по свим градовима. Циљ демонстрација је био да прикрију стварне намере шиптарских терориста у организовању оружане побуне на Косову и Метохији. Демонстрације су тендециозно привлачиле пажњу светских медија и јавности, представљајући учеснике мирних протеста као легитимне борце у одбрани грађанских права и интереса против „угњетавања“ од стране државних власти. У позадини таквих мирних и масовних окупљања, на територији Косова и Метохије шиптарске терористичке снаге су постепено запоседале и успостављале контролу територије.

Већ од фебруара путеви су небезбедни. Прекинут је пут Ђаковица-Клина-Приштина и Ђаковица-Клина-Србица-Косовска Митровица. Прекида се и пут од Призрена преко Ораховца, Малишева према Приштини. Остају безбедни путеви Призрен-Сува Река – Штимље – Приштина и Призрен-Брезовица-Урошевац-Приштина. У априлу 1998. године прекида се и пут Призрен-Сува река-Штимље и за нас остаје за употребу само пут од Призрена преко Брезовице, Урошевца према Приштини.

Сваким даном постаје све теже и напетије. Људи су почели да шаљу жене и децу у безбеднија места. Сви смо знали да је сукоб са шиптарско-терористичким снагама изванредно, само се чекао тренутак када ће почети.

Почетком 1998. године крећу покушаји илегалних упада и насртаји на државну границу са простора Албаније, повећава се број граничних инцидената. Покушавају се унети велике количине наоружања и ратне опреме у нашу земљу. Било нам је јасно због чега се то ради. Војска није нападана

по дубини територије, пролазила су војна возила, колоне али су нападани полицијски пунктови и возила. То су били подмукли напади „цивила са ватреним оружјем“ који су се скоро свакодневно дешавали. Војска је нападана на државној граници приликом покушаја терориста да илегално преносе наоружање.

До марта 1998. године на граничним караулама налазило се свега 30 до 40 граничара са двојцом старешина, командиром карауле и његовим замеником. На самим караулама вршено је појачано обезбеђење државне границе.

У циљу спречавања илегалног уношења наоружања у своју зону одговорности, команда 549. мтбр по добијеном наређењу донела је одлуку о изласку дела јединица у простор, у функцији дубинског обезбеђење државне границе. Већ неколико година најављивана су крвава пролећа. Разумели смо да је то време дошло.

Већ 23. марта 1998. године наше две борбене групе изашле су из касарне и упућене су на дубинско обезбеђење државне границе и то:

– БГ¹-1 прво је изашла у рејон Ландовице, а нешто касније премештена је у рејон објекта Чеја (тт 548), јужно од Призрена за око 10 км, командант БГ био је мајор Урош Николић командант 1.мтб,

– БГ-2 изашла је у рејон Бабај Бокса, југозападно од Ђаковице за око 10 км, командант БГ био је мајор Драган Ристић командант 2.мтб.

Команда Приштинског корпуса врло брзо је увидела да су то недовољне снаге за овако сложен задатак. Због тога је 125. мтбр, која је била наш десни сусед, наређено формирање борбених група у простору. Током маја 1998. године у зони одговорности 549. мтбр, у функцији дубинског обезбеђење државне границе већ су биле четири борбене групе.

– БГ-3 посела је рејон у близини села Рогова код Махадри махале, командант БГ био је мајор Радивој Паравиња командант ХАД²-а 122 мм,

– БГ-4 изашла у рејон Дубрава на Опољу, командант БГ био је мајор Јанко Поповић командант МПОАД³-а.

То су били самостални борбени састави који су све до краја рата 1999. године остали на тим местима. Са једне стране вршили смо дубинско обезбеђење државне границе, а са друге стране избегли смо негативна искуства из дивљих република Југославије када је војска остала у касарнама. Бригада је дубински обезбеђивала државну границу према Републици Албанији на фронту од 90 км. Током 1998. године на граници са Албанијом било је 176 граничних инцидената, што говори о величини насртаја терориста на државну границу.

1 Борбена група

2 Хаубички дивизион

3 Мешовити противоклопни дивизион

Одлука команданта 549. мтбр за спречавање убацивања ШТС4

Када би граничари открили покушај илегалног прелаза или уношења наоружања ступили би у борбу са терористима на самој граници. Из борбених група на дубинском обезбеђењу државне границе одмах се кретало у помоћ граничарима и вршиле блокаде праваца који изводе у дубину наше територије. Такође по потреби и добијању одређених информација упућивало би се људство у заседе, које су морале бити у дубини граничног појаса. Нови рат куцао је на вратима.

Бригада је у то време реализовала следеће задатке:

- 1) дубинско обезбеђење државне границе,
- 2) појачано обезбеђење војних објеката и
- 3) контролу територије на више начина:
 - борбену обуку изводили смо у простору,
 - покретима јединица вршили смо демонстрацију силе. То је терористима било упозорење да смо ту, а за српско становништво охрабрење.

4 Шиптарско-терористичке снаге

АНТИТЕРОРИСТИЧКА БОРБЕНА ДЕЈСТВА ТОКОМ 1998. ГОДИНЕ

Ради ширег погледа и повезивања догађаја потребно је подсетити се да је немачки БНД⁵ још 1987. године, за време Ханса Дитриха Геншера док је био министар спољних послова Немачке, отворила своју испоставу у амбасади у Тирани као базу за антисрпске операције. Немачка влада је 1995. године у Тирани потписала немачко-албанску изјаву о «решењу косовског питања». То је буквално значило подршку Албанцима на Косову и Метохији за самоопредељење, а тиме дефакто право на сецесију, тероризам и оружану побуну. Ништа се не дешава случајно.

Тероризам је глобална претња човечанству и велики број земаља у свету хвата се у коштац са том опасношћу. Тероризам албанских екстремиста трајао је у разним облицима дуже време.

Терористичка паравојна УЧК објавила је своје постојање 22. априла 1996. године серијом терористичких напада на цивиле и полицију на Косову и Метохији. У серији напада у Дечанима, Штимљу, код Косовске Митровице и Пећи погинуло је пет а рањено четири лица. У то време представљали су мањину. По неким анализама имали су подршку 15-20% становништва Косова и Метохије, али су имали дугогодишње корене у Европи, Америци посебно у Албанији, где су уз благонаклоност земаља домаћина прикупљали новац и наоружање.

Терористи нису убијали само полицајце већ и Албанце који нису подржавали независност, девојке које су биле у вези са србином, запослене албанце у државним установама а нису напустили државне органе на њихов позив, сараднике служби безбедности по њиховим подацима али и оне који су имали добре односе са Србима. Познато је да је Идриз Баљај био део Харадинајеве групе, задужен да се бави нелојалним Албанцима, па је тако директно наредио или извршио убиство више десетина својих сународника⁶. Терорисали су и друге мањине на Косову и Метохији: Роме, Турке, Горанце и остале кршећи основна људска права и слободе која су универзална. То су радили пре рата, за време рата, а раде то и данас.

Напред изнето потврђује и Закон о измени и допуни закона бр. 04/Л-261 о ветеранима УЧК који предвиђа три категорије бораца ветерана УЧК. Прва категорија су они који су били ангажовани од 1991. до 05. марта 1998. године и били активни до окончања рата. Друга категорија су они који су били ангажовани након 05. марта 1998. године и били активни до окончања рата. Трећа категорија су они који су мобилисани у рату након 31. марта 1999. године и били активни до окончања рата односно ангажовани као прва и друга категорија али нису били активни до краја рата. Из овога се недвосмислено види да је тероризам на простору Косова и Метохије почео од 1991. године.

После много терористичких акција, уз помоћ страног фактора, тероризам је узео маха 1998. године. Средином године терористи су под својом контролом држали већ око 40% територије Косова и Метохије.

5 Немачка обавештајна служба.

6 Ало, 26.12.2017, аутор Спутник.

У таквој ситуацији било која држава на свету, па и Србија, морала је реаговати. Врховни савет одбране Савезне Републике Југославије донео је одлуку о угушењу оружане побуне на територији Србије на простору покрајине Косова и Метохије. Од 25. јула до 29. септембра 1998. године вршено је гушење оружане побуне и вођена офанзива МУП-а и Војске Југославије против терористичке паравојне УЧК на простору Косова и Метохије. Односно, стране у сукобу биле су полиција Републике Србије и Војска Југославије са једне и припадници терористичке паравојне УЧК са друге стране. Активности нису биле усмерене нити вођене против Албанског народа.

Једна од помоћи страног фактора терористичкој и паравојној УЧК били су центри за обуку терориста. На простору Албаније налазили су се у Тирани, селу Сурељ код Тиране, Елбасану, Тропоји, Бајрам Цури, Пешкопеји, Куксу, Вићедолу, Крум, Шијаку и Зерет. Обука се вршила и у бази Урала у Турској. Обуку су вршили професионални војни инструктори и легионари из западних држава и Турске. Њима се 1998. године прикључују приватне фирме за војну обуку из САД, Велике Британије и Немачке. Најкасније 1999. године придружују се и припадници ЦИА када се активности обуке проширују на прецизна упутства за борбу против српских полицијских снага, војних постројења и јединица, уз употребу обавештајних података ЦИА и НАТО.

У јавности се доста писало о улози Албаније и других земаља у наоружавању, финансирању, јавној и тајној помоћи ове терористичке паравојне организације.

Бригада је поред редовних задатака које је обављала до тада, у својој зони одговорности током угушења оружане побуне реализовала деблокаду путева, разбијање и уништење терористичких јединица, разоружање и ослобађање насељених места, првенствено села и града Ораховца. Успешно је извршила 13 антитерористичких борбених дејстава и до 29. септембра 1998. године у потпуности је реализовала све задатке.

Предаха није било, уз осећање поноса због успешног извршења борбених задатака наставили смо реализовати своје редовне обавезе које су биле бројне:

- појачано обезбеђење државне границе и спречавање уношења оружја и ратне опреме из Републике Албаније и Северне Македоније,
- појачано обезбеђење војних објеката,
- борбена контрола територије и заштита комуникација,
- оправка и сређивање борбене технике,
- уређење објеката и положаја у простору за боравак у зимским условима,
- уређење и маскирање објеката за заштиту од дејства из ваздушног простора,
- извиђање и припрема објеката за расељавање ратних материјалних резерви,
- запречавање државне границе по плану ПрК,
- наставак радова на изградњи караула „Бојан Денић“ и „Владан Микићевић“ и припрема за почетак градње карауле „Ликен“.

Медији и влада САД критиковали су само Милошевићеву власт, иако је било очигледно да би ова врста терористичких напада изазвала реакцију било које власти, не само у Србији него и у свету. Једна од највећих светских агенција РУДЕР-ФИН која се бави односима са јавношћу, маркетингом и комуникацијама са седиштем у Њујорку, изабрана је да води односе са јавношћу једне стране у сукобу, наравно не нашу. Подразумева се да је добро профитирала. Високи Комесар УН за људска права био је реалнији у својим изјавама.

ДОЛАЗАК МИСИЈЕ ОЕБС-А

За ово време из држава НАТО пакта стизале су претње војном интервенцијом. Након обуставе антитерористичких дејстава снага безбедности СР Југославије, како се ситуација у односима са НАТО погоршавала, приступило се преговорима за политичко налажење решења кризе на на Косову и Метохији.

Под претњом бомбардовања Србије 13. октобра 1998. године постигнут је „Споразум о мисији ОЕБС-а⁷ за верификацију стања на Космету“ између председника Слободана Милошевића и Ричарда Холбрука. Седиште мисије било је у Приштини, по свим општинским местима били су регионални центри одакле су верификатори реализовали своје задатке. На Косово и Метохију требало се распоредити око 2.000 ненаоружаних посматрача ОЕБС-а, али мисија никад није комплетирана онако како је било предвиђено. Укупан број посматрача пред НАТО агресију био је око 1.400 људи. Чланови међународне мисије ОЕБС су били из више земаља. Углавном се радило о провереним официрским кадровима обавештајаца.

Њихов формални циљ био је да се увере у акције сукобљених страна на територији Косова и Метохије и поштовање одредби резолуције Савета безбедности ОУН број 1199⁸, контролишу употребу тешког наоружања и надгледају примирје између терористичке УЧК и снага безбедности СРЈ.

Стварни циљ њихове мисије био је да помогну реорганизацију УЧК после потпуног пораза током угушења оружане побуне, помогну у обуци терориста и логистици како би терористи повратили позиције на терену. Други кључни задатак ове мисије био је да припреме и обезбеде логистичку подршку за НАТО бомбардовање Србије (чија је одлука у суштини већ била донета).

Крајњи циљ је био дестабилизација Косова и Метохије ради свргавања српског председника Слободана Милошевића, као предуслов за покораване Србије и инсталирање нове НАТО дестинације, у функцији оживљавања и проширења концепта НАТО-а.

Председавајући ОЕБС-а, Бронислав Геремек 17. октобра 1998. године именовао је америчког генерала у пензији Вилијама Вокера за шефа ове верификационе мисије ОЕБС-а. Његов заменик био је британски генерал Џон Древјенкијевич. У Регионаланом центру Призрен најодговорнији је био канадски генерал Жозеф Мазовљев.

7 Организација за европску безбедност и сарадњу.

8 Durch, William J. (2006), str 382, *Twenty-first-century Peace Operations*. US Institute of Peace Press.

У ствари, посматрачи ОЕБС-а са Вокером на челу, који је био агент ЦИА⁹, видели су само оно што су хтели да виде, били су параван за операције подршке УЧК. Познато је да је Вокер организовао скуп УЧК у селима Драгобиље и Ликота где су формирали штабове и постављали локалне команданте УЧК. Сведоци смо да су чланови Вокерове мисије у својим извештајима безочно лагали. Потврђено је да је споразум у 80% случајева прекршила УЧК, али то није било важно. Оптуживао нас је да наше војно-полицијске снаге изазивају сукобе, јер их наводно провоцирамо нашом појавом.

У исто време евро-амерички медији стварали су хушкачку атмосферу, немилосрдно млели српски народ и истину.

Потписивањем споразума са ОЕБС-ом створена је обавеза да се снаге безбедности повуку са једног броја значајних објеката које смо држали у простору. Јединице Војске Југославије морале су да се врате у матичне гарнизоне а МУП се повлачи ван територије Косова и Метохије. У нашој зони одговорности остале су све четири борбене групе у простору у функцији дубинског обезбеђења државне границе.

По споразуму нисмо могли напустити касарне у Призрену или Ђаковици без претходне најаве ОЕБС-у. Ако би ишли на неки задатак посматрачи ОЕБС-а би дошли и пратили нас на извршењу задатка. На челу и на зачељу колоне ишла су њихова возила.

Од средине октобра 1998. године до 24. марта 1999. године, када је почела НАТО агресија, терористи уз помоћ страних ментора искористили да се реорганизују. Овај споразум је био спас за терористичку и паравојну УЧК, којој је помогао да поново оживи. Положаје са којих су се снаге безбедности СР Југославије повукле, они су запосели.

Долазак мисије ОЕБС-а обезбедио је да се смањи опасност од почетка бомбардовања али су поново почели проблеми на територији првенствено за цивиле. Међу становништво се вратила несигурност, јер сам долазак мисије ОЕБС-а у безбедносном смислу није побољшао стање.

Терористи се појављују на путевима који више нису безбедни ни за цивиле ни за војску. Тим путевима припадници мисије ОЕБС-а ишли су нормално.

За Шиптаре је долазак мисије био велико олакшање. Терористичке снаге имале су подршку у обуци, наоружавању, организацији. Могле су поново да јачају, формирају борбене саставе и јединице. Уместо да чувају мир ОЕБС је враћао терористе у живот.

Забележен је велики број инцидената на граници упадом мањих или већих терористичких група, са великом количином наоружања, муниције и друге опреме.

Од средине октобра 1998. до 24. марта 1999. године бригада је вршила:

- контролу територије,
- појачано дубинско обезбеђење државне границе, са четири борбене групе,
- појачано обезбеђење војних објеката и
- одржавање технике и борбених средстава.

9 Централна обавештајна агенција.

НАГЛО ПОГОРШАЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ У МЕТОХИЈИ ПОЧЕТКОМ 1999. ГОДИНЕ

Већ током фебруара и марта 1999. године у зони одговорности бригаде све више су се појављивали терористи. Није се могла толерисати њихова појава на путевима као и учестали напади на наше снабдевачке колоне. Морало се нешто урадити. Обуку јединица које нису биле у саставу борбених група изводили смо у вежбовним просторијама. Све јединице које су изводиле обуку пратили су посматрачи ОЕБС-а.

На граничном појасу појавиле су се шиптарске терористичке групе које су из дана у дан јачале. Поред тога, непријатељ је са своје стране у Албанији имао 2. пешадијску дивизију редовне војске, центре за обуку терориста где је било распоређено око четири хиљаде терориста и НАТО инструкторе. У јединицама терористичке УЧК били су пристигли и страни (исламски) плаћеници са искуством из претходних ратова по Азији и Африци. Пси рата дошли су из Авганистана, Чеченије, Турске, Пакистана, Алжира, Босне и Херцеговине, Хрватске, Швајцарске и Немачке. Све чешће могло се чути о могућем распореду НАТО снага на простору Албаније.

Са наше стране налазила се наша бригада.

Узимајући у обзир ове чињенице, као и податке до којих смо дошли ми нисмо смели дозволити да водимо борбу на два фронта. Са једне стране да вршимо одбрану територије Републике Србије на граници са правца Албаније, а на унутрашњем плану да водимо борбу против шиптарско-терористичких снага. Када би дозволили развој таквог сценарија били би унапред осуђени на неуспех. Скоро немогуће је успешно водити борбу истовремено на два фронта. Зато смо уз одобрење команде Приштинског корпуса до почетка НАТО агресије предузели анти-терористичка борбена дејства на уништењу шиптарско-терористичких снага које су биле лоциране у нашој зони одговорности. Тиме смо створили предуслове да по отпочињању агресије на Србију можемо концентрисати све снаге у одбрани Србије на државној граници.

Од почетка марта није било дана без догађаја на граници или у зони одговорности. У ваздуху се осећало да ће се нешто десити. Код народа се вратио осећај напетости и несигурности. Поучени искуством из претходне године знали смо шта нам ваља чинити. Не препуштајући ништа случају поново смо почели да враћамо контролу територије у наше руке.

У раним јутарњим часовима 20. марта 1999. године посматрачи напуштају нашу територију и одлазе у Северну Македонију. Наравно да нам нису најавили одлазак из наше зоне одговорности, иако смо по споразуму ми били гарант њихове безбедности. Чињеница је да су показали велику пристрасност. Ми смо своје обавезе према њима испунили часно, поштено и професионално. Када су посматрачи ОЕБС-а 20. марта 1999. године отишли, нама је било јасно да је агресија извесна и да се време мери данима. У континуитету догађаја у јутарњим часовима 23. марта 1999. године Косово и Метохију напустиле су хуманитарне организације. Нисмо се изненадили овим догађајем после одласка ОЕБС-а. Знали смо да се време до агресије мери сатима.

У то време дешавања у нашој земљи била су светски догађај и тема број један о којој се говорило. Нико у свету није веровао у нашу могућност супростављања агресији НАТО-а.

Свесни предстојећих збивања ми смо радили наш посао не препуштајући ништа случају. Непосредно пред НАТО агресију извршили смо дисперзију материјално-техничких средстава из наших издвојених магацина и из касарне. Спречили смо почетно уништавање убојних средстава и технике. Највећи део вантрупних резерви држали смо на шлеперима, ради обезбеђења мобилности.

Команду смо изместили из касарне у град. Велике су обавезе да би се команда изместила из касарне и поново формирала све елементе командног места у овако специфичним условима. После одређеног времена премештали смо основно командно место на другу локацију.

У команди бригаде имали смо ажуриране све планове везане за насталу ситуацију. Команда бригаде разрадила је Одлуку команданта бригаде за одбрамбени бој и Заповест за извршење овог задатка. Заповест је благовремено пренета потчињеним командантима.

Задатак бригаде био је:

- сачувати живу силу и ратну технику од уништења,
- бранити и одбранити државну границу на фронту 150 км (90 км према Албанији и 60 према Македонији),
- завршити активности ради успостављања потпуне контроле зоне одговорности и
- сачувати народ од терора шиптарских терориста у својој зони одговорности.

План одбрамбеног боја 549. мтбр

Рат против Савезне Републике Југославије је нелегалан, јер несумњиво крши повељу Уједињених нација. Из игре су избацили Организацију Уједињених Нација. Да се подсетимо појединих делова повеље Уједињених нација: У члану 2, алинеја 2, истиче се да „чланице Уједињених Нација регулишу своје спорове мирним средствима, тако да мир и међународна безбедност, као и правда, не буду довођени у опасност“, а у алинеји 3. стоји „да се у међународним односима уздржавају од претњи или употребе силе, било против територијалног интегритета или политичке независности сваке државе, било на сваки други начин неспојив с циљевима Уједињених Нација“. А поготово није дозвољено ступање у рат без одобрења Савета Безбедности.

Ако започињете рат а да вас нико није напао то је агресија. Без правног основа започела је агресија на Савезну Републику Југославију 24. марта 1999. године. Повеља УН познаје само два случаја оправдане војне акције. Случај одбране или колективне одбране у оквирима војног савеза по члану 51. повеље УН или у случају да Савет безбедности УН одлучи да употреби силу за успостављање угроженог међународног мира. Савет безбедности једини може донети овакву одлуку и нико други осим њега нема то право. Овде видимо да је НАТО одузео дато право Савету безбедности. Ниједна од ове две претпоставке није испуњена. СР Југославија никога није напала, ни једну другу државу нити је Савет безбедности донео одлуку о употреби силе. Очигледно да су постојали други интереси који су надјачали међународно право.

Рат за одбрану отаџбине захтева велику пожртвованост, високе моралне и људске врлине, храброст, јунаштво, љубав према браниоцима отаџбине и подношење жртава у корист народа и отаџбине.

Дан након отпочињања агресије, одмах ујутру 25. марта 1999. године не губећи ниједан дан, без обзира на нове околности везане за превласт непријатеља у ваздушном простору, кренули смо да елиминисемо терористе у троуглу Сува река – Ораховац – Призрен. Тај простор је од виталног значаја за нас, због безбедности и проходности у зони одговорности, елиминисања непријатеља у централном делу зоне одговорности и елиминисања непријатеља у позадини јединица које бране државну границу.

БИТКА ЗА ПАШТРИК, ВОЈНИЧКИ ИСХОД РАТА

Након виђеног на лицу места, снимања репортаже после стратегијског бомбардовања наших положаја, доживљаја током разговора са браниоцима Србије и сагледавајући историјски значај одбране Србије, ратни извештач Милован Дреџун назвао је битку за Паштрик „други косовски бој“. Тај назив дао је својој књизи коју је као аутентично сведочење онога што је видео и доживео објавио одмах после рата.

Терористи су од 09. априла 1999. године на Кошарама покушавали извршити продор на нашу територију. Циљ њиховог дејства на том правцу био је, извршити силовиту и брзу копнену инвазију и заузети северни део Метохије, направити коридор и спојити се са снагама терориста у подручју

Јабланице. Шиптарско-терористичке снаге успеле су ући само до наше друге линије одбране, што је неколико километара у зависности од правца напада.

Команда 549. мтбр свакодневно је пратила шта се дешава на правцу нашег десног суседа. После месец дана борбених дејстава на правцу Кошара, заустављања непријатеља у даљем продору, било нам је јасно да терористи не могу остварити циљ на том правцу. Знали смо да ће доћи до напада на нашем правцу. Процењивали смо само време када ће отпочети напад и којим од тактичких праваца ће највероватније кренути.

Када су терористи схватили да не могу пробити одбрану Војске Југославије и остварити циљ на правцу Кошара, почео је напад преко планине Паштрик у склопу дримско-косовског оперативног правца, који за разлику од претходног омогућава употребу борбене технике. За правац другог копненог напада поново су изабрали један од тежих тактичких праваца који је планински и тешко проходан.

Битка за Паштрик је ваздушно-копнена битка, вођена између припадника наше бригаде и припадника УЧК, које је подржала регуларна војска Републике Албаније како копненим снагама тако и средствима ватрене подршке. Највећу подршку копненим снагама агресора свестрано и активно је пружала НАТО авијација и НАТО борбена група „Јастреб“. Подршка је усмерена да се успостави коридор и отвори пут НАТО копненим снагама да лакше и брже започну копнену операцију против Србије.

Борбена дејства су се одиграла тежишно од ширег рејона карауле „Горожуп“ 55. грб до врха Паштрика и карауле „Ликен“, на граници Савезне Републике Југославије и Републике Албаније. То је била највећа и најтежа битка наше војске током НАТО агресије. Слободно можемо рећи да је то највећи и најтежи бој који је наша бригада водила ради спречавања непријатеља да копном продре на простор Метохије. НАТО планери дали су јој назив „Стрела“. По завршетку дејстава ми смо је назвали „Сломљена стрела“. Трајала је од 26. маја до 10. јуна 1999. године.

Циљ агресора био је да се уз подршку тактичког и стратегијског ваздухопловства НАТО, што пре раздију снаге нашег првог ешелона одбране на граници, успостави коридор дуж реке Бели Дрим и да за шест сати, најдуже два дана уђу у град Призрен. Од Призрена би се наставила борбена дејства према Сувој Реци, превоју Дуље на Милановац планини и даље ка Приштини.

Дејством из ваздуха ваздухопловство НАТО, било је у функцији и вршило непосредну подршку и заштиту копнених снага терориста. Неутрализацијом до уништења снага одбране на Паштрику стварани су предуслови за продирање терориста преко граничне линије.

То је била најасиметричнија битка у историји ратовања. Исто као што је НАТО агресија на нашу земљу била најасиметричнија, противправни напад на једну суверену земљу. То истичем на основу чињеница да су САД као предводник агресије у то време биле на врхунцу своје политичке, економске и војне моћи, да нас је нападо 19 најразвијенијих земаља света. Ако узмемо у обзир и оне земље које су уступиле свој ваздушни простор онда је број нападача 26.

Непријатељ је покушао да изврши изненађење и своје главне снаге и офанзивна дејства усмерио је преко планине Паштрик. То је простор карактеристичан због тешко проходног терена, литица, делимично је пошумљен. Употреба оклопних и механизованих јединица на овом тактичком правцу није била могућа у првој фази операције, па се употреба снага свела на употребу пешадијских снага.

Употреба оклопних и механизованих јединица била би у другој фази напада. По окончању заузимања Паштрика, осигурању бокова и издијањем у Призренско поље непријатељ би употребио борбена средства у захвату асфалтног пута долином реке Бели Дрим.

Каналисани тактички правац од граничног прелаза Врбница дуж асфалтног пута ка Призренском пољу и Призрену пред почетак НАТО агресије запречили смо противтенковским препрекама, армирано-бетонским и металним тетраедрима, ватреним фугасама. На неколико места припремљено је зарушавање терена. У минске дунаре урађене у миру у склопу уређења територије положили смо укупно 7 тона експлозива. Минско запречавање било је постављено дуж читаве границе према Албанији.

Са непријатељске стране налазиле су се:

– **Копнене снаге НАТО алијансе на територији Албаније.** У свом саставу имали су око 12.000 војника, 30 тенкова, 27 вишецевних бацача ракета М-270 као и друга артиљеријска оруђа. Ударна НАТО оперативна група „Јастреб“ дошла је из Немачке, бројала је око 5.100 бораца. Штаб ове оперативне групе налазио се код места Кцире близу државне границе. Колико је важна ова јединица треба рећи да је у свом саставу имала је борбене хеликоптере Апач, хеликоптере Блек хоук, радаре за откривање ватрених положаја артиљерије, норвешке тимове командоса,

– **НАТО авијација** активно је пружала подршку терористима из ваздуха, у свом саставу имала је 24 хеликоптера АХ-64 Апач, 22 транспортна хеликоптера УХ-60 Блек хоук, 44 борбена авиона А-10 тандерболт за блиску подршку копненим снагама, бомбардере Б-1, Б-2 и Б-52, ловце Ф-16 Фајтинг фалкон, мираж, Ф/А-18 Хорнет командни авиони Авакс. Тајни назив операције подршке терористичким снагама НАТО пријатеља из ваздуха био је „Индиректна рука“.

– **снаге 2. пешадијске дивизије редовне албанске војске,**

– **шиптарске терористичке снаге,**

– **страни (исламски) плаћеници** са искуством из претходних ратова по Азији и Африци. Пси рата дошли су из Авганистана, Чеченије, Турске, Пакистана, Алжира, Босне и Херцеговине, Хрватске, Швајцарске и Немачке,

– **НАТО инструктори** у јединицама и саветници у врховном штабу УЧК.

– **Атланска бригада** са простора северне Америке. Велики је допринос албанске и америчке државе у формирању ове формације и учешће у рату на Косову и Метохији.

– ЦИА је из свог центра у Куксу одржавала везу, вршила контролу и навођење. Обезбеђивао их је британски САС који се касније директно укључио у ток копнене операције.

Било је око 35 хиљада непријатељских војника у албанском троуглу Кукс-Крума-Вицдол.

На тлу Северне Македоније НАТО је имао 17.000 војника, 157 тенкова, 300 борбених возила и 84 артиљеријска оруђа. Узимајући у обзир да је бригада бранила 60 км према Северној Македонији, битно је напоменути да је мањи део ових снага био усмерен ка нашој зони одговорности, са планом да се укључе тек после отварања коридора у рејону Паштрика.

Са наше стране налазила се наша бригада са потчињеним јединицама и то:

- 6 караула из 53. граничног батаљона (3/53. грб),
- 55. грб,
- 354. одред из 354. пешадијске бригаде из Куршумлије (354.од/354.пбр),
- Војни одсек Призрен са приштапским јединицама (ВОд Призрен),
- Војни одсек Ђаковица са приштапским јединицама (ВОд Ђаковица),
- 68. Војно-територијални одред из Драгаша (68. ВтОд),
- 108. Војно-територијални одред из Призрена (108. БтОд),
- 113. Војно-територијални одред из Ђаковице (113. ВтОд),
- Противтерористички батаљон 72. спец. бригаде (72.спец.бр.),
- Инжињеријска чета из 52. инж. пука (инжч/52.инжп),
- Одељење одбране и цивилне заштите из Призрена (ОдОиЦЗ Призрен), и јединицама ојачања:
- две артиљеријско-ракетне батерије 128. мм „Огањ“ из 52. мешовите артиљеријско-ракетне бригаде,
- једна артиљеријска батерија ПВО 40 мм „Бофорс“ из К-де РВ и ПВО,
- једно одељење ПВО ракетног система в/в Р-60 (РЛ-2),
- једно одељење ПВО ракетног система в/в Р-73Е (РЛ-4М) и
- два одељења ПОР ракетног система „Фагот“.
- Подршку су пружале три батерије 155 мм из 52. мешовите артиљеријско-ракетне бригаде.

Знали смо да успех не зависи од мноштва, већ од осећања у нама, нашим војницима, резервистима, добровољцима и старешинама. После успешно реализованих 13 анти-терористичких борбених дејстава 1998. године, Јешкова, Кадаша, ослобађања простора између Призрена, Суве Реке и Ораховца при чему су уништене две терористичке бригаде, поновног ослобађања Црмљана, Тусуса, успеха у обезбеђењу државне границе, успешно реализоване мобилизације, плански реализованог запречавања на граници, потпуне контроле наше зоне одговорности били смо потпуно сигурни у себе, нашу јединицу и мотивисани за одбрану Србије на самој државној граници. Дошао је дан „Д“¹⁰.

10 Дан извршења борбеног задатка.

Надморска висина наших положаја на Паштрику кретала се од 587 до 1.986 метара. Одбрану тактичког правца у захвату реке Бели Дрим према Призрену изводио је први моторизовани батаљон наше бригаде. Командант 1.мтб био је мајор Урош Николић. У бригади су били прекаљени борци из 1998. године као и из борбених дејстава током марта 1999. године, завидног борбеног морала и самопоуздања.

У рејону Карауле „Ликен“ од почетка агресије налазио се део Извиђачке чете, 549. мтбр капетана Драшка Кандића и део 52. Извиђачке чете, ПрК. Одбрана државне границе вршена је по систему појачаног линијског и дубинског обезбеђења.

На рејон одбране 2.мтб, чији је командант био потпуковник Влатко Вуковић, дана 26. маја 1999. године око 04.30 часова терористи су извршили демонстративни напад од Ђафа Прушит ка Кунори. Артиљерија војске Албаније дејствовала је вишецевним бацачима ракета, хаубицама и минобацачима свих калибара. Овај копнени напад није показао велики интензитет и нисмо померали наше снаге. Одмах смо одговорили ватром. Дејствовали смо артиљеријском ватром батерије хаубица 122 мм. Одговор је био снажан и успели смо одбити тај напад па су дејства на овом делу границе утихнула. Око 11 часова укључила се и дејствовала је НАТО авијација по овом рејону. Није било губитака код нашег 2.мтб.

Истог дана око 04.30 часова кренуо је напад на превој Ликен и на положаје на којима се налазило око 25 припадника ИДЧ/549.мтбр. Велики број терориста уз снажну артиљеријску ватру успео је прићи државној граници на око неколико десетина метара од наших положаја. Храбри извиђачи показали су прави професионализам у извршавању борбених задатака и организовано дочекали наступање терориста. Предност је још увек била на нашој страни јер су наши положаји надвишавали правце са којих су се терористи пробијали. Дејства су постала интезивна и блиска. У непосредном ватреном окршају и размени ватре нанети су велики губици непријатељу. Херојски бранећи положај на самој државној граници смртно је погођен војник Раде Вејин из Апатина а рањен водник Иван Петковић. Извиђачи из ПрК нису били потчињени 2.мтб али су били интегрисани у систем одбране овог подручја, а командовање је било обједињено.

После демонстративних напада на претходним правцима, на правцу карауле Горожуп која се налази са јужне стране планине Паштрик, око девет часова кренуо је главни напад терориста. Отворена је снажна ватра по Горожупском платоу и самој граници у функцији ватрене припреме напада. На фронту од шест километара јачина наших снага била је око 400 припадника, граничара и војника из бригаде. Тачније на том правцу налазила се 1. чета, нашег 1.мтб, а на караули „Горожуп“ припадници карауле јачине два вода. На самој граничној, односно првој линији налазило се укупно око 200 наших бораца.

У првој линији наступало је око 1.000 терориста у четири стрељачка строја, који су били на удаљености један од другог око 200 метара. Поред тога,

у непосредној близини границе било је 5.000 терориста. Имали су подршку артиљерије војске Албаније. Тенкови су гађали посредно са дистанце где их не видимо као и хаубице 122 мм, минобацачи 120 мм и вишецевни бацачи ракета. Током самог почетка напада авијација агресора није дејствовала. Био је то сукоб наше војске са албанском војском и терористама.

У команду бригаде током јутарњих часова 26. маја 1999. године, почели су стизати извештаји о све чешћем дејству на наше положаје на Горожу-пу. Одговорили смо нашим вишецевним бацачима ракета, хаубицама 122 мм и минобацачима 120 мм. Наносили смо непријатељу прилично велике губитке.

У току првог дана терористи су нападали у више наврата. Напади су били силовити. Командир прве чете капетан Бобан Димитријевић са расположивим снагама упорно је бранио прву линију са циљем да не дозволи продор дуж реке Бели Дрим. Командир карауле водник Горан Николић бескомпромисно је бранио положаје отпорне тачке на караули и око карауле.

У команди бригаде интензивно смо пратили стање на Горожупу јер интензитет дејства постајао је све већи. Напади агресора били су силовити и јасно се видало да превазилазе оквире граничног инцидента. Све је указивало да је то главни правац напада непријатеља.

Командант бригаде, пуковник Божидар Делић одмах је наредио да се изврши припрема и да се ради стабилизације стања, на Паштрику формира Истурено командно место. Наредио је да нас четворица помоћника команданта бригаде, потпуковник Зоран Ђокић као обавештајни орган, потпуковник Влада Јакшић начелник артиљерије, потпуковник Бошко Лемић начелник ПВО и ја као начелник оперативног органа, формирамо ИКМ. На основу функције одређен сам за команданта ИКМ.

Одмах смо се спремили и отишли на Планеју где се налазила осматрачница командира чете. За око два сата пристигли смо на Планеју. Кућа команде је била велика, урађена од чврстог материјала.

Долазак старешина из команде бригаде унео је додатни осећај сигурности код свих бораца и подигнут је морал код наших јединица. Формирали смо ИКМ и известили команданта бригаде о реализацији задатка.

Увезана су дејства свих јединица на положајима, командовање је учињено ефикаснијим, предузете су неопходне додатне мере безбедности и покривени међупростори. Већ у току првог дана борби на Паштрику бројни су примери херојства војника и старешина.

Непријатељ је и даље снажно дејствовао на граници. Због тога што нисмо имали довољно људи непријатељ је успео на источним падинама планине Паштрик да направи пробоје на три места. Продори нису били веће дубине. Највише што су успели да се уклизне у нашу територију било је од 200 до 400 метара, на једном месту око километар. Морали смо кориговати део наших положаја. На новим положајима успели смо да стабилизујемо линију. Поднели смо извештај команданту о новом пресеку стања на Горожупу, указали на све потешкоће и затражили ојачање снага.

Припадници карауле Горожуп држали су упорно своје положаје, иако је сама зграда карауле била срушена ранијим дејством хеликоптера Апач. Положаји на караули “Горожуп” били су на тежишту одбране. Прецизном ватром и активирањем МРУД-ова наши граничари зауставили су напад терориста и нанели им велике губитке. Херојство наших граничара са карауле Горожуп је за пример. До доласка јединица ојачања појачали смо дејство сопствене артиљерије.

Због јаке бочне ватре коју смо трпели са јужних падина Паштрика, били смо принуђени да плански, уз одобрење команданта бригаде поседнемо другу линију одбране која се протезала: Горожупска бачила – село Бинај – село Тајец. Избегли смо могућност окружења дела снага на самој државној граници. На линији одбране, јединице су успеле да брзо организују одбрану и да потпуно контролишу ситуацију. Очекивао се долазак јединица ојачања.

До пада мрака на Паштрику имали смо око 1.000 људи, а сутрадан око 1200 што је било довољно за успешну одбрану на том правцу. Доласком ојачања додатно се појачао морал и осећали смо се снажнијим. На самој граници било је 600 до 700 бораца. Знали смо да битку добија онај ко је чврсто одлучио да је добије. Утихнуле су борбе а користећи ноћ учврстили смо положаје и извршили увезивање јединица на фронту. Осећало се олакшање затварањем међупростора и ојачањем положаја где су била најјача дејства.

Напад агресорских снага на Горожупском правцу почео је сутрадан око шест часова ујутро, одмах по сванућу. Напад је извршен уз снажну артиљеријску подршку оружаних снага Алабније и уз подршку НАТО авиона из ваздуха. То је био почетак НАТО ваздушне подршке непријатеља током битке на Паштрику. Уследио је одговор – контрабатирање. Развила су се јака борбена дејства на целом положају. Дејства су била интензивна и блиска током целог преподнева. Авијација НАТО снага наставила је да дејствује по граничном појасу. Кад год би дејствовала авијација, терористи су покушавали да заузму повољније положаје за заштиту и продуже напад. Напади су трајали без престанка све до 16.00 часова. Без обзира на бројност и подршку НАТО авијације, агресор није успео да разбије нашу одбрану и заузме нове позиције.

У касним поподневним часовима преко мотороле јавио ми се командир граничне чете капетан Горан Мишић. Известио ме је да се са припадницима карауле припремио за повратак на нашу караулу. Граничари су лагано и опрезно кренули ка караули. Капетан Мишић ме је извештавао после сваког скока, „минус педесет“. Сваки од ових извештаја значио је да су се за педесет метара приближили караули. Било је напетост и неизвесно. Изненадним нападом наши војници су разбили терористе на положајима око карауле и поново је посели. Овом храбром иницијативом граничара објект карауле иако срушен, опет је био у нашим рукама. То је позитивно утицало на целокупну нашу одбрану.

Пошто су се шиптарске снаге уклиниле планирали смо да те уклињене цепове очистимо нападима у бокове како би поново држали комплетну граничну линију.

Командант је одлучио да нам упуту јединицу добровољаца. Са њима смо до сада реализовали више антитерористичких борбених дејстава и добро смо

се познавали. Јединица је састављена од добровољаца из Русије, Украјине и наших добровољаца који су имали борбеног искуства. Јединица је имала четири одељења, укупно око 35 људи. Прихватили смо их на Паштрику и увели у ситуацију на терену.

После успешног дејства добровољаца наше јединица вратиле су се потпуно на нашу граничну линију. Успоставили смо чвршћу линију на самој граници. До краја рата никада више гранична линија није прешла у непријатељеве руке.

Већ наредног дана током преподнева уочени су покрети агресора као и увођење свежих снага. Сваког дана дејствовала је НАТО авијација, авиони А-10, Ф-16, укључила се и НАТО стратегијска авијација. То је било до тада невиђено и неочекивано од стране агресора. Узимајући у обзир намену стратегијске авијације, да се употребљава на стратегијској дубини од 100 и више километара од фронта.

Та стравична дејства се заиста не могу описати. У дубини територије Албаније, на око 20 километара, видимо по два стратегијска авиона како се приближавају. Осећај је као да гледаш смрти у очи. Користили су авионе Б1 и Б52 који су летели на висинама између 7.000 и 8.000 метара. Осам мотора на крилима иза себе остављало је велике беле трагове. Уђу на нашу територију, направе један круг, изнад Призрена према Ђаковици и у другом кругу изруче 110 тона бомби и поклопе простор 200 са 800 метара. Ту површину сравне са земљом. Растиње, камене ограде, електрични стубови, све нестане остану само патрљци. Зато се ова врста дејства стратегијске авијације назива „Тепих бомбардовање“.

Стратегијски авион Б 52

Тепих бомбардовање наших положаја на Планеји

Овог пута изручили су товар бомби у рејону села Планеје. Све је спржено као месечев пејзаж. Док су трајале борбе на Горожупу НАТО авијација је упорно гађала наше положаје по дубини. Стање у јединицама на Горожупском платоу остало је непромењено.

Страни медији већ су били известили да су шиптарско-терористичке снаге потпуно овлададе десном обалом реке Дрим и да предстоји њихов улазак у Призрен. Такође су известили о уништењу два батаљона наше војске као и да код нас влада потпуни хаос. Ништа од тога није било истина, била је то чиста пропаганда.

Поподне сам прихватио ратног дописника РТС-а новинара Милована Дрецуна, дао сам интервју у коме сам изнео демант изјава НАТО потпарола Џејми Шеја.

На даље снимљени су војници и старешине на самој караули „Горожуп“ поред рушевина. Снимљен је простор око карауле који је и са једне и друге стране границе био преоран кратерима авионских бомби и артиљеријских пројектила. Наша писана и електронска средства информисања пренела су извештај ратног репортера.

Најтежи дан био је 31. мај 1999. године, још једном је храброст браниоца била на испиту. Непријатељ је употребио све снаге и покушао да изврши продор на нашу територију. Тек што је свануло уз снажну подршку хаубица, вишецевних бацача ракета и минобацача, почео је нови напад агресорских јединица са територије Албаније. Агресор је нападао снагама јачине од око 1.500 људи. Релативно јаке пешадијске снаге терористи су ангажовали на уском простору.

И овога пута дочекани су масовним дејствима наших браниоца. Борци су дејствовали прецизном запречном ватром и активирали МРУД-ове. Борбе са терористима водиле су се на блиским одстојањима. Карактеристично је да су дејства била масовна, великог интензитета а на појединим местима и у домету

ручних бомби. Током целог преподнева непрекидно су се смењивали звуци обостраног дејства артиљерије и стрељачке ватре. НАТО авијација дејствовала је снажно у подршци шиптарских терориста на копну. И поред свега чврсто смо држали своје положаје. Нисмо се бојали нити осећали страх. Чинећи све да нас униште само су нас уздизали и јачали наш борбени дух.

Посебно током овог дана бројни су примери херојства, пожртвованости и личних примера наших бораца. Током борбених дејстава и одбране државне границе на Паштрику у тим тренуцима све се решавало, коначни исход битке, рата и будућности. Непријатељ је мењао тежиште, места покушаја пробоја нашег првог ешелона али нигде није успео пробити.

На положајима за одбрану од објекта Срнеж ка објекту Врапче налазио се командир вода из 1.мтб, стари водник Велибор Бошевски са својом јединицом. Интензитет дејства непријатеља по овом положају постајао је све жешћи. Безбедност војника постајала је видно угрожена. Процењујући ситуацију и у циљу заштите својих војника стари водник Велибор Бошевски преко мотороле позвао ме и затражио одобрење да своју јединицу повуче на резервне положаје.

Командант бригаде пуковник Божидар Делић пратио је међусобну комуникацију старешина јединица на Паштрику и пре него што сам успео одговорити Бошевском, пренео му је наређење **НЕМА НАЗАД, ИЗА ЈЕ СРБИЈА**. Рекао му је да ће одмах добити адекватну ватрену подршку. Тако је и било остварили смо јаку ватрену подршку наших снага. Терористима су нанети велики губици и створена паника међу њима. Стање се стабилизovalo на том правцу а ми смо задржали наше положаје.

На ИКМ командовали смо из поткровља троспратне зграде. Скинули смо довољан број црепова да можемо имати преглед догађања на граничној линији. Негде око 13 часова ломило се да ли ће непријатељ успети да се продије или ћемо успети да задржимо своје положаје. Сва четворица заједно смо процењивали стање на фронту. Била је веома сложена ситуација. У процени смо се сложили где се налазе непријатељске главне снаге и одакле их доводе ка караули „Погај“. Одлучили смо да свим снагама и концентричним дејствима јединица подршке поклопимо ту просторију. Испоставило се да смо правилно проценили одакле надиру главне снаге непријатеља. Употребили смо два пражњења батерије вишецевних бацача ракета, нашу бригадну артиљеријску групу хаубица 122мм, батаљонску групу минобацача 120 мм и поклопили главне снаге непријатеља.

Батерија ВБР 128 мм „Огањ“, излазила је из реона размештаја на ободу града где је била маскирана. По доласку на обележено место врши се кратко припрема за дејство по Плану ватри и заузимају елементи за дејство по унапред припремљеним елементима. За кратко време испољено је бочно дејство по датом циљу. Одмах након тога извршена је припрема за марш и враћање на место где су били и поново је вршено маскирање. Најдуже 5-10 минута након дејства већ би се створили НАТО авиони А-10 у ваздуху и тражили циљ али наши ВБР-ови нису били ту. Тако смо остваривали подршку и сачували наша борбена средства од дејства НАТО авиона.

После дејства свим снагама подршке стање на самој борбеној линији се стабилизovalo и почела је општа бежанија непријатеља. Код наших јединица осетило се олакшање. Десетак дана након тога непријатељ је камионима извлачио погинуле.

Предузете су одмах мере пружања помоћи рањеним и њихова евакуација. После стабилизације стања на фронту у поподневним сатима непријатељ је снажно употребио авијацију. За неких сат времена небо изнад нас било је прекривено НАТО бомбардерима.

Истрчали смо напоље, претрчали двориште и ушли у подрум суседне троспратне зграде. Овај подрум смо раније одредили као склониште ако дође до дејства по ИКМ. Настављено је дејство НАТО авијације, чула се подмукла тутњава авиона, гађали су сваку кућу у Шех махали а земља се непрекидно тресла. Неколико сати трајало је дејство по Шех махали. У једном тренутку погођена је зграда у којој смо се налазили. Авио бомба захватила је само половину зграде. Одједном је настао мрак, прашина и гасови били су толики да се једва могло дисати. Од нас 36 сви који су се налазили у делу зграде који је погођен авиобомбом погинуло је осам а десет војника је рањено. Погинуо је и потпуковник Бошко Лемић начелник ПВО.

Рукама смо копали и успели направити узак пролаз. Кренуло је извлачење једног по једног. Извлачили смо се кроз отвор пречника свега 40 центиметара.

На даље слушали смо експлозије и дејства по Шех махали. После потмуле експлозије чуле су се и експлозије осталих бомби, које су експлодирале ударом у земљу. После њих изнад Планаје се појавила огромна црна печурка, слична оној која се појављује после експлозије атомске бомбе. Непрекидно дејство авијације отежавало је спасавање затрпаних, повређених и рањених.

Дејство НАТО авијације по ИКМ у Шех Махали

Командант је одмах предузео мере и из Призрена упутио санитетске екипе, групе за рашчишћавање са техником и цистерне са водом.

У размаку између два дејства авијације водила се борба за извлачење затрпаних војника испод бетонских плоча.

До краја дана наши спасиоци успели су да из рушевина извуку 17 војника. Колико су интензивна борбена дејства била говори и чињеница да смо тог дана имали укупно 10 мртвих и 115 рањених.

ппук Бошко Лемич

Извлачење повређених и погинулих

У току ноћи авиони су прелетали државну границу и наше положаје и вршили осветљавање бојишта. Изнад нас у ваздуху дуго времена налазила се светлећа лопта која је веома добро осветљавала бојиште, скоро као да је дан. Закључили смо да су ове бомбе почели да користе ради психолошког деловања на наше јединице у функцији спречавања преношења дејства на територију Албаније. С обзиром на то да смо ми били у одбрани користили смо време када је бојиште осветљено за појачано осматрање простора испред нас. По нама, непријатељ је тиме постигао супротан ефекат.

И нови дан почео је дејствима авијације по нашим јединицама на Паштрику. Терористичке групе, покушале су да се убаце са гребена на Паштрику али су их наши борци организовано дочекали и раздијене су.

У поподневним сатима у подршку Шиптарских терористичких снага поново су се укључили стратегијски бомбардери Б-52. У првом налету тоне бомби бацили су поново на Планају и Шех-Махалу. На нашу срећу сада на тим позицијама није било наших снага, тако да су тоне бомби бачене у празно. Језив је осећај јер се све то дешава на пар стотина метара од нас.

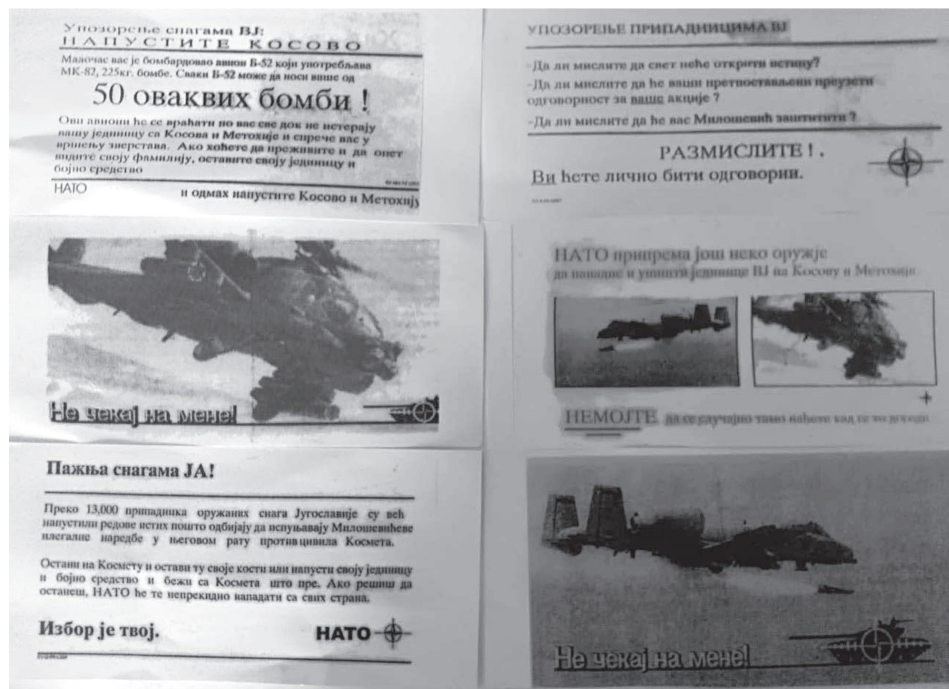
Стратегијска авијација током битке за Паштрик дејствовала је по нашим положајима 24 пута. Померања положаја наших јединица није било. Два пута су поклопили део наших јединица. Једном су поклопили артиљеријску јединицу у селу Послиште на Врбничком правцу а други пут Вод минобацача 120 мм на нашем правцу. Дејства стратегијске авијације издвајају борбе на Паштрику и нашу бригаду од осталих борбених дејстава непријатеља током 1999. године и једина смо бригада на свету која је ово преживела без померања положаја.

Према подацима, од свих дејстава НАТО авиона по Косову и Метохији када су употребљавали осиромашени уранијум, око 80% било је у зони одговорности наше бригаде. Неки објекти гађани су и по неколико десетина пута, као на пример брдо Чеја (тт 548) изнад села Жур. Овај објекат током НАТО агресије гађан је са око 600 бомби и око 5000 граната из авиона А-10.

Битка на Паштрику је посебна не само у смислу планирања, организовања и реализације, већ и у примени посебних облика борбе као и због НАТО примене психолошког ратовања дуж целе линије фронта. Поред копнене операције непријатељ је водио и психолошку операцију кроз медије и друге наступе као и бацање летака на положаје припадника 549 мтбр. Испојио је и облике неокортичког деловања на психу наших припадника, а посигао је супротан ефекат.

На конференцијама за штампу НАТО представници оптуживали су без милости. Саопштавали неистините податке о великом броју уништених наших јединица и борбених средстава, на пример да је на Паштрику уништен оклопни батаљон а тамо није био ниједан тенк. Увећавали су бројке јер су сматрали да је већа заслуга што је више убијено, уништено или срушено. А после тим истим људима долазе да наводно помажу, уче их да живе. Какво лицемерје које се понавља из генерације у генерацију, из простора у простор.

Пре подне надлетали су нас авиони и бацали летке. Укупно током борбених дејстава на Паштрику око десетак пута вршили су налете и испуштали пропагандне летке различитог садржаја.

Неколико летака који су бачени на наше положаје

Последње бомбардовање стратегијском авијацијом било је 8-9. јуна 1999. године. Око поноћи долетели су стратегијски авиони. Сигурно је оперативна група „Јастреб“ открила положај оделења минобацача 120 мм поручника Ернарда Калача. Избацили су прво један товар бомби од кога су два војника погинула, а шест рањено. Два минобацача која су се налазила на ватреним положајима потпуно су уништена. Уследио је други налет и дејство стратегијских бомбардера од чијег дејства је рањено поново неколико војника из састава ове јединице. Сво људство било је контузовано од експлозија авиобомби.

Дана 9. јуна 1999. године у Куманову, на аеродрому Аџи Тепе, потписан је Војно-технички споразум о прекиду бомбардовања и повлачења наших снага безбедности са Косова и Метохије. После потписивања споразума за зеленим столом у Куманову о прекиду борбених дејстава од 10. јуна 1999. године смањено се интензитет дејства на Горожупском платоу. Ни сада терористи нису поштовали потписани споразум и морали смо бити у пуној готовости ради очувања наших положаја.

После потписивања споразума у Куманову, обавеза наше бригаде била је да се дислоцира из матичне зоне одговорности и по плану изврши предају територије јединицама КФОР¹¹-а, укључујући и положаје на државној граници.

ПРЕГЛЕД ГУБИТАКА ТОКОМ ОБЕ ГОДИНЕ РАТА

Током угушења оружане побуне 1998. године и одбране наше зоне одговорности од НАТО агресије из правца Албаније 1999. године, настојали смо да колико год је било могуће сачувамо животе наших војника, старешина, резервног састава и добровољаца. Као и у свим ратовима тако и у овом жртве су биле неминовне. Следећи славне традиције наших предака старешине су увек биле на челу строја и личним примером предводиле своје јединице.

Током угушења оружане побуне 1998. године до почетка НАТО агресије погинуло је 10 припадника а 20 је рањено. Од тога била су 3 официра, 2 подофицира и 5 војника.

Током НАТО агресије 1999. године погинуло је 90 или 0,64% од бројног стања (14.000) које смо тада имали. У истом времену рањено је 300 припадника. Од 90 погинулих било је 5 официра, 2 подофицира, 28 војника на одслужењу војног рока, 44 војника у резерви, једно цивилно лице и 11 добровољаца.

У битци за Паштрик која је трајала 15 дана, погинуло је 26 припадника а 126 је било рањено. Битно је истаћи да је од 26 погинулих у битци за Паштрик, 20 припадника погинуло од дејства НАТО авијације или 77%, а 6 припадника је погинуло у непосредној борби са непријатељем.

На Паштрику бригада је нанела значајне губитке непријатељу. Према званичним подацима косовске Комисије за одређивање статуса ветерана

11 Међународне мировне снаге под вођством НАТО-а.

у борбама за Паштрик погинуло је 453 терориста, а рањено више од 700. У овај број нису урачунати губици Албанске војске, плаћеници и страни инструктори. Према сазнањима наших припадника, и страних извора, агресор је у операцији на Паштрику, имао око 800-1.200 погинулих и више стотина рањених.

Бригада је држала граничну линију до 12. јуна 1999. године кад смо доби-ли наређење Приштинског корпуса да се крене са одвајањем од непријатеља и припремом за дислокацију јединице. Одмах се кренуло са реализацијом задатка. Плански је вршено одвајање од непријатеља и повратак јединица у Призрен. Већ је почео долазак КФОР-а на простор Косова и Метохије. У гарнизон Призрен дошла је немачка оклопна бригада, а у гарнизон Ђаковица дошла је италијанска оклопна бригада „Гарибалди“.

ДОДЕЛА БРИГАДИ ОРДЕНА НАРОДНОГ ХЕРОЈА

Својом беспримерном храброшћу, пожртвовањем, издржљивошћу и моралном чврстином у борбеним дејствима против вишеструко надмоћнијег непријатеља, припадници бригаде доказали су непобедивост и одлучност у одбрани слободе и достојанства. Не може ништа да се упоређи са Паштриком, посебно због дејства стратегијске авијације. Највећи хероји одбране Паштрика су војници на одслужењу војног рока. То су млади момци који су тада имали 19 или 20 година, тек почели да се брију што докузује, колико су заправо млади били. Велико поштовање и признање заслужују и сви остали који су били ту на бранику Србије. Непријатељ није успео да оствари циљ и да пробије линију одбране на Паштрику. Битка је остала забележена као одлучујућа битка за копнену офанзиву НАТО алијансе.

Додела ордена Народног хероја нашој бригади

За показано херојство и самопожртвовање, заслуге у одбрани своје отаџбине током НАТО агресије 1999. године, а поводом дана Војске Југославије, 16. јуна 1999. године, председник Савезне Републике Југославије одликовао је нашу бригаду орденом Народног хероја и зато носи епитет „херојска 549. мтбр“.

ЗАКЉУЧАК

Одбрамбена операција на Паштрику остаће упамћена по херојству припадника 549.мтбр, посебно граничара са карауле „Горожуп“ и прве чете првог моторизованог батаљона, у одбрани земље од продора далеко надмоћнијих снага агресора. Оно што су показали војници и старешине бригаде пример је како се брани своја земља, пример је храбрости, воље и одговорности у извршавању задатака.

Током изолације зоне одговорности авијација је дејствовала око 453 пута са пројектилима велике разорне моћи, посебно по рејонима одбране првог и другог моторизованог батаљона, око 320 пута. Током НАТО агресије 24 пута положаје бригаде бомбардована је стратегијска авијација, при чему су избацили преко 2.000 тона разорних пројектила. Дејства стратегијске авијације издвајају борбе на Паштрику и 549. мтбр од осталих борбених дејстава непријатеља током 1999. године, једина смо бригада на свету која је ово преживела.

Издата команда „Нема назад, иза је Србија“ постала је симбол за успешну одбрану на Паштрику. Једино слободан човек може да допринесе напретку свога народа, јер из његове слободе проистиче слобода читавог народа. Припадници херојске 549. мтбр борили су се за слободу Србије, нису обрнули претке, а потомци могу бити поносни на херојску 549. мтбр. Слободно се може рећи да је битка на Паштрику, битка за част која је одредила исход НАТО агресије на нашу земљу. То је прича о херојству, слободи, патриотизму и важности одбране достојанства.

Дана 18. јуна 2020. године терориста Хашим Тачи приликом обележавања годишњице ове битке каже да је операција Стрела или Паштрички фронт био главни пројекат и најмасовнији напад терористичке УЧК, која је имала логистичку, професионалну и војну подршку албанске државе и НАТО савеза. То је врхунац или кулминирајућа битка коју је УЧК водио. Након ове битке планирана је битка на Коритнику до које није дошло због потписаног Кумановског споразума.

Људи одлазе неки привремено, неки заувек али остављају свој траг. Поколења их памте по делима, траговима, причањима и препричавањима. Ништа није јако као људско памћење. Оно је неуништиво и после сваке недаће појављује се са свим накупљеним и наталоженим сећањима. Свако време имало је своје хероје, који су својим бесмртним часним делима у одбрани отаџбине оставили будућим поколењима наду и путоказ за боље сутра. Припадници херојске 549. мтбр оставили су свој траг и дело.

Сећамо се рата да би чували мир.

ЛИТЕРАТУРА

Историјска грађа 549.мтбр.
Коњиковац, *Рајини дневник*.
Фото-документација 549.мтбр.

Stojan KONJIKOVAC

HEROIC 549th BRIGADE

Summary

The heroic 549th Brigade from Prizren and the Pristina Corps had specific and exceptional tasks during 1998/99. years.

With the suppression of the armed rebellion, the OSCE is coming to the territory of Kosovo and Metohija, and thus to the zone of responsibility of the brigade. With their arrival, the security situation is deteriorating, and the terrorist, paramilitary KLA is being reorganized. Appreciating the further development of the situation, we started preparations for the beginning of the NATO aggression on time.

They welcomed the beginning of the NATO aggression prepared, concentrating all forces for defense from the state border.

From the beginning of the battle of Košare, we have been following what is happening with our right-wing neighbor, the 125th Motorized Brigade. After a month of fighting and the impossibility for the enemy to achieve its goals in the direction of Košar, we estimated that an attempt to break through our zone of responsibility was imminent.

The enemy chose the direction over Mount Pastrik. It turned out that the battle of Pastrik was a military outcome of the war, a battle that enabled the achievement of the Kumanovo Agreement.

The contribution of the brigade in the defense of Serbia was assessed by its members, our people, military and state leadership.

For his heroism and self-sacrifice, merits in defending his homeland during the NATO aggression in 1999, and on the occasion of the Yugoslav Army Day on June 16, 1999, the President of the Federal Republic of Yugoslavia awarded our brigade the Order of People's Hero and therefore bears the epithet «heroic 549th Motorized Brigade».

Key words: 549th Motorized Brigade, Battle of Pastrik, War Route, Heroic Brigade.

*Драган СТАНКОВИЋ**

АНГАЖОВАЊЕ 250. РАКЕТНЕ БРИГАДЕ ПРОТИВВАЗДУХОПЛОВНЕ ОДБРАНЕ У ОДБРАНИ СТРАТЕГИЈСКОГ ОБЈЕКТА БЕОГРАД ЗА ВРЕМЕ АГРЕСИЈЕ НАТО 1999. ГОДИНЕ

Апстракт: У раду се указује на учешће 250. ракетне бригаде противваздухопловне одбране у одбрани стратемског објекта Београд током агресије НАТО 1999. године. Полазећи од најважнијих садржаја припреме бригаде за одбрану од претеће агресије и карактеристика дејстава ваздухопловних снага НАТО по објектима у ширем рејону Београда и елементима борбеног распореда бригаде аутор описује најбитније тактичке поступке и радње које су команда и јединице предузимале у организацији противваздухопловне одбране и извођењу борбених дејстава. И поред застарелих средстава везе, неразвијеног КИС у борби против знатно надмоћнијег агресора, располажући ракетним системом „Нева“ друге генерације, припадници бригаде успели су да остану у функцији одбране Београда до краја агресије. Круна одбране је обарање авиона Ф117А.

Кључне речи: ваздухопловне снаге, агресија, противваздухопловна одбрана, ракетни системи.

УВОД

Искуства из локалних ратова вођених последних деценија и доктринарна опредељења великих сила показала су да масовном употребом ваздухопловних снага, ваздухопловних убојних средстава високе прецизности и разорне моћи, савремених средстава за детекцију из космичког и ваздушног простора и командноинформационих система остваривали кључне задатке у оружаним сукобима и на тај начин одлучујуће утицале на стварање услова за ангажовање копнених снага или на њихов коначан исход.

Користећи стечена искуства, а на основу постављеног циља, НАТО је благовремено извршио планирање ваздухопловне операције „Савезничка снага“ и избор и концентрацију потребних снага на тлу Европе за њено извођење.

* пуковник у пензији, draganstankovic@ gmail.com

Команда и јединице бригаде континуирано су вршиле припреме и увежбавања команде и јединица за организацију противваздухопловне одбране Београда и извођење противваздухопловних дејстава у складу са наређењима претпостављене команде, сопствених процена и развојем ситуације, а интензивирани су непосредно пред агресију на СР Југославију. Бригада није мењала објекат одбране па су сви елементи објекта битни за организацију ПВО били познати, а могућности јединица на одређеним правцима напада познати.

У овом раду предмет разматрања је: припрема 250. ракетне бригаде ПВО пре и непосредно пред агресију, карактеристике дејстава ваздухопловних снага НАТО по елементима брaњеног објекта и јединицама бригаде, борбена дејства 250. ракетне бригаде ПВО, предузети тактички поступци и мере за умањење ефеката дејства ваздухопловних снага НАТО и повећање ефикасности сопствених снага.

ПРИПРЕМА 250. РАКЕТНЕ БРИГАДЕ ЗА ПРОТИВАЗДУХОПЛОВНУ ОДБРАНУ ОБЈЕКТА БЕОГРАД

Значајне припреме бригаде за противваздухопловну одбрану (ПВО) Београда вршене су од почетка кризе на простору бивше СФРЈ са мањим или већим интензитетом зависно од ситуације. Најинтензивније припреме се проводе током 1998. и почетком 1999. године а најважнији садржаји припрема били су:

- Реализацијом обуке команди и јединица и провером теоретских решења извођем вежби реално су сагледане борбене могућности бригаде (просторне, ватрене, маневарске и могућности обезбеђења ракетама) на највероватнијим правцима налета средстава за напад из ваздушног простора. Настојали смо да реализацијом одређених садржаја обуке и вежби дођемо до оптималних решења проблема организације ПВО објекта Београд као што су: борбени распоред при нападу са више праваца; организација одбране при налету авијације на малим висинама, у условима интензивног електронског ометања, употребе савремених ваздухопловних убојних средстава и противрадарских самонавођених ракета (ПРСР); организација ваздушног осматрања и јављања (ВОЈ) сопственим осматрачким елементима (радарским и визуелним); уређење лажних ватрених положаја (ЛВП) и употребу средстава за њихово оживљавање; организацију командовања, везе и садејстава; инжињеријско уређење ватрених и техничких положаја; расељавање ратних материјалних резерви и решавање логистичке подршке. Наведене активности реализоване су у сарадњи са јединицама авијације и ваздушног осматрања, јављања и навођења (ВОЈИН) и цивилним структурама.
- Бригада није мењала објекат одбране (шири рејон Београда) па су сви елементи објекта битни за организовање ПВО били познати.

- Израђени су детаљни планови расељавања покретних ствари, остварена одлична сарадња са цивилним структурама и континуирано вршено увежбавање команди и јединица.
- Вршено је извиђање ширег рејона Београда и избор рејона за ватрене, техничке, радарске положаје, ватрене положаје за ракетне системе малог домета, положаје визуелних осматрачких станица и лажне ватрене положаје и делимично уређење појединих положаја и прилазних путева.
- Обезбеђен је одређени број жичних канала везе за резервно командно место бригаде што је било пресудно за обезбеђење непрекидности извршног командовања.
- Вршена је оправка и припрема средстава за уређење лажних ватрених положаја и набављен одређени број имитатора радарског зрађења.
- Вршена је обука старешинског састава за употребу ракетних система малог домета (С-2М и ШИЛО) због непопуњености јединица из резервног састава и обука резервног састава критичних специјалности.

Непосредно пред почетак агресије:

- Извршена је делимишна мобилизација резервног састава за јединице „НА“ класификације и попуна критичних војно-евиденционих специјалности јединица „А“ класификације.
- Ојачане су снаге у дежурном систему ПВО, повећан број непрекидно ангажованих старешина у командама, формирани оперативни тимови и увежђаване борбене смене за рад у пуној борбеној готовости.
- Извршен је размештај дела јединица (три ракетна дивизиона) у очекујуће рејоне, а остале јединице припремљене за премештање на нове ватрене положаје.
- Извршена је деконзервација техничких материјалних средстава, убрзани радови на техничким прегледима свих основних и резервних ракетно-техничких средстава и извршена потпуна попуна јединица материјалним средствима (муниција, горива, мазима, артикли исхране).
- Извршено је инжињеријско уређење једног броја ватрених положаја и израђени закони за заштиту људства и обезбеђен одређене количине материјала за утврђивање и маскирање.
- Извршено је расељавање две тежине покретних ствари по наређењу претпостављене команде (100% муниције, минско-експлозивних средстава, погонских материјалних средстава и резервних делова и 76% ракета).
- Извршена је припрема људства и средстава за развијање свих елемената борбеног распореда команде и јединица бригаде.

У складу са извршеним припремама и наређењима претпостављене команде стање бригаде на почетку агресије било је следеће:

- Састав бригаде: команда са приштабским јединицама, осам ракетних дивизиона ПВО ракетног система „Нева“ од тога три дивизиона „НА“ класификације, два ракетнотехничка дивизиона, три резервне станице

за вођење ракета, десет лаких артиљеријско-ракетних батерија ПВО С-2М и „ШИЛО“ (попунеод 1-4 одељења) и четири комплекта за уређење лажних ватрених положаја. Бригада је била попуњена људством 39,45%, а првог дана агресије позван је још одрђени број људи из резервног састава. Највећа попуна бригаде људством била је на дан 01.05.1999. године и износила је 49.30% по ратниј формацији.

- Ракетни дивизиони „А“ класификације су имали оспособљене по две смене смањеног борбеног састава, а дивизиони „НА“ класификације по једну смену и од 1 – 4 одељења С-2М и „ШИЛО“, док је команда бригаде могла да формира две борбене смене. Овакво стање у дивизионима „НА“ класификације изазвало је велики замор људства све до тренутка када су створени услови за попуну из јединица чија су средства била привремено или трајно избачена из употребе. Слаба попуна јединица наоружаних преносним ракетним системима С-2М и „ШИЛО“ условљена је недовољном обученошћу људства из резервног састава, славим одзивом на обуку, војне вежбе и мобилизацију.
- Застарелост (временска и технолошка) и скромне борбене могућности ракетних система ПВО, радара, средстава везе и командно-информационих система и немогућност занављања након претрпљених оштећења или уништења основних борбених средстава.
- У очекујуће рејоне размештена су три ракетна дивизиона ПВО а остали су на мирнодопским ватреним положајима у готовости за премештање на нове ватрене положаје.
- расељено је две трећине покретних ствари команде и јединица бригаде.
- Јединице бригаде нису изводиле бојева гађања системом „Нева“ од 1989. године, а већина официра за вођење ракета није извршила ни једно бојево гађање.
- Низак ниво уређености територије за маневар јединица, заштиту људства и средстава ратне технике што је битно утицало на могућност маневра јединица, заузимање оптималног борбеног распореда бригаде у складу са ситуацијом и знатно повећање времена за поседање ватрених положаја.
- Основна средства ратне технике су била потпуно исправна.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ДЕЈСТАВА ВАЗДУХОПЛОВНИХ СНАГА НАТО

Планиране снаге за почетак агресије од 464 авиона и око 450 крстарећих ракета за 78 дана нарасле су на око 1.040 авиона и око 1.000 крстарећих ракета.¹

У оквиру свеобухватних припрема за операцију „Савезничка снага“ НАТО је извршио избор и груписање објеката дејства и увежбавао одређене снаге за извршавање одређених задатака посебно за савлађивање система ПВО.

¹ Смиљанић С., *Сто година српског ваздухопловства*, МЕДИЈА ЦЕНТАР ОДБРАНА, БЕОГРАД, 2014.

Снагама НАТО су биле у потпуности познате тактичко – техничке карактеристике ракетних система у наоружању ракетних јединица ПВО Војске СР Југославије и складу са тим су планирали и изводили дејства.

Положај објекта ПВО омогућавао је извиђање из ваздушног простора и навођење авијације на циљеве у ваздушном простору и на земљи из ваздушног простора ван територије СРЈ а ЛБА изненадна дејства по изабраним циљевима (елементима објекта ПВО).

Највећи број и најснажнија дејства у ширем рејону Београда су извршена ноћу, најчешће један напад пре поноћи и други у раним јутарњим часовима. Дневна дејства су интензивирани од средине маја. Уобичајени модел напада био је по принципу ударних група које су формиране у близини зона танкирања у ваздушном простору суседних земаља на планираним правцима напада. За дејство по објектима у ширем рејону Београда ударне групе, уз ловачку и SEAD заштиту, су улазиле у ваздушни простор СРЈ са северног и западног правца. Промена јачине ангажованих снага по правцима је вршена зависно од изабраних објеката дејства и очекиваног распореда снага ПВО. Током целог периода агресије дејства снага НАТО по објектима у ширем рејону Београда и објектима и јединицама бригаде била су са кружне основице, док је долет крстарећих ракета био са југозападног и западног правца.

Снаге за електронско извиђање (ЕИ), откривање, рано упозорење и контролу ваздушног простор, електронско ометање (ЕО) и командовање задатке су извршавале углавном из ваздушног простора суседних земаља.

Ангажовање бројчано јачих најсавременијих ваздухоплова опремљених савременим електронским средствима и системима и наоружани углавном вођеним убојним средствима омогућавали су дејства у свим условима дању и ноћу, високу прецизност и велике учинке на објекту дејства. Бројчана надмоћност омогућила је нарастање снага у складу са циљем операције и развојем ситуације (седамдесетосмог дана ангажовано је око 1040 авиона и око 1000 крстарећих ракета).

Најчешће ангажовани авиони који су вршили заштиту ударних група и дејство по објектима у ширем рејону Београда били су: ловачка авијација Ф-15Ц и Ф-16Ц; ловачко-бомбардерска Ф-16Ц, Ф-15Е, Ф-117А, Торнадо; бомбардерска авијација Б-52, Б-1 и први пут бомбардер стелт технологије Б-2; авијација SEAD Ф-16ЦЈ, ЕА-6Б, Торнадо ЕЦР; извиђачка авијација Мираж Ф1ЦР и беспилотне летелице за тактичко извиђање и Мираж IVП и У-2Р/С за стратегијско извиђање; од крстарећих ракета употребљаване су АГМ-86 Ц-АЛЦМ са авиона Б-52Х и БГМ-109 Томаhawk. Авијација која је задатке извршавала у ваздушном простору суседних земаља имала је различиту намену: за електронско извиђање – РЦ-135; за откривање, рано упозорење и контролу ваздушног простора Е-3 AWACS; за електронско ометање ЕЦ-130Х; за командовање ловачко-бомбардерском и јуришном авијацијом- ЕЦ-130.

За дејство по објектима и неутралисање система ПВО коришћена су разноврсна убојна средства као што су: класичне авио бомбе (Мк-82/83/84) тежине од 250 до 1000 кг; ласерски вођене бомбе ГБУ-10/12/16/24; ГПС/ИНС вођене бомбе ГБУ-31/32 ЈДАМ; касетне бомбе ЦБУ-87/99; ракете ваздух-земља АГМ-130 и АГМ-154 JSOW; противрадарске самонавођене ракете АГМ-88А/Б/Ц ХАРМ; графитне бомбе БЛУ-114/Б и друга убојна средства.

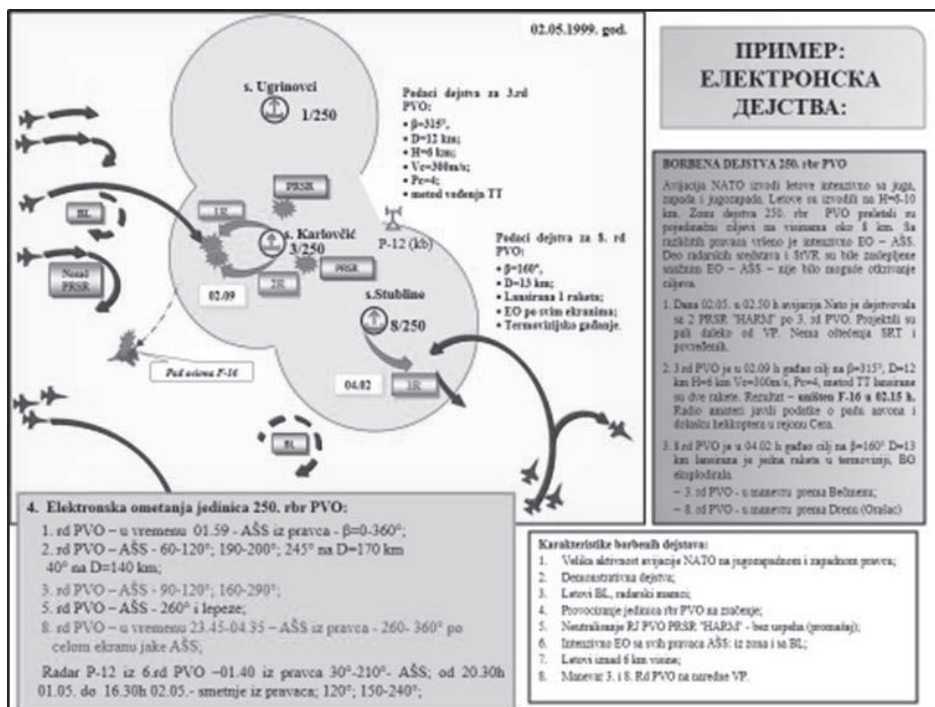
Могућност дејства са дистанце обезбеђивала су снагама НАТО извршавање задатака без ризика од сопствених губитака, а развијена средства за самозаштиту (ометачи, радарски мамци, уређаји за упозорење) и високе маневарске могућности авиона знатно су умањиле ефикасност снага за противваздухопловна дејства.

Дејства авијације НАТО карактерисали су: висок интензитет и стална промена тежишних праваца налета; интензивно електронско ометање из зона, борбеног поретка ударних група и ометачима са беспилотних летелица распоређених у рејону Београда; ангажовање група за неутралисање система ПВО – SEAD; масовна употреба ПРСР и вођених убојних средстава; лет тежишно на великим висинама (изнад 6000 м); демонстративна дејства и примена противракетног маневра уз коришћење радарских мамаца и пасивних сметњи; непрекидно извиђање и контрола ефеката дејства; веома брза локација ватрених положаја ракетних дивизиона ПВО и избегавање зона дејства; изузетна увежбаност SEAD група; висока прецизност дејстава по изабраним објектима; висок ниво координације свих ангажованих снага у ваздушном простору, добро организована служба трагања и спасавања пилота после обарања ваздухоплова на територији СР Југославије.

Тактика дејства снага НАТО по јединицама бригаде и брањеном објекту се мењала и прилагођавала у складу са постављеним циљевима операције и предузетим мерама браниоца. Начелно, пола сата пре отпочињања ноћних дејстава, са западног правца, у рејону Београда распоређивале су се беспилотне летелице углавном у истим рејонима. Њихова улога није у потпуности разјашњена, али поред извиђања и ометања вероватно су имале и улогу навођења авијације. Беспилотне летелице, поред информације на таласу обавештавања јединица ВОЈИН, јединице бригаде су откривале и сопственим радарима П-15. Њихова поуздана идентификација извршена је термовизијом из комплета ракетног система „Нева“. По завршетку другог ноћног удара беспилотне летелице су одлазиле из рејона распореда.

Електронско ометање

Јединице НАТО су користиле све врсте већ познатих сметњи за ометање осматрачких и нишанских радара система ПВО као што су: активне шумне сметње, синхронизоване и несинхронизоване импулсне сметње, ометаче за једнократну употребу, пасивне сметње створене избацавањем разних диполних рефлектора и радарске мамаце.

Шема 1 – Начелна шема електронског ометања

На почетку агресије најчешће су коришћене активне шумне сметње као и разне врсте радарских мамаца. Са наставком операције и нарастањем снага интензитет и разноврсност истовременог електронског ометања се знатно повећао.

У фази груписања и припреме за дејства, савезничке снаге су вршиле електронско ометање из зоне, најчешће из ваздушног простора БиХ и Мађарске, а од 5. маја и из праца Румуније. Радар П-12 је ометан из овог правца синхроним импулсним сметњама и 15 дана после завршетка борбених дејстава.

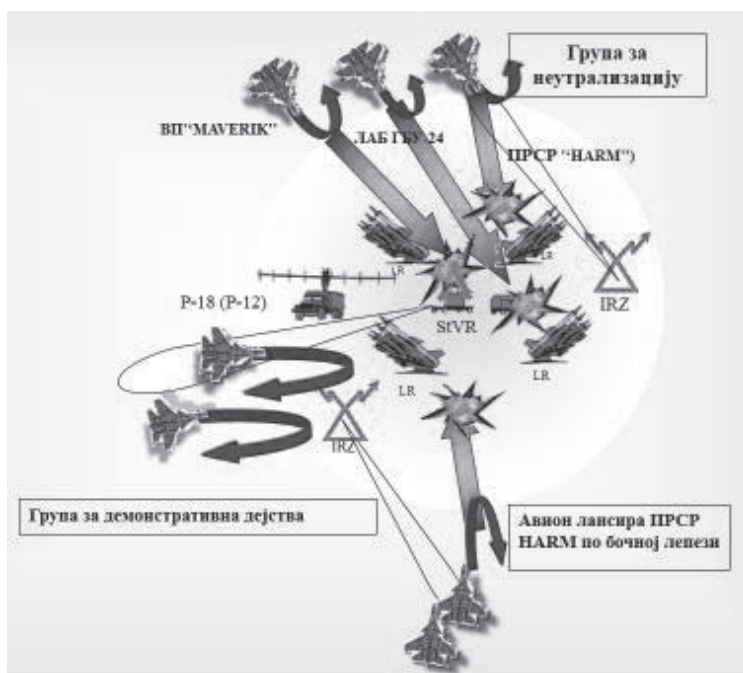
У фази долета до објекта дејства ометање је вршено из борбеног поретка ударних група, група за неутралисање ПВО и беспилотних летелица. Ометање је вршено из више правца, а интензитет сметњи се значајно повећавао, посебно на правцима налета ударних група, па су поједини осматрачки радари често били потпуно блокирани до нивоа „црног екрана“ и онемогућавали откривање и усмеравање нишанских радара.

У фази дејстава ракерних дивизиона по изабраним циљевима, поред наведеног начина ометања, авион би постављао пасивне сметње избацивањем диполних рефлектора, употребљавао радарске мамце, одбацивао додатни резервоар за гориво и вршио противракетни маневар на 3 до 5 секунди пре сусрета ракете ПВО и циља. Овакав поступак је утицао на тачност праћења циља и могућност активирања бојеве главе ракете од пасивних сметњи и радарског мамца и у крајњем на вероватноћу уништења циља.

Ометање осматрачких и нишанских радара импулсним сметњама стварана је лажна ситуација у ваздушном простору, што је за систем командовања представљао велики проблем у идентификацији стварних циљева.

Дејста SEAD група

На 10 до 15 минута пре уласка ударних група за дејство по објектима у ширем рејону Београда, у ваздушни простор су улазиле SEAD групе, а напуштале га последње. Авијација SEAD је била у саставу свих ангажованих ударних група у циљу заштите сопствених снага и неутралисања снага ПВО. У једној ударној групи SEAD најчешће је летело 2-4 авиона EA-6Б, 4-8 авиона Ф-16ЦЈ, а при обезбеђењу ударне групе Ф-117А и 4 Ф-15 за ловачку заштиту.

Шена 2 – Нчелна шема дејства SEAD група по ватреном положају ракетног дивизиона

Непосредно пре уласка у ваздушни простор CPJ SEAD групе су добијале податке о позицији активних радарских и ракетних система од командног места у ВаП или посада AWACS-а. SEAD групе су се распоређивале у више мањих група на дањинама 20-30 км, врло често под углом од 120° у односу на ватрени положај ракетног дивизиона, вршиле интензивно ометање и синхронизовано улазиле у зону дејства дивизиона на око 15 км провоцирајући активности дивизиона. По укључивању зрачења нишанског радара, група би извела заокрет за 180° док су остале извршиле дејство ПРСР по бочним лепезамаса средњих висина и најчешће ван зона дејства ракетних дивизиона.

За време лансирања ПРСР најчешће није вршено електронско ометање. Број лансираних ПРСР на јединице бригаде није тачно утврђен. Као пример њихове масовне употребе може да послужи 3.рд ПВО на кога су лансиране 22 ПРСР ХАРМ за које су пронађени остаци.

Највећи број ракетних дивизиона управо је неутралисано дејством ПРСР ХАРМ, а и жртве које су претрпели биле су последица дејства овог оружја.

За уништавање дивизина коришћена су и друга вођена и невођена убојна средства, а задатак је извршавала ловачко-бомбардерска авијација.

SEAD групе, и ако су углавном ангажоване у ноћним дејствима, су показале висок ниво увежбаности и синхронизације дејстава при неутралисању ракетних дивизиона и представљале су највећу опасност за ракетне јединице ПВО, као и велики ограничавајући фактор за ефикасније дејство по ударним групама ловачко-бомбардерске и бомбардерске авијације. Са нарастањем снага у саставу ударних група повећавале су се и активности SEAD група.

После распоређивања SEAD група ударне групе ловачко-бомбардерске и бомбардерске авијације су улазиле у ваздушни простор и изводиле дејства по одређеним објектима користећи сав расположиви арсенал убојних средстава.

У првом нападу 24.03. извршено је дејство по ВП који су тог дана до 20.00 часова напуштени и уређени као ЛВП (1.-Батајница, 2.-Панчево, 3.-Јаково, 6.-Смедерево и 7.рд ПВО-Младеновац). Напад је извршен КР по платформама где су раније били постављени нишански радар, а вођеним бомбама типа ГБУ-27 заклони за СтВР 1. и 2.рд ПВО који су погођен на иси начин и готово у исту тачку.

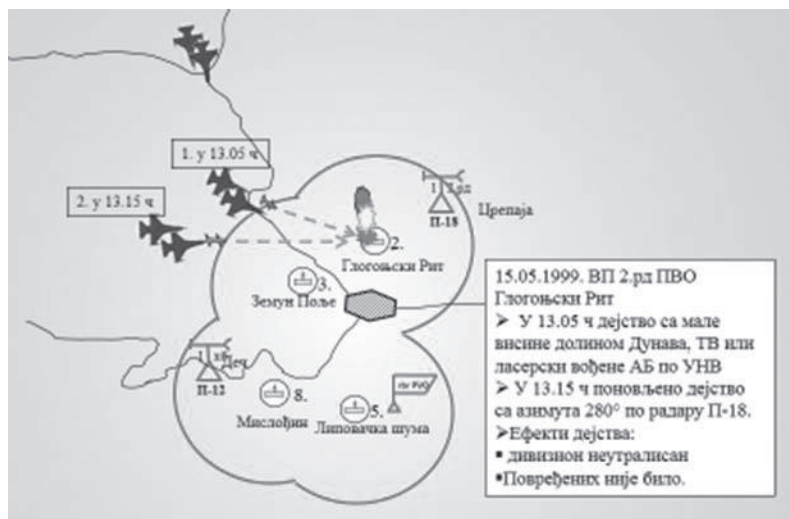

Слика 3 – Дејство по лажном ватреном положају Јаково
24.03.1999. године

ПО складишту ракета у Јакову дејствовано је КР и бомбама ГБУ-27 и том приликом је уништено 80 ракета типа „НЕВА“.

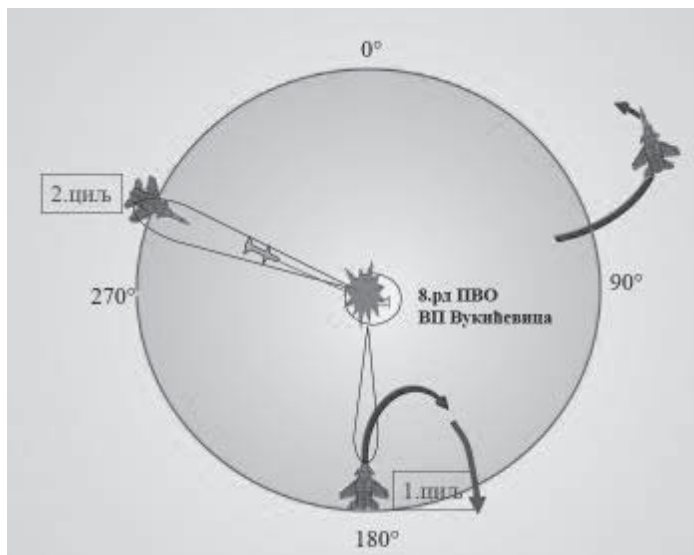
У току ноћи 26. марта извршено је дејство по положајима и објектима 1. и 2.ртд у Зуцама и Сремчици. По дивизиону у Зуцама је дејствовано са четири крстареће ракете и том приликом је уништен мањи део инфраструктуре. При дејству по дивизиону у Сремчици уништено је складиште са 40 ракета система Нева и складиште са барутним пуњењима за ракете ракетног система Двина и велики део објеката.

Прво дејство SEAD групе извршено је 05.04. у 02.21 ч по 8.рд ПВО на ВП Вукићевица које је поседнуто у току те ноћи. Том приликом погинуо је један официр, а четворица старешина су теже и лакше повређени (шема 4).

Шема 4 – Дејство SEAD по ватреном положају 8. ракетног дивизиона ПВО 05.04.1999.

Дневна дејства су забележена већ од 29. 04. када је извршено дејство по 2. рд ПВО на ВП у рејону с.Јабуча у 16.06 часова, а затим 02.05. по 7.рд ПВО на ВП Божаревац у 17.55 са две авио-бомбе, дивизиони су неутрализовани.

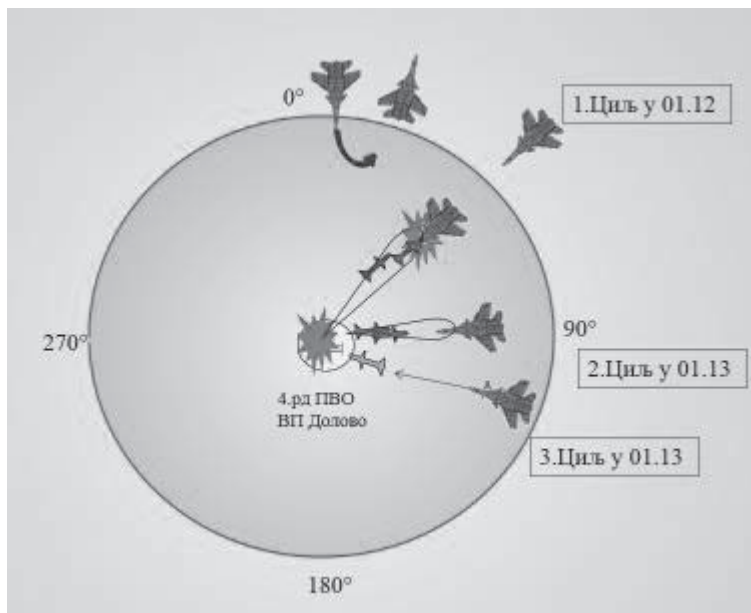

Шема 5 – Дејство SEAD по ватреном положају 4. ракетног дивизиона ПВО 15.04.1999.

Дејствује SEAD група по 4.рд ПВО на ВП Долово ПРСР ХАРМ извршено је 15.04.1999. у 01.10 ч у току вођења ракета на други циљ. Дивизион је неутралисан, а теже је повређен 1 официра и лакше 1 официр и 1 подофицир

Поред дејства ПРСР непријатељ све више користи вођене авио бомбе и дејства са малих висина.

Тако је 15.05 извршио дејство по 2.рд ПВО у рејону Глогонјски Рит највероватније ТВ или ласерски вођеним бомбама, а у 13.15 поновио дејство по радару П-18. Дивизион је неутралисан (шема 6).

Шема 6 – Дејство SEAD по ватреном положају 2. ракетног дивизиона ПВО 15.05.1999.

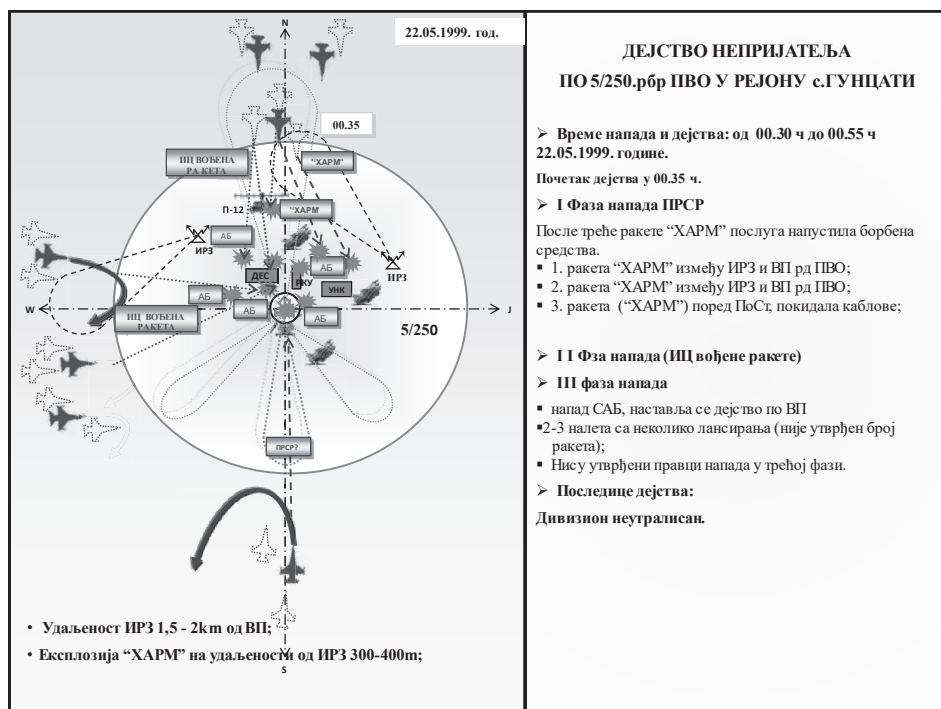
Карактеристично је дејство 11.05. када је непријатељ у времену од 14.04 до 14.27 часова неутралисао 4.рд на ВП с.Арнајево, 1.рд на ВП с.Угриновци и оштетио каблове радара П-18 у 3.рд ПВО на ВП с.Ашања.

Дејство по 1. и 5.рд ПВО извршено је на специфичан начин. По 1.рд ПВО дејствовано је ноћу са две ракете АГМ-154 са даљине 60 км при чему је једна ракете имала касетну, а друга разорну БГ.

По 5.рд ПВО дејствовано је ПРСР ХАРМ (2 ракете по ИРЗ, 1 по кабловској мрежи, затим су бачене 2 светлеће бомбе, да би затим уследило класично бомбардовање из хоризонталног лета (шема 7).

Дејства по ТП Сремчица и Зуце је углавном било КР (9 пута дању и 3 пута ноћу али и употребом вођених бомби по објектима инфраструктуре, посебно у Сремчици (26 пута дејствовано). Дејство је извођено малим групама уз понављање напада са интервалом од 10 мин до 12 часова.

Од 10 локација на којима су била расељена и размештена средства ртд, испољено је дејство само по једној локацији Мељак, када је оштећено 6 ракета система „ДВИНА“.

Шема 7 – Дејство SEAD по ватреном положају 5. ракетног дивизиона ПВО 22.05.1999.

Ефекти дејства ВС НАТО:

- По ВП рд ПВО НАТО је дејствовао 27 пута, а 14 пута су дивизиони избачени из употребе, на крају дејстава остао је са 5 дивизиона.
- Уништена су 2 радар П-15 кб (као самостални објект дејства).
- Уништени су објекти на ТП 1. и 2. ртд (40 ракета),
- Уништено је складиште ракета 1., 3. и 5. Рд ПВО Јаково (80 ракета),
- Оштећено је већине заклона за СтВР и инсталација на њима на мирнодопским локацијама,
- Уништени су објекти чВТиТОд,
- Уништени су или оштећени објекти за становање.
- Погинули су 9 припадника (4 официра, 1 подофицир, 2 војника по уговору и 2 војника из резервног састава), рањени теже и лакше 13 припадника (5 официра, 6 подофицира и 2 војника), а за помоћ због психичких тегоба после извршених дејстава по јединицама јавило се 6 официра и 6 подофицира (прилог 1).

БОРБЕНА ДЕЈСТВА И ОБЕЗБЕЂЕЊЕ 250. РАКЕТНЕ БРИГАДЕ ПРОТИВВАЗДУХОПЛОВНЕ ОДБРАНЕ

Команда бригаде је по плану 23.03. са једном борбеном сменом посела основно командно место (КМо) на 20.ОЦС ПВО и са другом резервно командно место (КМр). КМо је напуштено 23.03. по одлуци претпостављене команде и пресељења 20.ОЦС ПВО на нову локацију. Измештање КМ бригаде из састава 20.ОЦС на нову локацију умањена је ефикасност извршног командовања (управљања ватром) рд ПВО и значајно смањила прецизност показивања циљева дивизионима.

Непосредно пред почетак напада 24.03. до 20.00 часова сви дивизиони су напустили мирнодопске локације и на тим положајима уредиле лажне ватрене положаје. Бригада је имала задејствовано командно место, два ракетна дивизиона ПВО (7. и 8.рд ПВО) у борбеном положају или 25% снага и шест ракетних дивизиона ПВО или 75% у очекујућим рејонима од тога три ракетна дивизиона ПВО у готовости за брзо поседање ВП. Овакав одлука о ангажовању снага на почетку агресије обезбедила је да се сачувају снаге од првог масовног удара и наставе борбена дејства у даљем току агресије.

Са КМ КоПВО у 22.05часова 24.03.1999. године наређено је да сви дивизиони поседну ВП.

Потпуни борбени распоред дивизиона успостављен је у току 25.03. у 11.15 сви ракетни дивизиони ПВО били су у готовости за дејствоа, а оперативни центар КМ (ОЦ КМ) бригаде измештен је из утврђеног објекта у приколицу на отвореном простору.

Током 78 дана дивизиони су поседали ВП у рејону: Уб-Смедерево-Зрењанин- С.Митровица-Уб.

Овде ћу се првенствено осврнути на мере и поступке које су предузимане да би се смањили ефекти дејства снага НАТО и повећала ефикасност сопствених снага као што су:

- Коришћење података ВОЈИН за праћење шире ситуације у ВаП, превођење дивизиона у виши степен приправности, одређивање редоследа и даљина укључивања сопствених осматрачких радара, а података од сопствених радара за управљање ватром дивизиона.
- Ангажовање осматрачких радара из командне батерије а касније и 1-3 радара из дивизиона за организацију сопствене радарске мреже и предају података на КМ бригаде и Ко ПВО.
- Укључивље осматрачких радара најчешће на даљинама до 30 км по подацима са КМ бригаде (а не по правилу употребе), а у случају да налет не иде преко зоне дејства дивизиона укључивање је забрањивано. На овај начин је умањена могућност откривања позиције дивизиона и неутралисање или избегавање зоне дејства.
- Заузимање борбеног поретка (б/п) дивизиона са међусобном заштитом кад год је то било могуће. Дивизион који није штићен другом ватреном јединицом врло брзо је паралисан због начина дејства противника.

- Маневар јединице на нови ВП или у очекујући рејон после извршеног дејства или зрачења нишанског радара кад год је то било дозвољено. Најдуже време задржавања на ВП било је 12 дана (један ракетни дивизион) због маневара других јединица, малог броја активних дивизиона, наређења претпостављене команде, а најкраће време неколико часова.
- Маневар са више јединица истовремено ради изражавања тежишта и успостављања нарушеног система ПВО. Маневар је у почетку вршен и дању и ноћу у свим временским условима, а са почетком дневних дејстава ваздухопловних снага, маневар је вршен ноћу, а у одређеним ситуацијама и дању до очекујућег рејона појединачним возилима, а поседање ВП вршено је током ноћи
- За време 78 дана *поседнуто је 88 ВП и извршено 111 маневара ракетних дивизиона ПВО.*
- Извођење заседних дејстава. Јединица у заседним дејствима мора бити врхунски оспособљена и обезбеђена подацима о ситуацији у ваздушном простору, обезбеђена сигурна веза, обезбеђено укључивање осматрачког и нишенског радара на минимално потребним даљинама, извршено прецизно показивање додељеног циља на потребној даљини по могућности штићена другом ватреном јединицом. У заседним дејствима ангажован је један дивизон неуспешно па се у даљем току одустало од заседних дејстава јер нису могли да се обезбеде потребни услови.
- Ограничење времена за откривање циља помоћу нишанског радара на 5-6 секунди односно времена рада дивизиона са 25 на око 18 секунди.
- Израда ЛВП и коришћење ИРЗ² и угаоних рефлектора за заштиту рд ПВО и обмањивање противника, као и за оживљавање ЛВП. Рад са ИРЗ је био адекватан употреби ватрене јединице, строго синхронизован са дејством дивизиона и под командом са КМ дивизиона.
- Утврђивање и маскирање јединица. Команде дивизиона су непрекидно извиђале и одређивале рејоне за нове ВП, а ангажовање инжењерских јединица или цивилних структура положаји су уређивани за поседање. *Уређено је 74 ВП, 2 РП и 17 РП за употребе других јединица.* Као ефикасна средства за заштиту коришћена је дрвена грађа, железнички прагови, аутомобилске гуме и гумене траке што је била ефикасна заштита од гелера. Ове мере су сачувале многе животе, а немогућност њихове примене или пропусти су нажалост доводили до губитака.

2 Бригада је на почетку располагала са 4 ИРЗ МД-04, азатим сукцесивно попуњавана са ИРЗ-1, ИРЗ-2 и ИРЗ-3. ИРЗ се употребљавао начелно на три начина: 1. начин за самозаштиту дивизиона у комбинацији са угаоним рефлекторима распоредом на малом одстојању од рд ПВО 800-1000м; 2. начин за оживљавање лажних ВП или имитацију рада са одређених локација по посебном плану команде бригаде; 3. начин за међусобну заштиту дивизиона при интензивном нападу СЕАД група.

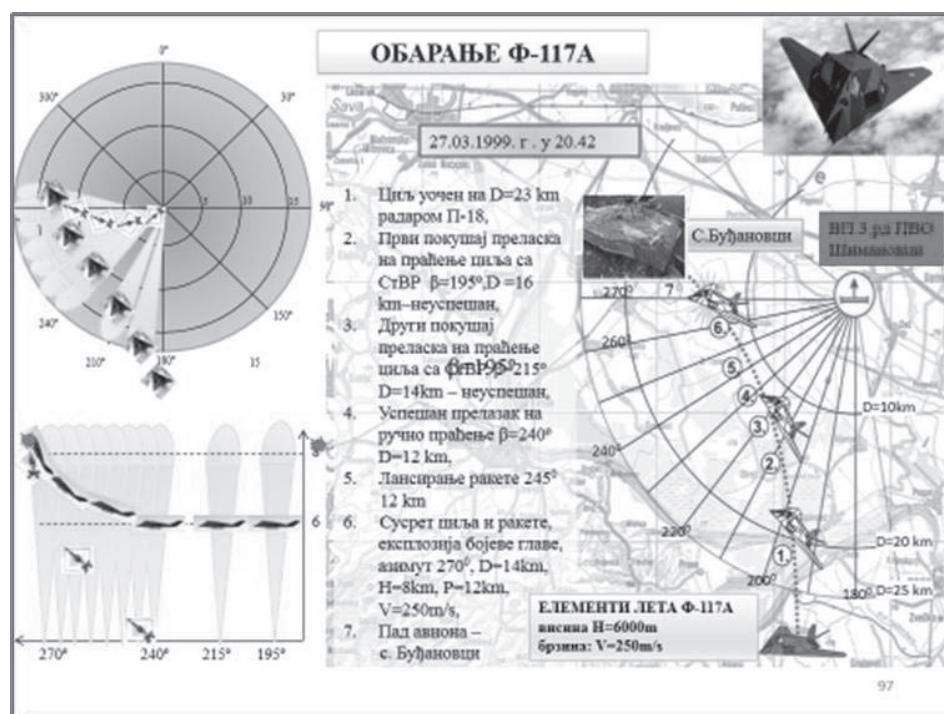
- Употреба јединица ојачања (3/310.-од 27.04-02.05. и од 22.05. до краја рата, 1/60.срп ПВО од 23.05. до краја рата и 1/450.рп ПВО – од 30.05. до краја рата и импровизовани РС РЛ-4М³). Употреба батерија РС „Куџ“ није дала очекиване резултате јер је извршила само једно гађање неуспешно. Издавањем батерија РС „Куџ“ из састава ракетног пука умањују се ватрене могућности батерије, а командовање и показивање циљева је знатно отежано.
- Ангажовање одељења С-2М и ШИЛО за затварање међупростора, праваца налета КР и циљева на МВ, а у једном периоду при нарушено систему ПВО и за одбрану појединих сектора уз потпуније радарско обезбеђење и унапређено извршно командовање.
- Ангажовање минималног броја људи у састав борбених смена на ВП.
- Растресит распоред ракета и њихова припрема ван ватрених положаја ракетних дивизиона.
- Маневар јединица за позадинско обезбеђење дивизиона само када јединица изводи маневар на одстојањима 40 до 50км.
- Извлачење оштећене технике са ВП одмах после извршеног дејства противника уз предузимање мера безбедности и обавештавања о ситуацији у ВаП.
- Формирање екипа за пружање помоћи јединицама за отклањање квара већ од 27.03., а која је касније вршила санацију последица дејстава противника и припрему средстава за увођење у оперативну употребу. За ове задатке ангажовани су послуге дивизиона, активни и пензионисани припадници Школског центра В и ПВО, ВЗ "Мома Станојловић", РЗ "КОСМОС", техничке установе војске (ТОЦ, ВОЦ, ВТИ, ТА Жарково) и радне организације. Механички радови су завршавани за око 5-6 дана а електрична подешавања за око 10 дана. За време агресије поправљено је и уведено у оперативну употребу 7 комплета СтВр, а до краја августа још 3. *Ови радови су имали непроцењив значај за борбену готовост бригаде и омогућили су да јединице бригаде могу да изводе борбена дејства све до краја агресије.*
- Формирање екипа на нивоу дивизиона за пружање помоћи и евакуацију људства из оштећених средстава.
- Анализе борбених дејстава противника и сопствених снага и преношење стечених искуства послугама у циљу повећања ефикасности.
- Успешно је извршено активирање 1 комплета РС „ДВИНА“, формирање послуге и увођење у оперативну употребу у циљу ПВО од дејстава циљева са великих висина и великих брзина (неуспешна употреба због погрешне процене).

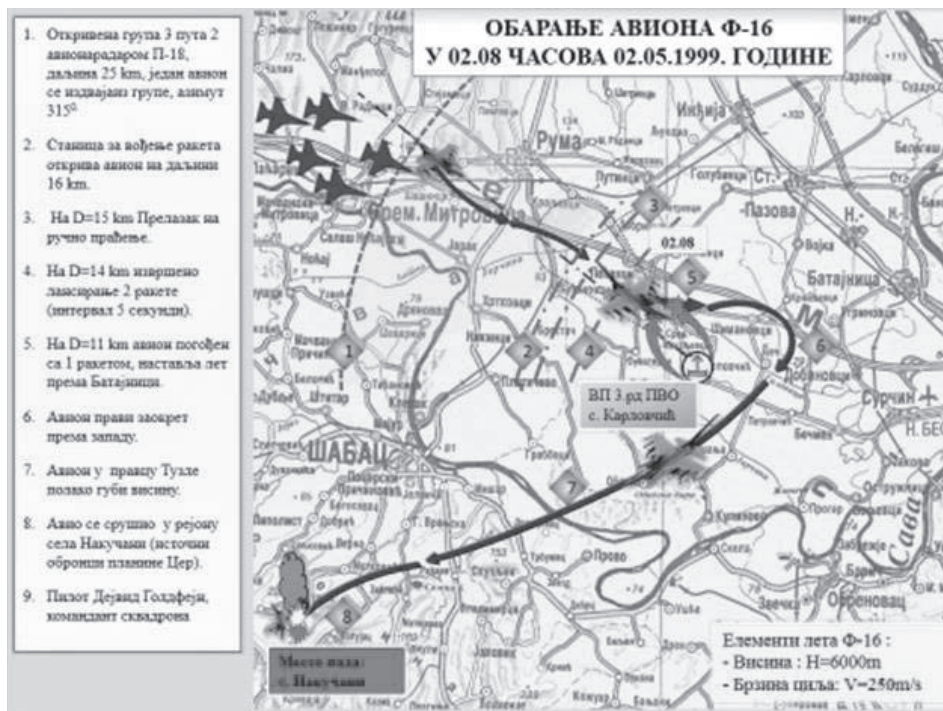
3 Два одељења су била под командом бригаде, дејствовала су три пута безуспешно. Највећи проблем је одређивање момента лансирања (даљине доциља). РЛ-4М са ракетоу Р-73Е на возилу Прага ВЗС салансером АПУ-60-4М. карактеристике: пасивно ИЦ претраживање, самонавођење ракете после лансирања, домет ракете око 15 км, висина дејства до 9,5 км.

- Централизовано командовање дивизионом коришћењем жичних канала везе.
- Коришћење докумената за тајно командовање (таблице сигнала и кодиране карте).
- Коришћење података претпостављене команде о откривеним и лоцираним јединицама и података радио-аматера Србије за рано упозорење и предузимање мера заштите.

Ефикасност борбених дејстава

Бригада је извршила 31 ватрено дејство РС НЕВА, утрошила 54 ракете и оборила два циља на територију РС (27.03. Ф.117А и 02.05. Ф-16), а по одређеним проценама и стратегијски бомбардер Б-2 који је пао на територији Р. Хрватске. По проценама резултата дејстава које су вршиле послуге, ценимо да је успешно извршено дејство по укупно 14 циљева (прилог 2). О степену њиховог оштећења нема показатеља па се са сигурношћу овај податак не може користити. Употребом РС малог домета С-2М и ШИЛО оборено је 8 КР, а утрошено 37 ракета С-2М и 10 ракета ШИЛО.

КОМАНДОВАЊЕ

Поседање резервног КМ извршено је 23.03 и задејствован класичан рад око 01.00 24.03. У току рата бригада је извршила још два премештања ОЦ КМ. ОЦ није премештан више због ограничења у обезбеђењу жичних канала везе (био је обезбеђен још један објекат са истим капацитетом веза али смо проценили да је локација мање безбедна) иако су постојали тактички и безбедоносни разлози и сугестије претпостављених команди. Приступ ОЦ био је ограничен само на састав БС на КМ бригаде, а све остале активности команде одвијале су се на другим локацијама. Остали елементи КМ били су растресито размештени на више локација. На КМ бригаде организован је класичан начин рада од самог почетка уз извесна технишка побољшања. Проширењем капацитета жичних канала везе и обезбеђењем персоналних рачунара обезбеђено је приказивање ситуације у ваздушном простору, пријем и приказивање ситуације од сопствених радара и прослеђивање истих на КМ КоПВО, потчињених и садејствујућих јединица.

На почетку одлуке о борбеном распореду рд ПВО, јединицама које ће бити у приправности број један (у готовости за дејство) и времену њиховог ангажовања доносила је команда КоПВО. Овакав став није био у супротности са начелима употребе ракетних јединица и важећим правилима, али је пракса брзо показала да то није оправдано у свим случајевима. Дивизиони су били ангажовани у приправности број један и до 20 часова непрекидно,

што је утицало на неекономичан утрошак ресурса средстава и изузетан замор послуга посебно у дивизионима „НА“ који су имали само по једну борбену смену.

Задатак да се у времену од 12 до 16 часова, а ретко до 24 часа, изврши избор, уређење и поседање положаја често је доводио до продужења рока за извршење задатка или промене одлуке⁴. У наредном периоду, на инсистирање команде бригаде, борбени распоред је све више организован по предлогу команде бригаде, а по одобрењу команде Ко ПВО. Овакав рад је бригади омогућио плански избор, уређење и поседање ватрених положаја зависно од ситуације и расположивих снага и планско ангажовање дивизиона у одређеном степену приправности. Доношење одлука скраћеном методом или консултацијом и преношење одлуке коришћењем докумената за ТКТ, а израда борбених докумената и достављање јединицама вршено је по стварању услова. Управљање ватром ракетних дивизиона ПВО по подацима сопствених радара, првенствено радара командне батерије, чији је рад прилагођен потребама КМ бригаде. Израђен је програм за одређивање позиције циља у поларним координатама у односу на ракетни дивизион ПВО и одређивање редоследа уласка циљева у зону уништења.

Централизовано командовање (управљање ватром) са ОЦ КМ бригаде обезбедило је благовремено ангажовање дивизиона, укључивање осматрачких радара на оптмалним дањинама зависно од ситуације у ваздушном простору, додељивање циљева дивизионима и оптимално искоришћење ватрених могућности бригаде⁵.

Брзо су створени услови за прихват ссрб ПВО КУБ, организована веза и успостављено извршно командовање, а борбена смена на КМ бригаде је ојачана људством из састава ссрп ПВО.

За командовање дивизионима коришћене су само жичне везе чији капацитет је био значајан ограничавајући фактор који је условио да се одступи од неких значајнијих начела организације веза и д/р бригаде, првенствено рд ПВО и ОАСт (у рејону где постоји могућност прикључења на жичне везе, близу насеља итд).

Садејство са ЛА остварено је у складу са Инструкцијом за садејство. Садејство са другим АРЈ ПВО на почетку рата није остварено, а касније се

4 Карактеристични примери су: 6.рд ПВО напушта ватрени положај Брестовик и због немогућности избора и уређења другог положаја поново се враћа на исти; 4.рд ПВО је по задатку требао да поседне ватрени положај у рејону Банатско Ново Село, али због карактеристике земљишта послуга није могла да пронађе погодан рејон па је заступник команданта наредио да то учине у непосредној близини аеродрома на самој ивици града одакле је успешно извршио једно дејство и одмах напустио положај; 8.рд ПВО није успео да изабере положај у рејону Уба па је по одобрењу команде Ко ПВО посео положај у рејону с.Вукићевица, али није успео да се утврди до почетка напада противника па је претрпео значајне губитке.

5 Значај централизованог командовања у оваквим условима може се илустровати примером прекида пријема података од сопственог радара и за око 20 минута избачена су 3 дивизиона из употребе (од 14.04 до 14.27 ч извршено је дејство по 4.рд у рејону с.Арнајево, 1.рд Угриновци и 3.рд с.Ашања – кабловска мрежа П-18.

углавном сводило на размену информација о ситуацији у ВаП и на безначајну иницијативу појединаца. Значајније садејство са АРЈ ПВО из КоВ, које је било неопходно, посебно код нарушеног система ПВО није остварено.

Ватрено садејство на нивоу бригаде није могао да се оствари на задовољавајући начин због великог простора који се бранио и малог броја ватрених јединица (немогућност формирања вишеслојне ватре, изражавања тежишта, међусобне заштите свих ватрених јединица итд).

ЗАКЉУЧАК

Детаљно и дуготрајно проучавање простора СРЈ, савремено наоружање и вођена убојна средства, нарастање снага у складу са развојем ситуације и постављеним циљевима, одвајање значајних снага за неутралисање система ПВО, непрекидна контрола ситуације у ваздушном простору и на земљи, висока координација активности ангажованих снага и висок ниво обучености били су кључ за успех снага НАТО у агресији на СР Југославију.

Располажући ракетним системом „Нева“ друге генерације, застарелим средствима везе са неразвијеним КИС у борби против знатно надмоћнијег агресора припадници бригаде су предузимањем различитих тактичких поступака и мера за смањење ефеката дејства ваздухопловних снага НАТО и повећања сопствене ефикасности, прилагођавањем тактике стеченим искуствима и активностима савезничких снага, увежбаношћу, инвентивношћу, великим психо-физиким напрезањем успели да сачувају снаге од потпуног уништења и да остану у функцији ПВО Београда до краја агресије. Сопственим ангажовањем и уз помоћ ремонтних капацитета, цивилних прдузећа и пензионисаних припадника бригаде и Школског центра ПВО успевала је да већи део оштећених средстава врати у оперативну употребу и остане непрекидна претња за ваздухопловне снаге агресора. Своје ангажовање су крунисали обарањем Ф-117А који је репутацију стицао у мисијама у Панаму и Ираку и тиме срушили мит о невидљивости авиона стелт технологије. Тако у историји остаје записано да је послуга 3.рд ПВО 250. рбр ПВО прва јединица која је успела да обори „невидљивог“ у дотадашњим његовим мисијама у свету. На одлуку да се овај авион овог типа повуку из употребе скоро деценију пре прдвиђеног времена вероватно су утцала и стечена искуства из употребе у агресији на СРЈ.

За изузетна дела и хероизам исказан у одбрани отаџбине, 250.рбр ПВО је одликована Орденом народног хероја.

Прилог 1

РЕЗУЛТАТИ ДЕЈСТАВА ВАЗДУХОПЛОВНИХ СНАГА НАТО
О ЈЕДИНИЦАМА И ОБЈЕКТИМА 250. РАКЕТНЕ БРИГАДЕ.

ЈЕДИНИЦА/ СРЕДСТВО	БРОЈ ДЕСТАВА НАТО	ВРЕМЕ	ВАТРЕНИ – ТЕХНИЧКИ ПОЛОЖАЈ	ЕФЕКТИ ДЕСТВА
1.рд ПВО	3	15.04. у 00.30ч	Стари Бановци	неутралисан
		11.05. у 14.27ч	Угриновци	неутралисан
		26.05. у 00.06ч	Војка	неутралисан
2.рд ПВО	2	29.04.у 15.55 и 16.06ч	Јабuka	неутралисан
		15.05. у 13.05 и 13.15ч	Глогоњски Рит	неутралисан
3.рд ПВО	1	11.05. у 14.27ч	Ашања	Оштећена кабловска мрежа радара П-18
4.рд ПВО	2	15.04.у 01.10ч	Долово	неутралисан
		11.05.у 14.04ч	Арнајево	неутралисан
5.рд ПВО	2	27.03.у 17.20ч	Прогар	неутралисан
		22.05. у 00.35ч	Липовачке шуме	неутралисан
6.рд ПВО	2	18.04. у 01.30 и 11.50ч	Липе	неутралисан
		13.05.у 14.33 и 15.53ч	Шимановци	РС ДВИНА неутралисан
7.рд ПВО	1	02.05. у 17.55ч	Бождаревац	неутралисан
8.рд ПВО	1	05.04. у 02.21ч	Вукићевица	неутралисан
1,ртд	Више пута	26.03.у 22.31ч 06.04. у 23.00ч 22.05.у 04.05 ...	Зуце	Објект, платформе средства
2.ртд	Око 26 пута	26.03. 22.35ч 17.05 у 15.54 21. 5 15.54ч 22.05. у 12.17ч 28.05 у 04.30	Сремчица	40 ракета НЕВС платформе, радионице, бензинска пумпа, гаражни блок, Ск БГ ДВИНА ...
кб	2	18.04. у 02.30ч	Петровчић	уништен П-15
		03.05. у 14.02ч	Бечмен	Уништен П-15

Прилог 2

ПРЕГЛЕД ДЕЈСТАВА ЈЕДИНИЦА У САСТАВУ 250.РБР ПВО

ЈЕДИНИЦА	ВРЕМЕ ДЕЈСТВА, ВАТРЕНИ ПОЛОЖАЈ	УТРОШАК РАКЕТА В-601	РЕЗУЛТАТ ДЕЈСТВА
1.рд ПВО	26.03. у 22.40ч, ВП Крњешевци, термовизија	1	промашај
	29.04. у 02.30ч, ВП Петровић Салаш	2	промаша
	11.05. у 14.27ч, ВП с.Угриновци	1	уништен
2.рд ПВО	06.04 у 03.53ч, ВП Јабучки Рит	2	уништен
3.рд ПВО	27.03. у 20.43ч, ВП с.Шимановци, Ф-117А	2	уништен
	29.04. у 00.32ч, ВПс.Огар	1	промашај
	30.04. у 02.41ч, ВП с.Петровчић	2	промашај
	02.05. у 02.09ч, ВП с.Карловчић, Ф-16	2	уништен
	20.05. у 00.11ч, ВП с.Бечмен, Б-2?	2	уништен
	31.05. у 04.12ч, ВП с.Карловчић	2	промашај
	08.06. у 23.54ч, ВП с.ДЕЧ	2	промашај
4.рд ПВО	12.04. у 22.30ч, ВП Панчево	2	промашај
	12.04. у 22.35ч, ВП Панчево	2	уништен
	15.04. у 01.12ч, ВП с.Долово	2	уништен
	15.04. у 01.13ч, ВП с.Долово	2	промашај
	29.04. у 23.00ч, ВП с.Ритопек	2	уништен
	01.05. у 01.58ч, ВП Ритопек	2	промашај
	11.05. у 14.04ч, ВП с.Арнајево	2	промашај
5.рд ПВО	04.04. у 03.05ч, ВП с.Ашања	2	уништен
	15.04. у 01.05ч, ВП с.Баваниште	2	промашај
	29.04. у 23.00ч, ВП с.Брестовик	2	промашај
	29.04. у 23.05ч, ВП с.Брестовик	1	уништен
6.рд ПВО	31.03. у 03.05ч, ВП с.Брестовик	1	уништен
	16.04. у 02.19ч, ВП с.Шалинац	2	уништен
7.рд ПВО	25.03. у 03.50ч, ВП с.Бождаревац	1	промашај
	27.03. у 20.42ч, ВП с.Ристовић	2	промашај
8.рд ПВО	02.05. у 04.02., ВП с. Стублине	1	уништен
	23.05. у 01.07ч, ВП с.Пироман	1	промашај
	26.05. у 23.03ч, ВП с.Бргуле	2	промашај
	31.05. у 09.01ч, ВП с.Пироман	2	промашај
	31.05. у 17.34ч, ВП с.Пироман	2	уништен
3/310.срп ПВО	29.04. у 00.40ч, ВП с.Јабучје	1	непознат
РЛ-4М	26.05. у 01.14ч, ВП с.Рипањ	1	промашај
	26.05. у 23.26ч, ВП с.Рипањ	1	промашај
УКУПНО	БРОЈ ГАЂАЊА: 31 РС НЕВА+ 1 РС КУБ + 2 РК-4М	54	14

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Димитријевић, Драганић, Ваздушни рат над Србијом 1999. године, Београд, 2010.
Димитријевић, Драганић, 250. ракетна бригада ПВО, Београд, 2007,
Историјска грађа 250. ракетне бригаде ПВО.
Смиљанић, Седамдесет осам дана у одбрани отаџбине и агресија НАТО, МЕДИЈА
ЦЕНТАР „ОДБРАНА“, 2014.
Станковић, Противваздушна одбрана стратегијских објеката, стручни рад, ГШ ВЈ,
С за ШОНИД, ШНО, 2000.
Станковић, Ратни дневник.
Фото-документација 250. ракетне бригаде ПВО.

ПРИЛОЗИ

Прилог 1: Резултати дејстава ваздухопловних снага НАТО о јединицама и објектима
250. ракетне бригаде.
Прилог 2: Преглед дејстава јединица у саставу 250.рбр ПВО.

Dragan STANKOVIĆ

ENGAGEMENT OF THE 250TH AIRCRAFT DEFENSE ROCKET BRIGADE
IN THE DEFENSE OF THE BELGRADE STRATEGIC OBJECT
DURING THE NATO AGGRESSION IN 1999

Summary

The paper points out the participation of the 250th Missile Brigade of the Air Defense in the defense of the strategic facility Belgrade during the 1999 NATO aggression. Starting from the most important contents of the brigade's preparation for defense against threatening aggression and the characteristics of NATO air force operations in facilities in the wider Belgrade region and elements of the brigade's combat schedule, the author describes the most important tactical actions and actions taken by the command and units in organizing air defense and combat operations. Despite the outdated means of communication, the underdeveloped command information system in the fight against a much superior aggressor, having the second-generation "Neva" missile system, the members of the brigade managed to remain in the function of defending Belgrade until the end of the aggression. The crown of the defense is the downing of the F117A plane.

Key words: air force, aggression, air defense, missile systems.

Весна С. ЗАРКОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

НАТО АГРЕСИЈА 1999. ГОДИНЕ У ИСТОРИЈСКОМ КОНТЕКСТУ СРПСКО-АЛБАНСКИХ ОДНОСА И ВЕЛИКИХ СИЛА**

Айсѝраќѝ: У раду се са историјског аспекта указује на значај српско-албанских односа за сагледавање савремених збивања на простору Косова и Метохије. Прекретницу тих односа у XIX веку представља Берлински конгрес, на којем су велике силе виделе начин за остварење својих циљева. Упоредо са заседањем Конгреса била је одржана Призренска лига, иза чијег рада су стајале поједине велике силе, пре свега Енглеска. Поред ње, главни такмаци на територији Старе Србије биле су Аустроугарска и Русија. Прва је чекала погодан моменат за остварење својих циљева који су подразумевали продор на исток. За разлику од ње, Русија је имала улогу заштитника хришћана, чија је судбина зависила не само од Албанаца, него и од спољних утицаја. Поред чињенице да су спољни фактори били изражени много година раније, њихов утицај је и те како био виљив и 1999. године. Албанци су у овом сукобу, као и много пута раније, уз благонаклоност великих сила новог доба, стављени у службу НАТО агресије, која је имала за циљ распарчавање и уништавање СР Југославије.

Кључне речи: Срби, Албанци, Косово и Метохија, НАТО агресија, велике силе.

Стратешки значај Косова и Метохије не огледа се у његовој површини, већ у географском положају. Ова област је заједно са Македонијом представљала везу између Западне и Средње Европе са Азијом и источним земљама. Значај ових области, преко којих су водили главни трговачки путеви, увиделе су велике силе с краја XIX и почетка XX века, међу којима су предњачиле Русија, Аустроугарска, Енглеска, Француска, Немачка и Италија. Поред ових земаља, заинтересованост су испољавале и балканске државе Србија, Црна Гора, Бугарска и Грчка. Краљевина Србија се активније укључила у збивања на Косову

* Виши научни сарадник, vesna.zarkovic07@gmail. Com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. 01. 2022. године.

и Метохији, нарочито након отварања конзулата на простору Османског царства и слања својих представника у те крајеве. За Србију је, након Берлинског конгреса и окупације Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске, питање положаја њених сународника из јужних крајева постало од прворазредног значаја. Судбина народа који су насељавали ове крајеве зависила је од односа снага међу великим силама, њихових планова и тежњи. Бројно стање становника тада је износило око 3.500.000, од којих су најбројнији били Срби. За разлику од њих, Арбанаса је било 700.000. Остало становништво су чинили Бугари 700.000, Турци 300.000, Грци 300.000, Цинцари преко 100.000, а поред њих било је Јевреја, Јермена и Цигана (Хаџи Васиљевић 1906: 66-67). Поређења ради, према извештају конзула Краљевине Србије из Солуна у 1889. години у три вилајета (Солунском, Битољском и Косовском) је било укупно 2.498.289 становника, од којих је у Косовском живело 694.800 (Зарковић 2018: 559-560). Подаци којима је располагао српски конзул у Солуну били су веродостојни јер су потицали од званичних османских пописа и дипломата других земаља. Недостатак ове статистике је у чињеници да српско становништво није посебно евидентирано због непризнавања статуса народа, што додатно говори о тешком положају. Последице непризнатог статуса народа видљиве су и данас.

Области насељене српским становништвом доспеле су у жижу јавности осамдесетих година XIX века, након српско-турских ратова 1876-1878. године, у којима се Србија нашла на руској страни, и Берлинског конгреса. Одлуке Конгреса знатно су се одразиле на положај српског становништва, јер су Стара Србија (Батаковић 1988: VII) и Македонија остале у склопу Османског царства, док је Новопазарски санџак дат на управу Аустроугарској. Управо су оне утицале да интересовање, не само Србије и околних балканских земаља већ и великих сила, постане веће за ове просторе. Интересовање је постало израженије у време оснивања и постојања Призренске лиге, када су сукоби између албанског и српског становништва, који су до тада били углавном на верској, прерасли у сукобе на националној основи. Повод ових догађаја је био последица тежње великих сила да овладају тим простором. Најзаинтересованије за односе између Срба и Албанаца су биле Русија и Аустроугарска. Прва је углавном имала улогу заштитнице хришћанског становништва, док је друга најчешће користила разна средства и индиректно изазивала сукобе, реметећи односе не само Срба и Албанаца, већ је доприносила и слабљењу Османског царства. Настало стање и анархија Аустроугарској је вишеструко користило, јер је желела да османске власти прикаже неспособним да успоставе ред. Такав план обезбеђивао јој је позицију у којој би била приказана као једина сила спремна да успостави поредак и загосподари тим простором.

Преломни тренутак у српско-албанским односима представљају одлуке Берлинског конгреса. Током заседања Конгреса, у Призрену су се окупили представници Албанаца из разних делова Османског царства. Договорима и закључцима намеравали су да предупреду одлуке из Берлина које су се односиле на Османско царство. Албански представници су припадали муслиманској вероисповести и скуп је имао муслимански карактер. За организацију

је била оптужена Аустроугарска, која је као главног кривца означила Велику Британију (Растовић 2015: 70). Сумњу да је енглеска влада покретач оснивања Лиге изражавао је и аустроугарски конзул у Призрену Јелинек (Храбак 1988: 13). У прилог овој тврдњи сведочи мишљење Илије Ставрића, управника Призренске богословије, који је писмом 24. јуна 1878. Године, обавестио Симу Андрејевића Игуманова о заседању Лиге. Он је у писму навео да су током пролећа те године енглеске дипломате из Цариграда и Сарајева долазиле у Призрен и Пећ, ради договора са албанским првацима. По речима појединих првака, Енглези су им нудили новац, односно помоћ за ратне потребе чим се дигну на устанак и изађу на Косово (Војводић 1989: 6-7). Слично мишљење имао је и Јован Хаџи Васиљевић који је обавештавао Врховну команду српске војске да су „четири Енглеза обилно снабдевена новцем радила на томе да се од првака разних арнаутских племена боре против Србије и Црне Горе, а за случај споразума са Портом и против Русије“ (Хаџи Васиљевић 1909: 45). Бројне дипломате Велике Британије су с посебном пажњом пратиле деловање Лиге и о томе обавештавале своју владу (Растовић 2015: 68-75).

Деловање енглеске дипломатије међу Албанцима потврђује и такозвани Скадарски меморандум од 18. јуна 1878. године упућен лорду Биконсфилду (Дизраелију), представнику Велике Британије на Берлинском конгресу. Садржина меморандума односи се на захтев групе Албанаца римокатолика за формирање једне аутономне области, чије заштитнице не би биле Аустроугарска ни Италија, већ Велика Британија.

Закључци Призренске лиге мењали су се неколико пута, као и карактер Лиге. Први програм Лиге, назван Карарнаме, имао је изразито протурски карактер, изражен у 16 тачака, у којима се не помиње Албанија, нити албански народ, него се говори само о проширења Црне Горе. По првој одлуци, Црној Гори је требало да припадну Плав и Гусиње, области насељене муслиманима. После отпора Лиге одустало се од ове замисли и донета је нова одлука по којој је Црној Гори требало да припадне област Хоти и Груде муслиманима. Други програм је прихваћен 2. јула 1878. године, познат под називом Талимат био је знатно радикалнији. Садржао је 19 тачака у којима се захтева формирање локалних одбора Лиге у свим вилајетима у којима су живели Албанци.

Трећи програм Лиге био је још радикалнији. Састављен је од стране Истанбулског комитета и објављен 27. септембра 1878. године. Лига је новембра прихватила програм који је у суштини изражавао захтев за аутономијом, изражен кроз пет тачака (Драшкић 2000: 61-62 и 68-69). За академика Димитрија Богдановића, Лига је углавном представљала инструмент турске политике и политике европских сила, пре свега Аустрије, Италије и Енглеске, као и облик манипулације албанским народом у вођењу балканске политике (Богдановић 1985: 142).

Карактер Лиге се мењао у зависности од програма и стања на терену. У почетку је углавном био изразито проосмански и као главни задатак истицао одбрану територија Османског царства. Након завршетка Берлинског конгреса и његових одлука о проширењу, Лига почиње да се окреће практичном

деловању у циљу спречавања спровођења одлука. Долази до отворених сукоба њених припадника и војске Србије. На промену карактера Лиге знатно је утицао покушај територијалног. Велике силе су се руководиле чињеницом да је та област углавном насељена римокатолицима и да се они неће дунити. Међутим, дошло је до нових отпора у којима су учествовали и Албанци римокатолици. На крају, одустало се и од овог предлога, а Црној Гори је после отвореног сукоба турске војске са Арбанасима припојена област Улциња. Лига је од проосманског попримила проарбанашки карактер, свакако и уз сугестије неких држава, припадника великих сила.

Највећа корист добијена одлукама Берлинског конгреса припала је Аустроугарској. Она је добила мандат да окупира Босну и Херцеговину, као и део Новопазарског санџака „*au dela Mitrovitza*“ (Србија 1878, Документи 1978: 565; *The Great European Treaties* 1930: 345). Ова двосмислена одлука је била предмет различитог тумачења: да ли је „иза Митровице“ било у правцу истока или запада. У првом случају и сама Митровица би се нашла на територији где могу да делују аустроугарски гарнизони. Мандат који је добила Аустроугарска омогућавао јој је остварење политичког програма, познатог од раније и оличеног у флоскули *drang nach Osten*. Био је то први корак аустроугарске политике који ће доћи до изражаја много година касније.

Главна сметња аустроугарском продору на Исток биле су младе словенске државе које су се налазиле на путу од Беча према Солуну. Ову препреку је још 1879. године уочио Бизмарк и јавно истицао да су Србија и Црна Гора „камен спотицања на путу Аустрије“. Управо из тог разлога ће у наредном периоду њено деловање бити усмерено против ових држава, што ће у крајњој мери довести до Првог светског рата. Деловање Аустрије разликовало се од њених наступа у јавности, где се званично залагала за очување Османског царства. Највећег противника остварењу свог плана, после Србије, је видела у Русији, заштитнику балканских православних Словена. Зато је Аустрија њу неутралисала са два уговора из 1897. и 1903. године, од којих је значајно битан овај други, познат под именом Споразум из Мирџштега (Ђоровић 1992: 37-38).

Отворен рад против Срба разобличио би Аустрију у очима Русије и других држава, па је она прибегла другој методи. Аустријанци су свесно међу Албанцима ширили приче о Србима као главним виновницима догађаја, лошег положаја и њиховом настојању да прошире државу на области које припадају Османском царству, насељене албанским становништвом. Овакве и сличне приче су ширили аустријски агенти свих вероисповести, римокатолички свештеници, али и поједине аге и бегови из албанских редова. Агенти и припадници албанског беговата су за свој рад били награђивани новцем и другим поклонима. Аустријска пропаганда није одмах дала очекиване резултате, већ се постепено ширила и била у корелацији са збивањима на терену.

На простору Старе Србије, који се у грубим цртама поклапао са границама Косовског вилајета, након Берлинског конгреса нашао се велики број избеглица (мухаџира) из новоприпојених округа Србији, из Црне Горе, али и из окупиране Босне и Херцеговине. Највећи број ових мухаџира био је

насељен у области Косова и Метохије, а Османско царство је рачунало на њих за одбрану државних граница. У прилог том мишљењу ишла је и чињеница да су мухаџири били огорчени због напуштања својих домова, али и привржености муслиманској османској држави. Од придошлих мухаџира не само да су формирана читава села, квартави у појединим градовима, већ су насељавани и у српска насеља. Тако је настала и позната „Бошњачка махала“ у Косовској Митровици, која је и данас извор сукоба у северном делу овог подељеног града.

Насталом ситуацијом, осим Аустрије, ниједна страна није била задовољна. Придошли мухаџири, огорчени због своје ситуације, вршили су притисак на локално српско становништво, које се у великом броју исељавало у Србију. Насупрот томе, придошло албанско становништво утицало је на повећање процента укупног броја Албанаца. На тај начин је драстично промењена етничка структура на штету Срба. Разлог за исељавање је био и притисак који су придошли, и у мањој мери локални Албанци вршили над Србима, као и благодонакљон став турских власти према угњетачима. Један део Срба се иселио у области припојених Србији, размењујући поседе са Албанцима из тих крајева. Други део се, у страху за своје и животе чланова породица, исељавао у Србију, због деловања турских органа власти у првим годинама након Берлинског конгреса упереног против Срба.

Преостали Срби, који нису одмах подлегли притиску, временом су због економских прилика били приморани на исељење. Придошли мухаџири који су се настанили на селу насељавали су се на заједничкој земљи (комуницама) које су Срби користили за чување и узгој стоке. Губитак ове земље онемогућавао им је да узгајају стоку, захваљујући којој су преживљавали. Временом је све више породица сиромашило и било на рубу егзистенције. Ове недаће су пратиле пљачке придошлог сиромашног становништва, ненавикнутог да обрађује земљу.

У веома тешкој ситуацији се налазило и српско становништво које је живело у градовима. Они су до тада, поред Грка и Цинцара, били носиоци трговине која је прелазила у руке придошлих Албанаца. Придошло албанско становништво које није поседовало земљу је било принуђено да се бави трговином. Зато су вршили притисак на своје сународнике да не тргују код Срба, желећи да умање њихов промет и зараду. Поред тога, поједини су се задуживали код српских трговаца, узимали робу на вересију и нису намеравали да измирују дугове. Срби су били приморани на овакве уступке, у супротном су пријављивани турским властима или појединим Албанцима који су им упућивали претње и светили им се. Забележени су примери да су на овај начин и вићенији српски трговци осиромашили и били принуђени да се исељавају у Србију.

Придошлим мухаџирима нису били задовољни ни муслимански поседници земље. Поједине аге и дегови су јавно изјављивали да ће имати користи све до оног тренутка док Срби буду обрађивали земљу. Када их буду заменили мухаџири корист од обрађивања земље ће изостати.

У таквој, политички и привредно несређеној ситуацији било је и других фактора који су утицали на односе између Срба и Албанаца. Један од њих било је нерешено национално питање тзв. нуфуско питање (Јагодић 2008: 343-353). Ово питање је изазивало покрете и међу другим народима. Погоршању ситуације су допринели јерменско питање и устанак на Криту 1895-1896. године. Након устанка на Криту избио је грчко-турски рат и довео до велике мобилизације Албанаца. Велики број пријављених за рат добио је оружје. Многи од њих нису ни отишли на фронт, а они који су се вратили задржали су оружје. Револтирани развојем догађаја, аутономијом Крита и припајања Грчкој изазвали су незадовољство Албанаца који су свој бес искалили на локалном српском становништву (Зарковић 2014: 131-132).

Настала ситуација погодовала је ширењу прича од стране Аустријанаца о Србима као главним кривцима за положај Албанаца и њихов тежак економски положај. Зато је опстанак српског становништва био угрожен, а убиства, протеривања, пљачке, паљевине и други видови зулума су постале свакодневне појаве. Став Албанаца је био видљив и за представнике земаља које су благонаклоно гледале на идеју очувања Османског царства. На промену њиховог односа знатно је утицало и Јерменско питање. Због тога су велике силе све чешће упућивале Турској приговоре да изврши реформе које би допринеле побољшању положаја хришћана. Порта и султан су пристали на такве захтеве и обавезали се на спровођење реформи. Међутим, оног тренутка када је требало да исте спроведу, одуговлачили су, одлагали и на крају заборављали на обећање. Султан је, по ко зна који пут, 1896. године донео ираду о спровођењу реформи, али на крају није било видљивих резултата од њене објаве (Микић 1988: 43-44).

Интензивније инсистирање на реформама је био фактор који је погодовао аустријској пропаганди, која је међу Албанцима пласирала и ширила причу о Србима као узрочницима промена. Такав рад Аустријанаца утицао је на Албанце да све чешће предузимају нападе на Србе. У намери да скрене пажњу турским властима, али и обавести светску јавност, министар иностраних дела Краљевине Србије је писао турском колеги Тефик паши и у писмима појединачно износио случајеве страдалих Срба у периоду од 1898-1899. године. Из те преписке је настала тзв. *Плава књија*, коју је Влада у Београду намеравала да подели учесницима Прве хашке конференције о миру 1899. године (Преписка о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898-1899.). Нажалост, због политичких прилика и притисака Аустроугарске која је имала јак уплив на династију Обреновића, књига никада није стигла до Хага. Ипак, објављена је и остала сведочанство о страдању Срба.

Почетак XX века није донео никакав бољитак Србима и ситуација се наставила. Аустрија је и даље имала велики уплив међу утицајним албанским главарима које је богато награђивала за тај рад. Један од главних ослонаца за ширење аустријске пропаганде је био Мула Зека из Пећи. Међутим, он је убијен 1902. године од стране Албанца Адема Зајима, такође из Пећи. Аустрија је овим убиством претрпела ненадокнадив губитак и за то дело

оптужила Србију. Иако је остала без значајног ослонаца, није била спречена да и даље делује. Под њеним утицајем дошло је и до заплета догађаја у Ибарском Колашину, када је албански башибозук, уз прећутну сагласност турске војске предузео жестоке репресије над Србима Ибарског Колашина и других села између Косовске Митровице и Новог Пазара, под изговором да тражи оружје (Зарковић 2008). Захваљујући интервенцији Русије и њеног конзула из Скопља Виктора Машкова био је избегнут већи прогон Срба. Машков је, у пратњи капетана Ритиха и дописника листа Новое Времја Свјатковског, обишао Митровицу, Колашин и Нови Пазар и својим присуством на терену утицао да напади на Србе престану (Зарковић 2012: 369). Испоставило се да су Срби из тих крајева (данас је то северно Косово), који су чинили апсолутну већину, представљали опасност и реметили аустријске планове повезивања са Турском. Таква тврдња је потврђена 1907. године када је Ерентал објавио план изградње пруге на релацији Увац (граница Босне и Херцеговине) – Косовска Митровица. Реализацијом тог плана железница би се непрекидно протезала од Берлина до Багдада (Војводић 2000: 279-303). Идеју о аустријској замисли кварила је етничка слика на терену, на којем су углавном живели Срби који су на сваки потез са стране гледали са неповерењем. Планиране пружне трасе нису могле да их избегну ни у једној варијанти, а њихово присуство доносило је странцима несигурност. Поједини Срби тог краја су повремено рушили стубове и прекидали телеграфски саобраћај између Митровице и Новог Пазара. Због анексије Босне и Херцеговине и Младотурске револуције Аустријанци су одустали од својих планова, али само привремено, што је потврдио Први светски рат.

Догађаји у Ибарском Колашину и страдање српског становништва су, поред других узрока, довели до реформне акције 1903. године и отварања руског, али и аустријског конзулата Косовској Митровици. Присуство Русије, као заштитника хришћана, додатно је озлоједило Албанце који су наставили да се свете и даље убијају не само Србе, већ и руске дипломате. Првог руског конзула Григорија Степановича Шчербину задесила је иста судбина, као првог српског конзула у Приштини, Луку Маринковића, тринаест година раније (Никшић 1988: 371-372). Обојица су убијени јер су се залагали и пружали помоћ угњетеном српском становништву у овим крајевима. Убиство руског конзула из Митровице није био усамљен случај. Неколико месеци касније те исте године је убијен и руски конзул у Битољу, Ростковски. Забележен је поступак његове удовице која је вратила мужевљево ордење и одбила да прими понуђени новац, уз образложење да не продаје крв свога мужа (Документи о спољној политици 1991: 279, док. бр. 133). Обојицу руских конзула који су службовали на османској територији су убили Албанци који су служили у турској војсци (Зарковић 2012а: 129-145).

Србима у Старој Србији и Македонији реформном акцијом није побољшан положај. Аустроугарска је, као чланица великих сила које су расподелиле рејоне контроле у Косовском и Битољском вилајету, успела да се инсталира

у Скопљу. На тај начин је отворила пут према Солуну. Русија је била заузета ратом са Јапаном и прећутно је попустила Аустрији која се вешто користила руским одсуством. Остварење њених планова пореметило је избијање Младотурске револуције 1908. године. Прокламовани циљеви Младотурака разводнили су се давањем права Србима и другим хришћанима на Балкану. Главни противници изједначавања хришћана и мухамеданаца су били Албанци, чије је противљење довело Србе у незавидан положај. Године 1910. дошло је до велике акције протеривања Срба са њихових имања, под изговором издавања тапија. Већина прогнаних се населила по градовима или пребегла у Србију, где су дочекали ослобођење.

Албанци су се уочи Првог балканског рата наоружавали, обећавајући да ће бранити Османско царство од Србије и Црне Горе. Међутим, њихов организован отпор је изостао и српска војска је брзо ослободила Стару и Јужну Србију. Доласком српске војске је успостављен ред и законитост у овим крајевима. Присуство Србије на простору за који је Аустроугарска била заинтересована није је омео да и даље тежи остварењу својих планова. Она је извршила притисак на Србију и друге државе и утицала да се 28. новембра 1912. формира Албанија.

Прилике које су владале на Балкану крајем XIX и почетком XX века углавном представљају последицу деловања великих сила, пре свега Аустроугарске, која је користећи се Албанцима настојала да оствари зацртане циљеве. Иако њено деловање није увек било истог интензитета, несумњиво је да је готово увек била присутна. Остале велике силе су се увек понашале у складу са својим интересима.

Само наставак оних из друге половине XIX и с почетка XX века. Једина разлика је у безобзирном понашању великих сила које је много израженије од оног пре једног века. Најновија збивања на Косову и Метохији представљају последицу деловања великих сила. Албанци су, као и пре више од једног века само егзекутори те политике. Велике силе, свесне да крше међународно право и поредак, сакриле су се иза деловања Албанаца, препуштајући им видљиви део посла. Савремени догађаји представљају

Резултат рада великих сила у најновије време представља и стварање тајне паравојне организације Албанаца, познате под називом Ослободилачка војска Косова (ОВК). Према сведочењу појединих преставника ОВК једној норвешкој радиостаници, седиште ове организације се налазило у Швајцарској, где су се одржавали састанци и прикупљао новац, углавном потекао из извора и деловања наркомафије (Батакович 2014: 215). Чланови ове организације су у фебруару 1998. године највили оружани отпор, који је престављао велику прекретницу и прерастао у грађански рат на Косову и Метохији. Режим из Београда је одговорио тешким полицијским мерама против Ослободилачке војске Косова. У томе им је помогла и логистика грађана. Уследила је серија сукоба између ОВК и полицијских снага који су ескалирали у лето 1998. године. Безбедност је била угрожена како у сеоским, тако и у градским срединама. Овој тврдњи у прилог иде и чињеница да су 14. децембра 1998. године

у пећком кафићу *Панда* убијена шесторица, а рањено петнаест српских младиха (Глас јавности 17. децембар 1998: 1).

На иницијативу представника великих сила била је заказана мировна конференција о Косову и Метохији. Она је почела са радом 6. фебруара 1999. године у Дворцу Рамбује, надомак Париза. Преговоре двеју сукобљених страна, представника власти СРЈ и косовских Албанаца, надгледали су изасланици САД, Русије и Европске уније, Кристофер Хил, Борис Мајорски и Волфганг Петрич. Преговори су трајали седамнаест дана и није се дошло до решења да се криза настала на простору Косова и Метохије реши мирним путем.

Након неуспешних преговора у Рамбујеу о будућем статусу јужне српске покрајине НАТО је одлучио да покрене војну акцију. Према професору Душану Т. Батаковићу, НАТО је против Југославије, без законског овлашћења УН имао пет почетних циљева: 1) безбедан повратак албанских избеглица; 2) повлачење свих српских снага са Косова и Метохије; 3) успостављање НАТО контроле на терену; 4) проширену аутономију за Косово; 5) постепено увођење мултиетничке демократије. Поред набројаног, била су додата још два циља: свргавање Слободана Милошевића и изостанак ангажовања копнених трупа (Bataković 2007: 77).

Српско-албански односи су били затегнути до крајњих граница. Албанци су имали подршку земаља великих сила које су 24. марта 1999. године отпочеле бомбардовање Савезне Републике Југославије. Напад је започело 16 земаља, чланица НАТО, којима су се 23. априла придржиле нове чланице Мађарска, Чешка и Пољска. Имајући у виду чињеницу да су све суседне земље дозволиле коришћење своје територије и ваздушног простора, према мишљењу Спасоја Смиљанића, генерала у пензији, у нападу на СРЈ је учествовало 26 земаља (Смиљанић 2021: 19). Албанци су подржавали рад и деловање Ослободилачке војске Косова и нису скривали задовољство због одлуке Пентагона да бомбардује једну суверену земљу. Чланови ОВК су наставили дејства против јединица српске полиције и локалних српских цивила, али и против припадника других етничких група који су током сукоба остали на страни Србије. Истовремено, хиљаде Албанаца, бежећи од рата одлазили су у суседне земље, најпре из Пећи у Црну Гору, а затим и Албанију и Македонију (Батакович 2014: 269).

Према подацима УНХЦР-а од 25. маја 1999. године је било 957.913 албанских избеглица које су напустиле простор Косова и Метохије, почев од 1998. године, тачније од првих сукоба ОВК са српском полицијом (Bataković 2007: 78). Албанци са Косова и Метохије су оволики број избеглих тумачили на неколико начина. Као прво, етничко чишћење су приписивали српским паравојним снагама, као друго, циљ им је био да избегну НАТО бомбардовање, а као треће, били су приморани по налогу ОВК да напусте ову територију. Неспорна је чињеница да је ОВК имао велику улогу и послужио чланицама НАТО-а да отпочну са нападима на СРЈ. У априлу 1999. године ОВК јединице су успеле да се заједно са избеглицама пребаце у Албанију или Македонију. Напуштањем територије Косова и Метохије су избегли уништење од стране Војске Југославије.

Иако нису успели да униште снаге Војске Југославије, још док је трајало бомбардовање, Трибунал у Хагу је оптужио председника СР Југославије Слободана Милошевића за ратне злочине. Координирана акција НАТО-а и Хашког трибунала је допринела да председник Милошевић прихвати повлачење српских војних снага и полиције са простора Косова и Метохије. Уследило је потписивање споразума у Куманову 9. јуна 1999. године. Према том војно-техничком споразуму територија Косова и Метохије је стављена под управу КФОР-а, а цивилна управа је формирана по Резолуцији Савета безбедности Уједињених нација број 1244 од 10. јуна 1999. године.

Према овој резолуцији Косово и Метохија је остало у саставу Савезне Републике Југославије, али је уведен међународни протекторат. НАТО кампања и напади на једну суверену државу трајали су 78 дана и нису довели до међусобног помирења Срба и Албанаца, већ су продубили нетрпељивост, која је још увек тешко оптерећена верским, националним и идеолошким антагонизмом.

Након НАТО агресије и повлачења српских снага са простора Косова и Метохије велики број не само српског, него и становништва које је било лојално држави Србији је напустило ову територију. Према званичним подацима преко 280.000 интерно расељених лица је нашло уточиште ван простора Косова и Метохије, у Србији и Црној Гори. Пет година након окончања рата вратило се 11.000, од чега 5.000 Срба. Међутим, 4.000 српских повратника је поново напустило своја огњишта, након погрома албанских екстремиста марта 2004. године. Ова акција је била планирана и смишљена, јер не само да су Срби протерани, већ је спаљено 900 кућа и уништено око 30 српских светиња (<https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/20031>).

ЦИТИРАНИ ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Душан Т. Батаковић (1988). Савременици о Косову и Метохији 1852-1912. Београд: Српска књижевна задруга.
- Документи о спољној политици Краљевини Србије 1903-1914. књ. I, св. I (1991), Београд: Српска академија наука и уметности.
- Милан Никшић (1988). „Стање у Турској на Косову и Метохији за време последње деценије њихове владавине“. Савременици о Косову и Метохији 1852-1912. Београд: Српска књижевна задруга, 366-389.
- Преписка о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898-1899. Београд 1889: Државна штампарија.
- Србија 1878. Документи (1978). Београд: Српска књижевна задруга.
- The Great European Treaties of the Nineteenth century (1930). Oxford: The Clarendon press.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Александар Растовић (2015). Велика Британија и Косовски вилајет 1877-1912. године. Београд: Завод за уџбенике.
- Богумил Храбак (1988). „Први извештаји дипломата великих сила о Призренској лиги“. Призренска арбанашка лига (1878-1881). Београд: Аутор, 7-69.

Весна Зарковић (2008). Афера у Ибарском Колашину 1901-1902. године. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу.

Весна Зарковић (2012). „Извештај Богдана Раденковића о боравку Виктора Машкова у Косовској Митровици, Ибарском Колашину и Новом Пазару 1901. године (I)“. Мешовита грађа – *Miscellanea*, књ. XXXIII. Београд: Историјски институт, 365-385.

Весна Зарковић (2012а). „Руске дипломате на удару атентатора у Косовском и Битољском вилајету почетком XX века“. Баштина, св. 32. Приштина–Лепосавић: Институт за српску културу, 129-145.

Весна Зарковић (2014). „Критско питање и прилике у Косовском вилајету“. Баштина, св. 37. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 123-135.

Весна Зарковић (2018). „Петар Костић о здивањима у Старој Србији 1889. године“. Црквене студије, бр. 15, Ниш: Центар за црквене студије, Универзитет у Нишу, Центар за византијско–словенске студије, Међународни центар за православне студије, 557-568.

Владимир Ћоровић (1992). Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку. Београд: Библиотека града Београда.

Димитрије Богдановић (1985). Књига о Косову. Београд: Српска академија наука и уметности.

Dušan T. Bataković (2007). „Kosovo and Metohija – Identity, Religions & Ideologies“. Kosovo and Metohija – living in the enclave. Beograd: Serbian Academy of Sciences and Arts, Insitute for Balkan Studies, Beograd, 9-82.

Душан Т. Батакович (2014). Косово и Метохија – историја и идеологија. Екатеринбург: Издатељство Уралског универзитета.

Ђорђе Микић (1998). Друштвене и економске прилике косовских Срба у XIX и почетком XX (од чифчијства до банкарства). Београд: Српска академија наука и уметности.

Јован Хаџи Васиљевић (1906). „Стара Србија и Маћедонија (са гледишта географског, историјског и политичког“. Братство XI, Београд: Штампарија Д. Димитријевића, 49-144.

Јован Хаџи Васиљевић (1909). Арбанаска лига – Арнаутска конгра и Српски народ у Турском Царству (1878-1882). Београд: Издање уредништва ратника.

Милош Јагодић (2008). „Нуфуско питање: проблем званичног признавања српске нације у Турској 1894-1910“. Историјски часопис, књ. LVII. Београд: Историјски институт, 343-353.

Михаило Војводић (1989). „Берлински конгрес и Призренска лига“. Историјски гласник 1-2. Београд: Друштво историчара СР Србије, 1-21.

Михаило Војводић (2000). „Србија и Еренталов план о грађењу ново-пазарске железнице“. Србија и Балканско питање (1875-1914). Нови Сад: Матица српска, 279-303.

Спасоје Смиљанић (2021). „Оружана агресија НАТО“. НАТО агресија на СРЈ (Републику Србију) – да се вечно памти. Београд: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић Факултет за пословне студије и право Универзитета „Унион – Никола Тесла“, 17-29.

Сретен Драшкић (2000). Европа и албанско питање (1830-1921). Прилози проучавању историје Албаније од почетка националног препорода (1830) до Конференције амбасадора у Паризу (1921). Београд: Српска књижевна задруга.

ШТАМПА

Глас јавности

ИНТЕРНЕТ ИЗДАЊА

<https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/20031> приступљено 02.02.2022.

Vesna ZARKOVIC

NATO AGGRESSION IN 1999 IN THE HISTORICAL CONTEXT
OF SERBIAN-ALBANIAN RELATIONS AND GREAT POWERS

Summary

The events from the recent history in Serbia, then within the Federal Republic of Yugoslavia, cannot be understood without a proper view of Serbian-Albanian relations and the influence of the great powers on them. Although they were not at an enviable level in the past, they culminated in the second half of the 19th century, more precisely since the creation of the Prizren League in 1878. The league met at the time of the Berlin Congress. The great powers took part in the events and saw an opportunity to realize their interests. It was noted that several English diplomats were in Prizren during the League session, which points to the fact that Albanians were closely connected with members of one force at the time, which had a decisive influence on them. In addition to the English, Austria-Hungary and its main opponent, Russia, played an important role in Kosovo and Metohija. Unlike the Dual Monarchy, which, without sparing any funds, spread propaganda among Albanians, Russia had the role of protector of Christians. These two powers agreed and the treaties of 1897 and 1903 obliged them to preserve the status quo. Nevertheless, Austria-Hungary aspired to implement its plans, and the Albanians served as a suitable tool for such a policy. Well-designed Austro-Hungarian ideas had a negative effect on Serbs and other Christians who lived in the European part of the Ottoman Empire.

In the most recent period, the fate of Serbs in the territory of Kosovo and Metohija depended not only on their relationship with the Albanians, but also on the influence that came from outside. The action of the great powers, NATO members, on the Albanians was more than pronounced in 1999. Even before that, the Kosovo Liberation Army (KLA) was created, which by its activities in Kosovo and Metohija killed and kidnapped the Serb and other population, loyal to the state. Its activities provoked the intervention of NATO members on a sovereign country. In this conflict, as many times before, the Albanians, with the favor of the great powers of the new age, were placed in the service of NATO aggression, which aimed at dismembering and destroying the FR of Yugoslavia. The result of this unjust war is a large number of displaced Serbs and others who have found temporary refuge on the territory of Serbia and Montenegro.

Key words: Serbs, Albanians, Kosovo and Metohija, NATO aggression, great powers.

Оља АРСЕНИЈЕВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија

Јасмина АРСЕНИЈЕВИЋ**

Висока школа струковних студија за образовање васпитача, Кикинда, Србија

Ненад ПЕРИЋ***

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Србија

НАУЧНА РАЗМАТРАЊА НАТО АГРЕСИЈЕ НА СРЈ СА ОСВРТОМ НА БОМБАРДОВАЊЕ РТВ НОВИ САД****

Апстракт: Бомбардовање Савезне Републике Југославије 1999. године, важи за један од најважнијих геополитичких догађаја у другој половини 20. века. НАТО агресија на СРЈ представљена је као хуманитарна интервенција, са циљем заштите људских и мањинских права и успостављањем демократије у земљи. Осим војних циљева, НАТО је током своје агресије бомбардовао цивилне циљеве, укључујући и зграде Радио телевизије Србије и Радио телевизије Нови Сад. Стога је циљ овог рада и потреба да се објасни функција пропаганде у сврху оправдања хуманитарног интервенционизма. Радом се жели указати и на начин рада медијских кућа у СРЈ током бомбардовања, као и на тешке услове у којима је требало обезбедити производњу програма и извештавање о актуелним догађајима. Као пример добре праксе управљања и организовања представљен је рад РТВ Нови Сад.

Кључне речи: НАТО агресија, хумантарни интервенционизам, пропаганда, медији, РТВ Нови Сад

УВОД

Од завршетка хладног рата, а упоредо са падом Совјетског Савеза, НАТО је, као војно-политичка алијанса постао непотребан. Стога је било важно да се креира оправдање постојање и потврди кредибилитет као организација војном интервенцијом. САД су, осим подршке осталих чланица имале потребу

* редовни професор, arsenijevicolja@gmail.com,

** струковни професор, arsenijevicjasminka@gmail.com

*** редовни професор, nesaperic@hotmail.com

**** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. 01. 2022. године

и за коришћењем војних база у државама НАТО алијансе, те је било неопходно створити новог непријатеља и тиме оправдати опстанак пакта у светлу предстојеће 50. годишњице организације.

Посебну захвалност аутори рада изражавају директору РТВ Војводина, господину Јожефу Клему и директору Пословне јединице технике и технологије, господину Јовану Бачићу на подршци и пруженим информацијама, без којих овај рад не би могао бити написан.

„Дестабилизовањем и урушавањем економске, политичке и безбедносне ситуације на просторима бивше Југославије, уз лукаво инструментализовање последица крвавих грађанских сукоба, набујалог национализма и деценијског конфликта међу некада братским републикама, велика држава је разбијена.“ (Јевтовић, Бајић, 2019: 108-109) Даље се плански креирала хуманитарна катастрофа албанске националне мањине на КиМ, како би се нашао повод за бомбардовање СРЈ.

Важно је напоменути да је ова агресија била брижљиво припремана кроз медијски наратив којим се креирала слика о кривцу (Србија, Југословенска војска). Под изговором хуманитарне интервенције, НАТО је представио као своју обавезу да помогне албанској страни, коју је сам прогласио за једину жртву. Ова агресија извршена је без одобрења Савета безбедности ОУН, а НАТО је напао СРЈ кршећи све постојеће међународне резолуције. НАТО је бомбардовање СРЈ објаснио „отпором Југославије ширим тенденцијама политичке и економске реформе – а не патњама косовских Албанаца“. (Јевтовић, Бајић, 2019: 109-110) Како је ова интервенција НАТО довела до огромних цивилних жртава, уништења привредних објеката и војне и цивилне инфраструктуре, пре би се могло говорити о изазивању хумане катастрофе. Један сегмент ове хуманитарне катастрофе је и бомбардовање медијских кућа Пинк, РТС и РТВ Нови Сад, које су представљене као легитимни војни циљеви. У раду је представљена студија случаја бомбардовања РТВ Нови Сад, као примера добре праксе управљања у кризним ситуацијама, с обзиром на чињеницу да су запослени исељени пре бомбардовања, као и да је велики део технике спасен и програм емитован 77 дана бомбардовања.

Пре саме студије случаја, у раду је дато одређење појма хуманитарне интервенције и представљен начин на који је медијска пропаганда помогла да до ње дође, с обзиром на чињеницу да је као разлог за бомбардовање медијских кућа као војног циља, НАТО навео да је српска страна водила пропаганду путем државних медија, између осталог и путм РТВ Нови Сад.

ОДРЕЂИВАЊЕ ПОЈМА ХУМАНИТАРНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ

Холзгрефе хуманитарну интервенцију дефинише као употребу силе или претње њоме, коју спроводи држава или група држава ван својих граница са намером спречавања или окончања грубог кршења основних људских права појединаца, који нису њени држављани, и то без дозволе државе у којој се та

сила употребљава. Аутор наглашава да у дефиницији не говори о интервенцији или интервенцији са употребом силе за заштиту сопствених држављана. (Holzgreffe, Koehane, 2003: 18)

Дански институт за међународне односе хуманитарну интервенцију дефинише као присилну акцију са употребом оружане силе групе држава против државе, без дозволе те државе, без или са одобрењем Савета безбедности, са намером спречавања или окончања многоструког кршења људских права или међународног хуманитарног права. (Danish Institute for International Studies – DIIS, 1999: 11)

Обе дефиниције наглашавају присилу, при чему је прва дефиниција шири, јер заузима и претњу употребом силе, док друга спомиње Савет безбедности, али његова улога у самој дефиницији нема никакво значење. Важно је истаћи хуманитарни аспект, а то је да, хуманитарна интервенција настоји да обезбеди људска права или спречи масовно кршење људских права, али су обе дефиниције опште, јер се заустављају на масовним кршењима људских права, која нису разрађена. Професор Антон Гризолд сматра да је хуманитарна интервенција једно од највећих цивилизацијских достигнућа касног 20. века, јер подразумева интервенцију у унутрашње ствари држава у циљу заштите безбедности и благостања њених грађана. Међутим, хуманитарне интервенције можемо дефинисати само као оне које заиста имају једини циљ да заштите безбедност и добробит људи. Интервенције које имају за циљ показивање сопственог престижа или обезбеђивање безбедности својим грађанима у иностраној држави нису хуманитарне интервенције. (Grizold, 2005: 29-30)

Стручњак за међународно право Данило Турк каже да је принцип не-интервенције једно од општих правила међународног права. Употреба силе између држава забрањена је Уставном повељом Уједињених нација, јер члан 2 забрањује претњу силом и употребу силе. Доктрина хуманитарне интервенције нема подршку у пракси УН, а и сви критеријуми савременог међународног права одбацују хуманитарну интервенцију држава. (Turk, 1984)

Гризолд има другачији став, који каже да би ново безбедносно окружење требало да се развија у правцу глобалног друштва по завршетку хладног рата, што се огледа у јачању законског оквира, штитећи на тај начин основна људска права и слободе, укључујући злоупотребе и претње од стране савремене државе. Основне правне норме, које штите појединца од моћи држава, налазе се у систему ОУН, а као пример може се навести Уставна повеља ОУН и Универзална декларација о људским правима. У позадини је сучељавање два нераскидиво повезана концепта, а то су концепт универзалних људских права и концепт безбедности. (Grizold, 2005: 26-27)

Хедли Бул скреће пажњу на однос моралног и правног аспекта хуманитарне интервенције, што је за њега изузетно важно, јер би признавање доктрине хуманитарне интервенције угрозило принципе суверенитета и неинтервенисања у свету у коме не постоји сагласност о моралним начелима. (Bull, 1984).

Хуманитарне интервенције су увек биле морално упитне. Турк упозорава на чињеницу да примери из 19. века показују да није било правих хуманитарних интервенција и да је хуманитарна интервенција проблематична, јер њу могу себи да приуште само јаке државе, а своје декларисане хуманитарне разлоге у пракси су најчешће прикривале себичним интересима великих сила. (Turk, 1984: 259)

Аутори који оправдавају хуманитарну интервенцију у стручној литератури наводе четири основне претпоставке:

1. Сви људи имају исте моралне интересе, потребе и права која се морају поштовати.
2. Држава мора да поштује интересе и потребе свог народа.
3. Права и интереси једног народа покрећу обавезе других људи.
4. Хуманитарна интервенција може бити успешна.

Међутим, они који се противе хуманитарној интервенцији и наводе следеће претпоставке:

1. Право заједнице на политичку независност, што значи да ниједна држава нема право да се меша у унутрашње ствари других држава.
2. Стабилност међународног поретка који би се могао уништити хуманитарном интервенцијом праћењем деловања једне земље.
3. Интервенција је обично неуспешна, углавном због непознавања унутрашњих услова, лажних мотива који нису алтруистички, отпора различитих друштвених група или војске.

Марфи је написао веома опсежну студију о хуманитарној интервенцији, још од усвајања Бријан-Келоговог пакта 1928. године, који забрањује рат. Након усвајања Уставне повеље ОУН, забрана интервенција је додатно пооштрена. У првој фази, најважнији примери „хуманитарне интервенције“ су јапански напад на Манџурију, Мусолинијева инвазија на Етиопију и Хитлерова окупација делова Чехословачке, праћена хуманитарном реториком и оправдањем. За Јапан се каже да је створио „рај на земљи“ одбранивши Манџурију од кинеских разбојника уз помоћ водећег кинеског националисте. Мусолини је ослободио хиљаде робова док је обављао мисију западне цивилизације. Хитлер је најавио намеру Немачке да оконча етничке тензије и насиље и „осигура националну индивидуалност немачког и чешког народа“ у операцији, „пун искрене жеље да служи истинским интересима народа који живе на том подручју“, према њиховој вољи. Наравно, „хуманитарне интервенције“ нису почеле Бријан-Келоговим пактом, већ имају веома разнолику историју. Америчка историја има много таквих примера, укључујући објашњење Теодора Рузвелта о хуманитарним мотивима за америчку експанзију на Запад који је скоро потпуно искоренио аутохтоно становништво, слично ономе што се раније дешавало на Истоку. Рузвелт је то оправдао објашњењем, „да је најправеднији рат од свих ратова онај против дивљака, који успоставља моћ водеће светске расе“. (Chomsky, 1999: 74-76)

Чомски потенцира прошло и садашње деловање Сједињених Држава, које за собом оставља патњу милиона људи. Према Чомском, постхладноратовски пројекат неолибералног начина потчињавања требало је да створи потребу за новим узроцима за интервенције и у том контексту САД су почеле интензивније да користе реч хуманитарно. „Нестанак разлога препознат је још 1980-их, када су нови разлози за интервенцију постали међународни терористи, трговци дрогом, исламски фундаменталисти и други непријатељски конструкти. Изговори за интервенцију више нису рутински, али су интервенције постале слободније. Више нема страха од контра-интервенције“ (Chomsky, 1993: 88)

Хуманитаризам је постао замена за претходне изговоре за употребу силе. Чомски истиче да је крај Хладног рата приморао САД да траже нове разлоге за употребу силе и застрашивање становништва код куће. Напад на Ирак 2003. догодио се под изговором да се обезбеди глобална безбедност, јер је Ирак наводно поседовао оружје за масовно уништење које никада није пронађено. (Chomsky, 2005: 285-290)

Нови војни хуманизам под окриљем НАТО представља облик мисије за заштиту људских права, који се назива и „нови интервенционизам“. (Chomsky, 1999:1-2) Часопис *Foreign Affairs* писао је да су се „просвећене земље коначно ослободиле ланаца рестриктивних старих и архаичних концепата светског поретка, јер сада могу да користе силу када верују да је то оправдано и да се тако придржавају савремених принципа правде, који су тако очигледни, да за то нису потребни никакви докази“. Разлози за чланство у клубу просвећених или „модерних заједница“ такође се намећу сами по себи. Прошли и садашњи ексцеси су досадне старе приче које су ирелевантне због „промене правца“ јер су у прошлости направљене грешке које се неће поновити. „Ако неко нападне невинне цивиле и покуша да изврши масовна убиства због расне, етничке и верске припадности и у нашој је моћи да то спречимо, ми ћемо то спречити“, описао је амерички председник Клинтон своју доктрину војне интервенције. (Chomsky, 2000: 2)

У новом добу просветитељства, цивилизоване нације предвођене Сједињеним Државама, које су у то време биле „на врхунцу своје славе“, испољиле су „алтруизам и моралну ревност“. (Chomsky, 2005: 79 i 87) 20. век је завршен ужасним злочинима, а нови период је почео 24. марта 1999. бомбардовањем Савезне Републике Југославије.

Постојање новог војног хуманизма је прокламовано право на интервенцију држава или савеза из хуманитарних разлога који проширују обим легитимне употребе силе. Нови интервенционизам само понавља ажурирану верзију традиционалних пракси које су биле делимично ограничене у биполарном светском систему. Под плаштом хуманитарних интервенција се често крију разлози за војну интервенцију: међународни финансијски споразуми, трговински споразуми, контрола технологија, материјала и људских ресурса, итд. Реч је о читавом спектру алата који омогућавају концентрацију и организацију моћи која се примењује у институционалном систему доминације

и контроле. Сами догађаји на Косову довољни су да оповргну примарни и најчешће коришћени аргумент за употребу силе, који каже да је бомбардовање НАТО било у хуманитарне сврхе. (Chomsky, 1999: 12-14) Čomski negiranje humanitarnih namera pravda sledećim rečima: „Čak i da je intervencija na Kosovu bila humanitarna, što bi verovatno bio prvi slučaj te vrste u istoriji, svakako je tačno da uzvišene izjave koje to opravdavaju nisu dovoljne, jer je odobrena upotreba gotovo svakog oblika nasilja“. (Chomsky, 2005: 99-100)

Нови стратешки концепт НАТО из 1999. године, подразумева лиценцу за светски интервенционизам. Нови документ потписале су све државе чланице НАТО, што значи да се све акције против других земаља могу изводити у име НАТО, додајући још једну димензију америчком начину доминирања светом, барем док се слаже Европа. Стратешки концепт ефективно проширује право моћних да тумаче међународно право како би одговарало њиховим интересима.

ПРОПАГАНДА И МЕДИЈИ У СЛУЖБИ ХУМАНИТАРНОГ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗМА

Истраживачки тим на челу са Марјаном Малешичем дефинише пропаганду као део психолошког ратовања. (Grizold, 1999: 190) Ово последње се може спроводити пре, током и после рата, а укључује различите економске, политичке, дипломатске и психолошке мере. Доерти и Јановиц су психолошки рат дефинисали као планско коришћење пропагандних и других активности које имају за циљ да утичу на мишљења, осећања и понашање непријатеља, као и неутралних и пријатељских група у иностранству у циљу остваривања националног интереса. (према: Малешич, 1997: 31)

Типичан пример пропагандне делатности је, ратна пропаганда. Владе укључених земаља уложиле су много труда и средстава у њих пре и током ратова. (Печјак, 1995:133) Пропаганда је део стратегије, операције и тактике осмишљене да повећају фактор сопственог народа и смање фактор свог противника. Због тога је оправдано пропаганду у рату разумети као средство војне вештине. (Михаиловић, 1984:16) Треба напоменути да је однос медија и званичне ратне пропаганде више маскиран у „отворена“ него у „затворена“ друштва. За ове друге је само по себи разумљиво да влада контролише медије, док је код првих тај утицај више прикривен. (Hammond, Herman, 2001:19)

Током рата велики је притисак на новинаре да буду више пропагандисти него новинари. Улога новинара је да представи свет у свом његовом богатству и да јавности пружи што више информација и на тај начин омогући демократску дебату (Булатовић, Булатовић, Арсенијевић, 2011); пропагандиста, насупрот томе, поједностављује овај исти свет како би мобилисао јавност да постигне своје циљеве. (Hammond, Herman, 2001: 157)

Ласвел прави разлику између пријатељске и непријатељске пропаганде. Прва је институционализована у удружењима као што су Унија енглеског говорног подручја, *The Alliance Francaise*, *The Friends of the Sovie Union*. Непријатељска пропаганда је, међутим, потребна у ратним временима да би се

изазвала и појачала мржња према војним и дипломатским ривалима и да би привукла неутралну подршку. (Jackall, 1995: 15)

Према Крису и Леитесу, војна пропаганда има два основна циља. Први је да се максимално повећа учешће људи у активностима своје групе (стварање заједничког идентитета и осећаја припадности језгру групе у ратним операцијама па све до патриотизма). Други циљ је – напротив, минимизирање непријатеља у активностима сопствене групе, стварање раздора унутар групе, стварање неповерења у вођство, рад на губитку самопоуздања и подривање вредности непријатеља. и ратне циљеве. (Шибер, 1992: 123) Рељић као циљ помиње и легитимизацију сопствене политике, која се остварује углавном кроз стварање слике о „нама“ и „другима“ као о две потпуне супротности. Непријатељ је демонизиран, а ми смо невине жртве. (Рељић, 1998: 53-54) Кроз пропагандно деловање НАТО алијансе пре и за време бомбардовања СРЈ, овај циљ је на Западу у потпуности остварен.

Веома промишљено, организовано и софистицирано, НАТО је вршио пропаганду на својим конференцијама за штампу, где је сервирао оне вести које су Алијанси одговарале и које је одабрала за вест дана. Оваквим одабиром информација које се пружају (агендом) допринели су и да новинари не излазе на терен и сами се информишу или проверавају информације НАТО. Многе, често лажне, изјаве подржао је НАТО центар за медијске операције, који је запошљавао стручњаке за односе с јавношћу. Тако су медији (не)свесно и (не)намерно постали гласници НАТО алијансе.

Како наводе Јевтовић и Бајић „у кризним ситуацијама, посебно војним конфликтима и интервенцијама, улога професионалних комуникатора добија на важности, јер они кроз процесе продукције информација селекују и рангирају теме, што је постуларно теоријама о чуварима капија и успостављања дневног реда“. (Јевтовић, Бајић, 2019: 110) На тај начин успоставља се легитимност централизације и контроле медијског садржаја од стране војске. Ова централизација и контрола карактеристична је како за период пре, тако и за време конфликта, а и после њега. (Kenneth Galbraith, 1987: 30)

Манипулисање вестима, преувеличавање и/или минимизирање личности, етикетирање противника, прљави трикови, спиновање информацијама, лажне вести и сличне технике завођења аудиторијума, само су делић пропагандног репертоара и механизма којим се организује брза хипноза јавности. Циљ је стварање утиска да је нешто оправдано, демократско, племенито, важно и друго, тако да напор уложен у обликовање порука одобравањем јавности и прихватањем пласираних идеја оправдава оружану интервенцију и учвршћује слику о одговорности стране која ће бити нападнута.“ (Јевтовић, Бајић, 2019: 109-111)

Када је реч о НАТО агресији на КиМ, може се рећи да је Алијанса веома вешто креирала глобалну публику, намећући јој стереотипе и сопствену слику реалности постављајући као једину истиниту и репрезентативну. Тако су припадници ОВК представљени као борци за слободу и људска и мањинска права, сецесија јужне Покрајине као ослободилачка борба за Републику Косово и слично. Како наводе Јевтовић и Бајић: „Слика о једној од учесница

у сукобу се ствара постепено и пажљиво, тако да таргетирана страна у правом тренутку и не уочава како је постала објект пропагандног моделовања.“ (Јевтовић, Бајић, 2019: 109-114)

Према Хамонду и Херману, западни новинари су, уз неколико изузетака, врло некритички пратили сукоб на КиМ подвлачећи да НАТО покушава да помогне. Аутори даље тврде да су сви оптуживали југословенску пропаганду, док су лидери НАТО тврдили да су медији у њиховој домовини модел независности и тачности. Међутим, истичу да директна контрола и цензура нису неопходни, јер америчка војска „ради“ на односима са медијима. Крајњи резултат је да „безбедност на извору“, иако саопштава много „информација“, заправо контролише савест, а новинари развијају пријатељске односе са званичницима Пентагона. Тврде и да су водећи медији у великој мери усвојили језик НАТО. (Hammond, Herman, 2001:12-13)

НАТО је спрам СРЈ водио агресивну информативну политику: нудили су гласине, претеривања, нетачне информације, непоуздане приче. Сви напори су били усмерени на оправдавање напада (ово је хуманитарна акција). Цивилне жртве су се игнорисале. НАТО је увек цитирао бројке о уништеним војним циљевима. Ову информацију је тада било тешко проверити, а новинари су је сматрали истином. Касније је установљено да НАТО претерује у овим бројкама. Оно што није најављено да служи циљевима НАТО, стављено је под знак питања. Даље се преносило то да су бомбе намењене само Слободану Милошевићу, кога су поредили са Хитлером, Стаљином, Пол Потом. (Goff, 1999:14-16) Међутим, поређење са нацизмом, Трећим рајхом, геноцидом, Срба са нацистима, према критичарима извештавања о сукобу на Косову и Метохији, потцењивање је правог холокауста и промена историје у којој су Срби поднели огромне жртве од нациста и борили се против њих. (Hammond, Herman, 2001: 117-123) Међутим, Хјум каже да су медији преузели речник НАТО-а и да су му многи новинари били дактилографи. (Hammond, Herman, 2001: 119- 124)

Гоф истиче да је НАТО селективно представљао догађаје. Тако истичу да Милошевићев режим крши људска права, а готово ништа не помињу ОВК, која је такође спроводила етничко чишћење. У очима Сједињених Држава, ОВК се за годину дана трансформисала из бруталне терористичке организације у војног савезника. (Goff, 1999: 17) НАТО је организовао Војни прес центар и свакодневно информисао новинаре. Саопштења су представљена на начин да је НАТО добар, Србија лоша. Гоф тврди да су западни медији углавном „прождирали и представљали НАТО глупости“. Већина вести у западним медијима дошла је од НАТО, или онога што је НАТО сматрао вестима дана. Медији треба да се запитају да ли су намерно и несвесно постали агенти Алијансе. (Goff, 1999: 29)

Да би се у главама телевизијских гледалаца мобилисало уверење да је војна интервенција искључиво хуманитарна, у НАТО је мобилисан низ познатих психолога и манипулатора јавним мњењем, окупљених у Бриселу из Вашингтона, Лондона, Бона, Париза и Рима.

БОМБАРДОВАЊЕ МЕДИЈСКИХ КУЋА – СТУДИЈА СЛУЧАЈА РАДИО ТЕЛЕВИЗИЈЕ НОВИ САД

„Центри који контролишу проток информација чине највећи део светског мишљења, креација и усмеравају њихове ставове. На овај начин, други народи, посредно, преко вести, популарне културе и политичког маркетинга усвајају скривене идеолошке садржаје, идентитете и погледе на свет“. (Перић, Кајтез, 2013: 179) У рату НАТО против СРЈ још једном се показало да у савременом ратовању медији играју вежну и неизбежну улогу. Користи се, као што се види и на примеру НАТО Војног прес центра, дезинформисање, агресивни монопол над медијским простором и слично. (Перић, 2019: 350)

Такође, „први пут у историји примењена је техника провоцирања информативне тишине“. (Јевтовић, Бајић, 2019: 120) Шта ова техника подразумева? Њена суштина је пригушивање сигнала српских предајника и тиме онемогући емитовање емисија Радио телевизије Србије и свих њених чланица (РТВ Нови Сад, РТВ Приштина и дописништва из других градова) о страдању српског цивилног становништва и објеката. НАТО је тако у свим земљама које су се тада граничиле са Југославијом утростручио број предајника и на тај начин драстично смањио могућност да се види и чује сигнал из Србије. Како наводе Јевтовић и Бајић: „Са територија Румуније, Бугарске, Македоније и Хрватске, али и са бројних стационарних летелица у ваздушном простору направљен је електронски комуникацијски обруч, како би се спречио продор у свет било каквог непожељног мишљења, другачијег тумачења, па и саме истине.“ (Јевтовић, Бајић, 2019: 120) Из Војног прес центра НАТО емитоване су специјалне информативне емисије, њих 18 и то на 21 фреквенцији радијских и телевизијских канала. Овај центар је креирао седам наменских програма на 5 језика (српски, немачки, енглески, бугарски, албански).

„Током бомбардовања НАТО је потпуно уништио око 300 телекомуникационих трансмитера за емитовање радио-телевизијских сигнала, што је био део акције креирања медијског обруча.“ (Јевтовић, Бајић, 2019: 120) Међутим, како је РТС и даље слала снимке страдања цивила у етар, постала је циљ НАТО бомбардовања. Погибија 16 радника РТС сматра се преседаном у ратном праву, али је код челника НАТО алијансе, конкретно код председника САД, Била Клинтона, пронађено оправдање за то. Наиме, Клинтон је изјавио да је „српска телевизија кључни инструмент команде и контроле Слободана Милошевића, коришћена за ширење мржње и дезинформација и да не показује спаљена села, масовне гробнице и децу која су силована од стране војника који су тамо послати“. (Harris, 2019)

С обзиром на чињеницу да је током бомбардовања зграде РТС у Београду страдало 16 радника и да до данас за то нико од агресора не сноси одговорност, о овом чину се много писало, што у медијима, што у научним расправама. Но, мање је познато да је је Радио телевизија Нови Сад, тада део Радио телевизије Србије, бомбардована је 5 пута. Зграда ове медијске куће потпуно је уништена и РТВ Нови Сад је до пред крај 2021. године, радио

у веома тешким, готово немогућим условима. Нажалост, осим чињеница када је зграда бомбардована, како је РТВ Нови Сад остао без свог дома, других података нема. До данас није са тачношћу утврђена укупна штета која је том приликом причињена. Писаних трагова нема, научних и стручних расправа и анализа такође (барем не у доступним библиотечким фондовима Матице Српске, Народне библиотеке Србије и другим српским библиотекама).

Осим емисије „Бомбе и ожилци“, коју је поводом 15 година од првог бомбардовања зграде на Мишелуку снимила редакција Документарно образовног програма РТВ Војводине (сценариста Борислав Хложан, редитељ Владо Перовић) и која је емитована 3. маја 2014. године, нема других емисија са овом темом. Овај рад има за циљ да представи пример добре праксе тадашњег менаџмента Радио телевизије Нови Сад, који је, упркос агресији, сачувао људе, велики део опреме и емитовао програм 77 дана бомбардовања.

Радио телевизија Нови Сад први пут је бомбардована 3. маја 1999. године, на Дан слободе медија¹ и на дан обележавања Мајске скупштине 1848. године у Сремским Карловцима, када су представници Срба из Угарске упутили захтев Бечу за српску аутономију и одлучили да прогласе Српску Војводину.² Датум нимало случајно одабран и више него значајан и за медије и за српски народ и његову историју.

У жељи да се што веродостојније представи велики губитак за ову медијску кућу, град Нови Сад, Војводину, па и читаву Србију, аутори су обавили интервју са директором Пословне јединице технике и технологије, господином Јованом Бачићем, који је и сам учествовао у спасавању опреме и архиве из бомбардоване зграде телевизије. У том интервјуу добијене су врло значајне информације о бомбардовању РТВ Нови Сад, о доношењу одлука у кризним моментима, о управљању људским ресурсима, о управљању техничким и свим другим ресурсима телевизије, као и о надљудским напорима да се и под бомбама програм емитује и јавност извештава.

„Сам почетак бомбардовања и чињеница да смо ушли у један неизвестан и политички неоправдан и ненајављен сукоб са, неоспорно, надмоћнијим непријатељем је био велики и шок. Пуно људи је то доживело са неверицом и није могло да претпостави како ће се то развијати. У самом почетку, после врло кратког периода неверице и изненађења, то је изазвало једно велико

1 Дан слободе медија обележава се сваке године 3. маја на основу Одлуке донете на Генералној скупштини Уједињених нација, чиме би се подигла свест о значају слободе медија и подсетиле владе држава да је њихова дружност да поштују и подржавају право на слободу изражавања загарантовано чланом 19 Универзалне декларације о људским правима. Уједно се обележава и годишњица Виндхушке декларације, изјаве о принципима слободе штампе, састављене од групе афричких новинара 1991. године. (<https://guyberger.ru.ac.za/fulltext/50years.pdf>)

2 3. маја 1848. године у Сремским Карловцима донета је одлука да се оснује Српска Војводина и да се Срби прогласе за независан и политички слободан народ у Аустроугарској. Тада су први пут јасно дефинисана и објављена настојања Срба за аутономију. Такође, Мајска скупштина је међу првим званичним догађајима на којима је јасно исказана идеја о припајању Војводине Србији, што ће се и догодити 1918. године.

узбуђење и убрзавање размишљања и постављања према новим околностима и новој ситуацији. Највећи број људи радио је и патриотски и локалпатриотски и из осећаја према својој кући, граду и држави. Гледали смо како да се прилагодимо времену и новим пословним условима.“ (Јован Бачић, извод из разговора)

Како је РТВ Нови Сад медијска установа, која свој програм емитује на 11 различитих језика којима говоре народи који живе у Војводини и покрива све конфесије, није се могло претпоставити да ће бити једна од мета НАТО бомбардовања. Још теже је било претпоставити да ће бити поновљена мета, и то још четири пута, те је потпуно уништена зграда и сви пратећи објекти потребни за рад и емитовање програма.

ОРГАНИЗАЦИЈА РАДА РТВ НОВИ САД И ПРОИЗВОДЊА ПРОГРАМА ЗА ВРЕМЕ НАТО БОМБАРДОВАЊА

РТВ Нови Сад је био саставни део РТС. Кућа је била организована централизовано, по дубини, те се њоме тако и управљало. РТВ НС био је састављен из пословних јединица РТС-а, са помоћницима директора на челу тих целина. Систем субординације је био чврст без моћи самосталног одлучивања. Доношење одлука било је централизовано.

Нове околности довеле су до тога да одлуке и наредбе буду још формалније и строже и самим тим су прецизније и у времену чврсто извршаване. Са оваквом организацијом ушло се у прве дане бомбардовања. Одлучено је да концентрација буде на информативном програму и да се извештава о свему што се дешавало у држави, док је значајно смањен удео осталог програма и емитоване су репризе емисија. Смањен је број излазака на терен и организована је резервна локација телевизије на Летенки са репортажним колима. Направљен је нови распоред људи, који је у првом периоду подразумевао дежурство 24 сата, што је било одређено на нивоу целог РТС. Радио телевизија Нови Сад је на овај начин функционисала до бомбардовања РТВ Пинк.

Руководство куће је тада већ почело да размишља о чињеници да и РТВ НС може постати предмет интересовања, па онда и циљ и да се према томе треба припремити за даљи рад. У самој кући је долазило до прилагођавања новонасталој ситуацији. Координација између програма и технике била је веома добра. Постојали су добри контакти са центрима у Београду и са оним делом који су водили рачуна о безбедности. Разматрани су многи аспекти рада и безбедности и на основу свих расположивих информација, дошло се до закључка да се ниво опреза мора подићи. Потреба за другачијом организацијом рада додатно се отварала како су рушени мостови у Новом Саду, те је ниво безбедности подигнут на највиши могући. „Било је потпуно јасно да се морају збити редови, што се и десило и што је дало један нови квалитет у раду и доношењу одлука. Телевизија је функционисала као једно биће. Сви су слично мислили и сви су били на истом путу, да се што више заштити, спасе, да се што мање настрада.“ (Јован Бачић, извод из разговора)

Након бомбардовања зграде РТС у Београду, озбиљно се размишљало о измештању рада из зграде телевизије. А како су сви мостови у Новом Саду били срушени, појавио се и озбиљан проблем са превозом запослених. Треба-ло је организовати рад тако да људи буду максимално безбедни, а да јавност буде обавештена. „Примера ради, када је почело бомбардовање Жежељевог моста, камење је летело далеко, детонације су биле снажне. Све то снимано је са Кеја жртава рације и сниматељи и новинари били су у озбиљној опасности. Било је потребно организовати снимање на што безбеднији начин. Дошло се на идеју која је реализована у току једног дана. Место снимања је заштићено као неко митраљеско гнездо, џаковима са песком. Примењене су неке војне тактике заштите људи, да би гледаоци били информисани.“ (Јован Бачић, извод из разговора)

Оно што је важно напоменути је чињеница да је тада било запослених више него данас. Било је близу 1600 запослених по различитом основу. Када су мостови срушени, број људи који је активно радио сузио се на пар стотина. Углавном су то били људи из техничког сектора, а остали су долазили по потреби и распореду. Возни парк је функционисао стално, као и благајна и ресторан. „Није било једноставно организовати, али је морало да функцио-нише.“ (Јован Бачић, извод из разговора)

Преломни моменат је био бомбардовање РТСа. На нивоу у сарадњи шефа технике, безбедности и програма да се максимално људи распореде и у простору и времену, да се смањи могућност да неко страда. Организована су дежурства. Људи који су били дежурни, своје задатке обављали су из атомског склоништа. Све комуникације превучене су у атомско склониште, сви теле-принтери, све монтаже. Једна од олакшавајућих околности за организацију рада била је чињеница да је после дневних вести на мађарском језику у 7, а остали програми пуштани су са трака-нису се радиле живе емисије.

Потом долази период у којем су од бомбардовања страдали предајници. Када је бомбардован предајник на Црвеном чоту, било је неопходно преба-цити сигнал РТС на други предајник. Како је на самој згради РТВ Нови Сад постојало два предајника, један је у сарадњи са Министарством за телеко-муникације стављен у функцију емитовања програма РТС и на тај начин је престала могућност емитовања другог програма РТВНС. Тада је донета одлука да нови студио и опрема која је набављена 1998. године, буде склоњена с Мишелука из зграде РТВНС. Како се преко Дунава није могло, опрема је склоњена у гараже приватних кућа у Сремској Каменици и Петроварадину запослених у телевизији.

Помоћник директора информативног програма је, у договору са осталим колегама, донео одлуку да се новинари измeste у ресторан Кордун, у близини Института за кардиоваскуларне болести у Сремској Каменици. Сниматељи су измештени у зграду Ловачког друштва у Петроварадину. Све ово је учињено како би програм текао, а људи били безбедни на свом радном месту. Такође, до аутопута кроз Нови Сад се, због срушених мостова није могло, тако да је монтиран материјал сниман на касете и колима пребаћиван до РТС у Београду.

Милорад Вукашиновић, новинар и публициста,

Емисија Сучељавање, 24. 3. 2021. (3:25:7:00)

Сви који су радили били су прави хероји. Од 78 дана бомбардовања РТНС је 77 дана емитовала програм. Кућа је забележила неколико историјских снимака (срушен невидљиви авион у Буђановцима – сниматељ Никола Секерић и новинар Вишеслав Петковић; антологијски снимак гађања Жежељевог моста – сниматељ Бата Степановић и новинар Милорад Вукашиновић; озбиљно страдао сниматељ Слободан Савић на мосту Слободе; снимани су свакодневни напади на рафинерију, екоцид који се десио у Новом Саду). Све су то били разлози бомбардовања куће баш на Дан слободе медија 3. 5. Због рушења смо били принуђени да се померимо са ове локације. После рушења Варадинског моста било је тешко, а после рушења моста Слободе готово немогуће радити. 21. 4. највећи део људства је био евакуисан. Било је логично да смо после бомбардовања мостова ми следећа тема. Руководство куће из тог временског периода било је 24 сата са запосленима. Када видите непосредног руководиоца да је уз вас, не можете да одбијете задатак. Ми смо у немогућим условима шпририли истину о рату.

Руководство РТВ НС је било врло конструктивно и хомогено. Та хомогеност је допринела да кућа функционише и да могу конструктивно, креативно и људски да се примењују одлуке које су долазиле из РТС из Београда. Понекад су наредбе касиле у односу на догађај. Наредба је била стара, а нова ситуација и требало је наредбе и одлуке прилагодити тако да буде што мање ризика. „Држећи се формалности, ризици би били већи. Прилагођавало се ситуацијама, околностима, ефикасно у времену, и широко што се тиче људи, конструктивно према различитим околностима и према различитим групама унутар целокупне организације.“ (Јован Бачић, извод из разговора)

Током бомбардовања РТВНС радила је на више локација. Репортажним колима је снимано у хали Југодента (фабрика није радила и простор је био празан) у којој је импровизиован студио. У току самог бомбардовања поред локације на Летенки, радило се и у Студију М, и репортажним колима и са монтажама. Након краћег времена оваквог рада је процењено да није безбедно држање репортажних кола испред студија у центру Новог Сада, те је простор напуштен. Радио је емитовао свој програм, иако није било предајника. Потом се прешло у потходник у који је смештена била монтажа, а затим је уследило пресељење на Трг младенаца (строги центар града) у ТП Звезда у приземљу и у сутерену. Тамо су сложени сви телепринтери и све везе, као и канцеларије на трећем спрату са телефонима. Један део технике је после концентрисан у зграду Лутрије, али је био проблем са кишом и влагом, па се и одатле морало преместити.

Када су изгубљени предајници, комуникација је била готово онемогућена (Венац је издржао 16-17 удараца, 50 пројектила, лифт је био онемогућен, сва је комуникација ишла степеницама). Руководство је зато одлучило да се са емитовањем крене преко кабловске телевизије, која је тада

у Новом Саду функционисала преко 3 кабловска дистрибутера. Емитовање кроз кабл омогућено је захваљујући пресељењу у зграду ТП Звезда у којој је пре бомбардовања радила једна мала приватна телевизија и свој програм емитовала кроз кабловску мрежу. Њено место уступљено је Радио телевизији Нови Сад, тако да се слика о бомбардовању и жртвама и даље могла видети, а вести о свему што се за време агресије дешавало у земљи, покрајини и граду биле су доступне јавности. Део програма телевизија је производила сама и то у импровизованом студију у сали за састанке, а после 20 сати је преузимао део програма РТС.

СПАСАВАЊЕ ТЕХНИКЕ И АРХИВЕ

„Прво бомбардовање је било 3. маја у 10 сати увече. Обезбеђење је одмах обавестило руководство, преко радио аматера и неколицине мобилних телефона. Није се смело горе док се ватра не угаси. Скуп је био сутрадан на Данубиусу. За превоз је ангажован је брод Јоле који није возио због тога што није више могла да се набави нафта. РТВ НС је имала нафту у резерви за агрегате и за грејање, 2000 литара, која је коришћена за потребе рада када нема струје. Одлучено је да се нафта да за вожњу брода, како би се могли превести људи, а касније и техника. Резерве нафте нису биле потребне јер је НАТО у 2. 3. и 4. налету уништио трафо и агрегатску станицу. Резервоар је био укопан, и остао је нетакнут. Нафта је канистерима ношена на брод.“ (Јован Бачић, извод из разговора)

Војска није дозвољавала да се дође до зграде, с обзиром на то да је пожар још увек буктао и да је након његовог гашења било неопходно измерити ниво зрачења. „Без наређења и договора, 80 људи се самоиницијативно скупило да се види шта се може спасти из делова који нису страдали. Сви су били обучени за скидање опреме, јер се није знало кад ће други ударац, да се не прошири ватра, вода. Прво је спасен мастер, сечени су каблови, вађени уређаји. То су били инжењери, техничари. Договорено је шта ће се и којим редоследом скидати и износити и тако је велики део опреме спасен. На камиончић је слагано и ношено у Каменицу и Петроварадин, а један део у атомско склониште.“ (Јован Бачић, извод из разговора)

Иако је, како сведочи саговорник аутора, све почело самоиницијативно и без претходног договора, на лицу места је направљен план за изношење технике и опреме за рад. Како су сви уређаји били спојени, каблове је било неопходно пресећи, тако да су у спасавању технике и опреме били укључени обучени људи: инжењери, техничари, електричари. Захваљујући овако доброј организацији подла у врло тешком и кризном моменту, сачувано је око 90% технике РТВНС.

Филмска лабораторија налазила се у старој згради телевизије. Непосредно пре бомбардовања у току је била монтажа на одређеном броју филмова. У тренутку бомбардовања људи у згради није било, јер су претходно

измештени, тако да су изгорела два – три монтажна стола и филмови на којима се тренутно радило.

Међутим, архива телевизије је била у подруму и она је остала нетакнута. Стара зграда у првом бомбардовању није запаљена, тако да је у прва три-четири дана било организовано пражњење архиве и канцеларија. Импровизоване су степенице до подрума како би се архива извукла на сигурно. Захваљујући томе, РТВНС је наредне године могао да емитује репризе емисија, због тога што је производња програма била веома тешка јер нису постојали услови за рад. Архива Телевизије Нови Сад од првих дана рада до дана бомбардовања се тренутно налази у архиву града и представља саставни део културне баштине Србије.

ПРОЦЕНА ШТЕТЕ НАКОН БОМБАРДОВАЊА

Након бомбардовања најважнија ствар је била брзо враћање у етар. РТС је обновљен са Кошутњака, а РТВ Нови Сад је радио у изнајмљеној и неусловној згради и то све до 2021. године.

Први задатак након бомбардовања је био обновити део предајника, углавном резервним који нису били уништени или су били поправљиви. Предајници су исто били централизовани. „На јесен су формирана два тима. Један је био за пројектовање обнове, а други за процену штете. Процена штете рађена је на нивоу РТС. Један део је отпадао на предајнике. Од 48 свега 3-4 су била нетакнута, и исто толико поправљива. Остало је све било девастирано. Чот је рађен нов, Суботица и Вршац такође.“ (Јован Бачић, извод из разговора)

Сачињен је елаборат како би се утврдила штета и како би се све приказало и међународној јавности. „Ишло се на номиналне вредности и на онај новац који је био потребан да се са новом опремом доведе у функцију. Није се узимала амортизациона вредност из наших књига. То се приближило 50 милиона долара. Обједињено за цео РТС.“ (Јован Бачић, извод из разговора) Нематеријалне вредности нису узимане у обзир. Интелектуални капитал није уопште узиман у обзир. Када је реч само о РТВ Нови Сад, важно је рећи да су изгубљени сви студији, зграда, велики део возног парка. Девастација која је била у смислу немогућности обављања посла је била око 90%.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Током НАТО агресије на СР Југославију било је ангажовано око 1200 авиона, од чега чак 850 борбених. Било је лансирано више од 1000 крстарећих ракета. Бачено је више десетина хиљада бомби и других пројектила са разорним експлозивом. Њежић и Ачански наводе да се разорна моћ бомби и других пројектила бачених за 78 дана бомбардовања мери снагом од 8,3 атомске бомбе бачене на Хирошиму. (Њежић, Ачански, 2009:75) „Циљеви и

средства НАТО бомбардовања попримили су конотацију хемијско-нуклеарног рата против Југославије, с обзиром на то да су за објекте дејства бирани хемијске фабрике, који су у атмосферу испустили огромну количину токсичних материја“. (Њежић, Ачански, 2009:75)

Нови Сад је бомбардован у више наврата. Између осталог, гађане су зграда ТВ Нови Сад, Основна школа „Светозар Марковић Тоза“ на Детелинари, зграда Извршног већа АП Војводине, Рафинерија нафте. Гађани су и војни објекти у самом граду: касарна Мајевица, која се налази у густо насељеном делу града, касарна на Транцаменту, центар за обуку МУП на Клиси. Осим порушених зграда и резервоара, гађање Рафинерије довело је и до еколошке катастрофе, стога што се део нафте и деривата путем атмосферске канализације излио у Дунав, а каналом ДТД и у Тису. (Њежић, Ачански, 2009: 75)

Пре саме агресије, али и током 78 дана њеног трајања, па и након тога, светска јавност је била подвргнута стигматизацији српског народа. За пропаганду и оправдање хуманитарне интервенције коришћене су „технике и методе Едварда Бернејза и његових теоријских наследника, у којима је психолошким обликовањем групног мишљења моделован наратив којим је свет увераван у потребу интервенције ради очувања демократије“. (Јевтовић, Бајић, 2019: 109-114) Стога је било веома важно да се вести о догађајима у СРЈ чују и виде и из домаћих медија. Свесни ове чињенице, челници НАТО пре бомбардовања спроводе провоцирање медијске тишине, а потом бомбардују РТС и РТВ Нови Сад.

Упркос људским жртвама током бомбардовања зграде РТС, као и великој материјалној штети на предајницима и зградама обе телевизијске куће, оне не престају са радом. Радио телевизија Нови Сад, као што је представљено у раду, без зграде, са више локација на Фрушкој Гори, сремској страни града и у самом центру Новог Сада, чак 77 дана емитује свој програм и омогућава да се истина о бомбардовању и свим цивилним жртвама емитује.

Студија случаја функционисања РТВ Нови Сад за време НАТО агресије може се сматрати једним од примера добре праксе како се управља у кризној ситуацији, како се брине о људима и имовини, те како се изнад свега професионално приступа свим задацима, како би јавност била информисана. Међутим, 22 године након бомбардовања, РТВ Нови Сад-сада РТВ Војводина, радила је у тешким условима, у изнајмљеном простору, који није задовољавао техничке стандарде за рад једне медијске куће. Данас, у новоизграђеној згради још увек нема на располагању сву потребну опрему како би у функцију ставила сва потреба студија и тако подигла ниво квалитета у производњи програма. Дакле, бомбардовање од стране НАТО је и поред доброг кризног менаџмента који је сачувао највећи део технике и целу архиву оставило девастирајуће последице на рад ове медијске куће, што је још један од доказа да се није радило о хуманитарној интервенцији јер се последице исте, увом случају, директно косе са одлукама о слободи медија донетим на Генералној скупштини Уједињених нација.

ЛИТЕРАТУРА

- Булатовић, Љ. Булатовић, Г. Арсенијевић, О. (2011) Дигитална новинарска пирамида – Иновативни приступ традиционалној конструкцији вести, Дигиталне медијске технологије и друштвено-образовне промене. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Bulatović, Lj: Bulatović, G. Arsenijević, O. (2011) *Medijska pismenost – osnova učenja u vremenu digitalnih tehnologija. Elektronski zbornik radova naučno-stručnog simpozijuma ТИО 6 – Tehnologija, informatika i obrazovanje – za društvo učesa i znanja*. Čačak: Tehnički fakultet.
- Bull, H. (1984) *Intervention in World Politics*. Oxford: Clarendon Press.
- Goff. P. (1999) *The Kosovo and Propaganda War*. Wienn: International Press Institute.
- Grizold, A. (1999) *Perspektive sodobne varnosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Grizold, A. (2005) *Slovenija v spremenjenem varnostnem okolju*. Ljubljana: Fakulteta za društvene vede.
- Danish Institute for International Studies (1999) *Humanitarian Intervention – legal and political aspects*. Copenhagen: DUPI.
- Емисија *Сучељавање*, https://media.rtv.rs/sr_lat/suceljavanje/63748
- Jackall, R. (1995) *Propaganda*. Basingstoke, London: Macmillan.
- Јевтовић, З. Бајић, П. (2019) Двадесет година од НАТО агресије на СРЈ – поводи и последице. Београд: Институт за политичке студије.
- Малешич, М. (1997) *Пропаганда ин Вар*. Стоцкхолм: Стурелсен фор псукологискт форсвар.
- Михаиловић, В. (1985) *Пропаганда и рат*. Београд: Војноиздавачки завод.
- Њежић, З. Ачански, М. (2009) Да се не заборави: бомбардовање Новог Сада – еколошка црна тачка. Хемијска индустрија. 63(2). 75-78.
- Perić, N. (2019) Media war: “artillery support” for NATO aggression on the FRY 1999. у David vs Goliath: NATO’s War Against Yugoslavia and its Implications, Институт за међународну политику и привреду у Београду и Факултет политичких наука у Београду, 2019. стр: 350-364
- Перић, Н. и Кајтез, И. (2013). Идеологија и пропаганда као масмедијска средства геополитике и њихов утицај на Србију. Национални интерес, IX(17), pp. 173-189
- Рељић, Д. (1998) Писање смрти: медији у времену сукобаИ. Београд: Радио Б92.
- Turk, D. (1984) *Načelo neintervencije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Hammond, P. Herman, S. (2001) *Degradirana moć: Mediji i kosovska kriza*. Beograd: Plato
- Holzgreffe, J. L. Keohane, R. (2003) *Humanitarian Intervention – ethical, legal and political dilemmas*. Cmbridge: Cambridge University Press.
- Chomsky, N. (1993) *Year 501*. London: Verso
- Chomsky, N. (1999) *Powers and Prospects*. London: Pluto Press.
- Chomsky, N. (2000) *A New Generation Draws the Line – Kosovo, East Timor and the standards of the West*. London. Verso.
- Chomsky, N. (2005) 911 – *Enajsti september*. Ljubljana. Sanje.
- Шибер, И.(1992) Политичка пропаганда и политички маркетинг. Загреб: Алинеа.

Olja ARSENIJEVIĆ

Jasmina ARSENIJEVIĆ

Nenad PERIĆ

SCIENTIFIC CONSIDERATIONS OF NATO AGGRESSION ON FRY
WITH SPECIAL REFERENCE TO THE BOMBING OF RTV NOVI SAD

Summary

The bombing of the Federal Republic of Yugoslavia in 1999. is considered to be one of the most important political events in the second half of the 20th century. NATO presented the aggression on the FRY as a humanitarian intervention, with the aim of protecting human and minority rights and establishing democracy in the country. In addition to military targets, NATO bombed civilian targets during its aggression, including the buildings of Radio Television of Serbia and Radio Television of Novi Sad. Therefore, the aim of this paper is the need to explain the function of propaganda in order to justify humanitarian interventionism. The paper also points out the way in which the media in the FRY worked during the bombing, as well as the difficult conditions in which it was necessary to ensure the production of programs and reporting on current events. The work of RTV Novi Sad during the 1999 NATO aggression was presented as an example of good practice in crisis management and organization.

Key words: NATO aggression, humanitarian interventionism, propaganda, media, RTV Novi Sad

Ђорђе ЗАТЕЗАЛО*

Миодраг ГОРДИЋ**

Универзитет „Унион – Никола Тесла“ Факултет за пословне студије
и безбедност, Београд

ПРИМЕНА ИСКУСТАВА ИЗ НАТО АГРЕСИЈЕ НА ОПРЕМАЊЕ САВРЕМЕНИМ СРЕДСТВИМА ПВО ВОЈСКЕ СРБИЈЕ

Апстракт: Анализом сукоба у другој половини 20. века и са почетка овог века, а посебно анализом НАТО агресије 1999. године, можемо закључити да је ваздухопловна компонента играла кључну улогу у употреби „тврде силе“ (hard power) у борби за превласт у ваздушном простору, подршци снага на копну и води, селективно дејство по објектима дејства и центрима гравитације и тиме непобитно доказала пуну и одлучујућу снагу у решавању конфликта. Превласт у ваздушном простору кључна је за извођење дејстава на копну и води. Анализом поменутих искустава из сукоба, можемо закључити да су сви имали исти сценарио – почињали су ударима из ваздуха. Сукоби у Сирији, Либији, као и могући сличан сценарио који можемо очекивати на територији других држава, потврдили су да многе земље дозвољавају себи да чине исту грешку тј. да тежиште у опремању не буде јасно испољено, већ се набављају парцијално делови опреме, првенствено за Копнену војску, док се ПВО системи неоправдано остављају за крај. Азербејџанско-јерменски сукоб у Нагорно Карабаху показао је рањивост традиционалних копнених јединица – оклопних, механизованих и моторизованих формација, па чак и јединица ПВО, у сусрету с напредним оружјем и савременим концептом ратовања дроновима.

Сагледавајући савремене ратове, може се закључити веома изражена комплексност и вишедимензионалност. Вишедимензионалност у борбеном простору огледа се у превазилажењу традиционалних и постојећих операција на копну, води и ваздуху увођењем елемената као што су време, информација и космос. Посебно је битна и од капиталног значаја тачна, потпуна и правовремена информација која омогућава да се пре донесе одлука и покрене акција у односу на непријатеља.

Пред савремена средства ПВО постављају се веома сложени тактичко-технички захтеви у погледу правовременог откривања и реакције борбених система.

* Дипломирани инжењер, пензионисани пуковник Техничке службе, djordje.zatezalo@gmail.com

** редовни професор, miodrag.gordic@fpssp.edu.rg

Такође, присутни су захтеви за уништавањем широког спектра циљева у ваздуху, од авиона, крстарећих и балистичких ракета, беспилотних летелица, хеликоптера и других вођених и невођених пројектила. Такође, тенденције у развоју ваздухопловног наоружања, као што су повећање домета оружја за дејство са дистанце, повећање прецизности крстарећих ракета, употреба наоружаних беспилотних летелица, као и примена стеалтх технологије у циљу смањења ефективне радарске рефлексне површине, поставља пред средства ПВО велике захтеве у погледу откривања у различитим фреквентним подручјима. Електромагнетна жиљавост и компатибилност система је важна карактеристика савремених средстава ПВО, јер се електромагнетни спектар развојем савремених телекомуникационих и других информационих технологија све више користи за комерцијалне активности.

Кључне речи: НАТО агресија, ПВО системи, сукоби, опремање, искуства.

УВОД

У овом раду се говори о искуствима наученим током НАТО-ове операције под називом „Алијед Форце“ (Савезничка снага)¹, која је почела 24. марта и трајала до 9. јуна 1999. године у Савезној Републици Југославији. Иако је изгледала као успешна са становишта губитка авиона НАТО пакта, успех SEAD/DEAD (Suppression of Enemy Air Defenses – SEAD / Destruction Enemy Air Defense – DEAD) авијације за супростављање и уништење непријатељске ПВО, био је далеко мање ефикасан. Док су коалиционе снаге НАТО пакта лансирале велики број противрадарских ракета, оне су онеспособиле и уништиле свега неколико батерија противваздушне одбране (ПВО) Војске Савезне Републике Југославије (СРЈ). Веома робусна ПВО и дисциплинована тактика чекања у заседи, допринела је да већина ПВО батерија преживи стварајући тако сталну претњу НАТО авијацији и одвлачила им много снага и времена. Након негативних искустава са нисколетећим борбеним авионима у операцији „Пустинска олуја“ у Ираку 1991. године и борбеним дејствима српске ПВО у Босни и Херцеговини 1995. године, НАТО планери су променили начин и висину летења борбених авиона. Пилоти су добили инструкције да не ризикују са непријатељским преносним и артиљеријским ПВО системима и да се придржавају минималне висине од 15.000 стопа (5 километара) како би остали изнад зона уништења ових система. На тај начин значајно су смањене могућности откривања земаљских циљева и тиме стварали могућност копненим јединицама да обмањују НАТО пилоте да разликују праве мете од лажних. Последица таквог дејства је била ефикасна примена мера маскирања и обмањивања копнених снага. И поред веома ефикасне примене вучених мамаца типа AN/ALE-50² који су коришћени за прекид навођења ракете

1 „Allied Force“ НАТО назив за ваздушну операцију над СР Југославијом, у времену од 24.03. до 09.06.1999. године. Ова операција је у западним медијима представљена и као хуманитарна интервенција због наводних кршења људских права и названа је „Милосрдни анђео“.

2 Врста вученог мамца из авиона, који су масовно кориштени за заштиту борбених авиона од ракетних система ПВО. Употребљено је око 1500 комада, а након завршетка сукоба

на циљ (авион) у последњој етапи навођења (самонавођења), ПВО је остварила неколико веома успешних заседа, обарајући „невидљиви“ бомбардер Ф-117А (први стеалтх бомбардер изгубљен у борбеним дејствима) и друге ваздухоплове, крстареће ракете и беспилотне летелице.

Као резултат непрекидне борбе за превласт између система ПВО и нападних средстава из ваздушног простора, као и радарских и ометачких средстава, произашао је читав низ теоријских анализа, системских решења, принципа рада и техничких реализација. Анализом борбених дејстава у ваздушном простору крајем XX века се може закључити да ако је у једном периоду доминирала једна страна, у следећем периоду се релативно брзо успостављала равнотежа. Такав ток развоја догађаја наставиће се и у будућности. Тако је на пример, са појавом радарски „невидљивог“ авиона произведеног у stealth³ технологији, један од праваца размишљања је био да је радар као сензор изгубио значај. Међутим, то је стимулисало теоријску и експерименталну анализу неких слабости оваквог начина маскирања циља. Откривено је да се са бистатичком⁴ радарском конфигурацијом у знатној мери може демаскирати циљ, а исто је и са моностатичким⁵ радаром на ниским фреквенцијама⁶. И рад у милиметарском опсегу⁷ омогућује његово уочавање услед мањих неправилности на површини циља. Сем тога, треба узети у обзир чињеницу да је стеалтх технологија изузетно скупа и да је доступна малом броју земаља у свету⁸, и то не само због цене, већ и због високог нивоа теоријских и практичних знања.

У научним и стручним публикацијама објављен је велики број радова који се, у потпуности или делимично, баве анализом тактичких и техничких аспеката НАТО агресије на СР Југославију 1999. године. Већина текстова је усмерена ка извлачењу искустава ради унапређења командовања,

Министарство одбране САД затражило је од Конгреса новчана средства за израду још 7600 комада. Извор: Преузето са: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB75.html

- 3 Stealth је појам који описује више различитих технологија укомпонованих у неки објекат (углавном војни, попут ракета, авиона, беспилотних летелица, хеликоптера, бродова и сл.) како би се умањила могућност откривања истог (путем радара или на било који други начин). Stelt технологија представља скуп различитих техничких поступака, који се предузимају у циљу смањења радарске, топлотне (IC) и акустичке сигнатуре авиона и других објеката – циљева. Што се радарске технике тиче, најважније мере које се предузимају у стелт технологији су: специјално геометријско обликовање летелице и коришћење материјала са великом апсорпцијом и распршењем упадног таласа. Последица комбиновања тих мера је знатно смањење радарске површине летелице као циља радарског осматрања у односу на радарску површину летелице класичне конфигурације сличних димензија.
- 4 Радар на којем су предајник и пријемник физички одвојени на различитим локацијама.
- 5 Радар на којем су предајник и пријемник међусобно увезани на једном месту.
- 6 Фреквентни опсег до 200 мега херца (MHz) – метарско подручје.
- 7 Фреквентни опсег од 30 до 3000 гига херца (GHz) – милиметарско подручје.
- 8 Према доступним подацима то су: Сједињене америчке државе (са авионима типа F-22 Raptor, F-35 Lightning II и B-2 Spirit, F-117 Nighthawk је ван употребе од 2008. год.), Руска Федерација (са авионом типа Sukhoi PAK FA) и НР Кина (са авионом типа Chengdu J-20). Такође, се ради на развоју оваквог типа вишенаменског борбеног авиона у Турској, Ј. Кореји и Индији.

као и усавршавању постојећих и развоју нових оружја. Све што су научили на нашем примеру, одмах су имплементирали у наредним сукобима у Авганистану, Ираку и Либији. Скоро све анализе у први план стављају стално премештање јединица и технике, маскирање, прикривање и обмањивање (енглески термин је Cover, Concealment, and Deception CCD). Наглашава се како смо зналачки користили карактеристике терена. Агресор је добро познавао тактичко-техничке карактеристике наших ПВО система, тако да су се држали висина које су им омогућавале безбедан лет. Због тога је и могућност идентификације циљева на земљи била знатно смањена. Такође, као значајан фактор истичу непогодне временске услове (честу облачност) која им је такође отежавала деловање.

Улогу, значај и основне задатке ваздухопловних снага у будућим ратовима није могуће потпуно и прецизно дефинисати без свеобухватне и објективне анализе и критичке стручне интерпретације и уопштавања искустава из употребе ваздухопловних снага у ратовима који су вођени у другој половини XX века и на почетку XXI века. При томе је потребно, у сваком појединачном случају, анализирати тактичко-техничке карактеристике и могућности ваздухоплова средстава за противваздухопловна дејства, организацијску структуру и систем командовања, ниво оспособљености посада, доктринарна опредељења о употреби ВС, борбене, просторне и временске услове у којима су ангажоване ваздухопловне снаге, остварене резултате као и међусобни утицај и узрочно-последичну повезаност свих наведених фактора од којих зависи ефикасност примене система ПВО. Само на основу такве анализе и уз одговарајућу способност предвиђања очекиваних услова у којима ће се водити будући рат, могуће је адекватно пројектовати и организовати систем ПВО и обезбедити његову оптималну и ефикасну употребу.

Развој науке и технологије у последње три деценије у свету, захтева стално праћење тенденција у технолошком развоју средстава ПВО у циљу успостављања ефикасног система ПВО и супростављања савременим претњама безбедности друштва, као и савременим средствима за напад из ваздушног простора. Због специфичности и сложености борбених средстава у РВ и ПВО, систем ПВО се веома тешко гради и одржава на захтеваном нивоу, а у случају да се изгуби континуитет у кадру и технологијама имало би несагледиве последице за безбедност ваздушног простора, па и безбедност саме државе.

ИСКУСТВА ИЗ НАТО АГРЕСИЈЕ И ДРУГИХ СУКОБА СА АСПЕКТА ТЕХНОЛОШКИХ ДОСТИГНУЋА

У историји ратовања између авијације и средстава ПВО, средства исте технолошке генерације су се само у два конфликта нашла једна против других, и то у Вијетнаму између 1965. и 1972. год. и на Блиском Истоку 1973. године. Резултати су у оба случаја били на страни средстава ПВО. Ефикасност система ПВО, посебно ракетних средстава ПВО, била је огромно изненађење

за Израел. Иако се процене и мишљења око успеха америчке SEAD/DEAD авијације у Вијетнаму разликују, показало се да је комбинација електронског ометања и борбе против батерија ПВО и радара који их подржавају, ефикасан начин да се оствари превласт у ваздушном простору и тиме омогући подршка осталим јединицама да се операције могу несметано одвијати. Совјетска реакција на губитке њихових система ПВО у Вијетнаму, непотпун учинак за време четвртог арапско – израелског рата 1973. године, наредни сиријски пораз у ваздуху и неефикасност ПВО система 1982. године је био развој нове генерације ПВО система и радара, са већим дометом, бољом отпорношћу на електронско ометање и веома значајном мобилношћу ПВО система. Ти системи су били полумобилни ПВО системи S-300V/SA-12A/B „Giant“/„Gladiator“ и веома покретљиви ПВО систем C-300B/CA-12A/B „Гигант“/„Гладиатор“ (на Западу познати као ПВО системи са 2 цифре CA-XX double digit). Истовремено, ПВО систем средњег домета 2K12 „KUB“/SA-6 је замењен са ефикаснијим ПВО системом 9K37 „BUK-M1“/SA-11 „Gadfly“, а потом и савременијом верзијом ракете 9M317 која има боље кинематичке карактеристике и већи домет. Важно је нагласити да су ти нови ПВО системи искористили бежични радио фреквенцијски линк за пренос података који је омогућио флексибилност у размештају елемената борбеног распореда командног места, радара за навођење и ракетних лансера, тј. радар за навођење није више био ограничен дужином каблова за размештај лансирних рампи и осталих елемената борбеног распореда. Након инвазије ирачких трупа на Кувајт 1991. године америчке снаге су поседовале технолошки развијене конвенционалне SEAD/DEAD ваздухопловне снаге са противрадарским ракетама и озбиљне могућности тактичког ометања радарских система. Слабија ефикасност ирачке ПВО са совјетским и француским системима 1991. године је била резултат концентрисаних, координираних и непрекидних напада употребом ваздушних мамаца, активношћу SEAD/DEAD авијације, ометања ПВО радара и први пут употребљени у борбеним дејствима „невидљиви“ бомбардери F-117A против виталних и добро утврђених командних места. Ирачка тактика је веома малу пажњу посветила мобилности система, тако да је већина ПВО батерија била стационарног типа. Да би постигли одређене циљеве против такве ПВО америчке снаге су потрошиле стотине беспилотних летелица, противрадарских ракета типа AGM-88 HARM и мањи број британских противрадарских ракета типа ALARM.

Следећи значајнији сукоб средстава за напад из ваздуха и средстава ПВО је био НАТО агресија на СР Југославију 1999. године, приликом извођења операције „Савезничка снага“. Док су коалиционе снаге НАТО алијансе лансирале преко 1000 HARM противрадарских ракета⁹ привремено су онеспособиле и уништиле свега неколико батерија ПВО система „ДВИНА“, „НЕВА“ и „КУБ“, што указује на бројна превентивна лансирања и живавост система ПВО Војске Југославије. Већина тих погођених радарских и ракетних средстава је поново враћена у борбене јединице након поправке стручних кадрова

9 Извор: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1365.html

у јединици или ангажовањем капацитета ремонтних завода. Коришћењем HARM ракета може се ефикасно одвратити систем ПВО од дејстава ПВО на авијацију, међутим такав начин дејстава може имати негативне стране. Прво, превентивна употреба HARM ракета може бити прескупа, јер је цена HARM ракете отприлике 250.000 долара. Друго, превентивно испаљивање HARM ракета представља ризик за партнерске снаге. Уколико нема емисије радара за вођење ракете HARM на циљ, ракета се може „закључати“ на пријатељски радар који зрачи и уништити погрешан циљ. Најмање шест испаљених ракета HARM завршило је погрешно, у Бугарској 1999. године.¹⁰ Веома дисциплинована тактика југословенске ПВО „лансирај и бежи“ обезбедила је да већина ПВО батерија преживи, тиме су показали отпорност система ПВО, стварали су непрестану претњу, чекајући у заседама и одвлачећи много снага и времена НАТО авијацији, пре свега авионима SEAD/DEAD група F-16C/J, EA-6B и Tornado ECR.

Овај сукоб је са становишта развоја средстава за напад из ваздуха веома значајан због ангажовања нових типова ваздухоплова и средстава за извиђање и напад из ваздуха, које се до тада нису раније употребљавали. Тако су први пут употребљена сва три типа америчких тешких бомбардера (авиони B-52, B-1 и B-2) а први пут су употребљени „невидљиви“ стратешки бомбардери B-2 из своје базе у Мисурију, САД. У овом сукобу је повећано коришћење убојних средстава са прецизним навођењем. За разлику од „Пустињске олује“ где је тај однос био свега 10%, већ 1999. у НАТО бомбардовању Србије било је 35%, у Авганистану 60% а у Другом заливском рату преко 80%. Више него било када раније коришћене су беспилотне летелице, и то са борбеном наменом и за подршку снага за откривање трупа на терену. Намена ових летелица је извиђање, осматрање и обележавање објеката за дејство, контролу резултата дејства и корекцију ватре при дејству. Намене су и за радиотехничко извиђање и електронско ометање радио и радарских уређаја непријатеља. Више него икада раније повећана је употреба средстава за извиђање и напад из космоса (било је укључено више од 50 америчких сателита са задацима извиђања и кординације)¹¹.

Сун Цу Ву је написао да је „сваки рат заснован на обмани“, па се може рећи да су и наше мере обмањивања биле веома успешне. Маскирање, прикривање и обмањивање је одиграло важну улогу у операцији одбране Савезне Републике Југославије у циљу да се смањи вероватноћа погодака и губици технике. Мере које су коришћене у примени мера маскирања су: смањење властитог топлотног зрачења, грејање лажних циљева (мамаца), повећање и смањење радарске видљивости, активно антирадарско маскирање, итд. Јединице ПВО су поред уобичајених мера тактичког маскирања, примењивале изразу и оживљавање лажних ватрених положаја: макета станице за вођење ракета – SNR-125 „Нева“ или макета радара за осматрање и навођење система „Куџ“, макете лансера ракета, пасивни рефлектори, итд.

10 Извор:<https://sgp.fas.org/crs/weapons/RS21141.pdf>

11 Извор:https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1365.html

Исте су оживљавали са радарским имитаторима зрачења, грејалицама и осталим приручним средствима. Наше војне и научне установе су започеле производњу радарских имитатора са кључним резервним делом из предајника – магнетроном. Велика снага импулса магнетрона на ротирајућој основи је чинила имитатор као стварни радар. Након што је лансирана противрадарска ракета она није могла препознати да ли се ради о стварном радару или имитатору. Такође, смо користили имитаторе да бисмо заштитили наше радаре од HARM ракета, тако што бисмо након уочавања раздвајања ракете од авиона на радарском показивачу, искључили радар и укључили имитатор, који је био на безбедном растојању, да скренемо пут HARM или неке друге противрадарске ракете. Такве мере су се показале као веома практично решење јер је НАТО више пута бомбардовао лажне циљеве, рачунајући да се број средстава наших снага смањује. Број авиона, радарских система, тенкова и осталих важних средстава је био добро познат, тако да је НАТО рачунао да су ти циљеве готово на крају. Међутим, стварност је била сасвим другачија.

Више него икада раније, НАТО је користио беспилотне летелице са борбеном наменом и за подршку снагама за откривање трупа на земљи. Сврха ових летелица је била извиђање, надгледање и обележавање објеката за дејство, праћење резултата акције и корекцију ватре током дејства. Намењене су за електронско ометање радио и радарских уређаја непријатеља. Они могу лоцирати и пратити објекте у ваздуху, на копну и мору и имају могућност да сликају откривене објекте, пренесу у реалном времену на командно место, укључивањем различитих сензора: ТВ камере, термовизијске камере, ИС сканере и радаре са синтетизованом антенном, које користе за извиђање и дању и ноћу. Већина НАТО авиона који су били укључени у кампању су имали високе борбене карактеристике. Готово сви авиони који су били укључени у агресији имали су веома моћне системе самозаштите, која се састоји од уређаја који сигнализирају да је авион озрачен радаром, детектора инфрацрвене рефлексије ракете непријатеља, распршивача ИС и радарских мамаца и електронских уређаја за ометање.

Широка употребу вучених мамаца типа AN/ALE-50 омогућавали су авионима НАТО да буду готово безбрижни у извршавању својих задатака. Ови мамци се вуку иза авиона на безбедној удаљености а карактеристика им је да зраче више електромагнетске енергије од авиона а радарски вођене ракете се активирају на јачу радарску рефлексну површину. Такође, могу бити кориштени више пута. Очигледно је да је након што је операција завршена, Министарство одбране САД је тражило од Конгреса средства за производњу додатних 7.600 комада.¹²

Овај сукоб је био асиметрични рат и нормално је да се слабија страна једино асиметричном стратегијом може супроставити. Стратегија је важна у контексту ваздушне моћи, као и скривањем ресурса и намерним задржавањем непријатеља од акције. Да би омогућили ваздушним снагама

12 Извор: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB75.html

да могу да пронађу циљеве на земљи и након тога униште потребно су моћни обавештајни, извиђачки и осматрачки системи и муниција са прецизним навођењем. НАТО је имао оба, али маскирање терена и мере обмањивања малих снага на комплексном терену, као што је брдовит терен у Србији и Црној Гори онемогућио је ефикасну употребу ових система. Наше јединице су такође користиле природне заклоне, као што су шуме, тунели и пећине, фабрике, фарме и друге објекте. Веома важну улогу су одиграле јединице за електронско ратовање, јединице за осматрање ваздушног простора и радио аматери који су осматрали ситуацију у ваздуху и достављали податке о активности непријатеља нашим јединицама на време.

Маневар јединица РВ и ПВО је био кључни елемент за преживљавање и заслужује да уђе у историју ратовања, као пример како добро организован и промишљен маневар успешно чува снагу и обезбеђује повољне услове за борбу у пројектованом простору. Наше јединице су биле тешке за откривање због њене мале величине и кретања, углавном величине чете (батерије), састава између 80 и 150 људи и око 4-6 борбених возила. Већина кретања наших борбених састава се одвијала ноћу, или под окриљем лоших временских услова. Средства ПВО су обично превожена појединачно или са каминомом за транспорт гусеничних возила. На тај начин нису дозволили да се обавештајна слика о њима лако изгради и тако створили услове да буду тешки за откривање средствима из ваздуха, а и након откривања због честе промене положаја ти обавештајни подаци нису били поуздани већ након 15-так минута.

Током рата, артиљеријске и ракетне јединице за ПВО су извршиле много гађања на непријатељска нападна средства из ваздуха и потрошиле око 350 различитих врста ракета и више од 100.000 комада противавионске артиљеријске муниције различитих калибара. Али, мање од четвртине ракета је било реална претња за непријатељске авионе због високог профила лета. Противавионски топови и преносни ПВО системи су широко кориштени за гађање крстарећих ракета и беспилотних летелица, и они су били прилично успешни. Пошто смо знали тактику лета и доктрину противничке авијације, нарочито авиона за неутралисање ПВО, примењивали смо мере одвраћања непријатељске авијације са непрекидним ангажовањем радарске опреме, али је време зрачење у исто време смањено на ниво да се може избећи лансирање противрадарских ракета. То је био тежак посао и захтевао је врхунску увежбаност свих чланова послуге. Такође, смо одступили од класичног ангажовања свих елемената борбеног распореда ракетне батерије и ишли на задатак са минималним бројем неопходне опреме, нпр. број ракетних лансера је смањен са 4 на 1 или 2. Овакав начин ангажовања је омогућио маневарску способност командире батерије. Било му је једноставније да из очекујућег рејона излази на задатак само са неопходним средствима, док је његов заменик и остали припадници јединице правили припреме за премештање на наредни положај, маскирање, обмањивање и остале неопходне активности.

Кључни фактор је тај да након зрачења електромагнетске енергије у простор са радаром, јединица мора да се премести на другу локацију, било да јесте или није лансирала ракету. Те нове тактичке мере су прозване од неких западних војних аналитичара као тактика «лансирај и бежи». Све наше јединице су имале неколико припремљених положаја, али не у инжињеријском смислу. Постојећи уређени закони су кориштени само за лажне ватрене положаје, зато што су они били видљиви са великих висина. Ти лажни ватрени положаји су остављани са мамцима и радарским имитаторима. Скоро увек ти положаји су били погођени са протирадарским ракетама. Такође, је било веома важно у оперативном и тактичком развоју јединица употреба жичних веза што је више могуће и примена радио и радарског ћутања када је извиђачка и авијација за неутралисање система ПВО у ваздуху.

Познато је да се ни уједном сукобу није понављала тактика која је већ била примењена, већ се она константно дорађује новим мерама и методама. Профил лета НАТО авиона избегао је ефективност ПВО артиљерије и ракета малог домета и тако смањили губитке у авијацији. Са друге стране смањили су могућност погађања и уништавања покретних циљева на земљи. Ми смо схватили да су наше шансе једино ако избегнемо уобичајене тактичке радње и употребу тих ПВО средстава, у оперативном размештању и смањивању времена зрачења, иако се то противило правилима употребе. Скраћено време зрачења у простор, које је било изведено неколико година раније у НАТО операцији бомбардовања Републике Српске „Делиберате форце“ у Босни 1995. године, била је кључни елемент за преживљавање ракетних јединица у тим неједнаким условима. Био је неопходан висок ниво увежбаности послуга у смислу: да укључе радар „на зрачење у простор“ на кратко време (не дуже од 30 секунди) да пронађу циљ у ваздуху и тада у неких 10 секунди је требало да се одлучи да ли је могуће извршити задатак или не. Уколико командир процени да је ситуација у ваздуху сувише комплексна да се изврши задатак било је неопходно да се радар искључи и моментално напусти ватрени положај. А уколико је командир проценио да може лансирати ракету, било је неопходно да се укључи напајање на ракете и поново укључити зрачење у простор. То кратко време је довољно да се добију подаци о брзини и висини авиона. Уколико су обезбеђени услови за гађање послуга је лансирала ракету (најчешће две ракете). На систему „КУБ“ радар је обично поново искључиван али овај пут веома кратак период (до 5 секунди док сагорева стартни мотор) и онда у последњем могућем тренутку 5-10 секунди пре сусрета поново се укључује радар на зрачење. Овај скуп активности и превентивних мера захтевао је добру координацију и хармоничан тимски рад. Иако су наша ПВО средства имала доста промашаја и невођених ракета јер понекад није било могуће вратити ракету у радарски сноп, непријатељски авиони су напуштали опасну зону.

Након што је Операција „Савезничка снага“ почела била је важна тактика чекања, без зрачења у заседи и након лансирања брза промена положаја. Вероватно је било велико изненађење за посаду авиона када је на неочекиваном и прилично брдовитом терену открили присуство и лансирање батерије „КУБ“.

Важна особина маневарског приступа је била брзина и кретање у малим групама средстава које је представљало проблем аз откривање средствима за извиђање из ваздуха. У исто време, готово стационарни системи као што је ПВО система „НЕВА“ су имали велики изазов и веома исцрпљујуће искуство да мењају положај након сваког зрачења у простор. Велика предност система „КУБ“ у овом сукобу је био већи проценат преживљавања због њихове мобилности.

За време рата многи појединци, институције и организације су показале изузетну машту и креативност. Њихова креативност се није огледала само кроз димензију електронског маскирања и обманљивања, него и у стварању идеја за нове ракетне системе. Они су успели да створе грубе функционалне моделе ПВО система засноване на ракетама ваздух – ваздух, којих смо имали довољно у складиштима и који нису могли бити искориштени због ваздушне инфериорности. Компаније домаће одбрамбене индустрије, уз помоћ и координацију Војно-техничког института понудили су неколико система заснованих на ракетама ваздух – ваздух, од који су највише обећавали RL-2 и RL-4. Нека возила, као ПРАГА V3S (чешки самоходни ПВО топ 30 мм развијен крајем 1950-тих) су надограђена са ракетама ваздух – ваздух R-60МК и R-73 са инфрацрвеним самонавођењем са авиона МИГ-21 и МИГ – 29. Захваљујући креативности ваздухопловних ентузијаста, они су веома брзо остварили ове пројекте за време бомбардовања НАТО алијансе. Недостатак ових система је била мала почетна брзина ракете и почетно откривање циља радаром, али је проблем почетне брзине решен додавањем додатног (дустер) мотора. Недостатак ових система је био и заузимање елемената за гађање и навођење ракете у зону очекивања.

Да би био ефикасан, ПВО систем треба да има неколико независних подсистема за откривање и праћење циљева у ваздуху. Нарочито, оптоелектронски системи без активних компоненти који су потпуно пасивни су веома важни и не могу бити откривени противничким средствима за откривање. Термовизијске камере су се показале као веома корисне у условима када је електромагнетно зрачење ограничено због превласти авијације и ризика од откривања. Извиђање са визуелним осматрачким станицама (VOSt) испред ватреног положаја ракетне батерије може значајно помоћи командирима батерије у борбеној процени ваздушне ситуације, због неких техничких недостатака система (мртве купе радара). Увезивање ових елеманата у јединствен командни и информациони систем, тактичке могућности ракетне батерије могу бити побољшане. Комбинација свих ових метода откривања ствара живав систем који се може брзо прилагодити постојећој борбеној ситуацији.

Многи западни војни аналитичари, а нарочито произвођачи ракетних система ПВО „НЕВА“ и „КУБ“ истичу начин и концепт употребе система ПВО током 1999. године. Начин њихове експлоатације у борбеним дејствима, непрекидна промена позиција, смањење времена потребног за превођење из борбеног у маршевски положај и обратно практично је променила осмишљени концепт употребе ових система, претварајући их из полустационарних у готово потпуно мобилне системе. Основни разлог за ово лежи у врхунској

обуци и импровизацијама борбених послуга која је успешно компензовала ограничења проистекла из технолошке застарелости постојеће опреме. Након завршетка операције „Савезничка снага“ сведоци смо ужурбаног развоја активности руске и кинеске одбрамбене индустрије, као реакција на лекције научене из ових сукоба.

Након овог сукоба није било значајнијих борби између авијације и ракетних система за ПВО. Иако су приликом напада коалиције америчке и британске авијације 2003. године на Ирак ангажовани веома бројни и разноврсни РС ПВО западног и источног порекла, доживели су потпуни пораз за свега неколико дана због технолошке инфериорности и превазиђене тактике употребе ових система. Исти случај је био и приликом ваздухопловне подршке снагама у Либији 2011. године, где није забележено нити једно дејство либијских ракетних јединица ПВО. Иако је сукоб између Руске Федерације и Грузије трајао свега недељу дана, грузијска ПВО заснована на руским ракетним системима „BUK-M1“, „TOR-M1“ и „OSA-AK“, уз подршку украјинских средстава и послуга успела је да обори неколико руских борбених авиона типа SU-25, а међу њима и један стратегијски бомбардер типа TU-22M.

Поред ових класичних војних сукоба између авијације и система ПВО, почетком овог века на сцену су ступиле нове асиметричне претње по безбедност цивилног становништва, које захтевају употребу система ПВО. Потреба за неутралисањем и уништавањем непријатељске минобацачке ватре, као и невођених ракета у Израелу од стране Хезболаха наметнула је високе захтеве конструкторима ПВО система. Тако је произведен ракетни систем IRON DOME¹³ израелске производње, који обезбеђује ефикасну заштиту од великог броја испаљених невођених пројектила, у кратком временском интервалу и веома мале одразне површине.

ЗАХТЕВИ ЗА ОПРЕМАЊЕ САВРЕМЕНИМ СРЕДСТВИМА ПВО

Савремена средства ПВО треба да поседују могућност извођења противваздухопловних дејстава у свим временским и метео условима, у условима примене електронских дејстава, као и употребе стеалтх технологије, балистичких и крстарећих пројектила, беспилотних летелица, хеликоптера, итд. У домену размене информација о ситуацији у ваздушном простору, као и преноса команди и извештаја, савремени ракетни систем ПВО треба да задовољи критеријум компатибилности са осталим елементима система ПВО. Савремена средства ПВО треба да задовоље и критеријуме дугорочне експлоатације и оперативне употребљивости.

13 Ракетни систем IRON DOME „Гвоздена купола“ произведен је у Израелу у периоду 2005. до 2008. године, као одговор на нападе палестинских терористичких организација Хезболах и Хамас на градове у северном појасу Израела и у појасу Газе, ракетама кратког домета типа „Кашућа“ и артиљеријским пројектиlima 122 мм типа „Град“ са удаљености од 4 до 70 километара. Систем је ушао у оперативну употребу 2011. године а резултати њихове досадашње употребе су импозантни.

ТАКТИЧКО-ТЕХНИЧКИ ЗАХТЕВИ ЗА САВРЕМЕНА СРЕДСТВА ПВО

Тактичко-технички захтеви (ТТЗ) за савремена средства ПВО могу се посматрати на више начина. Осим класичних тактичко-техничких карактеристика, као што су могућности осматрања осматрачко-аквизицијским, нишанским и пасивним сензорима, број истовременог праћења и гађања циљева, време поседања односно напуштања ватреног положаја, величине зона уништења и слично, савремена средства ПВО треба да обезбеде: откривање и праћење свих врста циљева у ВаП-у, повећање просторних и ватрених могућности, аутоматизацију система командовања и компатибилност са КИС система ПВО, компактност и вишеслојност ватре и међусобну заштиту јединица, високу мобилност и еластичност, способност извођења дејстава у условима електронских дејстава, итд. У анализи ТТЗ обрадићемо само неколико карактеристичних захтева у условима савременог ратовања, које савремена средства ПВО треба да испуњавају.

Техничко-технолошко усавршавање ваздухоплова и убојних средстава за дејство из ваздушног простора утиче на укупне ватрене, просторне, временске, маневарске и информационе могућности, а тиме и на промене у начину дејства из ВаП-а. Садашњи правци у развоју наоружања, као што је употреба наоружаних беспилотних летелица ће вероватно представљати посебну претњу и изазов за сваки систем ПВО. Масовна примена стеалтх технологије захтева од сензорских система велике могућности у погледу правовременог откривања, праћења и реакције, у приближно реалном времену. Средства и системи за електронска дејства су доживели праву еволуцију у својој примени и учинили да без ватреног дејства по њима, поједини системи браниоца могу бити потпуно неупотребљиви и неефикасни.

Радарска осматрачка средства за све ракетне системе морају обезбедити могућност давања неопходних података о циљу (даљину, азимут, висина, брзина, код формације, припадност циља, итд.). Могућност истовременог праћења више циљева осматрачко-аквизицијским средствима је важна карактеристика савремених средстава ПВО. Такође, карактеристике осматрачко-аквизицијских средстава треба да омогуће раздвајање циљева по даљини, и она износи од 100 м за РС ПВО малог домета до 300 м за РС ПВО великог домета, а по азимуту мање од 1° . Могућност раздвајања циљева нишанским средствима је мања и износи мање од 50м по даљини, а по азимуту мање од $0,5^\circ$ за РС ПВО малог домета а за РС ПВО великог домета, по даљини мање од 100 м, а по азимуту мање од $0,5^\circ$. Зона осматрања пасивним сензорима нишанских средстава (термовизијска камера, CCD камера, итд) креће се од 10 км до 30км.

Величина зоне уништења је један од веома важних параметара неопходних за прорачун и вероватноћу уништења циља у ваздушном простору (VaP). Као битни параметри рачунају се даља и ближа граница зоне уништења и оне износе од 2 до 10 км за РС ПВО малог домета, 3 до 45 км за РС

ПВО средњег домета и 6 до 100 и више км за РС ПВО великог домета. Веома важан параметар РС ПВО представља и могућност гађања циљева у ВаП на различитим висинама. Постоји различито посматрање класификације ракетних система ПВО у погледу њиховог домета. Домет ракетних система зависи од типа ваздухоплова који је објекат дејства, па су домети различити за ваздухоплове типа ловац, бомбардер, крстареће и крилате ракете, беспилотне летелице, итд.

Такође, важан параметар представља и вишеканалност по циљу и ракети, односно могућност гађања више различитих циљева са више ракета одједном. Ово је нарочито значајно у условима масовног напада непријатеља из ВаР-а, а остварује се применом активних антена са електронским претраживањем, и то са фазним управљањем дијаграмом зрачења, тзв. фазиране антенске решетке (FAR). Фазиране антенске решетке са електронским управљањем дијаграмом зрачења омогућиле су конструкцију вишенамених радар. Такви системи данас омогућавају да се само помоћу једног радара и помоћу једне антене врши осматрање, откривање и легитимисање а затим праћење, одређивање свих координата циља у простору, те лансирање и вођење ракета на циљ. Осматрачки радар ракетног система „PANCIR-S1“ представља ново технолошко решење и заправо је искорак и унапређење претходне конфигурације средства. Наиме, ради се о постављању две антене на бази фазиране антенске решетке, једне наспрам друге, чиме се омогућава да возило покрије два сектора ширине од по 90 степени у непрекидном режиму осматрања, без ротације антене. На овај начин обезбеђено је да територијални распоред 2 борбене станице, уз померај антена од 90 степени, омогући једновременно непрекидно осматрање читаве зоне без потребе за окретањем антена.

ЗАХТЕВИ ЗА ЕЛЕКТРОМАГНЕТНУ ЖИЛАВОСТ И КОМПАТИБИЛНОСТ СИСТЕМА

На крају Хладног рата предност који су имале компактне антене које раде у С – фреквенцијском подручју (2-4 GHz), замењене су пројектима који раде у L (1-2 GHz) и VHF (0,1-0,25 GHz) фреквенцијском подручју. Карактеристика руских аквизицијских радар је да веома мали број ради ради у S – подручју, док већина раде у L и VHF фреквенцијском подручју. Предност за рад на нижим фреквенцијским подручјима је због могућности откривања летелица конструисаних са стеалтх технологијом и премазима прилагођеним за претње у S и X подручјима, али такође због заштите од електронског ометања, јер већина система не могу ометати радаре испод S подручја због ограничења са величином антене. Након откривања и обарања „невидљивог“ бомбардера F-117A, изнад Србије 1999. године, поново су актуелизовани радар P-18 (Spoon Rest) руске производње, који раде на нижим фреквенцијским подручјима (метарском). Тако су развијене мобилне осматрачко аквизицијске радарске станице Восток Е, YJ-27, Rezonans NE, 1L119 NEBO-SVU, на бази савремене

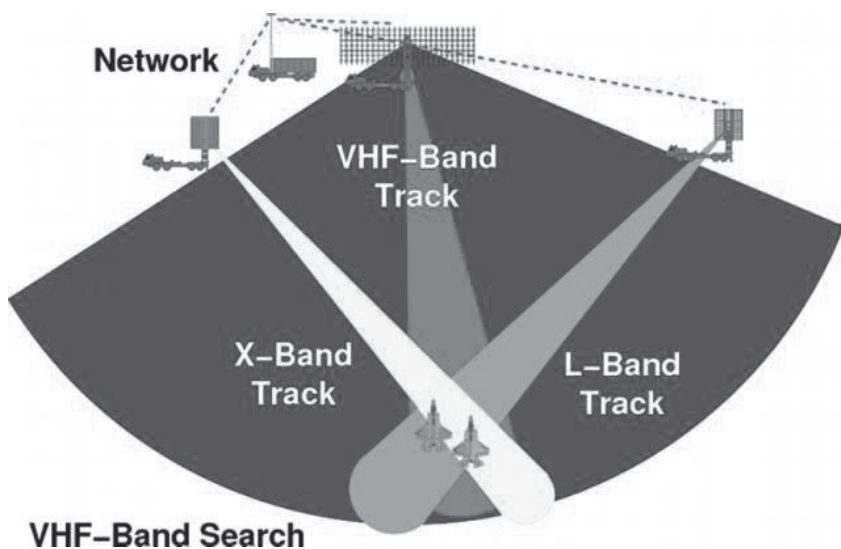
полупроводничке технологије са активном фазирајућом решетком који могу ефикасно да откривају савремену стратегијску и тактичку авијацију, са малом радарском рефлексном површином. Прецизност праћења циљева радара NEBO-SVU је 200 метара по даљини, 0.5° по азимуту и 1.5° по елевацији, тако да може да се користи и као аквизицијски радар за савремене ПВО системе S-300PMU-1/2 и S-400 „Тријумф“.

Развој америчког стратешког бомбардера Б-2 је био једна од највећих државних тајни у САД, рађен по програму АТВ (Advanced Technology Bomber). Његова конструкција је сасвим необичног изгледа, па јој је дат и надимак „летеће крило“. Избегнути су оштри прелази између појединих површина, изостављене су вертикалне репне површине, а силуета авиона гледана са бочне стране је веома уска, без оштрих ивица, на којима би дошло до ефекта тзв. дифракције таласа на ивици ребра. Поред тога, велика је пажња посвећена и смањењу ИС зрачења услед високе температуре на издувним цевима, па се у том циљу врши хлађење. Такође је битно смањена јонизација околног ваздуха, јер се испоставило да јонизовани ваздух иза летилице рефлектује у извесној мери радарске таласе. Интересантно је уочити како се прогресивно смањивала ефективна (радарска) рефлексна површина (ERP) америчких стратешких бомбардера. Док Б-52 има ERP 60 м², Б1-А има 6 м², Б1-Б има 0.6 м², авион Б-2 има само 0.06 м². То значи да је смањење за сваку генерацију било у односу 1:10. Након што је откривено да стеалтх технологија није ефикасна у свим фреквентним подручјима, иста ће биће даља преокупација у истраживању и развоју.

Слика бр. 1: Зона ефикасне примене STEALTH технологије и противрадарских ракета, (Извор: Презентација руске компаније „Rosoboroneksport“)

У развијеним земљама се предвиђа формирање мреже бистатичких радара, која је још недовољно заступљена. То је веома обиман и скуп подухват који захтева још дуг период проучавања у циљу налажења оптималних конфигурација система. Мрежа бистатичких радара мора бити подржана брзим рачунарима, како би се у реалном времену могле контролисати методе претраживања, мерење координата, корелација података, зоне откривања и сл., што је све знатно сложеније него код моностатичких радара. Као одговор на производњу америчког вишенаменог ловца F-35 руски произвођач тродимензионалних радарских система NNIIRT (Нижегородски научно-истраживачки институт за радио технику) је комбиновањем више различитих типова радара покрио неколико фреквенцијских подручја рада. Тако је у радарски систем НЕБО-М (или НЕБО-3) укључио три врсте радара који раде на различитим фреквентним подручјима, и то: НЕБО-СВУ који ради у VHF подручју, Противник G и Gama S1 у S/X – подручју.

Слика бр. 2 Фреквенцијско подручје рада руског радарског система НЕБО-М (Извор: Презентација руске компаније „Rosoboroneksport“)

Освајање милиметарског фреквентног подручја такође је једна од важнијих тенденција у електромагнетној жилавости система ПВО. Истина, и данас постоје многи уређаји који раде у милиметарском подручју, нпр. у главама за радарско самонавођење ракета, али је снага предајника још увек недовољна за реализацију радара већег домета, важним за откривање стеалтх авиона, беспилотних летилица и др., као и ради остварења максималне резолуције по углу, где је то потребно. Главно ограничење у овом подручју је слабљење у атмосфери, што се у будућности може ублажити развојем снажних предајника. Једино познато решење радара у милиметарском подручју је нишански радар РС ПВО „ПАНЦИР-С1“ који истовремено прати и може да гађа три циља.

Укупни капацитет ангажовања система је до 4 циља од чега се три прате радарским, а један оптоелектронским системом. По извршеном дејству по циљевима који су праћени, а на основу процене претњи радар прелази на друге циљеве. Иако има различитих негативних и дискутабилних тумачења око перформанси радара који раде у милиметарском подручју у сложеним метео условима, објашњење произвођача овог система је да би се у борбеним условима овај опсег ометао, није могуће то чинити ефикасно са велике удаљености, већ би се противник, да би то остварио, морао приближити минимално толико да се већ нађе у зони захвата ПВО система средњег домета.

Електромагнетна компатибилност радарских и ракетних средстава једна је од веома важних карактеристика која доскора није имала нарочит значај, самим тим јер је електромагнетни спектар био далеко мање искоришћен него што је то у данашње време и како се предвиђа у будућности. Технолошким развојем савремених средстава телекомуникације и преласком на рад на вишим фреквенцијама, пре свега мобилне телефоније, радио релејних система, дигиталне телевизије и других система, електромагнетна компатибилност радарских средстава добија на значају. Радарска средства совјетске производње, произведена крајем двадесетог века и раније, нису примењивали препоруке Европске поделе фреквенција, где су за радаре и ПВО системе одређени фреквентни опсези у којима они могу слободно да раде, а да не ометају неке друге емитере у електромагнетном спектру. Радарска средства произведена на Западу су се прилагођавала наведеним стандардима јер је и развој савремених средстава телекомуникације и телевизије доживео технолошку револуцију у дигиталној сфери управо код њих. У том смислу нека радарска средства совјетске производње су представљала проблем у функционисању у неким државама бившег Варшавског пакта, јер су њихове радне фреквенције одступале од западних стандарда, а самим тим ометају рад савремених технологија које су у цивилству последњу деценију доживели снажну експанзију.

ЗАХТЕВИ ЗА МОБИЛНОСТ

Донедавно је мобилност АРЈ ПВО била привилегија само противавионских цевних система и система кратког домета. Сви новији руски, кинески и западни ПВО системи средњег и великог домета, који су произведени у претходном периоду могу „лансирати и побећи“ за мање од десет минута, са свим кључним компонентама, и то углавном на точковима који имају висок степен проходности терена. Врхунац покретљивости показао је ракетни систем совјетске производње „ТОР-М1“ којем је потребно да застане само приликом лансирања ракете, док се осматрање и обрада циљева врши у покрету. Следећи овај пример усавршен је руски хибридни систем „ПАНЦИР-С1“ (може да дејствује и у покрету), који се сматра за најсавременији и најсофистициранији систем ПВО малог домета. Са поносом истичу да се актуелни концепт и достигнути степен развоја наведеног система базира на чињеници да су у њега уграђена сва борбена искуства из претходних сукоба у Сирији.

Већина произведених осматрачких средстава може се разместити за борбени рад за 15-так минута. Кинески радарски и ПВО системи следе такође овај приступ. Конструктори руских ракетних система намеравају да потпуно стандардизују ПВО системе тако што ће све компоненте бити на возилима точкашима високе проходности, са погонима на 6x6 или 8x8 точкова. Овај приступ има смисла јер су возила точкаши доступнија за набавку и одржавање, омогућавају већу брзину кретања по путевима и лакши транспорт, него возила гусеничари и производе мање вибрација и утицаја на сопствену електронску опрему. Капацитети резервара за гориво треба да омогуће велику аутономност јединице у борбеном раду и маршевању (радијус кретања до 500 км и аутономни рад до 10 часова).

ЗАХТЕВИ У ПОГЛЕДУ НАЧИНА УПОТРЕБЕ СИСТЕМА

Хибридни ракетни систем ПВО малог домета „ПАНЦИР-С1“ увео је нове трендове у развој ракетних система, који досада нису били примењивани. Занимљиво је истаћи да је возило на којем је уграђен ракетни систем ПВО у целини оклопљено, како би обезбедило повећану заштиту послуге, што са са друге стране одразило на укупну масу и покретљивост система. Кабински део на КАМАЗ-у опремљен је блиндираним стаклима и балистичком заштитом кабине, а нарочита пажња посвећена је делу за смештај борбене послуге који је оклопљен центиметарским челиком. Овакав приступ за последицу је имао да тежина бојевог модула буде 11, а транспортног возила 35 тона. Једна од специфичности радара из РС ПВО „ПАНЦИР-С1“ огледа се у томе да је он у стању да прати и циљеве на земљи. Ово даје потпуно нове перформансе система. У досадашњем концепту експлоатације ПВО системи малог домета нису имали адекватну заштиту од снага са земље. Сада се против земаљских циљева може дејствовати топовима и вођеним пројектиlima. Према речима произвођача, на полигону су реализована дејства на циљеве на земљи на удаљености до 10 км. Успешно су у потпуности онеспособљена борбена возила пешадије (БВП), а ракета, иако због типа бојевог главе нема могућност да пробије оклоп тенка, реализује уништење свих спољашњих система што их чини борбено неупотребљивим. Ова чињеница проширује могућност система као елемента трупне ПВО дајући у одређеној мери и могућност самозаштите и заштите колоне која се обезбеђује и од напада са земље. При дизајну и пројектовању средства вођено је рачуна о битним детаљима који су такође проистекли из искуства.

Један од важнијих захтева у погледу употребе ракетних система представља степен заштићености послуге од непријатељских нападних средстава из ваздуха. У том циљу прибегава се употреби пасивних и оптоелектронских сензора у откривању и праћењу циљева у ваздуху. Готово сви савремени РС ПВО, и источног и западног порекла имају уграђене оптоелектронске системе различитих перформанси. Тако је, нпр. израелски произвођач ракетних система „RAFAEL“ уградио оптоелектронски систем „Топлите“ на лансере ПВО система „SPYDER SR/MR“. Обзиром да су ти системи модуларни, може се закључити

да се ради о јединственој оптоелектронској стабилисаној платформи, која се избором сензора и елемената за комуникацију може прилагодити различитим потребама. Оптоелектронски систем је инкорпориран у сваки лансер ракета (Missile Firing Unit MFU), служи за пасивну детекцију и праћење циљева. И ракетни систем „ПАНЦИР-С1“ има модеран оптоелектронски систем који је у стању је да ради у потпуно пасивном режиму, при чему су укупне перформансе смањене, уколико станица наступа индивидуално (без конекције са станицом која врши радарско осматрање), што није предвиђени концепт употребе.

Осим пасивног начина рада путем оптоелектронских система, на радарским средствима који представљају активне изворе зрачења прибегава се издвајању борбених послуга изван средства. Наиме, оптичким каблом се обично прослеђују радарски подаци у командно возило на удаљености од 500 до 1.000 метара, у које се доводе и неопходне функције за управљање радом радара. На тај начин је послуга безбедна, јер би употреба противрадарских ракета или авио бомби онеспособила средство, док би људство било потпуно безбедно. Овај принцип су примењивале и наше борбене послуге за време НАТО агресије, мада су могућности управљања аналогних система биле далеко скромније од савремених полупроводничких радара и удаљења од радарскихх средстава су била могућа 200 до 300 метара, што у неким случајевима није била довољно безбедно.

ЗАХТЕВ ЗА ЈЕДИНСТВЕН СИСТЕМ ИЗВРШНОГ КОМАНДОВАЊА И УПРАВЉАЊА ИНФОРМАЦИЈАМА

Појам извршно командовање је често оспораван у теорији уз образложење да је свако командовање извршно. Међутим, овај појам је уведен и општеприхваћен у јединицама РВиПВО, између осталог и због наглашавања разлика и специфичности командовања у односу на друге јединице. Извршним командовањем се дефинише и командовање стално задејствованим снагама у миру, односно снагама ангажованим у дежурству у систему ПВО. Извршно командовање се може дефинисати и као непосредно командовање снагама ПВО у току извршења ватрених задатака, на основу претходно донетих одлука о груписању и задацима снага ПВО, као и тренутне ситуације у ВаП-у. То је непрекидан и динамичан процес којим се обезбеђује тренутно реаговање снага ПВО на сваку новонасталу ситуацију у ВаП-у. Извршно командовање се реализује линијом КМ (ОЦ) свих нивоа командовања, закључно са командним местом (КМ) ватрених јединица.

Централизовано командовање у ПВО подразумева постојање једног командног места (КМ), које поседује поуздане податке о ситуацији о ВаП-у (КМ РВиПВО) и са кога се извршно командовање потчињеним јединицама остварује непрекидно и у реалном времену. Алтернатива централизованом командовању је децентрализовано командовање. Оно представља преношење надлежности на команданте нижег нивоа, који командују δ/д у складу са одлуком претпостављеног команданта и тренутном ситуацијом. Децентрализовано командовање се примењује када из било којих разлога КМ вишег нивоа нема податке о ситуацији у ваздушном простору, када они нису довољно поуздани

или када доношење одлуке и постављање задатака нижим нивоима захтева превише времена и угрожава извршење задатка. Узроци примене децентрализованог командовања су и несигурност и прекиди у систему веза, компликована ситуација у ваздушном простору због електронског ометања, лета циљева на малим висинама и изненадне појаве циљева на малим даљинама и неадекватна опремљеност ОЦ КМ за извршно командовање у сложеним условима ситуације.

Бројни практични примери показали су да се управо са командно-информационим системом (КИС) остварује оптималност количине и квалитета информација и времена за доношење одлуке и знатно већа ефикасност командовања, него са класичним начином рада. Према томе, примена савремених КИС у командовању представља императив за све савремене армије. Достижање потребног нивоа аутоматизованости система командовања и контроле омогућиће правовремену реакцију јединица ПВО и система ПВО у целини, нарочито у почетном периоду сукоба, у коме постигнути успеси, најчешће пресудно утичу и на његов коначан исход. Систем ПВО је незамислив без савременог КИС-а који се састоји од: сензорског система, телекомуникационог система и рачунарског система, који омогућују повезивање свих постојећих средстава ПВО (информационих, ватрених, средстава за ЕД, командних и помоћних) у заједнички аутоматизовани систем. Увођењем командно-информационих система у јединице ПВО у РВиПВО и КоВ омогућила би се интероперабилност у току планирања и извођења операција у јединственом информационом простору.

ЗАХТЕВИ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ ПРОТИВЕЛЕКТРОНСКИХ ДЕЈСТАВА

Ради заштите од вођених пројектила класе “ваздух-земља”, предузимају се следеће мере: комплексно маскирање свих средстава у свим случајевима када предајници електромагнетног зрачења нису укључени; примена мера обманљивања у свим случајевима када су предајници укључени, употребом лажних циљева; активно и пасивно ометање авионских ракетних система непријатеља и система за навођење у самом пројектилу и комбинације наведених мера међусобно и комбинације са тактичким поступцима, као нпр. честа промена положаја и сл. При томе треба имати у виду да једна мера може анулирати другу. На пример, ако су у интересу обманљивања примењени угловни рефлектори као лажни циљеви, по преласку јединице у други или трећи степен приправности, лажни циљеви постају демаскирајући фактор.

Један од облика заштите радарских средстава од електронских дејстава непријатеља представља фреквентна агилност средства, односно могућност промене фреквенције зрачења радарских средстава у случају откривања или ометања. Велики недостатак радарских средстава претходних генерација је представљао управо познавање фреквентног подручја рада од стране непријатеља и прилагођавање средстава за ометање (уређаји за ометање различитим врстама сметњи) и уништавање (противрадарске ракете). Откривање фреквентних карактеристика радарских и ракетних средстава вршиле су специјализоване јединице за противелектронску борбу. Већина руских савремених

радар за осматрање и навођење користе у раду аутоматске псеудослучајне фреквенцијске скокове и брзу промену фреквенције са могућношћу промене фреквенције од импулса до импулса. Сличну тенденцију примењују и кинески произвођачи радарских средстава. Такви радаре ће испољити сличну отпорност на електронско ометање као и технологије примењене на западним радарским и дигиталним мрежама. Важно је нагласити да се технологија са скоковитом променом фреквенције данас примењује и приликом модернизације постојећих и већ застарелих ПВО система, као што је кинеска модернизација SA-2/HQ-2 са новим развијеним пасивним радаром H-200 са фазирајућом решетком.

Радио фреквенцијско емитовање мамаца намењених за навлачење против-радарских ракета се данас нуде на већини руских радара, од којих су многи обухватили интеграцију да би синхронизовали зрачење са вишеструким мамцима. Ови мамци су део понуде ПВО система укључујући S-300PMU и S-400 „Тријумф“. Неки руски радаре нуде веома свестране противмере, као што су генератори дима за борбу против ласерски и телевизијски вођеног оружја, бљескалице за борбу против паметног инфрацрвеног вођеног оружја и распрскивач лажних циљева (мамаца) за борбу против вођеног оружја који раде у милиметарском подручју. Усавршавање технике генерисања лажних циљева, како би они били што сличнији реалним ехо сигнаlima захтева софистицирану обраду примљених радарских сигнала и брзо формирање њихове реплике. Лажни циљеви би се појављивали на различитим азимутима и са програмски задатом трајекторијом и брзином кретања. Истина и данас се користе репетиторски ометачи са меморијском петљом али су такве методе генерисања лажних циљева још увек недовољно ефикасне и често препознатљиве, што није прави смисао оваквог начина ометања.

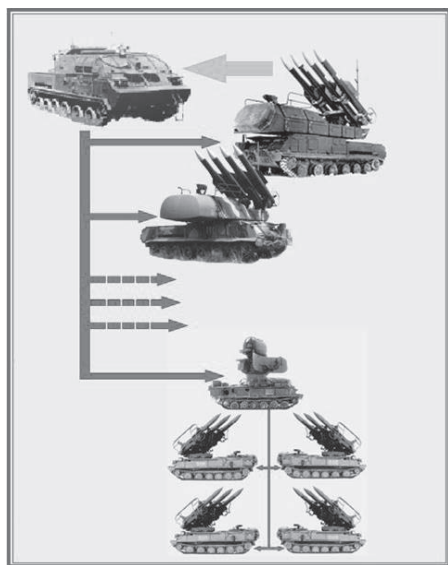
ЗАХТЕВИ ЗА ИНТЕГРАЦИЈОМ СА ПОСТОЈЕЋИМ СИСТЕМИМА ПВО

Хибридни ракетни системи ПВО је појам који се веома често помиње и означава пре свега интеграцију артиљеријских (противавионских) и ракетних система у један увезани систем, на истој платформи. Пример, оваквих врста укрштања противавионске артиљерије и ракета малог домета у свету има више.¹⁴ Потреба за хибридним системима ПВО нарочито је добила на значају након повећане употребе крстарећих ракета у сукобима крајем 90-тих година прошлог (СР Југославија) и почетком овог века (искуства из ратова у Ираку, Либији, Сирији) и развоја беспилотних летелица, нарочито наоружаних, где је најефикасније средство за борбу управо противавионска артиљерија спрегнута са ракетним наоружањем и савременим мултифункционалним радаром за откривање и навођење на циљ.

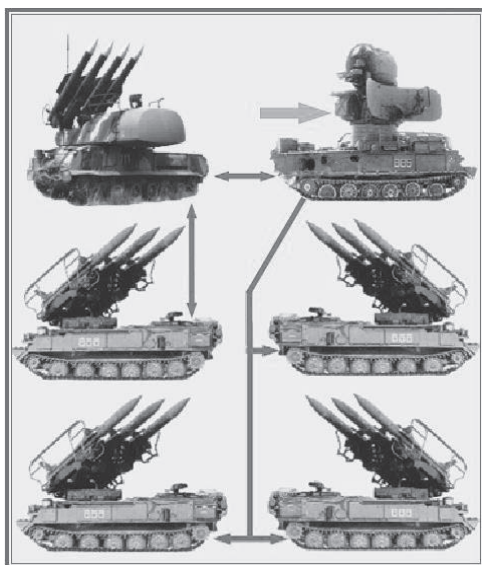
Овакав концепт хибридизације ракетних система може да буде основа за развој сопственог ракетног система ПВО, где би уз модернизовани уређај

14 Руски системи Тунгуска-М1 (top 2x30mm – ракета 8xSA-19 Grisom) и Pantsyr-S1 (top 2x30mm – ракета 12xSA-19 Grisom), амерички системи Avenger Hummer (.50cal HMG – ракета 8x Stinger) и LAV-AD (top 25mm gatling – ракета 8x Stinger / Mistral), израелски Machbet (top 20mm gatling – ракета 4 x Stinger), кинески Type-95 (top 4 x 25mm – ракета 4 x QW-2 (SA-16) IR) и други.

за командовање и управљање ватром (УКУВ), који је у развијен у склопу командног места самоходног ракетног дивизиона (срд) ПВО, модернизоване радаре или неке савремене и софистициране радаре новије технолошке генерације и нове ракете, могао увезати у јединствен систем ПВО. Међутим, хибридизација ракетних система може да представља и интеграцију ракетних система старијих генерација са савременим системима, који су компатибилни и сродни. Могућа је интеграција радарске станице за осматрање и навођење RStON 1S91M2 из система „КУБ“ са ракетом 9M317 из система „БУК“ М1-2 и М2 (неопходна адаптација и модернизација SLO 2P25M2 – прерада лансера за лансирање 2 ракете и модернизација аналогног рачунара и система телекодне везе). Такође је могућа интеграција са авионским ракетама RVV-AE (R-77) коју користе авиони типа MiG-29SD (СЭ, SM, М), Su-35, Su-37, MiG-31М и др. Ове ракете користе комбиновано вођење (инерцијоно са радиокорекцијом и активно у завршној фази лета), развијају брзину до 4 маха и имају максимални домет до 80 км (при лансирању из авиона, а за употребу у ракетном систему домет би био знатно мањи). Такође је могућа интеграција са неким другим сличним авионским ракетама (R-27, R-60, R-73 и сл.). Ове модификације руских произвођача са авионским ракетама ваздух – ваздух још увек нису објављени нити приказани у јавности, али је представници руске компаније «Rosooboroneeksport» нуде уз пројекат модернизације система КУБ.

А) Увезивање батерије РС „КУБ“
на командно возило 9S470 РС „БУК“

В) Увезивање батерије РС „КУБ“
на радар SOU 9A317 из систем „БУК“

Слика бр. 3 Шема увезивања ракетних средстава ПВО различитих технолошких генерација (Извор: Презентација руске компаније „Rosooborone export“)

Домаћа предузећа наменске индустрије су, уз помоћ пројеката Војно-техничког института (VTI) развила противавионски систем PASARS M-16 са топом 40мм (прва фаза) који је уведен у наоружање Војске Србије, а у току је развој следећих фаза модернизације са новим интегрисаним подсистемима и ракетама земља-ваздух. Модернизација система PASARS већ се показала као нешто што значајно доприноси повећању оперативних способности и то је разлог зашто се наставља са развојем овог оруђа, које треба да буде окосница одбране јединица Копнене војске од нове генерације оружја као што су дронови и беспилотне летелице. Следећа фаза модернизације PASARS-а подразумева интеграцију ракетног система. Један од тих система је ракетни систем „Игла“. Војска Србије има велики број старијих, преносних противавионских ракетних система као што су „Игла“ и „Стрела“. Ова, такође, отписана оружја, поново добијају на значају јер уз неопходне модификације постају ефикасно и јефтино средство за уништавање циљева новог типа који ће се појавити на бојиштима будућности, међу којима су разне врсте беспилотних летелица. Ова интеграција ће послужити као почетак модел за интеграцију савремених ИС самонавођених ракета „Мистрал 3“, које се убрајају међу најбољима на свету у својој класи. „Мистрал 3“ представља последњу генерацију преносних ракетних система кратког домета и истиче се низом напредних карактеристика од којих се издвајају високе маневарске способности ракете, већи домет који омогућава дејство по ваздухопловима на даљинама до 7,5 км, бојева глава веће разорне моћи за поуздано уништење циља, висока отпорност на пасивне и активне системе за електронско ометање употребом технологије матричног инфрацрвеног детектора, могућност дејства у сложеним метео условима, дању и ноћу употребом инфрацрвене камере високе осетљивости у систему за нишањење. Интеграцијом „Мистрала 3“ у систем PASARS-16 добиће се ефикасно оруђе способно да пружи ПВО заштиту оклопним и механизованим јединицама непосредно из борбеног поретка, као и да оствари врло ефикасну ватру по циљевима на земљи.

ПОТРЕБНА ЗНАЊА КАДРА У ПРИМЕНИ И ОДРЖАВАЊУ САВРЕМЕНИХ ТЕХНОЛОГИЈА

Сложеност ваздухопловних и противваздухопловних дејстава, чије конкретне форме испољавања се одликују високим степеном деструкције, интензивношћу и динамичношћу, а подразумевају употребу најсофистициранијих борбених система и средстава, имају посебну тежину приликом пројекције потребних оперативних – примењивих знања старешина рода АРЈ ПВО и службе ВОЈ. Високе технологије захтевају врхунска знања, способности и вештине. Достицање потребних фундаменталних знања потребно је реализовати кроз академски програм образовања официра и подофицира рода АРЈ ПВО и службе ВОЈ. Језгро фундаменталних знања треба да се заснива на научним подручјима природно-математичког, информатичког и друштвеног карактера. Достицање посебних, примењених – оперативних знања официра рода АРЈ ПВО

и службе ВОЈ потребно је спровести кроз војни програм образовања. Оперативно знање обезбеђује официру брзо савладавање сложених производа напредних електронских и информационих технологија оружаног карактера и омогућава формирање профила официра, који ће бити у стању да доноси правремене оперативне одлуке у току динамичних ПВО, уз оскудну расположивост потребних информација, као и издвајање и формулацију проблема чије решавање није у његовој надлежности. Извор: [11]

У процесу опремања савременим средствима ПВО, поред основних и фундаменталних знања из области математике, електронике, електротехнике, информатике, аутоматике, итд. веома важну улогу игра познавање страног језика, као начин споразумевања и преношења знања. Имајући у виду да су старешине вида РВиПВО (поготово родова авијације и АРЈ ПВО) у прошлости имали додира углавном са средствима совјетске производње, свакако да би и пренос знања за савремена средства ПВО совјетске и руске производње био једноставнији и држи, него са средстава на енглеском, француском или неком другом језику. Превођење техничке литературе са страног на матерњи језик би био велики изазов и веома озбиљан посао, јер таква литература обилује техничким и стручним изразима, које уобичајени преводиоци тешко могу да разумеју. То значи да старешине, послужоци и технички кадар треба да разумеју термине и процесе на језику произвођача. Самим тим потребан је висок ниво и техничког знања на језику произвођача средстава ПВО. Обука послужоца и техничара трају обично од три до шест месеци у држави произвођачу средстава што подразумева да лица која се упућују на курсеве морају имати висок ниво познавања технологије, али и висок степен познавања страног језика произвођача средстава ПВО.

Развој савремених средстава ПВО допринео је развој савремених технологија и материјала. Савремена средства ПВО по својим карактеристикама битно утичу на ефикасност и ефективност система ПВО у целини. Значај поузданости одржавања, као основне функције логистичке подршке сложених борбених система, расте са повећањем сложености и аутоматизације савремених средстава ПВО. Основни циљеви интегралне логистичке подршке савремених система ПВО представљају већу оперативну способност, већу живавост система логистичке подршке, већу флексибилност и мобилност јединица и једноставније одржавање, али и смањење трошкова животног циклуса средстава ПВО. Поред поузданости средстава ПВО, значајан фактор представља погодност за одржавање. Погодност за одржавање представља проналажење отказа на нивоу склопова, путем самотестирања или дијагностичком опремом. Овај принцип значајно скраћује време отклањања неисправности методом замене неисправног склопа на најнижем нивоу одржавања, чиме се штеди на транспорту технике и покретних радионица са дијагностичком опремом, али се смањује и број потребних техничара и инжењера на нижим нивоима одржавања. Генерално, већа поузданост и боља погодност склопова и опреме за одржавање средстава ПВО доводе до укупног смањења трошкова одржавања, мање количине резервних делова на стокovima, као и смањење

високошколског кадра на нижим нивоима одржавања. Увођењем савремених компоненти, изведених у новим технологијама, наглим развојем полупроводничке електронике и рачунарске технологије, развојем технологија у области енергетике, хидраулике, оптоелектронике и остале помоћне – пратеће опреме, средње време између отказа (MTBF – Mean Time Between Failure) је значајно смањено а квалитет и поузданост рада средстава ПВО значајно побољшан.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

За ефикасно командовање и управљање противваздухопловним дејствима неопходно је обезбедити правовремене и квалитетне информације, као и увезаност свих подсистема у јединствен систем. Ефикасност командовања у првом реду зависи од расположиве количине информација и утрошеног времена за доношење одлуке. Систем извршног командовања у оквиру система ПВО треба да обезбеди: способност интеграције и садејства са свим подсистемима система ПВО (ВОЈиН, ловачка авијација, АРЈ ПВО), компатибилност са командно-информационим системима других састава, интеграцију са Центром за контролу суверенитета ВаП и увезивање у јединствен систем ПВО, аутоматизовани начин управљања ватром са алгоритмима за процену опасности и расподелу система оружја, једноставност система командовања и контроле (С2) и рад у приближно реалном времену, могућности идентификације циљева „свој-туђ“, могућности организовања садејства, могућности аутоматског снимања активности и могућност симулација и тренажа, итд. Подаци о циљевима, којима располажу поједини подсистеми (радар из јединица ВОЈиН и радар из РС ПВО) треба да буду доступни свим корисницима у систему ПВО. Командно информациони системи треба да омогуће доношење оптималних одлука на основу обрађених и прикупљених информација, уз смањено учешће људског фактора. Улога човека треба да се заснива углавном на прихватању или одбијању понуђених решења, у условима вишекритеријумског одлучивања. Структура КИС мора да се заснива на јединственој логици, софтверу и хардверу, како би оружани системи били рационално употребљени, а систем ПВО максимално ефикасан.

Чињеница је да се у пракси веома ретко расходују застарели ракетни системи, осим ако нису у питању системи чија употреба представља опасност по безбедност и здравље људи и животне средине (ракете која користе течна горива). Општи је тренд да се одређени подсистеми система ПВО модернизују са циљем продужења њихових ресурса и века употребе. Већина земаља које имају „озбиљније“ ракетне системе, до набавке нових система ПВО, модернизује постојеће системе у циљу продужења века употребе и делимичног повећања борбених могућности. Међутим, век употребе противавионских ракета, се за разлику од радарско-рачунарских средстава, не може продужавати дуже од предвиђеног упутства произвођача, због могућег нарушавања стабилности погонске групе и безбедносних мера чувања и рада са њима. Констатујући овај проблем, многе државе су кренуле у интеграцију различитих врста

ракета „ваздух-ваздух“, које имају сличне карактеристике са модернизованим средствима ПВО старијих генерација и тиме продужили век употребе тих система за десет до петнаест година.

Савремени РС ПВО нису више привилегија малих и средњих држава, као што је то било могуће у време Хладног рата. Цена набавке једне савремене противавионске ракете средњег домета данас је око двадесетак пута већа у односу на сличну категорију из периода осамдесетих година прошлог века. То значи да ће опремање савременим ПВО системима бити тежак задатак и тешка одлука за било коју државу, па и нашу, и да ће захтевати знатна финансијска средства, која се не могу обезбедити редовним буџетом. Дакле, модернизација и опремање савременим ракетним системима ПВО треба да буду паралелни процеси, јер је ефикасан систем ПВО онај који укључује све његове подсистеме у јединствен систем.

Савремени системи ПВО подразумевају употребу нових технологија и знања, чији трансфер у државу која их набавља представља озбиљан изазов. Осим тога савремени технички системи генеришу строге захтеве према логистичком систему, као што су: врло стручан и образован кадар, одржавање високо софистицираних система; адекватну дијагностичку опрему и опрему за одржавање; адекватну логистичку инфраструктуру и сталан рад кадра на усавршавању знања и унапређењу способности као би се решавали сложени проблеми одржавања. Савремени ракетни системи ПВО генеришу строге захтеве према људству које са њима рукује и који га одржава, као што су стручан кадар и њихов сталан рад на унапређењу знања, како би се решавали сложени проблеми које савремени ракетни системи ПВО и опрема намећу. Дакле, пред логистику и техничко особље се постављају захтеви за брзо довођење у исправно стање високо софистицираних средстава ПВО.

И поред присуства рачунара, електронике и аутоматике, предвиђа се у будућности интензивирање обуке оператора коришћењем софистицираних симулатора подржаних рачунарима. То треба да омогући што реалнију симулацију различитих сценарија који се могу појавити у будућем веома комплексном електронском рату. Уосталом, методама симулације могу се анализирати и могућности противничких средстава о којима постоје подаци, али нису физички доступни. У пракси је установљено да је у многим критичним ситуацијама улога обученог оператора била од изузетног значаја и често је превазилазила значај многих техничких решења у радару. Зато је поред врхунске обучености оператора потребно радити на развијању вештина и способности кадра, за перцепцију, инвентивно и креативно, а не шаблонско решавање проблема.

Са аспекта опремања и перспективности појединих ракетних система ПВО, треба нагласити да може бити ефикасан само онај систем ПВО који у себи укључује оптималан скуп разноврсних борбених система, авиона, радара, командно информационалних система, система за електронско извиђање и дејства; који раде у различитим опсезима рада: даљина, висина и фреквенција; који користе различите принципе за детекцију, одређивање координата,

навођење и праћење циљева у ваздушном простору и навођење ракета на циљ. Превелико придавање значаја неком одређеном борбеном систему, или напуштање проверених принципа и искустава, може имати погубан утицај на ефикасност система ПВО у целини.

ЛИТЕРАТУРА

- Bolkcom, C.,; Military Suppression of Enemy Air Defenses (SEAD): Assessing Future Needs, CRS Report for Congress, 2005 Preuzeto sa: <https://sgp.fas.org/crs/weapons/RS21141.pdf>
- Gallis P.; KOSOVO: Lessons learned from operation Allied Force, WikiLeaks Document Release, Preuzeto sa: <http://wikileaks.org/wiki/CRS-RL30374>, February 2009
- Gacović, Čeda; Radarska sredstva sistema PVO u elektronskom ratu, materijal
- Gordić, M., Petrović, I.: Analiza profila oficira roda ARJ za PVD i službe VOJ na početnim dužnostima, Naučno-stručni skup sa međunarodnim učešćem, Vojna akademija, Beograd, 2009.
- Grupa autora; Raketni sistemi druge generacije – stanje i mogućnosti modernizacije, Novi glasnik broj 3, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2009.
- Department of Defense; Report to Congress, Kosovo/Operation Allied Force - After action report, Washington DC, 2000 Preuzeto sa: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB75.html
- Intervju sa Komandantom RV i PVO 1999. godine, general pukovnikom Smiljanić Spasojem, NATO agresija, RV i PVO u odbrani otadžbine, objavljeno u časopisu „Novosti“ 2009. godine
- Kopp, C.,; Legacy Air Defence System Upgrades Technical Report APA-TR-2009-0601, SMAIAA, MIEEE, Peng, June, 2009. Preuzeto sa: <http://www.ausairpower.net/APA-Legacy-SAM-Upgrades.html>
- Lambeth, B.,; NATO's Air War for Kosovo: A Strategic and Operational Assessment, RAND, 2001 Preuzeto sa: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1365.html
- Martin, A.,; Revisiting the Lessons of Operation Allied Force, Air Power Australia Analysis 2009-04, June, 2009. Preuzeto sa: <http://ausairpower.net/APA-2009-04.html>
- Peters, J.,; European Contributions to Operation Allied Force, Implication for Transatlantic Cooperation, Project Air Force, RAND, 2001. Preuzeto sa: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1391.html
- Sarvai D.; Operation ALLIED FORCE Debrief, Code One Magazine, Vol. 14 No. 4, October 1999

PREZENTACIJE PROIZVODNOG PROGRAMA KOMPANIJA

- „Kongsberg Defence & Aerospace“ („NASAMS“), Kraljevina Norveška,
- „MBDA“ EUROSAM, („ASTER 30 – SAMP/T“, „VL MICA“, „ASPIDE 2000“), Francuska, Velika Britanija, Nemačka, Italija.
- „Rafael Defense Company“ („SPYDER-SR/MR“), Republika Izrael.
- „Raytheon Company“ („Patriot“, „SL-AMRAAM“), SAD.
- „Rosoboroneksport“ Rusija, „Открытое Акционерное Обществo Конcern PVO Almaz-Antej“, NNIIRT Nižegorodskij naučno-issledovatel'skij institut radiotekhniki: („S-300VM“, „S-300PMU2“, „Buk-M2E“, „Tor-M2“, „Pancir – S1E“, „GAMA-DE“, „AKACIJA-ME“), Ruska Federacija.

INTERNET SAJTOVI

<http://www.janes.com>

<http://pvo.guns.ru>

<http://army-technology.com>

<http://ausairpower.net>

<https://rand.org>

<http://nato.int>

<http://globalsecurity.org>

Ђорђе ZATEZALO

Мiodrag GORDIĆ

APPLICATION OF THE EXPERIENCE FROM NATO AGGRESSION
TO THE PURCHASING WITH MODERN AIR DEFENCE RESOURCES
SERBIAN ARMY

Summary

Analyzing the conflicts in the second half of the 20th century and at the beginning of this century, and especially the analysis of NATO aggression in 1999, we can conclude that the air component played a key role in the use of "hard power" in the struggle for supremacy in the airspace, support of forces on land and water, selective action on objects of action and centers of gravity, and thus undeniably proved its full and decisive power in resolving the conflict. Dominance in the airspace are drawn for military actions on land and water. Analyzing the experiences from the conflicts above, we can conclude that they all had the same scenario - they started with air strikes. The conflicts in Syria, Libya, as well as a possible similar scenario we can expect in other countries, have confirmed that many countries allow themselves to make the same mistake - not focusing on equipment, parts of the equipment are already being procured, primarily for the Army, while the air defense system is being unjustifiably left for last. The Azerbaijani-Armenian conflict in Nagorno-Karabakh has shown the vulnerability of traditional ground units - armored, mechanized and motorized formations, and even air defense units, in the face of advanced weapons and the modern concept of drone warfare.

Considering modern wars, one can conclude a very pronounced complexity and multidimensionality. Multidimensionality in combat space is reflected in overcoming traditional and existing operations on land, water and air by introducing elements such as time, information and space. Accurate, complete and timely information that enables a decision to be made and action to be taken in relation to the enemy is especially important and of capital importance.

Modern air defense resources are faced with very complex tactical and technical requirements regarding the timely detection and reaction of combat systems. There are also demands for the destruction of a wide range of targets in the air, from airplanes, cruise and ballistic missiles, drones, helicopters and other guided and unguided missiles. Also, tendencies in the development of air weapons, such as increasing the range of weapons for long-range weapons, increasing the accuracy of cruise missiles, the use of armed drones, as well as the use of stealth technology to reduce effective radar reflex surface, places great demands on air defense detections in different frequency ranges. Electromagnetic toughness and compatibility of the system is an important characteristic of modern means of air defense, because the electromagnetic spectrum is increasingly used for commercial activities with the development of modern telecommunications and other information technologies.

Key words: NATO aggression, air defense systems, conflicts, purchasing, experience

Јован СИМИЈАНОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ИСТОРИЈА СЕ ПОНАВЉА, БОМБАРДОВАЊА КРАЉЕВА 1944. И 1999. ГОДИНЕ**

Айсиџракић: Између осталих, бројних војних операција, које су се током XX века одвијале на подручју данашње општине Краљево, по својој карактеристичности се у заједничку скупину могу сврстати америчко-британски ваздушни напади 1944. и НАТО напади исте врсте 1999. године. Оба ваздушна удара садрже извесне сличности и разлике, које представљају предмет истраживања у овом раду. Циљ нам је био да, уз помоћ, пре свега примарних историјских извора, затим релевантне литературе и штампе, упоредном анализом два догађаја, дамо прилог реконструкцији шире слике и околности. Настојали смо да из перспективе локалне-завичајне историје, допирнесемо сазнањима. Основна заједничка карактеристика ова два ваздушна напада из перспективе становника Краљева јесте та да је у оба наврата било жртава међу цивилима. Осим тога, оба пута је причињена огромна материјална штета, пре свега на саобраћајној (путној и железничкој) инфраструктури, затим и стамбеним и привредним објектима.

Кључне речи: Други светски рат, бомбардовање 1944, 1999, Агресија, НАТО пакт, Краљево, Србија, Југославија, цивилне жртве, материјална штета.

УВОД

Краљево је, као уосталом и целокупна територија данашње Републике Србије, било два пута у XX веку изложено нападима из ваздуха од стране ваздухопловства оружаних снага САД и Велике Британије. Прво бомбардовање, 1944. године, је било усмерено на наношење штете борбеним ефективима немачке војске, која се у Србији налазила као окупатор. Друго бомбардовање, 1999. године, од стране НАТО коалиције, је имало за циљ спречавање „хуманитарне катастрофе“ на јужној српској покрајини у циљу спречавања наводних злочина државних репресивних органа према албанским цивилима.

* Научни сарадник, jovan_simijanovic@yahoo.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. 01. 2022. године.

Оба бомбардовања карактерише „колатерална штета“ – цивилне жртве, штета на приватној имовини, саобраћајној и привредној инфраструктури.

Два пута поновљена агресија Американаца и Британаца на Краљево, као и целу Србију током XX века, није јединствена, немачка војна сила је чак три пута у истом веку испољила своју агресију на Србију. Куриозитет се може наћи у чињеници да су 1999. године међусобни непријатељи из Дугог светског рата здружено у НАТО пакту напали државу и народ који је био међу најпострадалијим од нацистичког терора и који је поднео огромне жртве за победу антифашизма. Стицај геополитичких околности је био такав да 1999. српски народ поново пострада од коалиције бивших непријатеља. Сличност оба бомбардовања се огледа у војном аспект у циљева. У оба случаја главне мете су биле војни објекти, ефективни и саобраћајна инфраструктура. Главне разлике се огледају у напретку технологије војне опреме који се одиграо за педесет пет година између два бомбардовања.

Са тим у вези потребно је нагласити да је технологија одбрамбених ПВО система СРЈ заостајала од тада најмодерније технологије НАТО пакта. Током бомбардовања 1944. године практиковани су напади из великих и малих висина, током бомбардовања 1999. авио-напади су готово искључиво извођени са великих висина и удаљености од мета.

АМЕРИЧКО-БРИТАНСКО БОМБАРДОВАЊЕ 1944.

Стратегијска бомбардовања територије Југославије под окупацијом започела су још 30. 11. 1943. бомбардовањем Ријеке, а трајала су до 30. 04. 1945. (Крејаковић, Бережнов 2014, 138). Територија Србије је већ од 1943. године постепено добијала све већи гео-стратешки значај у плановима савезничких армија. Даљим развојем догађаја током наредне 1944. због продора Црвене армије са истока и самим тим приближавања фронта средњој Европи, саобраћајне комуникације које су повезивале Солун са Београдом су постале од изузетне важности због очекиваног повлачења група армија „Е“ укупне бројности 350.000 војника (Петрановић 1992: 603-605). Након формирања Балканског војног ваздухопловства савезничких снага¹, јуна 1944. године, југословенски партизански представници су код команде овог ваздухопловства тражили бомбардовање циљева у Југославији. Најинтензивнији ваздушни удари су уследили у периоду август-септембар 1944. године, а главна

1 Балканско ратно ваздухопловство (Balkan Air Force – BAF) је било под командом Британског краљевског ратног ваздухопловства (Royal Air Force – RAF). Под командом BAF-a су биле и Прва и Друга ескадрила НОВЈ. Најважнији задаци BAF-a су били координирање операција са британским копненим снагама на Балканском полуострву усклађивање дејстава над територијом Југославије према захтевима Врховног штаба НОВ и ПОЈ и вођење операција над источним Средоземљем. Непосредно по формирању Балканске ваздухопловне снаге састојале су се из десет сквадрона чије је људство било попуњено од особља различитих националности – у њима су служили војници и официри из Југославије, Италије, Грчке и Пољске. До краја те године BAF је нарастао ја респектабилну ваздушну силу. Тада се састојао од двадесетједног ловачког, осам средње бомбардерских и једног тешко бомбардерског сквадрона (Leary 1995: 12).

концентрација удара је вршена по линији саобраћајних комуникација који повезују Солун и Цариград са Будимпештом и Бечом (Павловић, Трајковић 1995: XXXVI-XXXIX; Терзић 2005: 81-111; Крејаковић, Бережнов 2014: 138). Важни задаци ваздушних снага западних савезника су били снабдевање устаничких снага НОП-а, као и ватрена подршка из ваздуха овим снагама.² Здружене ескадриле ловаца-бомбардера и тешких бомбардера типа Б-17 (Boeing B-17 Flying Fortress) и Б-24 (Consolidated B-24 Liberator) америчког и британског ваздухопловства су, у 54 дана, за осам месеци обавили преко 120 стратегијских бомбардерских мисија над Србијом, дејствујући на скоро 33 насељена места (Крејаковић, Бережнов 2014, 140).

Београд, Краљево, као и остали градови и насеља која су током 1944. били под ударом ваздушних дејстава западних савезника, су били на мети бомбардерских задатака 205. групе РАФ-а (Royal Air Force) и 15. ваздухопловне армије САД (15 Air Force), које су тада биле смештене на низу аеродрома у јужној Италији. Главни борбени задаци 205. групе РАФ-а и 15. ваздухопловне армије САД били су нафтна постројења, војни аеродроми, транспортна инфраструктура и саме непријатељске снаге на копну и у ваздуху ако успут наиђу на њих. Јединица 15. ваздухопловна армија САД је водила четири широке кампање: против непријатељске нафте, непријатељског ваздухопловства, непријатељских комуникација и непријатељских копнених снага. Ипак, најважнији од нафтних циљева био је комплекс рафинерија Плоешти, који је тада допрносио са око 30% целокупног снабдевања нафтом и бензином оружаним силама Осовине. Само 15. ваздухопловна армија САД је бацила 303.842 тоне бомби на њима непријатељске циљеве у девет земаља Европе, укључујући војне објекте у осам главних градова.³ Јединице 15. ваздухопловне армије САД су своја борбена дејства изводила дању, а јединице 205. групе РАФ-а ноћу.⁴

Управо због значајне позиције железничког чворишта, трагичност судбине Краљева током Другог светског рата није заобишла ни коб у виду савезничких бомбардовања 1944. године.⁵ На списку циљева бомбардерских мисија

2 <https://www.bbc.co.uk/history/ww2peopleswar/stories/97/a2141597.shtml>

3 Борбено особље 15. ваздухопловне армије САД извршило је 148.955 налета тешких бомбардера и 87.732 борбених налета ловачке авијације. Губици су им били 3.364 авиона и 21.671 војника (збирно: убијених, рањених, несталих и заробљених), од којих су 20.430 били чланови посада бомбардера и 1.187 пилота ловаца. Плоешти је штитило 150 првокласних ловаца и 250 тешких топова када је 5. априла 15. ваздухопловна армија, у сарадњи са ноћним бомбардерима 205. групе РАФ-а започела серију напада. Кампања је настављена до 19. августа. Здружени бомбардери су извршили 5.287 налета, бацивши 12.870 тона бомби. На крају кампање производње рафинерија су смањене на само 10% уобичајене стопе, а током читавог периода од априла до августа просечна производња је смањена за 60%. – <https://15thaf.org/>; https://military-history.fandom.com/wiki/No._205_Group_RAF.

4 <https://www.bbc.co.uk/history/ww2peopleswar/stories/97/a2141597.shtml>

5 Иначе Краљево је претрпело значајне људске губитке у јесен 1941. године због стрељања талаца од стране немачке окупационе војске, значајан број је тада страдао и у борбама између устаника и немачке војске, као и каснијим одмаздама које су извођене у околини града. Материјална штета је у истим догађајима била огромна. Између осталог страдала је предратна индустрија. Бомбардовање западних савезника је значајно допринело страдању и разарању већ ионако пострададом и разореном граду.

англо-америчких авиона нашли су се и железничко чвориште и међуратна индустријска постројења Фабрике авиона и Фабрике вагона у Краљеву. Међутим, током вишеструких ваздушних удара: 22. јула, у ноћи 10/11. августа, 1. и 2. септембра и 19. септембра 1944. године пострадала су приградска насеља у близини мета бомбардовања: пружни правци: Краљево–Крагујевац (Витановац, Шумарице, Ратарско Поље), Краљево–Чачак (Грдица, Адрани, Самаила, Горичани, Заблаће) и Краљево–Рашка (Чибуковац, Матарушка Бања, Полумир, Ушће). У самом граду највише разарања су претрпели стамбени објекти у улицама: Хаџи Милентијевој (данас Димитрија Туцовића), Љубе Стојановића (данас Олге Јовичић), Цара Душана, Обилићева, Југ Богданова, Цара Лазара, Марка Трифковића (данас Хероја Маричића), Курсулина и Војводе Путника, делови железничке чиновничке колоније и аеродромске колоније. Авио-бомбе су пале и на део Градског гробља и на Ратарско имање. Штету су претрпели и објекти Железничке радионице, болница, зграда гимназије, аеродром, зграда и дом католичке цркве (Крејаковић, Бережнов 2014: 167; Јовановић 2015: 64-65, 69; Матијевић 2019: 135-138).⁶ Осим наведених бомбардовања, 5. августа 1944. четири авиона, највероватније типа Supermarine Spitfire и Hawker Hurricane, су дејствовала митраљирањем по железничком комуникацијама између Краљева и Косовске Митровице (Крејаковић, Бережнов 2014, 140).

Од свих бомбардовања оно у ноћи 11. августа 1944. је оставило највише жртава и материјалне штете, такође и жртава међу припадницима немачке војске (свакако у далеко мањој сразмери у односу на цивилне жртве). Тада је у периоду од 2. 01 до 2. 06 часова на уже подручје Краљева бачено 108.500 фунти бомби (49214.77kg), које су избачене са висине од 6.900 до 8.000 стопа (2.100-2.500m) (Крејаковић, Бережнов 2014: 140). Према резултатима досадашњих истраживања Силвије Крејаковић и Александра Бережнова, само у бомбардовању 11. августа је настрадало 46. цивила. Током вишеструких ваздушних удара: 22. јула, у ноћи 10/11. августа, 1. и 2. септембра и 19. септембра именом и презименом је утврђено 72 цивилне жртве на краљевачком подручју, међу којима је било и десеторо деце млађе од 13. година (Крејаковић, Бережнов 2014: 160). Међу погинулим жртвама приликом бомбардовања у ноћи 11. августа 1944. били су и жупник Рудолф Мецилошек и професор музике и члан жупног хора Марјета Карб у Римокатоличкој цркви св. Миховила у Краљеву. Црква је поново страдала од савезничких авионских бомби и 1. септембра исте године. Према сведочењу тадашњег новоименованог жупника Франца Блаја, до 26. октобра црква је до те мере страдала да у њој није било могуће обављање мисе (Јовановић 2015: 64-65, 69)

Штета од промашаја примарних мета и погрешних процена је непроцењива. Било је случајева изгинућа читавих породица и многобројних случајева трајног инвалидитета. Узевши у обзир већ дубоко трагична страдања града у октобру 1941. године и наставак агоније и страдања до 1944, бомбардовање је додатно учврстило трагичну успомену преживелих становника града

6 Историјски архив Краљево, Фонд Фабрике вагона Краљево, кут. 373, Извештај о бомбардовању Железничке радионице Краљево од 9. 12. 1944.

на период Другог светског рата. На основу сећања преживелих, извештаја савезничких пилота и извештаја у листу Ново време сазнајемо да је немачка противваздушна одбрана била слаба. Савезнички авиони, који су најчешће летели и дејствовали са висина које су биле ван домета немачке ПВО. Занимљив куриозитет који доносе усмена сведочанства је и тај да су приликом дејстава савезничке авиације Немачки војници приликом евакуације у периферију радо прихватили цивилно становништво (Крејаковић, Бережнов 2014: 145-146), што је вероватно била нека врста гаранције да неће бити изненадних напада од стране устаничких покрета. Или пак то представља намеру да се додворе локалном становништву, слутећи скоро одступање и пораз.

Након губитка контроле над Нишом средином октобра 1944. од стране Немачке војске, прекинута је могућност повлачења немачке групе армија „Е“ најповољнијим правцем Вардарско – Моравском долином. Тада подручје Краљева добија на изузетном стратешком значају за немачку војску, јер је железничким правцем кроз Ибарски долину био главни пут повлачења даље према Вишеграду и Сарајеву. Иако су борбе око Краљева између јединица НОВЈ и Црвене армије са једне стране и разних немачких јединица са друге током октобра и новембра трајале 42 дана, у том периоду није било дејстава Америчке и Британске авиације на том подручју. Одсуство ваздушних дејстава западних савезника се доводи у везу са не прихватањем предлога британских војних власти о бомбардовању Краљева, Приштине и других градова које ће ускоро ослободити НОВЈ од стране Јосипа Броза Тита (Петровић 1990: 531; Крејаковић, Бережнов 2014: 144). Када су након 42 дневних борби у јединице НОВЈ и ЦА ушле у, од Немаца већ напуштен град, затекли су пустош. Порушили су скоро све што је до тада и пертекло: водени торањ, желеничку станицу, аеродром, мостове на Ибру, Рибници и Морави (Божовић, 188; Крејаковић, Бережнов 2014: 144).

Као и у случају бомбардовања Београда, Лесковца, Ниша и других градова од стране западних савезника у току Другог светског рата, бомбардовање Краљева до данашњих дана носи недоумице. Због чега је морало да буде цивилних жртава и разарања цивилних објеката. Да ли је у плановима америчких и британских команданата одговорних за бомбардовање постојала свесна намера да се нанесу губици и штета цивилном становништву, ако и јесте због чега? На та питања тренутно нама доступни извори не могу дати одговор. У прилог тезе да бројне цивилне жртве нису биле специфичан циљ говори да је то био случај код свих бомбардовања од стране англо-америчке авиације и у другим земљама. Бројне цивилне жртве и висок ниво разарања насељених места су свакако последица непрецизности и високе стопе немара и безобзирности. Краљево јесте био значајан железнички чвор, сва дејства по саобраћајној инфраструктури и немачким војним ефективима су имала смисла и војног значаја, али ипак резултати нису били оправдавајући. Штета начињена саобраћајној инфраструктури и немачкој војној сили је била занемарљива, а цивилне жртве окупираног савезничког народа бројне. Повлачење немачких јединица није било битније спутано ударима англо-америчке авиације. Шта више, управо у време

наступања ЦА и НОВЈ, на захтев Ј. Б. Тита Краљево није ни било бомбардовано од стране америчке и британске авиације. Да ли се, узевши све у обзир, на крају рата Краљево ипак спасило од можда и много горег страдања и разарања? Ни на ово питање, на основу нама расположивих извора и поштујући постулате методологије историјске науке не можемо наћи сигуран одговор.

Неке од последице савезничких бомбардовања јула, августа и септембра 1944. године.⁷

⁷ Народни музеј Краљево, Историјска збирка (у даљем тексту НМКВИЗ).

Сигурно можемо закључити да су жртве и штета од бомбардовања Краљева, као и свих српских градова 1944, из угла одговорних ипак само несрећне жртве „игре великих бројева“. Ангажована је огромна ратна машинерија, из њихове перспективе, краљевачке жртве и штета изгледају занемарљиво. Са друге стране, тадашња технологија није омогућавала апсолутну прецизност, тако да су масовна бомбардовања била уобичајена појава. Унапред је био срачунат огроман утрошак експлозива, челика и горива да би се постигло уништење тачкастих циљева. Можда се пре за случај бомбардовања Лесковца и Београда може изнети и претпоставка да је масовно бомбардовање, безобзирно уништавање цивила и њихове имовине, имало донекле исти мотив као, на пример, бомбардовање немачког града Дрездена у фебруару 1944. Можда је један од циљева одговорних команданата америчке и британске авиације био да се застраши становништво и покаже моћ и евентуална суровост на територији ка којој сигурно наступају јединице ЦА и на територији где је у становништву укореењена русофилија.

НАТО БОМБАРДОВАЊЕ 1999.

Напад на војни аеродром Лађевци у близини Краљева је био један од првих ваздушних напада које су извели бомбардери НАТО пакта у среду, 24. марта 1999. године. Напад се догодио у 19:45, управо у време, када је био нападнут и низ других циљева, а које се узима као почетак оружане агресије на Савезну Републику Југославију. На аеродром Лађевци је већ наредне ноћи 25/26 марта испаљено још 20 пројектила. Агресија се наставила и трајала је укупно 78 дана, током којих је 54 дана Краљево било на мета бомбардера и крстарећих ракета. Према подацима Штаба за Цивилну заштиту Рашког округа, на територију општине у 172 напада бачено је више од 600 пројектила разних врста и разорне моћи (Секулић 2019: 104).⁸

Дакле, бомбардовања на ширем подручју Краљева су током НАТО агресије била готово свакодневна. Од поменутог бомбардовања аеродрома Лађевци 24. марта, па до последњих дејстава НАТО-а 29. маја у околини Краљева, када су пале бомбе на подручје насеља Совљак, Ратина, Јарчујак и Ушће (Секулић 2019: 112),⁹ На мети је била углавном саобраћајна инфраструктура, па затим складишта, војни објекти (који су претходно били евакуисани), наравно било је и „коллатералне штете“ која ипак није била масовнијих размера. Само подручје градског језгра током тих 78 дана НАТО агресије није било на мети ни један пут.

Као и 55 година раније опет је железнички чвор у Краљеву био међу најважнијим метама. Железничка инфраструктура је била изложена вишеструким ударима. Мост и тунел Шарпељ бомбардовани су 10 пута, железнички мостови Лучица 1 и Лучица 2 бомбардовани су девет пута, мост Туснић бомбардован

⁸ <http://www.kraljevo.com/kraljevo/proslost/nato-agresija-99.htm>

⁹ Исто.

је седам пута, мост Пивница 1 и Пивница 2 пет пута, железничка пруга и војни објекти у Витановцу бомбардовани су четири пута, Железничка станица Богутовачка Бања три пута, Богутовац је бомбардован 11 пута. Витановац је бомбардован пет пута. Три пута су од бомбардовања оштећење ваздушне мреже. Током бомбардовања оштећено је 18 мостова, три тунела, 22 железничке станице, 36 осталих железничких зграда, 19 прекида и оштећења пруга, 87 осталих објеката и постројења. Возна средства бомбардована су 11 пута, а остала средства четири пута (Матијевић 2019: 263-283).¹⁰

На основу доступних извора дошли смо до следећих података о разарању: Подручје града Краљево је, од 78 дана, колико је ваздушна кампања на Југославију трајала, 54 дана било мета бомбардера и крстарећих ракета. Подаци Штаба за Цивилну заштиту Рашког округа, на територији града указују да је током 172 напада бачено више од 600 пројектила разних врста и разорне моћи, од којих 30 није експлодирало (неексплодирани пројектили су и након агресије били претња по безбедност). Миљојко Лучић у својој књизи износи своју евиденцију која се донекле се разликује, према њему је извршено 194 напада, испалено је 659 пројектила, од којих 22 нису експлодирала (Лучић 2005: 389) Два пројектила велике разорне моћи се још увек налазе у насељу Богутовац, на месту уништеног складишта *Беоиетирола*, док се неутврђен број неексплодираних касетних бомби налази на подручју Копаоника, села Самаила, Бапског Поља и још неких насеља.¹¹ Само у краљевачкој Општини је оштећено или уништено 1.750 објеката. На подручју Рашког округа погођено је 2.436 кућа и 1.220 станова, у мањој, или већој мери је оштећено 12 школа, 7 здравствених станица, 2 деčја вртића и 24 привредна објекта. Уништена су четири релеја, а тешко је оштећено 6 путева и 20 друмских и железничких мостова. Пруга која централну Србију повезује са Косовом и Метохијом била је тешко оштећена на 13 места.¹²

Најтрагичнија и ненадокнадива последица НАТО авио-напада су ипак људски животи. На територији Рашког округа од НАТО бомби је повређено 105 грађана, док је 12 погинуло или накнадно умрло од последица тешког рањавања. У Новом Пазару, који припада Рашком округу је смртно настрадала једна од најмлађих жртава двогодишњи Марко Симић, који је услед директног поготка у стамбену зграду преминуо заједно са својим оцем Владаном Симићем у загрљају (Група аутора 1999: 217, 226-227).¹³

Последице НАТО агресије у Краљеву су биле наравно и индиректне. Према подацима Окружног штаба цивилне заштите Рашког округа и Општинске

10 Окружни штаб цивилне заштите Рашког округа, Документација Службе за јављање и узбуњивање Краљево, дневник, Извештај о агресорским нападима на подручје Рашког округа од 24. марта до 9. јуна 1999. године.

11 <http://www.kraljevo.com/kraljevo/proslost/nato-agresija-99.htm>

12 НМКВИЗ, Саопштења Рашког округа и Окружног штаба цивилне заштите Рашког округа од 1. 4. до 25. 6. 1999; <http://www.kraljevo.com/kraljevo/proslost/nato-agresija-99.htm>

13 НМКВИЗ, Саопштење Окружног штаба цивилне заштите Рашког округа од 1. 6. 1999; <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/nato-bombardovanje-srbija-jugoslavija-godisnjica-bombe-zrtve/zmzhycn>.

организације Црвеног крста Краљево, у овом округу је до 25. јуна 1999. године регистровано 18.822 лица која су привремено напустила подручје Косова и Метохије. У општини Краљево тада је евидентирано 9.774 лица привремено смештајних код родбине и пријатеља и 1.540 лица које се налазе у колективним смештајима формираним на подручју краљевачке општине. Краљево је на ратиштима, у току НАТО бомбардовања, имало 45 погинулих бораца¹⁴

Фотографије дела последица бомбардовања 1999. на подручју Рашког округа:

Срушена Железничка станица Богutowачка Бања.¹⁵

Срушени железнички мост Лопатница,
пored каменог аутомобилског моста.¹⁶

14 НМКВИЗ, Саопштење Окружног штаба цивилне заштите Рашког округа за 25. 6. 1999, 1.

15 Фотографија из Збирке докумената радне организације за одржавање пруге, Краљево.

16 Исто.

Оштећени мост Пивница на реци Ибар,
снимак из правца Рашка.¹⁷

ЗАКЉУЧАК

Дакле Краљево је, као и остатак Србије, било два пута у веку на мети америчког и британског ваздухопловства. Други пут бомбардовању се придружују и дивши непријатељи, заједно са осталим чланицама НАТО пакта. Током бомбардовања поменутог пакта 1999. није било масовног не селективног бомбардовања центра града, као приликом англо-америчких бомбардовања 1944. Налети и дејства 1999. су била појединачна, или у малим групама. Развој технологије је омогућио да НАТО дејства буду прецизна, ипак грешке су се дешавале. На самом крају XX века телекомуникациона технологија је омогућавала брз продор вести и слике у свет. Вероватно је и опрез од негативног одијума, због већег броја цивилних жртава донекле утицао на НАТО планере и команданте да не дејствују по циљевима у Србији, па и у Краљеву у мери која би донела велика страдања цивила и већа разарања урбаних центара. Са друге стране, случајност, или намера су утицали да у Новом Пазару цивилни стамбени објекти буду погођени и да све смртно страдале жртве буду српске националности.

За разлику од авио удара НАТО пакта, дејства америчке и британске авиације у Другом светском рату су била усмерена на непријатеља и окупатора на територији Србије. Упркос томе, њихова бомбардовања су нанела много веће жртве и штете цивилном становништву, које је било чврсто непријатељски расположено према Немцима. Са друге стране, у пропагандној матрици, за време НАТО агресије, је истицано да се интервенција

¹⁷ Исто.

изводи против „злог, недемократског режима“, а за „добробит грађана“, пре свега припадника албанског, па и српског народа. Пропагандно се желео постићи јаз и непријатељство народа према државним институцијама. Са тим у вези, није било логично да су планери и команданти желели да дође до масовнијег страдања и наношења штете цивилном становништву. Али ипак, страдања је било на целој територији Србије, тако и на подручју шире околине Краљево и Рашког округа.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Историјски архив Краљево, Фонд Фабрике вагона Краљево.
Народни музеј Краљево, Историјска збирка.
Окружни штаб цивилне заштите Рашког округа, Документација Службе за јављање и узбуђивање Краљево.
Радна организација за одржавање пруге Краљево, Збирка докумената.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Група аутора 1999 : *Документи и докази. 2, НАТО злочини у Југославији : 25. април – 10. јун 1999.* Београд.

ЛИТЕРАТУРА

- Jovanović 2015: Zoran Jovanović, *Istorija kraljevačke župe Sv. Mihaela Arkandela – verna slika naše istorije*, Beograd.
- Крејаковић, Бережнов 2014: Силвија Крејаковић, Александар Бережнов, „Савезничко бомбардовање 1944: Краљево гомила рушевина-масовна гробница“, *Наша прошлост*, бр. 15, Краљево, стр. 137-171.
- Leary 1995: Wiliam M. Leary, *Fueling the Fires of Resistance - Army Air Forces Special Operations in the Balkans during World War II*, Department of the US Air Force.
- Лучић 2005: Миљојко Лучић, *Бесане ноћи када је 79 дана торела Југославија и Србија и када су йадале НАТО летилице*, Краљево.
- Матијевић 2019: Милан Матијевић, *Век железнице у Краљеву*, Краљево.
- Павловић, Трајковић 1995: Момчило Павловић, Верољуб Трајковић, *Савезничко бомбардовање Лесковца 6. септембра 1944*, Студија и документи, Лесковац.
- Петрановић 1992: Бранко Петрановић, *Србија у Другом светском рату 1939-1945*, Београд.
- Петровић 1990: Анка Петровић, „Архивски извори о борбама за ослобођење Краљево и Чачка 1944. године“, *Борбе са љавнином немачке групе армија «Е» на ибарско-зайадноморавском правцу у ослобађању Зайадне Србије 1944. године* : зборник радова научног скупа одржаног у Краљеву 26-27. новембра 1986. године, Београд, Краљево, Чачак, стр. 531 -558.
- Секулић 2019: Милисав Секулић, *Краљево на љуљевима историје, сйомен књија љоинулих у райовима 1990-1999. године*. Краљево.
- Терзић 2005: Милан Терзић, „Југословенска краљевска влада, генерал Драгољуб Ми-хаиловић и савезничко бомбардовање циљева у Југославији 1942-1944“, *Токови историје*, бр 1. 2, Београд, стр. 81-111.

ЕЛЕКТРОНСКА ЛИТЕРАТУРА

<https://15thaf.org/> – приступљено 13. 02. 2022.

<http://www.kraljevo.com/kraljevo/proslost/nato-agresija-99.htm> – приступљено 29. 12. 2021.

https://military-history.fandom.com/wiki/No._205_Group_RAF – приступљено 13. 02. 2022.

<https://www.bbc.co.uk/history/ww2peopleswar/stories/97/a2141597.shtml> – приступљено 12. 02. 2022.

<https://www.blic.rs/vesti/drustvo/nato-bombardovanje-srbija-jugoslavija-godisnjica-bombe-zrtve/zmzhycn> – приступљено 5. 5. 2020.

Jovan SIMIJANOVIĆ

HISTORY IS REPEATING, THE BOMBING OF THE KRALJEVO
IN 1944 AND 1999

Summary

Among other, numerous military operations, which took place during the 20th century in the area of today's municipality of Kraljevo, according to their characteristics, the American-British air attacks of 1944 and NATO attacks of the same type in 1999 can be included in the joint group. Both air strikes contain certain similarities and differences, which are the subject of research in this paper. Our goal was, with the help of primarily primary historical sources, then relevant literature and the press, a comparative analysis of the two events, to contribute to the reconstruction of the wider picture and circumstances. We tried to get knowledge from the perspective of local history. The main common feature of these two air attacks from the perspective of the inhabitants of Kraljevo is that on both occasions there were casualties among civilians. In addition, huge material damage was caused both times, primarily on traffic (road and railway) infrastructure, then on residential and commercial buildings.

Key words: World War II, bombing in 1944, 1999, Aggression, NATO pact, Kraljevo, Serbia, Yugoslavia, civilian casualties, material damage

*Никола БОШЊАК**

Војна академија, Универзитет одбране у Београду

*Миодраг ГОРДИЋ***

Факултет за пословне студије и право, Унион Универзитет Никола Тесла

*Иван ПЕТРОВИЋ****

Војна академија, Универзитет одбране у Београду

ПРИМЕНА ФАЗИ ЛОГИКЕ У УНАПРЕЂЕЊУ ТАКТИКЕ ГАЂАЊА ЛЕТЕЛИЦА РАКЕТНИМ СИСТЕМИМА ЗА ПРОТИВВАЗДУХОПЛОВНА ДЕЈСТВА

Апстракт: Већ је много тога речено о употреби Ратног ваздухопловства и противваздухопловне одбране Војске Југославије за време НАТО агресије на Савезну Републику Југославију. Нема сумње да су јединице ратног ваздухопловства и противваздухопловне одбране, нарочито ракетне јединице за противваздухопловна дејства, доказале своју способност да се одупру далеком моћнијем непријатељу у технолошком смислу. Та искуства су била одличан показатељ којим путем треба да се у будућности развијају јединице противваздухопловне одбране. Са друге стране, неоспорно је да се у протеклих више од двадесет година доста тога променило у вођењу оружаног сукоба, а посебно у вођењу ваздухопловних и противваздухопловних дејстава. Све већу пажњу и утицај на вођење оружаног сукоба имају, поред крстарећих и противрадарских ракета, и дронови (беспилотне летелице) ваздушног типа. Ове летелице не служе више само за извиђање из ваздуха и обезбеђење веза међу авиона, већ и за наношење директних, ватрених удара по циљевима на земљи. Типичан пример сукоба у коме су дронови преузели главну улогу у вођењу рата представља сукоб на Нагорно-Карабаху. У овом сукобу су Азери масовно дејствовали дроновима по јерменским снагама, уводећи нови квалитет у оружаном сукобима. Тај квалитет се огледао у чињеници да је значајно смањен утицај људског фактора на извршење борбених дејстава. У новим условима ратовања, могуће је користити дронове у свим фазама извођења операција. Тако је могуће и користити га за наношење губитака ракетним јединицама за противваздухопловна дејства. Дрон у савременим сукобима може бити и носач противрадарске ракете. Због тога овај рад

* потпоручник, nikolabosnak@gmail.com

** редовни професор, miodrag.gordic@fpp.edu.rs

*** доцент, ivanpetrovic1977@gmail.com

разматра могућност унапређења тактичких поступака ракетних јединица за противваздухопловна дејства наоружаних модернизованим ракетним системом за противваздухопловна дејства. Рад се бави истраживањем могућности унапређења заштите снага приликом гађања летелица у ваздушном простору. Унапређење се заснива на формирању експертског система и примени фази логике. Истраживање је спроведено у софтверу Матлаб 13б. На основу показног експеримента, пет експерата (лица која су радила на ракетним системима за противваздухопловна дејства више од десет година), су попунила упитник који је омогућио формирање базе правила која обезбеђује адекватан одговор ракетне јединице за противваздухопловна дејства. Тај одговор треба да омогући оптимизацију уништења циља и заштите снага. Претпоставка је да је ваздухоплов дрон који носи противрадарску ракету. У зависности од тактичке поставке припреме за гађања дате су различите могућности уништења дрона и могућности заштите ракетне јединице за противваздухопловна дејства.

Рад се, поред увода и закључка, састоји од још три целине. У првој целини су описана савремена ваздухопловна борбена средства и пасивни сензори који обезбеђују већу заштиту ракетних јединица приликом извођења противваздухопловних дејстава. У другој целини су објашњене основе фази логике, као програмског решења помоћу кога је могуће оптимизовати рад ракетних јединица. Циљ оптимизације је максимално повећање заштите снага уз задржавање одговарајуће вероватноће уништења летелице у ваздушном простору.

У трећој глави је описан принцип формирања фази-логичког модела помоћу кога је могуће унапредити тактику употребе ракетних јединица за противваздухопловна дејства. Описана су фази правила инпута и аутпута и приказани су графички примери могућих одговора система. Циљ рада је био усмерен на изналажење математичке формулације унапређења рада ракетних јединица. Ова математичка формулација треба да буде основа за значајнију примену софтверских решења која ће бити објективно оријентисана ка унапређењу обуке ракетних јединица у складу са развојем савремених технологија (у овом случају математичких софтвера).

Кључне речи: Ракетне јединице за противваздухопловна дејства, дрон, фази логика, пасивни сензори, тактика употребе.

УВОД

Оружани сукоби, који су вођени претходних деценија, као заједничку детерминанту имају максимално искоришћење треће димензије простора (ваздушни простор) приликом реализације борбених задатака. Коришћење ваздушног простора, као треће димензије простора, последица је могућности употребе високо софистициране ваздухопловне технике која обезбеђује брзу и ефикасну реализацију задатака уз минималне губитке. Анализом ових сукоба (сукоби у Сирији, Нагорно-Карабаху, али и искуства из НАТО агресије на

СРЈ) може се уочити да ће и у будућности употреба модерних ваздухопловних убојних средстава са или без људске посаде имати доминантну улогу у реализацији борбених задатака и остваривању циљева сукоба.

У таквим условима неопходно је развијати снаге које ће се адекватно супротставити савременим претњама из ваздушног простора уз минимизирање сопствених материјалних и људских губитака. Значи, развој способности јединица противваздухопловне одбране (ПВО) представља један од кључних задатака војски широм света. Овај задатак је посебно интересантан и актуелан код војски оних држава, које имају дефанзивне доктринарне ставове као основне. У такве државе се убраја и Република Србија, због чега развој ПВО, укључујући и развој ракетних јединица за противваздухопловна дејства (РЈ за ПВД) представља задатак од којег зависе и целокупне одбрамбене способности државе.

Развој способности РЈ за ПВД се може материјализовати кроз опремање јединица новим системима оружја (новим ракетним системом за противваздухопловна дејства) и кроз развијање способности базираних на новим тактичким поступцима у складу са сазнањима о вођењу актуелних ваздухопловних и противваздухопловних дејстава у оружаним сукобима (у којима се максимално користе ваздухопловна и противваздухопловна средства последњих генерација технолошког развоја).

Овај рад представља сублимацију оба начина унапређења способности РЈ за ПВД. Наиме, у смислу опремања, сагледава се модернизован ракетни систем за противваздухопловна дејства (РС за ПВД), чије су способности унапређење кроз сублимацију пасивног сензора у виду термовизијске камере уместо телевизијског система, чиме је значајно повећана осетљивост сензора у различитим метео условима, као и у опсегу угловних координата (азимут и месни угао) у коме је могуће вршити претраживање циљева у ваздушном простору. У смислу тактичких поступака, унапређење способности, се огледа кроз сагледавање могућности гађања циљева у ваздушном простору уз минимално зрачење осматрачких елемената што за последицу треба да има и повећану могућност преживљавања сопствених снага.

Циљ рада представља опис извршења гађања савременог циља у ваздушном простору уз максималну употребу пасивног сензора кроз иновирање постојећих тактичких поступака.

САВРЕМЕНА ТЕХНОЛОШКА РЕШЕЊА У ВАЗДУХОПЛОВСТВУ И ПАСИВНИ СЕНЗОРИ У РАКЕТНИМ СИСТЕМИМА ЗА ПРОТИВВАЗДУХОПЛОВНА ДЕЈСТВА

Савремена ваздухопловна убојна средства

Кроз историју ратовања, ваздухопловна дејства су се развијала упоредо са развојем ваздухоплова као борбеног средства и променама у начелима његове употребе у оружаним сукобима [1]. Теоријски формулисати појам

значи извршити његово дефинисање и класификовање, односно одредити се према његовом садржају и обиму [1]. По Доктрини Војске Србије: „Ваздухопловна дејства су садржај борбених дејстава којима се уништавају, неутралишу или ометају непријатељеве снаге у ваздушном простору, на копну и води. Основни објекти ваздухопловних дејстава су снаге у довођењу, снаге за подршку, снаге за командовање, објекти инфраструктуре Ратног Ваздухопловства и објекти на територији које непосредно користе снаге непријатеља” [2]. У ширем смислу ваздухопловна дејства представљају „планско и организовано усклађивање и усмеравање активности ваздухопловних снага којима се уништавају, неутралишу и ометају снаге непријатеља у ваздуху, на земљи и води ради остварења одређеног војног, политичког, економског, психолошког и другог циља” [1].

Нове околности које су довеле до развоја савремених ваздухопловних дејстава, узрокују потребу преиспитивања класификације садржаја ових дејстава [2,3,4]. За потребе реализације рада, у овој глави су описана савремена ваздухопловна средства са тежиштем на дроне, противрадарске и крстареће ракете и начину њихове употребе у савременим оружаним сукобима [5,6,7].

Крстарећа ракета је вођено ваздухопловно убојно средство чија примарна мисија је транспорт и активирање бојеве главе са великом количином експлозива или посебног корисног терета на циљеве на копну или мору [5]. Крстареће ракете по својој конструкцији најсличније су млазним и турбомлазним авионима јер користе технологију млазних мотора за погон. Ове ракете у великој мери се разликују по брзини и способностима. Крстареће ракете могу бити категорисане по величини, брзини (подзвучној или надзвучној), домету и да ли су лансиране са копна, ваздуха, брода или подморница. У зависности од брзине, крстареће ракете су класификоване на: дозвучне, надзвучне и хиперсоничне. Дозвучна крстарећа ракета лети брзином мањом од брзине звука. Лети брзином од око 0,8 маха. Позната дозвучна ракета је америчка крстарећа ракета „Tomahawk”. Неки други примери су „Harpoon” из „Lisa” и француски „Exocet”. Надзвучна крстарећа ракета лети брзином од око 2-3 маха, тј. пређе отприлике километар у секунди. Комбинација надзвучне брзине и масе бојеве главе пружа високу кинетичку енергију која осигурава огроман смртоносни ефекат. Хиперсонична крстарећа ракета путује брзином већом од 5 маха. Многе земље раде на развоју хиперсоничних крстарећих ракета [5].

Противрадарска ракета је ракета која је дизајнирана за откривање и проналазак непријатељског извора електромагнетне таласне емисије [6]. Типично су дизајниране за употребу против непријатељског радара, иако се ометачи, па чак и радио уређаји који се користе за комуникацију, такође могу гађати на овај начин. Основни задатак ове врсте пројектила, коју обично носе специјални авиони, је да деградира непријатељску ПВО у првом периоду сукоба како би се повећале шансе за преживљавање следећих таласа ударних летелица. Противрадарске ракете се могу

поделити према домету на ракете: кратког (до 100 км), средњег (до 200 км) и дугог домета (преко 200 км) [6].

Беспилотна летелица, у најширем смислу, јесте летелица без пилота (често се данас назива и дроном). Дронови су били део ратовања још у 19. века, непосредно, када су Аустријанци користили балоне без пилота за бомбардовање Венеције [7]. Историја је испрекидана низом технолошких достигнућа која омогућују полако али сигурно замену борбених авиона односно летелицама управљаним од стране пилота са борбеним беспилотним летелицама. Један од главних разлога јесте свођење ризика губитка посаде на нулу. Развој беспилотних летелица као што су оне које се данас користе започео је готово истовремено са првим летом авиона на даљинско управљање. За потребе оружаних снага, беспилотне летелице нуде три јасне предности у односу на системе са посадом: приступ, упорност и тачност [7]. Пошто се у летелици не налази пилот, оператор на летелици може ући у подручја где би се мисије са посадом сматрале превише опасним (приступ), повећавајући тако издржљивост (упорност) и сходно томе, побољшане су могућности за боље прикупљање и анализу обавештајних података, што би требало да допринесе бољој тачности. Претпоставка је да ће ова комбинација приступа-упорности-тачности не само спасити многе животе на страни која их поседује већ и смањити колатералну штету [7]. Земље широм света се све више ослањају на технологију беспилотних летелица, посебно јер дронови више нису само извиђачке и убилачке машине, већ се користе за координацију артиљерије, тенкова и пешадије. Намена беспилотних летелица сада се креће до модела камиказа. Неки дронови чак имају способност да поремете непријатељску ПВО и комуникационе системе. С обзиром на њихов висок ниво ефикасности, релативно приступачну цену и висок степен независности, значај дрона у вођењу сукоба не изненађује. Управљање дроном може да буде аутономно, помоћу ауто пилота уграђеног у сам дрон или од стране навигационог пилота. Користи се рачунар за непрекидну анализу података [7]. Могу да прате мете ноћу и дању. Целокупне непријатељске мреже могу се мапирати једноставним праћењем потеза и контаката циља током времена, повезивањем визуелних слика са другим врстама обавештајних података, пресретањем телефонских позива, е-поште, текстуалних порука и тако даље. САД су први пут широко користиле беспилотне летелице за циљна убиства припадника Ал-Каиде и других осумњичених „терориста” под председником Џорџом Бушом. Програм је био толико успешан да га је следећи амерички лидер (Барак Обама) проширио. Један од последњих догађаја где је примењена масовна употреба беспилотних летелица и дрона је свакако рат између Азербејџана и Јерменије. За неколико месеци, Нагорно-Карабах је постао можда најмоћнији пример како мали и релативно јефтине јуришни дронови могу да промене размере сукоба којима су некада доминирале копнене битке и традиционална ваздухопловна снага. Такође се истакла рањивост софистицираних система наоружања, тенкова, радар и ракета земља-ваздух без одређене одбране од беспилотних летелица.

Потребно је истаћи да дрони, без обзира у саставу које групе ваздухоплова се налазе, могу бити носиоци и противрадарских ракета чиме се значајно усложњава функционисање ПВО.

За државе са ограниченим могућностима ваздухопловних снага, беспилотне летелице пружају јефтину алтернативу за проширење свог ударног потенцијала и начина прикупљања обавештајних података, надзора и извиђања [7]. Други важан аспект ратовања дронима су психолошке операције и пропаганда: снимање видео записа и фотографија напада непријатеља. На пример, азербејџанско Министарство одбране објавило на „Твитеру” видео снимке са дронима који наводно приказују ракетне нападе и ударе беспилотних летелица камиказа на јерменске снаге. Страх и самопоуздање које су створили ови видео записи деловали су и као мотивационо средство и средство обесхрабрења у хибридном рату између ове две нације. Беспилотне летелице, камиказе дрони и извиђачке летелице, лете брзинама које варирају од нешто преко 100 km/h па до 250-300 km/h. Ове брзине су веома проблематичне за праћење код радарских система у ПВО, укључујући и аутономне радаре које у свом саставу имају РС за ПВД. Следећа карактеристика беспилотних летелица јесте нападни углови под којим лете. Наиме, пре свега, камиказе дрони али и квази балистички пројектили могу нападати циљеве, па и РС за ПВД (поготово стационарне или полу-мобилне). Камиказе дрони у могућности су да лебде (крстаре) на висинама до 3000 до 4000 метара и да оптички или пасивно радарски траже свој циљ. Када пронађу циљ, усмеравају се према њему, лете ниско пратећи конфигурацију и рељеф терена и онда обрушавају под високим нападним угловима који могу бити проблематични за праћење аутономним радарима РС за ПВД [7].

Један од главних мана радарских станица за осматрање и навођење, нарочито старије технолошке генерације, јесте способност раздвајања циљева по даљини. Под способношћу раздвајања радара по даљини подразумевамо минимално растојање између два циља са једнаким угловним координатама, при којим можемо раздвојити циљеве и пратити било који од њих [7]. Особина „вештачке интелигенције”, која је доминантна приликом управљања групе дрона, јесте да у малом простору може да „спакује” дроне и да заједно управља са на пример 30 дрона што би било еквивалентно да човек управља са групом од 5 авиона. Ту се може уочити велика мана радарских станица да, због способности раздвајања циљева по даљини, групни циљ од 30 дрона или 5 авиона, радарска станица види као 1 циљ [8,9,10].

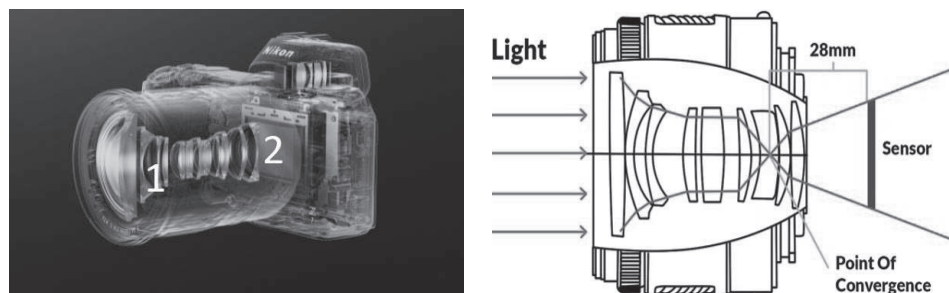
ПАСИВНИ СЕНЗОРИ У РАКЕТНИМ СИСТЕМИМА ЗА ПРОТИВВАЗДУХОПЛОВНА ДЕЈСТВА

Од свих ракета типа ваздух-земља, од средине 20. века, за уништавање активних радарских станица највише се користе противрадарске ракете опремљене пасивном радарском главом за самонавођење, које се на циљ

(радар) наводе путем одређивања координата извора електромагнетног зрачења. Њихов основни принцип рада јесте усмеравање на електромагнетно зрачење радара. Кроз деценије радар се модификују и модернизују, изграђују се нове и другачије технике у борби са противрадарским ракетама [9,10]. Противрадарске ракете уништавају аутономне радаре у саставу РС за ПВД, чиме се обезбеђује слободно кретање летелицама унутар ваздушног простора. Последњи технолошки напредак који се односи на развој дронова и њихово коришћење за извођење свих садржаја ваздухопловне подршке, укључујући и могућност гађања РС за ПВД на ватреном положају значајно усложњава могућност гађања циљева у ваздуху и заштиту снага РЈ за ПВД приликом гађања тих циљева од борбеног противдејства из ваздушног простора [9,10].

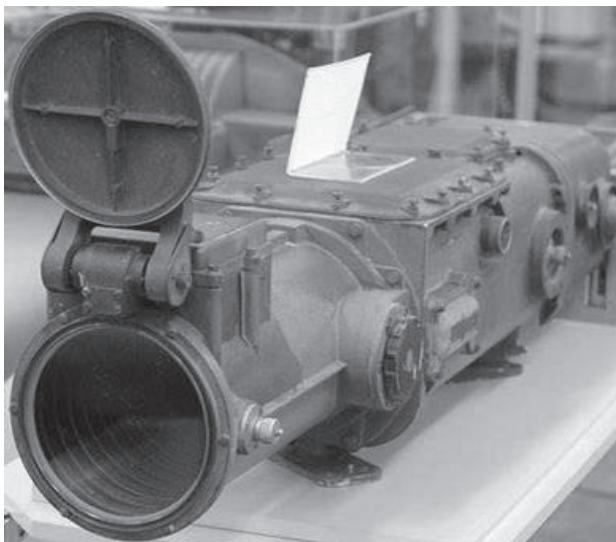
Поставља се главно питање. Како извршити задатак ПВО објеката на територији, а при томе заштитити аутономну радарску станицу РС за ПВД од утицаја и дејства противрадарских пројектила и дронова?

Једна од основних мера која даје одговор на ово питање представља уграђивање и максимално коришћење телевизијских и термовизијских оптичких сензора који функционишу у складу са законима физике. Наиме, фотографија не би постојала без нашег разумевања светлости. Светлост се креће праволинијски, не узима кривине, одбија се и упија. За наше очи и камере, светлост је талас. Има приближно иста својства као и звук. Варира у таласној дужини, фреквенцији и амплитуди. Разликује се по нивоу енергије. Два главна дела фотоапарата су сочиво (1) и детектор светлости (2). Објектив камере сакупља светлост и пројектује је на површину детектора светлости (филм или дигитални сензор) [10,11].

Слика 1: Основни конструкцијски изглед пасивног телевизијског/термовизијског система

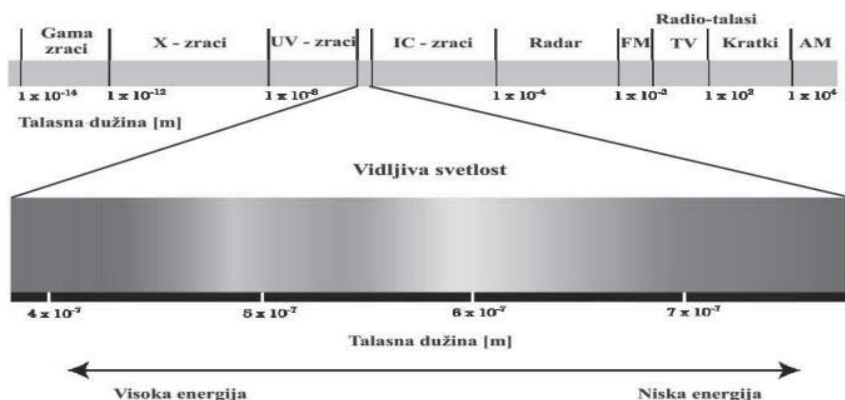
Комбинацијом камере и нишанског радара радарске станице, у један функционалан спрегнути систем, добијамо телевизијско-оптички систем који обезбеђује, полуаутоматско (за старије технолошке генерације ПВО системе) или аутоматско (за новије), праћење циљева по угловним координатама: азимут и месни угао у условима када постоји могућност употребе противрадарских самонавођених ракета [10].

Слика 2: Пример телевизијског сензора РС за ПВД

Телевизијско-оптички системи намењени за визуелно осматрање и праћење циљева у ваздушном простору дању. Рад система је могућ у свим метеоролошким условима, а даљина осматрања циљева зависи од провидности атмосфере. Највећа мана оваквих система је то што им је потребна светлост за нормално функционисање. Проблем настаје јер непријатељски напад не бира доба дана и често изненадни напад се дешава ноћу [11].

Унапређено технолошко решење пасивног сензора представља термовизијски систем. Стандардној камери као и људском оку потребна је светлост да би остварио своју намену, али термовизијска камера „види невидљиво“ инфрацрвено светло, што омогућава технологију попут наочара за ноћни вид [10,11].

Слика 3: Таласни дијапазон врста зрачења

После успеха у британској противваздухопловној одбрани 1920-их и 1930-их, америчка војска и „Texas Instruments” створили су први инфрацрвени линијски скенер 1947. године, који је камерама омогућио да произведу једну слику (међутим, тај процес је у то време трајао један сат). Како се брзина обраде слике с временом побољшавала, камере су коришћене за практичније примене [10].

Термовизијска камера представља систем, који садржи телевизијски (дневни) и термовизијски (ноћни) канал обједињене у једну камеру. Помоћу телевизијског или термовизијског сензора могуће је претраживање и откривање циља по угловним координатама (по азимуту и месном углу).

Као допуна у њиховом раду, са циљем откривања циља по трећој димензији простора често се користи и ласерски даљиномер. Ласерски даљиномер или ласерски мерач раздвајања је оптички уређај који мери удаљеност објекта помоћу ласерског снопа. Састоји се од ласера који ради у импулсном режиму и фотодетектора. Растојање до објекта се одређује „индиректно”, мерењем времена које је потребно да се споји прелаз до објекта и назад. Односно мерење временским разликама од генерисања импулса па до његове пријема [10].

Комбинација употребе телевизијског/термовизијског система са ласерским даљиномером, што омогућава откривање тачног положаја циљева у ваздушном простору, представља основу конструкцијског развоја пасивног система за претраживање, захват и праћење циљева у ваздушном простору [10].

ОСНОВИ ФАЗИ ЛОГИКЕ

Фази логика (fuzzy logic) представља грану вештачке интелигенције која користи алгоритме да би симулирала људско размишљање и доношење одлука [12,13]. Она се користи у процесима када се врше процене са нејасним свим елементима, те им се даје логични смисао (претвара ове изразе у бинарну форму, која се касније може обрађивати). За разлику од људске логике, која не допушта да одређени изрази у исто време могу бити тачни и нетачни, фази логика савлађује тај проблем класичне логике на тај начин што дозвољава да изрази буду интерпретирани истовремено и као тачни и као нетачни, односно фази логика дозвољава да вредности истовремено могу припадати већем броју скупова (више од једног, за разлику од класичних система). То значи да процена зависи од тога из ког се угла посматрају чињенице, те да се истовремено може закључити да оне могу бити истините и неистините, или чак и једно и друго [12].

Најзначајније карактеристике фази логике уочио је и формулисао њен творац, др Лотфи Задах [13]:

- У фази логици егзактно резонување се сматра ограниченим случаје апроксимативног, то јест неегзактног резонувања;
- У фази логици све је изражено степенима припадности;
- Било који логички систем може да буде фазификован;

- У фази логици знање је интерпретирано као колекција прилагодљивих фази ограничења у оквиру фази варијабли;
- Закључивање се посматра као процес прилагодљивог ограничења.

Фази логика нуди неколико особености, које је чине нарочито добрим избором за решавање различитих проблема [13]. То су:

1. она не захтева прецизне улазне податке и може да буде програмирана да решава проблем и када нема довољно улазних података, односно када улазни подаци нису потпуно јасни;
2. како системи засновани на фази логици обрађују правила дефинисана од стране корисника, она могу да се модификују и унапређују и на тај начин да мењају могућности система;
3. фази логика није ограничена на тачно одређени број улазних величина и једну или две излазне величине;
4. будући да се ради са операцијама заснованим на правилима, може да буде третиран било који разуман број улазних вредности (1–8 или више), док на излазу може да буде генерисан већи број излазних вредности (1–4 или више);
5. коришћењем фази логике можемо управљати нелинеарним системима и решавати нелинеарне проблеме, које је тешко или практично немогуће математички моделовати.

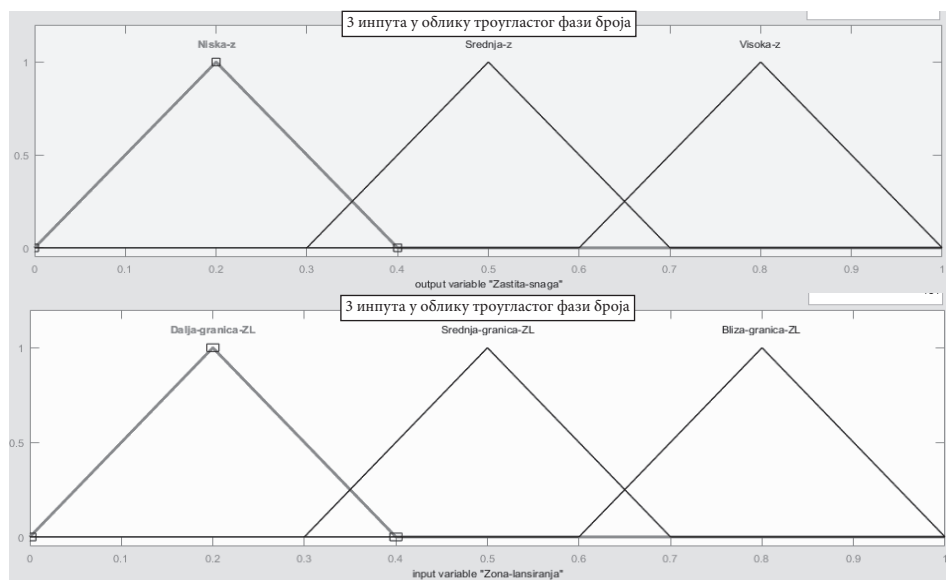
Фази скупови се састоји из скупа правила и регулативних мера која дефинишу границе и кажу шта је потребно урадити да би се постигао успех у решавању проблема са датим ограничењима [13].

За разумевање основног концепта фази логике неопходно је објаснити основне појмове у теорији фази скупова [19]:

- Универзални скуп (енгл. Universe of Discourse – UOD) представља опсег свих могућих вредности било које улазне променљиве у фази систем;
- Фази скуп (енгл. Fuzzy Set) је скуп који дозвољава својим елементима да се њихова припадност скупу изражава одређеним степеном припадности (енгл. Membership degree), који се креће у интервалу $[0, 1]$. Фази скуп се математички дефинише следећом релацијом: $\tilde{A} = \{ \langle x, \mu_{\tilde{A}}(x) \rangle \mid x \in X \}$ при чему евалуациони скуп представља скуп свих рационалних бројева у интервалу $[0, 1]$. $\mu_{\tilde{A}} = \mu_{\tilde{A}}(x)$ се назива функцијом припадности или степеном истинитости исказа $x \in \tilde{A}$. Уколико је вредност $\mu_{\tilde{A}} = \mu_{\tilde{A}}(x)$ ближа јединици, елемент x више припада скупу $\tilde{A}$. $\tilde{A}$ је подскуп скупа X , који представља универзални скуп и који нема оштре границе;
- Функција припадности (енгл. Membership function) одређује степен припадности неког елемента x фази скупу A , где је x елемент универзалног скупа X неке лингвистичке променљиве.

Да би смо реализовали истраживање везано за оцену могућности унапређења заштите снага приликом гађања циљева у ваздушном простору

уз коришћење термовизијске камере потребно је да установимо и одређену базу фази правила. Базе правила, у зависности од система у коме се користе, могу бити организоване на различите начине. Правила једноставно могу бити записана у формату обичног текста [12,13,14]. У тој ситуацији сама правила се пре коришћења у оквиру процеса резоновања трансформишу у облик који је најефикаснији за коришћење унутар тог процеса. Након дефинисања базе фази правила врши се претварање почетних вредности у фази скупове. Овај процес се зове фазификација [15]. У оквиру процеса фазификације, функције припадности дефинисане за улазне променљиве примењују се на њену стварну вредност, да би одредиле степен припадности за премису сваког од правила из базе. Другим речима, процес фазификације представља процес интерпретације улазних података од стране система [15]. Након извршеног закључивања на основу фази правила додељују се резултати излазних вредности у облику фази скупова који су још увек неразумљиви кориснику. Процес претварања фази скупа у реалну обичну вредност (та вредност се још назива и крисп вредност) се назива дефазификација [15]. Постоје бројне методе дефазификације, од којих су две најпримењеније метода максималне вредности, позната и као MAXIMUM метода и метода „тежишта” (CENTROID) [12,14]. У овом раду примењена је метода тежишта. Ова метода се врши тако што се цела излазна променљива, која представља фази скуп, трансформише у реалну вредност. Она, у ствари, враћа вредност површине коју фази скуп заклапа са осамом. Фази скупови излазни променљивих деле се вертикалним линијама и то у свакој карактеристичној тачки фази скупа [12]. На тај начин се добијају различити облици: правоугаоници, троуглови или трапези [12-14]. У овом раду су примењени троугласти фази бројеви.

Слика 4: Троугласти фази бројеви који приказују улаз и излаз

СИМУЛАЦИЈА РАДА ФАЗИЛОГИЧКОГ СИСТЕМА

Након упознавања са основама фази логике у раду је даље описана њена примена приликом утврђивања могућности унапређења заштите снага применом пасивних система за претраживање, захват и праћење циља у току извршена гађања циља у ваздушном простору [10].

У првом кораку смо дефинисали фази вредности за улазе и излазе, што је приказано на слици 4. У другом кораку, да би урадили симулациони модел на програмском језику применом фази логике, неопходно је дефинисање правила која ће омогућити сагледавање веза и релација између променљивих и њихово превођење у програмски код. Описана су појединачно сва правила за улазе и њихов утицај на оба излаза (могућност уништења циља и заштите снага). Правила су дефинисана на основу података прикупљених од стране експерата.

Слика 5: Фазилогички систем, који се састоји од 6 улаза и 2 излаза, урађен у програмском пакету „Матлаб“

Табела 1: Вредности фазилогичког система од 6 улаза и 2 излаза [10]

6 улаза	2 излаза
- Граница зоне лансирања (даља, средња, ближа) - Брзна циља (мања од 60m/s, између 60m/s и 300m/s, преко 300m/s) - Време рада ТОВ (15s, 30s, непосредна припрема (НП) без ТОВ и утицај сметњи) - Имитатор радарског зрачења (0s, 4s, 8s) - Број употребљених ракета (1p, 2p, 3p) - Време рада ТК (НП без ТК, 15s, 30s)	- Могућност уништења циља (мала, срења, висока) - Заштита снага (ниска, средња, висока)

```

1. If (Zona-lansiranja is Dalja-granica-ZL) then (Mogucnost-unistenja-c is Mala_m) (1)
2. If (Zona-lansiranja is Srednja-granica-ZL) then (Mogucnost-unistenja-c is Srednja_m) (1)
3. If (Zona-lansiranja is Bliza-granica-ZL) then (Mogucnost-unistenja-c is Visoka_m) (1)
4. If (Brzina-cilja is Br-cilja(0-60)) then (Mogucnost-unistenja-c is Mala_m) (1)
5. If (Brzina-cilja is Br-cilja(60-300m/s)) then (Mogucnost-unistenja-c is Visoka_m) (1)
6. If (Brzina-cilja is Br-cilja(preko-300m/s)) then (Mogucnost-unistenja-c is Mala_m) (1)
7. If (Rad_televizijsko-optickog_vizira is 15-sek-TOV) then (Mogucnost-unistenja-c is Srednja_m)(Zastita-snaga is Srednja_z) (1)
8. If (Rad_televizijsko-optickog_vizira is 30-sek-TOV) then (Mogucnost-unistenja-c is Srednja_m)(Zastita-snaga is Visoka_z) (1)
9. If (Rad_televizijsko-optickog_vizira is neposredna-priprema-bez-TOV-i-postojanje-smetnji) then (Mogucnost-unistenja-c is Mala_m)(Zastita-snaga is Niska_z) (1)
10. If (Imitator-RZ(sec) is IRZ(0/sek)) then (Zastita-snaga is Niska_z) (1)
11. If (Imitator-RZ(sec) is IRZ(4/sek)) then (Zastita-snaga is Srednja_z) (1)
12. If (Imitator-RZ(sec) is IRZ(8/sek)) then (Zastita-snaga is Visoka_z) (1)
13. If (Broj-upotrebljenih-raketa is Br.-raketa(1)) then (Mogucnost-unistenja-c is Mala_m)(Zastita-snaga is Visoka_z) (1)
14. If (Broj-upotrebljenih-raketa is Br.-raketa(2)) then (Mogucnost-unistenja-c is Srednja_m)(Zastita-snaga is Srednja_z) (1)
15. If (Broj-upotrebljenih-raketa is Br.-raketa(3)) then (Mogucnost-unistenja-c is Visoka_m)(Zastita-snaga is Niska_z) (1)
16. If (Rad_termovizijske_kamere is neposredna-priprema-bez-TK) then (Mogucnost-unistenja-c is Visoka_m)(Zastita-snaga is Niska_z) (1)
17. If (Rad_termovizijske_kamere is 15-sek-TK) then (Mogucnost-unistenja-c is Srednja_m)(Zastita-snaga is Srednja_z) (1)
18. If (Rad_termovizijske_kamere is 30-sek-TK) then (Mogucnost-unistenja-c is Srednja_m)(Zastita-snaga is Visoka_z) (1)

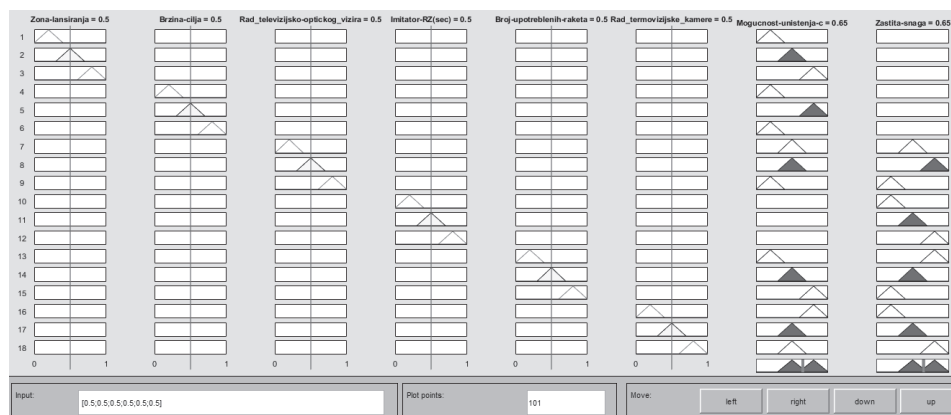
```

Слика 6: База правила приказана у Матлабу

База правила, која су приказана на слици 6, су следећа [10]:

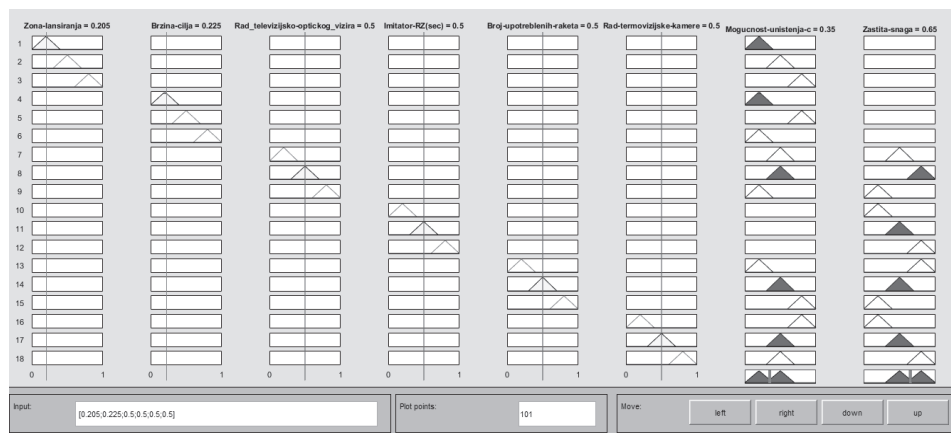
1. IF зона лансирања **даља граница ЗЛ** THEN могућност уништења циља **мала**;
2. IF зона лансирања **средња граница ЗЛ** THEN могућност уништења циља **средња**;
3. IF зона лансирања **ближа граница ЗЛ** THEN могућност уништења циља **висока**;
4. IF брзина циља **(0-60) m/s** THEN могућност уништења циља **мала**;
5. IF брзина циља **(60-300) m/s** THEN могућност уништења циља **висока**;
6. IF брзина циља **(преко-300) m/s** THEN могућност уништења циља **мала**;
7. IF рад телевизијско-оптичког визира **(15s)** THEN могућност уништења циља **средња** AND заштита снага **средња**;
8. IF рад телевизијско-оптичког визира **(30s)** THEN могућност уништења циља **средња** AND заштита снага **висока**;
9. IF Рад телевизијско-оптичког визира **непосредна припрема без ТОВ и постојање сметњи** THEN могућност уништења циља **мала** AND заштита снага **ниска**;
10. IF Имитатор РЗ **(0s)** THEN заштита снага **ниска**;
11. IF Имитатор РЗ **(4s)** THEN заштита снага **средња**;
12. IF Имитатор РЗ **(8s)** THEN заштита снага **висока**;
13. IF број употребљених ракета **(1)** THEN могућност уништења циља **мала** AND заштита снага **висока**;
14. IF број употребљених ракета **(2)** THEN могућност уништења циља **средња** AND заштита снага **средња**;
15. IF број употребљених ракета **(3)** THEN могућност уништења циља **висока** AND заштита снага **ниска**;
16. IF рад термовизијске камере **непосредна припрема без ТК** THEN могућност уништења циља **висока** AND заштита снага **ниска**;
17. IF рад термовизијске камере **(15s)** THEN могућност уништења циља **средња** AND заштита снага **средња**;
18. IF рад термовизијске камере **(30s)** THEN могућност уништења циља **средња** AND заштита снага **висока**.

На основу унетих правила у базу применом прорачуна на фази скуповима добијају се могући одговори по питању оба излаза. На следећим сликама су приказане промене излаза у односу на промене параметара улаза [10].

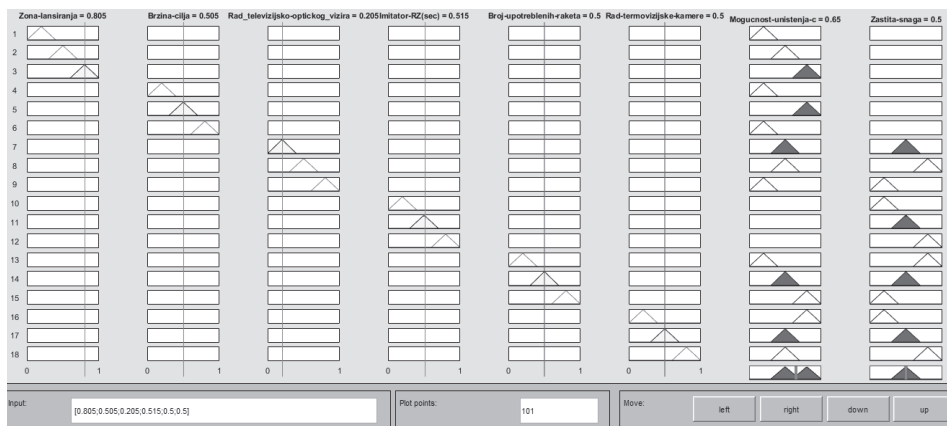
Слика 7: Вредност излаза у односу на стартну комбинацију улазних параметара

- Улаз: Зона лансирања (средња), Брзина циља (60-300)m/s, Време рада ТОВ (30s), Време рада ИРЗ (4s), Број употребљених ракета (2p), Време рада ТК (15s).
- Излаз: Могућност уништења циља (0.65), Заштита снага (0.65).

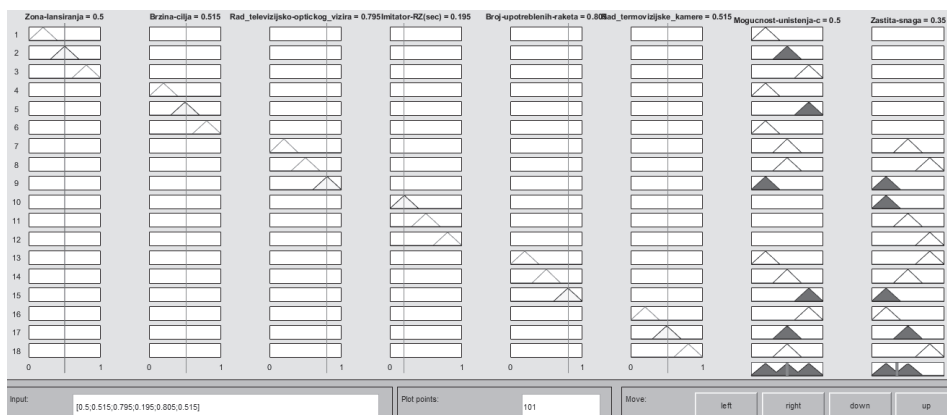
Слика 8: Промене излаза у односу на 1. комбинацију улазних параметара

- Улаз: Зона лансирања (даља), брзина циља (мања од 60m/s), време рада ТОВ (30s), време рада ИРЗ (4s), број употребљених ракета (2p), време рада ТК (30s).
- Излаз: Могућност уништења циља (0.35), Заштита снага (0.65).

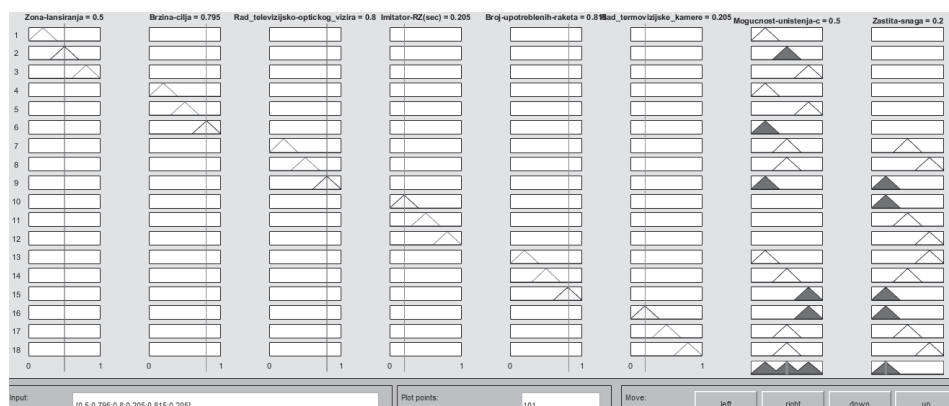
Слика 9: Промене излаза у односу на 2. комбинацију улазних параметара

- Улаз: Зона лансирања (ближа), Брзина циља: (60-300)m/s, Време рада ТОВ (15s), Време рада ИРЗ (4s), Број употребљених ракета (2р), Време рада ТК (30s).
- Излаз: Могућност уништења циља (0.65), Заштита снага (0.5).

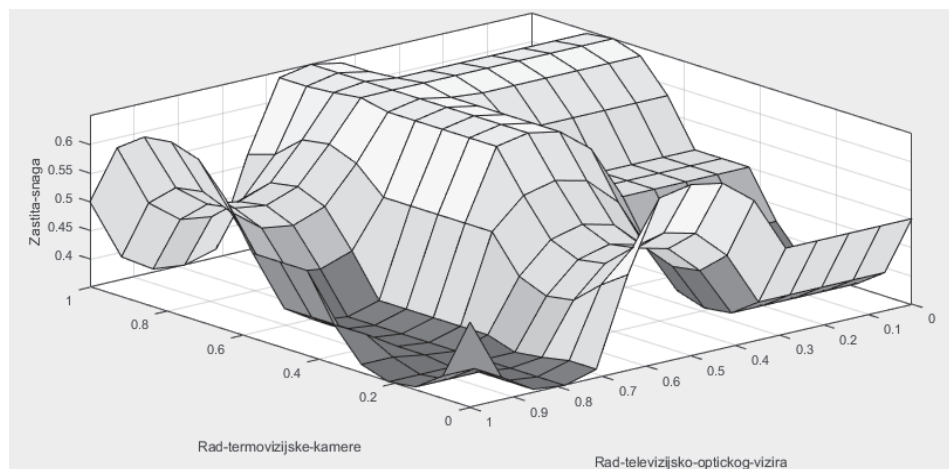
Слика 10: Промене излаза у односу на 3. комбинацију улазних параметара

- Улаз: Зона лансирања (средња), Брзина циља: (60-300)m/s, Време рада ТОВ (НП без ТОВ и утицај сметњи), Време рада ИРЗ (0s), Број употребљених ракета (3р), Време рада ТК (15s).
- Излаз: Могућност уништења циља (0.5), Заштита снага (0.35).

Слика 11: Промене излаза у односу на 4. комбинацију улазних параметара

- Улаз: Зона лансирања (средња), Брзина циља: (преко 300m/s), Време рада ТОВ (НП без ТОВ и утицај сметњи), Време рада ИРЗ (0s), Број употребљених ракета (3p), Време рада ТК (НП без ТК).
- Излаз: Могућност уништења циља (0.5), Заштита снага (0.2).

Слика 12: 3Д модел површине која представља зависност заштите снага од промене времена употребе ТОВ и ТК

На основу свега претходно приказаног може се уочити начин промене могућности заштите снага и уништења циљева применом нових тактичких радњи везаних за коришћење термовизијске камере или ТОВ приликом гађања циља у ваздушном простору. Остале радње које су приказане кроз формирање базе правила су неопходне и дефинисане су кроз правила гађања РС за ПВД КУБ-М. На основу приказаних правила, промене параметара улаза и на основу добијених дефазификованих вредности излаза могуће је

у појединачним случајевима, у зависности од процене ситуације и карактеристика циља који лети кроз ваздушни простор, одредити редослед извршења радњи у току припреме за гађање које ће довести до максималне вредности уништења циља и заштите снага (наведене вредности се крећу у дијапазону између 0 и 1, а максималне вредност су оне које су најближе вредности 1 и веће од свих других вредности које се добијају променом улазних параметара). Максималне вредности уједно представљају и оптималне вредности по двокритеријумском методу одлучивања (функције циља су могућност уништења циља и заштита снага у току гађања) [10].

Примена фазе логике може се извести и на основу повећања броја улаза, али и излаза и на овај начин је могуће оптимизовати и бројне друге задатке у току извођења борбених дејстава, али и у току реализације редовних активности у РЈ за ПВД и другим јединицама војске.

ЗАКЉУЧАК

Несумњиво је да ће се и у будућим оружаним сукобима ваздухопловни и противваздухопловни системи оружја имати кључну улогу у остваривању циљева тих сукоба кроз извођење садржаја ваздухопловних и противваздухопловних дејстава. Ово је последица великог технолошког развоја наоружања и војне опреме, а посебно место и улогу у том развоју имају савремена вазухопловна и противваздухопловна средства. Неограничене маневарске могућности, брзо савлађивање великих растојања, постизање изненађења и могућност извођења борбених дејстава уз минималне ризике за сопствене снаге, утицало је на огроман квалитативан технолошки продор у конструкцији савремених ваздухоплова и ваздухопловних убојних средстава. Развила су се средства високе прецизности, велике разорне моћи и значајно унапређених карактеристика електронске заштите. Такође, посебан помак у развоју ваздухопловних средстава представља развој беспилотних летелица, чије летне карактеристике, просторне и маневарске способности не заостају више за карактеристикама и борбеним способностима вишенаменске борбене авијације. Најбољи примери могућности оваквих летелица, често наоружаних и противрадарским ракетама, представља оружани сукоби у Сирији и Нагорно-Карабаху.

Као јединство и борба супротности развијају се и борбене способности ракетних јединица за противваздухопловна дејства, као чиниоца ударне моћи ПВО, које треба да неутралишу ваздухопловна дејства која изводе савремене ваздухопловне снаге. Развој РЈ за ПВД се огледа у модернизацији и опремању новим системима оружја за ПВД и кроз унапређење тактичких поступака заснованих на искуствима из употребе јединица РВиПВО у савременим оружаним сукобима.

У овом раду је приказана управо једна таква могућност унапређења способности РЈ за ПВД кроз модернизацију РС за ПВД КУБ-МТ, субституцијом постојећег телевизијско-оптичког система новијим и модернијим

термовизијским системом и изналажењем нових тактичких поступака приликом гађања циљева у ваздушном простору базираним управо на новом термовизијском систему.

У овом раду је дат и предлог могућности унапређења припреме за гађање и извршења гађања циљева у ваздушном простору уз максимално коришћење термовизијске камере. Наиме, уградњом термовизијске камере омогућено је претраживање и праћење циљева у свим метео условима дању и ноћу, за разлику од телевизијско–оптичког визира чије могућности су биле ограничене на дневно светло и ведро време.

Потребно је напоменути и да рад нуди приказ јединственог фази-логичког система, који има за циљ да унапреди постојеће правило гађања уношењем опсега могућности наступања одговора система (РЈ за ПВД дејства наоружане РС за ПВД КУБ-МТ) по функцијама уништења циља у ваздушном простору и могућности заштите сопствених снага (људства и технике самоходне ракетне батерије за ПВД) у зависности од начина реализације појединих радњи у току непосредне припреме и гађања циља у ваздушном простору.

Будући радови на ову тематику се могу усмерити на изналажењу нових тактичких поступака заснованих на искуствима из употребе савремених ваздухопловних и противваздухопловних снага са циљем повећања борбених способности РЈ за ПВД. Такође, радови из ове тематике могу обухватити и решавање проблема даље модернизације постојећих РС за ПВД са циљем даљег унапређења њихових борбених могућности и заштите јединица у чијем се саставу као наоружање налазе.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошњак Н. (2021). Пасивизација самоходног ракетног система за противваздухопловна дејства у функцији заштите снага приликом гађања циљева у ваздушном простору, Завршни рад, Војна академија, Београд.
- Гордић М. (2008). Модални експеримент у истраживању потенцијалног система безбедности државе, докторска дисертација, ФПН, Београд.
- Гордић М, Петровић И. (2014). Ракетни системи у одбрани малих држава, МЦ Одбрана, Београд.
- Gormley D. (2001). *Dealing with the Threat of Cruise Missiles*, Routledge, Лондон.
- Zadeh, L.A. (1984). Making computers think like people, *IEEE Spectrum*, 8/1984.
- Миљковић Д. (1984). Основи ракетног наоружања артиљерије, ВИЗ, Београд 1984.
- Петровић И. (2013). Концептуални модел система противваздухопловне одбране Војске Србије, Војна академија, Докторска дисертација, Београд.
- Петровић И, Канкараш М, Цветковић И. (2016). Прогноза увећања математичког очекивања броја уништених ваздухоплова уградњом термовизијске камере на ракетном систему за КУБ-М, SYMOPIS, Тара.
- Петровић И, Цветковић К, Стојиљковић З. (2017). Тактика родова и служби РВиПВО, МЦ Одбрана, Београд.
- Петровић И, Гордић М, Канкараш М. (2018). Фази-АХП приступ у вредновању критеријума за избор ракетног система за противваздухопловна дејства, Војно дело, 2/ 2018

- Петровић И, Терзић М, Луковац В. (2014). Примена фази логики у процени могућности система противваздухопловне одбране, SYMOPIS, Златибор, 2014.
- Sloggett D. (2014). Drone warfare, Skyhorse, Barnsley.
- Софранић С. (1990). Тактика артиљеријско ракетних јединица ПВО, ВИНЦ, Београд.
- Теорија и правила гађања за средњи самоходни ракетни систем ПВО „КУБ-М”, ССНО, Београд, 1974. [9] Затезало Ђ. (2012). Тенденција у технолошком развоју средстава за противваздухопловна дејства малих земаља, ВА, Београд.
- Xie Y, Wang Z. (2010). Research on Anti-ARM Model with Outboard Active Decoys.

Nikola BOŠNJAK
Miodrag GORDIĆ
Ivan PETROVIĆ

APPLICATION OF FUZZY LOGIC IN IMPROVING TACTICS OF AIRCRAFT SHOOTING BY SURFACE TO AIR MISSILE SYSTEM

Summary

It has already been a lot of said about the use of the Air Force and air defence (AfAd) of the Yugoslav Army during the NATO aggression on the Federal Republic of Yugoslavia. There is no doubt that AfAd's units, especially surface to air missile units, have proven their ability to resist distant power by enemy in technological terms. These experiences had a big influence on a development of air defense units in the future. On the other hand, it is indisputable that, in the last more than twenty years, a lot has changed in the conducting of armed conflicts, and especially in the conducting of air and air defence operations. In addition to cruise and anti-radar missiles, drones (unmanned aerial vehicles) are also gaining increasing influence on the conducting of armed conflicts. These aircraft are no longer only used for air reconnaissance and for providing connections between planes, but also for inflicting direct, fire strikes on targets on the ground. A typical example of a conflict in which drones took the lead in war conducting is the Nagorno-Karabakh conflict. In this conflict, Azerbaijani forces acted en masse with drones on the Armenian forces, introducing a new quality in the armed conflicts. This quality was reflected in the fact that the influence of the human factor on the conducting of combat operations was significantly reduced. In the new conditions of war, it is possible to use drones in all phases of operations. Thus, it is also possible to use it to inflict losses on surface to air missile units. In modern conflicts, a drone can also be a carrier of an anti-radar missile. Therefore, this paper considers the possibility of improving the tactical procedures of surface to air missile units armed with a modernized surface to air missile system. The paper deals with the research of the possibility of improving the protection of forces during conducting air defence operation. The improvement is based on the formation of an expert system and the application of the fuzzy logic. The research was conducted in Matlab 13b software. Based on a demonstration experiment, five experts (persons who have worked on surface to air missile systems for more than ten years) filled out a questionnaire that enabled the formation of a database of rules that provide an adequate response of surface to air missile unit. That response should enable the optimization of aircraft destruction and force protection. The assumption is that the aircraft is a drone carrying an anti-radar missile. Depending on the tactical setting of the preparation for shooting, different possibilities of destroying the drone and the possibilities of protecting the missile unit are given.

The paper, in addition to the introduction and conclusion, consists of three chapters. In the first chapter, modern air combat means are described. Also, passive sensors, which provide greater protection of missile units during performing air defence operations, were described. In the second chapter, the basics of the fuzzy logic are explained, as a software solution by which is possible to optimize the operation of surface to air missile units. The goal of optimization is to maximize the protection of units and to enable appropriate probability of aircraft destroying.

The third chapter describes the principle of forming a fuzzy-logic model which can improve the tactics of using surface to air missile units during conducting of air defence operations. The fuzzy rules of input and output are described and graphical examples of possible response of system are presented. The aim of the paper was to find a mathematical formulation for improving the air defence operation of surface to air missile units. This mathematical formulation should be the basis for a more significant application of software solutions that will be objectively oriented towards improving the training of missile units in accordance with the development of modern technologies (in this case mathematical software).

Key words: Surface to air missile units, drone, fuzzy logic, passive sensors, use tactics.

*Јелена ПЕТРОВИЋ**

Војна академија, Универзитет одбране, Београд, Србија

*Предраг ГОРДИЋ***

Канцеларија савета за националну безбедност, Београд, Србија

*Драган ТАНЧИЋ****

Институт за српску културу Лепосавић – Приштина, Србија

ПРОБЛЕМИ КАДРОВСКЕ ПОЛИТИКЕ У ПСИХОЛОШКОМ РАТУ****

Апстракт: У наукама које се са различитих аспеката баве проблематиком безбедности, заштита тајних докумената и података је сталан предмет пажње научне и стручне заједнице, посебно у савременим условима техничко-технолошког развоја, где долази до различитих могућности нарушавања тајности података и докумената у било којој организацији, институцији или држави. Стога се поставља питање могућности заштите података (документационе, организационе, али и физичке), њихове правилне класификације, селекције, чувања, преношења, али исто тако и прибављања. За све ово су задужене особе запослене у службама безбедности, када је у питању државни апарат. У том смислу, систем безбедности Републике Србије чине: систем одбране (војска), полиција, службе безбедности, цивила заштита, приватна безбедност, комунална милиција и остале оружане организације и службе цивилне сигурности. Међутим, обезбеђење неких од важнијих података се често, бар у одређеном обиму, налази и у рукама привредних субјеката и зависи од обезбеђења које субјекти сами обезбеде или приватних фирми које ангажују за послове обезбеђења. Ово питање је веома важно по безбедност народа и држава, будући да одређена предузећа могу бити од националног значаја јер витално функционисање државе није могуће без њиховог сигурног, предвидивог и неометаног рада. Психолошки рат, као посебан облик рата, у ком се користе различита неформална и неконвенционална средства и оруђа присиле, као начин остваривања жељеног утицаја и притиска на неку државу, да поступи у складу са отвореним захтевима и/или прикривеним

* доцент, jelenailicpetrovic@gmail.com

** доцент, gordicpredrag@gmail.com

*** ванредни професор, dragan_tancic@yahoo.com

**** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. 01. 2022. године.

интересима непријатеља, поставља пред стручњаке из домена безбедности веома важно питање, а то је избор правих особа на права места у системима безбедности, односно њихову адекватну селекцију, класификацију и усмеравање, у циљу првенствено превенције нежељених догађаја и отклањања претњи по безбедност државе. Питања селекције и класификације, као и развоја каријере су у државном сектору који се бави питањима безбедности у одређеним сегментима (првенствено војска и полиција) стандардизована, као и систем заштите тајних података и докумената, што није случај у делу код представничких и других политичких институција и организација, локалних самоуправа, итд. Проблеми су присутни и код операционализације основних категорија, појмова, термина, почев од *недовољној разликовања информације, обавештења, података, чињенице, докумената, и слично. Из тих разлога, у раду су разматрани аспекти који могу давати одређене смернице у пракси. Недовољно ефикасан и поуздан систем заштитних тајних података и докумената, али и неадекватан одабир људи зайослених на њиховом коришћењу, анализирању и синтези може довести до нарушавања безбедносне прилике и генерално узевши безбедносну ситуацију у земљи, повећавајући на тај начин изложеност и вулнерабилност државе деловању различитих средстава и дејстава психолошког рата, било као увода у класичан ратни сукоб или као посебан сегмент хибридног рата. Наиме, психолошки рат и хибридни рат обухватају и деловање на цивилни сектор, не само на оружане снаге, попут војске и полиције. Чак, у хибридном рату је деловање на војску и полицију најстроже забрањено, све до последњег момента. У први план се стављају индиректне мете, попут различитих грана привреде (енергетика, саобраћај, металургија, прехранбена индустрија, медицински сектор, итд.), привредни субјекти (топлане, гасоводи, луке, рудници, хидроелектране, итд.), медији (право слободе говора, цензура, итд.), друштвене вредности (екологија, људска и мањинска права), са циљем да се изазове намерна дестабилизација система и његово унутрашње обрушавање, наизглед без активног јавног учешћа неке друге државе, службе или организације.*

Кључне речи: класификација, оперативни аналитичар, селекција, тајност података, хибридни рат.

УВОД

Под професионалном селекцијом се подразумева усклађивање захтева радног места са личним карактеристикама кандидата. Почеци научне психолошке селекције и класификације се везују за употребу психолошких мерних инструмената за испитивање интелигенције за потребе француског Министарства просвете, ради решавања проблема деце која нису била у могућности да прате редовну наставу. Након тога долази до прве масовне примене селекције и класификације 1917. године за потребе војске САД. Испитано је око 1 700 000 обвезника, који су на основу постигнутих резултата усмеравани у поједине родове и распоређивани на одговарајуће дужности [1]. Садржај селекције и класификације се мења у зависности од циљева и задатака, али и радних места за чије потребе се врше, иако су основни

механизми, поступци и принципи исти. Кадровска психологија нуди научно засноване моделе селекције и класификације који обезбеђују да се на основу једноставног вишечасовног испитивања свих кандидата предвиди њихово сложено вишегодишње понашање, те да се одаберу за школовање само они за које се предвиђа да ће бити успешни.

1. ОСНОВНИ ПОЈМОВИ КАДРОВСКЕ ПСИХОЛОГИЈЕ

Основни појмови кадровске психологије су селекција, класификација и усмеравање. Селекција би се могла дефинисати на више начина:

1. Професионална селекција је одабир између великог броја кандидата који могу удовољити захтевима одређеног радног места (подразумева се да посао захтева ограничен број извршилаца и вишак кандидата који конкуришу за понуђена радна места). Проблем селекције је одабрати најспособније кандидате и њима попунити радна места [2].

2. Професионална селекција је сложена активност која обухвата анализу радног места, упознавање и утврђивање захтева које посао подразумева, испитивање особина кандидата, утврђивање везе између особина радног понашања, прогнозирање радног понашања кандидата на основу тестова и других инструмената и података [3].

3. Селекција је одабир, између већег броја кандидата, оних који могу најбоље удовољити захтевима одређеног посла и који ће у обављању тог посла бити најуспешнији [1].

4. Селекција је рационално размештање људи на радна места и послове у намери да се постигне што боља усклађеност између захтева посла и услова у којима се посао обавља, с једне стране, и човекових карактеристика и његових способности, с друге стране [4].

Селекција у основи има два циља: прогнозирање и максимизовање радне успешности кандидата и њихов утицај на организацију, те избегавање и минимизовање грешака у одлучивању о избору кандидата. Избор квалитетних кандидата имаће позитиван, а избор неквалитетних кандидата негативан утицај на функционисање организације. Утицаји селекције могу да буду материјални и нематеријални. Материјални се директно одражавају на функционисање организације и на трошкове, док се нематеријални одражавају на задовољство, флукуацију, међуљудске односе, мотивацију, итд. Избор адекватних кандидата за последицу има побољшање радног учинка на два нивоа [5]:

а. позитивни материјални утицаји: повећање продуктивности, смањење трошкова прилагођавања и обуке, смањење броја незгода и несрећа на раду, ређе коришћење боловања,

б. позитивни нематеријални утицаји: смањење незадовољства запослених, смањење флукуације, развој добрих међуљудских односа, побољшање радне дисциплине, повећање мотивације за рад.

Међутим, селекција није непогрешива и у склопу процеса селекције су могуће две врсте грешака: пуштени су кандидати који су постигли добре резултате на тесту али су неуспешни на критеријуму и кандидати који су пали јер нису успели на тесту, али би били успешни на критеријуму да су примљени [1], а од великог значаја је и број пријављених кандидата и карактеристике радног места. Исто тако, Пајевић и Касагић [6] наводе да селекција може бити позитивна (између више кандидата који испуњавају услове бирају се најбољи) али и негативна (одбацују се они кандидати који поседују особине које представљају контраиндикацију за одређено радно место). У процесу одлучивања кога примити или одбити примењују се четири поступка: одлучивање на основу ранг листа кандидата, одлучивање на основу предикторских критичних тачака посла, одлучивање на основу профила и (интер)субјективне процене наручиоца селекције и мишљења психолога [2,4].

Ипак, оно што се најчешће догађа у пракси је да постоји већи број кандидата за више радних места која подразумевају различите категорије послова и стога се подразумева истовремена примена селекције и класификације, тако да их је некада тешко засебно посматрати. Неке од дефиниција класификације су:

1. Професионална класификација представља доношење одлуке о томе који посао треба поверити ком појединцу у ситуацији када имамо две или више категорија посла (радних места) а једнак број кандидата и празних места [2].

2. Поступак којим се кандидати усмеравају на она радна места или смерове који им највише одговарају са становишта способности, знања и интересовања [1].

На основу претходних дефиниција можемо да закључимо да се селекција и класификација заснивају на следећим чињеницама:

1) људи се разликују у поседовању особина значајних за успех на неком послу (способности, интересовања, мотивације, особина личности),

2) једна или више ових особина су повезане са успехом на послу,

3) особине кандидата и успех на послу је могуће мерити,

4) могуће је одредити међусобни однос тестовних постигнућа и резултата и успеха на послу [3].

Процеси селекције и класификације подразумевају две чињенице [2]:

1. Да се радна места разликују у погледу захтева које постављају у односу на радника. Интраструктурне разлике почивају на томе да комплексна структура посла често захтева различит ниво истих способности потребних за успешно извршавање радних задатака у различитим фазама обављања посла. Интерструктурне разлике подразумевају разлике у врсти, природи и међусобним односима особина потребних за успешно обављање посла на конкретном радном месту, али и разлике у нивоу неопходних способности. Селекција се првенствено, мада не искључиво, ослања на интраструктурне разлике, а класификација на интерструктурне.

2. Да се људи разликују у погледу индивидуалних карактеристика које одређују радно понашање. Интраиндивидуалне разлике указују на различит ниво заступљености појединих способности појединца, док се интериндивидуалне разлике односе на разлике у погледу врсте и нивоа способности међу различитим људима. Селекција се првенствено, мада не искључиво, ослања на интериндивидуалне разлике, а класификација на интраиндивидуалне.

Анализа радног места је технички поступак којим се врши упознавање психолога са захтевима неког звања и професије и припадајућих карактеристика. Анализом радног места се утврђује од каквих задатака се рад састоји, којим се поступцима тим задацима удовољава, у каквим се објективним приликама рад одвија, као и какви (по питању и квалитета и квантитета) захтеви се од радника, у погледу психичких и телесних особина, знања и вештина, очекују [2]. Анализа посла се не ограничава само на упознавање занимања и професионалног окружења у одређеној организацији, већ подразумева и упознавање школа и образовних профила и компетенција у оквиру којих се врши професионално оспособљавање за одређени позив. Такође, анализа радног места се може употребити и за правилну класификацију при групирању радних места у сродне групе занимања.

Најчешће методе које се спроводе приликом установљавања захтева радних места су:

1. Метода валидације – подразумева прикупљање података о томе шта радник ради, под којим условима, зашто, и на основу тога доноси закључке које су психофизичке особине потребне за успешно обављање дужности на том радном месту. На основу закључака се саставља програм испитивања (избор способности, техника прикупљања података, тестови, итд.) радника који већ раде исти посао. Упоредивањем са резултатима добијеним испитивањем индивидуалних особина радника који већ обављају тај посао установљава се врста и ниво захтева у поступку селекције и класификације. Такође, битан предуслов за спровођење ове методе су и доступан број извршилаца, као и дужина њиховог радног стажа и успешност у обављању посла [2].

2. У оквиру методе критичних догађаја психолог ангажује извршиоце који су упознати са захтевима посла да региструју и ближе опишу све оне критичне догађаје у којима се може поставити јасна граница, на основу исхода, да ли је понашање радника било адекватно и успешно, или не. Испитује се шта је претходило догађају и под којим условима, шта је био узрок, шта је радник предузео, које су регистроване последице критичног догађаја, да ли је и како радник могао да спречи или заустави сам догађај, итд. Утврђују се и психичке и/или физичке особине које представљају индикацију или контраиндикацију за постизање успеха. Ова метода је веома погодна за примену у оним ситуацијама где се успех у послу не може једноставно изразити квалитетом или квантитетом радног учинка, а индикатори успешности су сложени [2].

2. ПСИХОЛОШКА ПРОЦЕНА

У поступку селекције је свака могућност укрштања података са различитих инструмената ради добијања прецизније слике о кандидату и контроле резултата тестова добродошла, будући да психолошка процена заправо представља процес добијања информација о одређеној особи из више различитих извора (лаици овај процес углавном мешају са процедуром психолошког тестирања) и интегрисање тих информација у смислену интерпретацију. Ради се о покушају стицања увида у психичке снаге, слабости, дефиците и ресурсе неког појединца. Основни циљ интеграције различитих података је смањење селекционих грешака типа А и Б (одбијање кандидата који би били успешни и запошљавање кандидата који би били неуспешни), а побољшање процента успешних примљених кандидата и неуспешних одбијених. С обзиром на хронолошки редослед вршења психолошке процене, психолошку процену можемо поделити на процену при запошљавању и процену кандидата који већ имају заснован радни однос. Врсте података које се могу користити у процесима селекције, класификације и усмеравања, као и развоја каријере су:

1. Биографски подаци, који представљају додатни извор информација о кандидату. Најчешћи подаци ове врсте су: старост, брачно стање, образовање, радно искуство, активности у слободном времену, пол. Биографске податке можемо класификовати на неколико начина: према извору добијања, врсти информација, степену проверљивости података. Подаци попут процене успешности обављања претходног посла у нашим условима нису лако проверљиви. Природна је потреба особе која жели посао да себе прикаже социјално пожељно, позитивно. Ове информације је потребно разматрати и у том контексту. Насупрот томе, подаци као што су старост, пол, радни стаж, број деце, брачно стање су објективни и релативно лако проверљиви. Извор добијања података могу бити државне институције (потврде, лична документа, увиди у евиденције, итд.), сам појединац приликом интервјуа, као и претходни послодавци (приложене препоруке или распитивање о кандидату код претходног послодавца или шефа, уколико се ради о истој радној организацији). Информације о кандидату у складу са тим, могу бити званичне (дипломе, курсеви, сертификати) или незваничне (неформалне информације о понашању, навикама и преференцијама кандидата, кретању у служби и слично).

2. Тестовни подаци: када су у питању тестови подаци, они не морају нужно потицати са психолошких тестова. Постоје и медицински тестови и тестови моторичких способности, који се на сличан начин третирају у процесу селекције (анализа функционалних способности). Нпр. уколико постоји било каква медицинска контраиндикација за рад на високоосетљивим местима, попут оштећења слуха, вида, постојања психијатријске дијагнозе, итд. кандидати се искључују из даљег процеса селекције и класификације.

3. Интервју, који може бити структурисан, полуструктурисан или у слободној форми. Могу га водити (и пожељно је тако) психолог или послодавац,

у ком се добијају подаци о кандидату који се не могу добити на други начин или се проверава релевантност појединих података из биографије, тестова или других података. Предност интервјуа је то што дозвољава увид у одређене показатеље који нису доступни када се примењују друге методе, као што су невербална комуникација или прикладност емоција које испољава особа коју се интервјуише. Главни недостаци интервјуа су упитна поузданост и ваљаност добијених података, пошто су могући различити покушаји искривљавања, изостављања и уоподобљавања важних информација од стране кандидата.

4. Психолошки тестови попут пројективних техника, упитника, инвентара личности. Психолошке предиспозиције такође могу да послуже као елиминациони параметар у оквиру: тестова интелигенције, инвентара личности, тестова психопатологије. На пример, постоје специфични тестови личности за одређена занимања, конкретно, полицију: Inwald инвентар личности (Inwald Personality Inventory). IPI је конструисан специфично за испитивање личности и понашајних образаца кандидата за рад у полицији. Питања за овај тест формирана су на основу 2500 интервјуа обављених са пријављеним кандидатима за рад у полицији [7]. Састоји се од 26 скала које мере понашања: Алкохол, Дроге, Саобраћајни прекршаји, Проблеми на послу, Сукоби са законом и друштвом, Злоупотреба одсуства, ставове: Злоупотреба психоактивних твари, Антисоцијални ставови, Хиперактивност, Ригидни тип и Тип А, интерперсоналне конфликти (Недостатак асертивности, Интерперсоналне потешкоће, Непотребна сумњичавост, Породични сукоби, Сексуални проблеми и Сукоби са супружником / партнером) као и интернализоване конфликти (Здравствени проблеми, Третмански програми, Анксиозност, Фобична личност, Опсесивна личност, Депресија, Самотњак и Необична искуства / мисли, те Штићење (скала лажи). Тврди се такође да IPI може разликовати појединце који само имају друштвено неприхватљиве ставове од појединаца који се понашају на друштвено неприхватљив начин. Клиничким тестовима личности се мере психопатолошке предиспозиције појединца – нпр. Minnesota Multiphasic Personality Inventory – MMPI. Тест се састоји од четири валидацијске скале и десет клиничких, и то (овим редоследом): Хипохондрија, Депресија, Хистерија, Психопатска девијација, Маскулиност – Фемининост, Параноја, Психастенија, Шизофренија, Хипоманија и Социјална интроверзија. Тестови специфичних сегмената психе, попут тестова пажње и концентрације, тестова психолошких конструката, нпр. моралности, патриотизма, итд., тестова ставова и вредности се такође користе као валидно средство избора, односно, селекције, класификације и усмеравања за специфичне професије и радна места.

5. Остали подаци: полиграфско тестирање, безбедносна провера, ситуациони тестови. Безбедносне провере реализују законом дефинисани органи (нпр. Министарство унутрашњих послова и Агенције у односу на степен тајности и специфичности захтева радног места). Безбедносна провера, примењује се у обавештајно-безбедносном сектору, а примимењују је и руковођи

тајним подацима. Циљ безбедносне провере је прикупљање података о свим могућим безбедносним ограничењима неког лица у вези са било којим аспектом коришћења тајних података, приступа заштићеним зонама и личностима. Ситуациони тестови представљају проучавање понашања испитаника у симулираним условима одабраних узорака посла, а у исте сврхе се могу користити и тестови способности стицања вештина и пробни рад. Полиграфско тестирање се може сматрати неконвенционалним методом селекције, будући да нема снагу судског доказа, али може успешно указати на потенцијалне аномалије у личности и понашању испитаника [8].

Такође, треба напоменути да постоје и специфичне стратегије, које се допунски или алтернативно користе за попуњавање различитих важних или специфичних послова. Неке од њих су:

1. „Лов на главе“ (head hunting) – уколико се догоди да нико од пријављених кандидата не испуњава у потпуности услове за пријем, даља процедура подразумева агитовање помоћу различитих средстава међу појединцима који су доказани у свом послу, а за које се процени да би могли бити успешни извршиоци сложених задатака. Процес регрутовања ових кандидата се може одвијати интерно и екстерно, односно, унутар и изван саме организације. Предности интерног извора регрутовања су: боље познавање предности и недостатака кандидата, кандидат боље познаје организацију и њене добре и лоше стране, позитивно делује на морал и мотивацију запослених, отвара простор за напредовање добрих радника, јача представу о брзи организације за добре раднике, користи минула улагања у људске ресурсе, лако, брзо и јефтино се долази до кандидата, скраћује се време социјализације и обуке. Лоше стране су: унутрашње борбе и сукоби за напредовање који додатно могу негативно деловати на мотивацију запослених, може довести до гушења нових идеја и иновација, може учврстити постојеће клишеје функционисања и тако успорити и/или спречити промене, недостатак искуства. Кулић [5] као предности екстерног извора регрутовања наводи: већу понуду и могућност избора заиста најбољег кандидата, прилив нових људи и идеја, смањење унутрашње напетости, сукоба и неспоразума, могућност промене међуљудских односа, начина мишљења и функционисања. Недостаци су: захтева више времена и финансија, процес прилагођавања кандидата је дужи, може изазвати незадовољство запослених који се осећају ускраћеним, а јавља се и опасност од лоше процене и неадекватног избора кандидата.

2. Метод вишеструких узастопних препрека – овај метод, строго узевши, није селекциони већ је предвиђен за избор руководећег кадра међу расположивим претендентима унутар сложене организације (у затвореном систему), а заснива се на давању шансе кандидату да одређено време проведе на одређеном радном месту. Овакав систем пробних радних места може да буде развојни (кандидати се не ротирају даље (по вертикали) већ се распоређују на ниже руководеће радно место на коме су показали максимум својих способности) или тренажни (сваки претендент, по систему ротације, проводи извесно време на сваком пробном радном месту). Током руковођења

на пробном радном месту сваког претендента процењује тим процењивача у односу на допринос у смислу побољшања организације рада и ефикасности целог подсистема којим се руководи. Дакле, не постоји јединствен и коначан суд о претенденту све док сви не прођу кроз цео систем препрека (ако је систем тренажни), односно док не испоље максимум способности (ако је систем развојни). Подразумева се да, у развојном систему, појединац неће бити распоређен на оно радно место чији захтеви надилазе његове способности, већ на оно радно место на коме је у поступку селекције испољио пуну компетентност. Суштина овог поступка је разноврсност информација које се прикупљају о сваком кандидату у дужем временском периоду у чијем току он пролази више испитних „станица“.

3. Центри за селекцију људства (assessment center) – представљају један од праваца отклањања недостатака уобичајених поступака селекције људства, поготову водећих стручњака у радном процесу или експерата за осетљиве задатке и мисије (дипломатија, специјалне борбене јединице, контраобавештајна служба, итд.). Поступак вредновања и избора кандидата у овим центрима заснива се на приступу „много оцена – много оцењивача“. Кандидати се примају у центар по групама од 10 до 15. Селекција траје од једног до седам дана, а примењује се низ поступака процењивања и оцењивања по систему радних тачака. На свакој радној тачки ради један или више експерата за тај облик испитивања. Користе се информативни и откривајући интервјуи, скале процене, све врсте тестова (личности, интересовања, способности, знања), симулирају се ситуације које захтевају брзо одлучивање, решавање проблема у групама без вође, провоцирају се критичне (за ту област) проблемске ситуације, итд. Сваки кандидат пролази кроз све радне тачке, а оцењује га више независних процењивача.

4. Узорци радног понашања (Техника критичних тачака) – постоје послови у којима пробни рад није могућ (војска, полиција, дугогодишње школовање, послови опасни по живот и здравље људи, послови код којих постоји могућност настанка материјалних штета услед нестручног руковања скупocenом опремом, итд.) па се у таквим случајевима може се прибећи и селекционом испитивању заснованом на узорцима радног понашања [3]. Суштина је у селекционом испитивању кандидата у тест ситуацији скраћеног радног поступка на посебно формираном следу битних узорака реалног радног понашања. Поступак формирања пролази кроз неколико фаза у којима заједно раде стручњаци у датој области У првој фази, група прави листу свих могућих задатака који се срећу на том радном месту. На листи се могу наћи они задаци који су довољно чести или чије неуспешно извођење може да има особито нежељене последице. У другој фази, група анализира сваки посао настојећи да дихотомизира стил и радне поступке који добро раздвајају успешно од неуспешног радног понашања. У наредној фази задаци се уређују у технолошком следу, али се обавља селекција оних за које се сви експерти сложе да су круцијални. Затим се сачињава списак објективно видљивих и мерљивих начина извршења задатака оцењивањем на степенованој скали

сваког задатка, при чему се води рачуна о пондерисању појединих задатака с обзиром на количину, квалитет, брзину, степен употребе помоћних средстава, појаву шкарта при раду, итд. Најзад, овако формиран узорак радног понашања обично се тестира на „познатим групама“ успешних (или неуспешних) радника. Пробним испитивањем добијају се метријске карактеристике узорака радног понашања, врше се неопходне исправке, налазе се релације са осталим поступцима процене и прогнозе током селекције и пише се детаљан елаборат за испитиваче.

3. ПРОФИЛ БЕЗБЕДНОСНОГ АНАЛИТИЧАРА КАО ВАЖНОГ ФАКТОРА У ОДБРАНИ ОД ПСИХОЛОШКОГ РАТА

Термини „кадар“ и „кадровска политика“ заправо представљају термине који су се користили, а и данас опстали, у земљама Источног блока. У западним земљама се ово поље деловања назива Људски ресурси (HR – human resource). Оба процеса почивају на основним постулатима психологије рада: селекцији, класификацији и усмеравању (односно каријерном вођењу на Истоку, односно развоју каријере на Западу). Па ипак, иако почивају на истим психолошким постулатима, механизмима и користе различите технике, њихово усмерење је веома различито. У источној култури доминира стил руковођења инспирисан усмеравањем, а на Западу селекцијом [9]. Основни циљ источне културе је пронаћи најбољи посао за појединца, усклађен са његовим знањима, способностима и аспирацијама, како би појединац остварио свој пуни радни учинак, ефикасност, али се и самоактуализовао на свом радном месту, осећао посвећено и испуњено. На тај начин се повећава продуктивност радника; смањује се број одсуства, болести на раду, незгода и несрећа, број и врста грешака; повећава се његова спремност и квалитет посвећености послу и отвара му се перспектива што за самостално, неформално усавршавање на послу који ради, што кроз формалне обрасце обуке и образовања, да развије свој пуни потенцијал, да буде задовољан собом и послом који обавља, са развијеном свешћу о важности тог посла, о значају и вредности сопственог рада по шири друштвени систем. Међутим, оно што је најважнија разлика јесте прецепција сигурности посла, будући да се кадрови развијају и усавршавају на дугорочном плану, етапно, без очекивања да на самом почетку радног века испоље свој максимум, већ са идејом да је непосредно радно искуство најбољи катализатор радне успешности. У западној култури је високо валоризована селекција и тренутна, експресна ефикасност. За разлику од источног стила, где се човек прима без обзира на све разноликости и тражи му се најбоље могуће место у систему, сходно његовим компетенцијама, западни стил подразумева да процес селекције може трајати онолико времена колико је потребно да се пронађе искључиво појединац који се стопроцентно уклапа у задати модел и профил радника, у свим прописаним сегментима и критеријумима селекције [10]. Па ипак, без обзира на разлике у та два приступа, селекција, избор и усмеравање кадрова остају кључне методе формирања кадровске структуре

у домену стручњака за вођење психолошког рата: оперативног аналитичара. Ови кадрови су нарочито важни, будући да обавештајно-безбедносна делатност и службе готово свуда имају статус „тајне дипломатије“ и сматрају се првом и последњом линијом заштите националне безбедности [11].

Селекција у бироима служби у САД је доказ у којој мери постоји међузависност развоја селекционих поступака. Овај вид селекције је развијен на основу британских искустава [12]. Основни критеријум је био избор људи различитих способности (за извршење различитих задатака), али високог морала, психофизичких способности, интелигенције и поштења за потребе војне обавештајне и контраобавештајне службе. Вотсон [12] наводи да је сам поступак трајао неколико дана и одвијао се на следећи начин: кандидати су најпре интервјуисани у јутарњим сатима првог дана одабирања, а затим су одабрани добили задатак да за селекциони поступак смисле нову биографију (укључујући и име и презиме), с тим да не смеју да открију стварни идентитет. Кандидати су облачили војничку униформу да би издржали све образовне и друштвене карактеристике. Потом су сви заједно пребачени у камп за селекцију, где су се најпре упознали са члановима оцењивачке екипе. Број кандидата и проценивача је био идентичан (с тим да су проценивачи били специјалисти различитих области). Крајем дана кандидати су радили писмене тестове личности и интелигенције и попуњавали упитник о стварним личним подацима, а на крају су решавали ситуациони тест способности опажања и закључивања. Ситуациони тест је функционисао тако што су кандидати појединачно увођени у собу у којој је неко наводно оставио своје ствари. Задатак је био да се на основу нађених ствари открије што више података о личности посетиоца собе. Сутрадан су сви кандидати случајним избором били распоређени у једнаке групе од по 7 чланова, без вође, са задатком да се снађу у новој тест – ситуацији: обала потока у шуми, на једној страни камен који представља затварач новог непријатељског оружја, а на супротној дебла дрвета – осетљива нишанска артиљеријска справа. Свуда су около разбацане даске (које су уже од ширине потока), ужад, котурача и буре без дна. Задатак је био да преко бесне бујице потока, која не дозвољава да се направи мост, на обалама „размене“ затвараче и нишанску справу. Прави смисао задатка је био да се оцене способности кандидата који ће се наметнути групи у улози вође. Чим би група одабрала вођу, он је под неким изговором удаљаван из експерименталне ситуације да би се спонтано делегирање и рангирање чланова способних да преузму вођство наставило. После тога су решавани и други стандардизовани задаци којима су тражени различити профили личности вође. Тиме је постигнута валидација и поузданост ранга на скали вођства за сваког појединца из групе. Затим су формиране „лажне групе“ од по три кандидата (само је један био кандидат, а друга двојица су били оцењивачи које кандидат није познавао и није знао да су оцењивачи). Задатак групе је био да од материјала направи једноставан дрвени модел. Процењивана је способност кандидата да сарађује са два различита типа сарадника: једним који је пасиван, тром, ради само оно што му се изричито нареди и активним, који је

нападно спреман да сарађује, али агресивно непрактичан и стално критикује кандидата. После овога кандидати су групно радили тестове памћења, механичког мишљења и пролазили су интервјуе. Увече истога дана тестирана је емоционална стабилност кандидата под оптерећењем у ситуацији полицијског унакрсног испитивања. Кандидат би ушао у собицу у којој се налазио сто са поруком која је говорила о томе да га је ноћни чувар управо видео да прелистава тајни досије и позвао полицију, која је на путу. Кандидатов задатак је био да смисли причу како би оправдао своје присуство у собици. После 12 минута би дошла тројица полицајаца, одвели кандидата у подрум, везали га за столицу, заслепљивали рефлектором и отпочели унакрсно испитивање високог степена оштрине (без физичке бруталности), с циљем да се кандидат емоционално сломи и открије свој прави идентитет. Сваком кандидату је, без обзира на држање, речено да је пао и да се јави једном службенику на другом крају зграде ради отпуста. Наводни службеник срдечно би примио кандидата, с циљем да измами признање о правој биографији (класична клопка коју контраобавештајци често практикују). Трећег дана селекције тестовима су проверавани моћ запажања, понашање у улози иследника, сналажење на непознатом терену и поверљиви, интимни разговори када је дозвољавано (заправо тражено) откривање стварне биографије, а испитиване су и физичке способности. Четвртог дана су кандидати напуштали центар, а оцењивачи би писали налаз и мишљење са закључком и коначном оценом подобности за пријем у службу. Ово је само један од могућих поступака селекције и класификације у овој области. Сигурно је да постоје и други, али се они, из разумљивих разлога, држе у тајности.

Да би се селекцијом дошло до успешног кандидата за посао безбедносног аналитичара, треба разликовати основне услове и специфичне факторе који доприносе успешности у обављању посла. Уколико кандидат не поседује основне услове, то се сматра контраиндикацијом за избор на одговарајуће послове, али да ли ће бити успешан у послу, зависи од читавог низа других, специфичних фактора. На пример, комуникативност или социјална интелигенција су основни услови за прихватање улоге аналитичара – оперативца. То међутим, не значи да ће онај кандидат који је комуникативан бити и успешан аналитичар. Хојер [13] водећи аналитичар ЦИА, сматра да је основни предуслов побољшања ефикасности аналитичара – оперативца, добра обука, усмерена првенствено на когнитивне функције аналитичара. У домаћој литератури није могуће утврдити никакве прецизне податке о томе шта су све особине које су пожељне за посао безбедносног аналитичара, односно сарадника у систему безбедности – оперативца [10]. Даниловић и Милосављевић [14] наводе особине талентованости, вискрености, проницљивости, опште и стручне образованости, психофизичке и карактерне особине, посебно образованост и увежбаност. Додатни проблем представља непознавање основа дисциплине која се дефинише као *Intelligence analysis*, док је код нас аутори дефинишу као „безбедносну психологију“ и то тек 2008. године [14], иако она у пракси постоји већ дуго времена. Код нас су кандидати за та радна места подвргнути

психолошком тестирању и другим поступцима, што је, међу европским земљама случај још само у чешкој служби безбедности [15]. Тешкоће у дефинисању назива прате и тешкоће по питању припадности средини рада, с обзиром на то да постоје цивилне, војне и полицијске службе безбедности у свету. Тако Гордић [16] као чиниоце система безбедности наводи војску, полицију, службе безбедности, цивилну заштиту, приватну безбедност, комуналну милицију и остале оружане организације и службе цивилне сигурности. Он наводи и да послове из области националне безбедности обављају и органи државне управе, институције надлежне за правосуђе, образовање и научну делатност и заштиту животне средине, заштитник грађана, органи јединица локалне самоуправе, организације цивилног друштва, медији, правна лица и грађани који доприносе остваривању циљева националне безбедности. Стога се оправдано поставља питање под коју грану примењене психологије би се изучавање ове области могло сврстати, будући да се Intelligence analysis бави искључиво оним сегментом посла који се у колоквијалном говору назива шпијунажом, не узимајући при том остале чиниоце система безбедности и не сагледавајући њихов шири друштвени значај и важност.

Основни циљ „безбедносне психологије“ јесте да омогући безбедносном аналитичару – оперативцу, да може да на основу свеобухватног манифестног понашања особе која је објекат посматрања предвиди поступке те особе, као и да на основу одређених, доступних и индиректних података о личности (подаци добијени на основу (п)осматрања, биографски подаци, подаци о формалном образовању, породичним приликама и статусу, подаци са психолошких тестова, итд.), повећа његову продуктивност и ефикасност у послу којим се бави, али и да се бави и проблемима селекције и класификације радне снаге унутар ове области, каријерним усавршавањем, испитивањем перцептивних могућности и ограничења обавештајаца, клиничким и психотерапијским радом и интервенцијама у кризи у раду са обавештајцима, као и да формира различите видове обуке, усавршавања, итд. Уколико усвојимо поделу послова аналитичара који дају Даниловић и Милосављевић [14], долазимо до тога да постоје оперативно – интервентни аналитичари и истраживачко – инструкторни аналитичари. У оперативно – интервентној аналитици имамо аналитичаре општег типа и аналитичаре у струци. Стога долазимо, на нивоу анализе посла, до одређених разлика у компетенцијама потребним за обављање ова три различита, а опет, врло слична нивоа истог посла. Такође, природа посла безбедносног аналитичара подразумева, поред прикупљања података и информација и њихово чување и одбрану, што додатно усложњава потенцијалне критеријуме селекције и класификације, будући да се за адекватно обављање посла истовремено захтева од појединца поседовање натпросечних способности у бројним психичким и физичким доменима.

Такође, додатни проблем се односи на саму природу посла, односно важност мисије и степен тајности података коју дати аналитичар у свом послу користи. Занимљиво је да појам тајне, нити појам државне тајне, нису дефинисани у Правној енциклопедији [17] нити у Малој политичкој

енциклопедији [18]. Према Правној енциклопедији из 1979. године дефинисани су појмови: професионална тајна, војна тајна, службена тајна, одавање пословне и службене тајне. Генерално, безбедност података којима се оперативни аналитичари баве може се поделити на [19]:

1. Персоналну безбедност – подразумева безбедносну проверу свих учесника (од израђивача тајног податка, преко чувара и лица задужених за пренос и крипто заштиту, до оних задужених за архивирање и уништење тајног податка).

2. Документациону безбедност – усмерена је на заштиту докумената означених одређеним степеном тајности (интерни, поверљиви, строго поверљиви државна тајна, итд).

3. Физичку безбедност – односи се на спречавање и откривање неовлашћеног приступа просторијама и зонама у којима се чувају тајни подаци, као и тајним подацима непосредно. Мере физичке безбедности су организационог, техничког и механичког типа, као и мере физичке заштите од стране овлашћеног особља. Степен физичке безбедности је у директној корелацији са нивоом класификације и врстом тајних података, њиховим обликом, обимом и начином чувања, постојањем одговарајућих безбедносних претњи и ризика, а основни механизам је примена принципа да приступ подацима може да добије лице које има сертификат. Физичка безбедност има превентивну улогу, док је њена куративна улога последица неадекватно предузетих или организованих превентивних мера.

4. Информатичку безбедност – односи се на одобрење за коришћење информационо – комуникационих система, заштиту компонената ових система, обавештавање о критичним догађајима, идентификацију и аутентификацију корисника система, избор корисничког приступа информацијама, надзор и контролу приступа комуникационо – информационим системима, заштиту тајних података током преноса изван безбедносне зоне, заштиту од компромитујућег електромагнетног зрачења (TEMPEST – Transient Electromagnetic Pulse Emanation Standard), акредитацију криптографских решења и слично.

5. Комуникациону безбедност – односи се на пренос тајних података, путем акредитованог комуникационог система између крајњих корисника. За електронску комуникацију са отвореним подацима, архитектуре савремених рачунара нуде одређену заштиту у виду: корисничког имена и лозинке, антивирус програма, софтверског или хардверског зида. Међутим, за потребе преноса тајног податка изван безбедносне и административне зоне потребна је далеко већа заштита ослоњена на криптографску опрему. Комуникациони систем обухвата: комуникацијске терминале, преносно окружење, криптографска средства, операторе и процедуре које се користе у току преноса података.

6. Индустријску безбедност – подразумева заштиту интереса привредних субјеката који су од посебног значаја за витално функционисање државе.

Савремена технолошка решења у области комуникација и експоненцијални развој телекомуникационих и информационих система има велики значај по безбедност података, нарочито у одређеним облицима рата као што је психолошки (као и хибридни, информациони, асиметрични, итд. у зависности од тога које гледиште усвојимо, суштина остаје иста). До средине 20. века заштита тајних података је имала посебну улогу, пре свега за време вођења ратова, а често је од способности размене и чувања података зависио и исход појединих етапа рата. Као пример у подршци овој чињеници, може се навести значај откривања и дешифровања порука путем криптографског решења „Енигма“ за време Другог светског рата. Данашње друштво, поред података који су битни за интегритет, суверенитет и заштиту државних интереса, препознаје и тајне податке у другим сферама живота. Посебно су значајни подаци којима се штити интелектуална својина и технолошки и пословни подаци. У свим сферама живота постоје подаци које је неопходно заштитити од целокупне јавности, који су у ужем смислу од државног интереса (заштита суверености, интегритета, унутрашњих и послова одбране, фискалне политике једне државе) и ширем смислу, који поред наведених области обухватају и: научне и технолошке податке, разне патенте, податке који се односе на стање у области здравствене заштите (заштита пацијената, али и заштита стања здравственог система), подаци који се односе на адвокатуру, лични подаци грађана, подаци који представљају професионалне тајне, подаци који се односе на рад предузећа, спречавање индустријске шпијунаже, као и подаци који се односе на међународне споразуме, билатералне, регионалне и уговоре настале са појединим економским, политичким или војно политичким организацијама. Сви ови подаци и чување њихове тајности, штите државу од реметилачких фактора, који покушавају да наруше стабилност држава у појединим сферама друштвеног живота или држави у целини, а често се позивајући и на јавни интерес и потребу да јавност све зна, представљајући на тај начин сопствене интересе као интересе јавности, у оквиру психолошког рата.

Заштита тајних података може бити усмерена ка субјекту (самом тајном податку) и објекту (лицима, организацијама или државама носиоцима унутрашње и спољне субверзивне делатности), која може бити јавног или тајног карактера. Штета која се наноси интересима државе откривањем и цурењем ових података, у зависности од последица, може бити [15]:

1. Изузетно велика штета – настаје у случајевима ширења података или њихове злоупотребе што за последицу има: непосредно угрожавање суверенитета, територијалног интегритета или демократских начела државе, велике људске жртве или угроженост становништва великих размера, велику материјалну штету или угроженост материјалних добара националних размера, значајну повреду унутрашњег реда и безбедности државе.

2. Велика штета – настаје у случајевима: угрожавања интегритета, суверенитета или демократских начела државе, nanoшења значајне штете

у монетарној, финансијској или економској сфери, губитка људских живота или њихове угрожености, материјалне штете или угрожавање јавних или приватних материјалних добара, кршења унутрашњег реда и безбедности, озбиљног нарушавања оперативних способности оружаних снага, изазивања озбиљних дипломатских инцидената.

3. Ограничена штета – ремети функционисање органа јавне власти и може проузроковати: нарушавање дипломатских односа са другим државама, угрожавање безбедности појединца или појединих материјалних добара, нарушава функционисање појединих јединица оружаних снага, крши економске интересе важних привредних субјеката. Услед различитог степена, врсте и природе података, чије се прикупљање и чување очекује од безбедносних аналитичара свих профила, а посебно оних података са највишим степеном тајности, који се третирају као државна тајна, јасно је да је тешко пронаћи довољно добре раднике за оваква специфична радна места. Такође, моменат у ком се одвија обавештајна активност – да ли се одвија у миру или рату одређује природу деловања, односно, технике и методе прикупљања података којима се служе аналитичари и обавештајци, што додатно може утицати на критеријуме селекције, у смислу да одређена својства личности могу бити значајна за обављање одређених задатака и активности. Наиме, у психолошком рату у мирнодопским условима аналитичари и обавештајци долазе до својих обавештења и анализом психолошке осетљивости односно проучавањем јаких и слабих страна неког народа, анализом трендова у друштвеном животу земље ради планирања ефикасне примене дејстава психолошког рата, ширењем утицаја преко значајних и угледних појединаца, анализом обавештајних докумената. Са друге стране, у ратним условима, велика количина информација се добија у склопу анализе обавештајних података добијених испитивањем заробљених непријатељских војника. Постоји и препорука да се испитивање ратног заробљеника обави у року 48-72 сати након заробљавања, да би се искористио његов шок, дезоријентација и страх (Вотсон, 2002). У психолошком рату у ратним условима обавештајце интересује какво је где се налази оружје и колико војника га опслужује, али далеко више општији аспекти живота непријатеља: морал војника (који се огледа у броју дезертера), посебне тешкоће појединих делова војске, недаће на домаћем фронту, морал цивилног становништва, да ли постоји црна берза или новчани проблеми, да ли војска има свој новац, ситуација са штрајковима и неодлажење на посао.

Такође, заштита података може бити регулисана кроз различите међународне споразуме и кроз легислативу која регулише права и обавезе чланица различитих међународних организација. Гордић [10] наводи да је Република Србија је закључила више међународних споразума из области одбране, који се посредно односе и на сарадњу у области размене и заштите тајних података са Бугарском, Босном и Херцеговином, Чешком Републиком, Сједињеним Америчким Државама, Алжиром.

4. ЗАКЉУЧАК

Полазиште аутора рада је да је селекција за кадар који ради са тајним подацима и документима и има приступ важним подацима, личностима, институцијама и објектима изузетно значајна, имајући у виду значај и осетљивост посла којим се баве. Процесима регрутације, односно селекције и класификације, потребно сагледати и аналитичке способности кадра, али и специфичности конкретног радног места. Оно што свакако треба имати на уму јесте да, будући да сам појам *Intelligence analysis* сугерише значај и доминацију интелигенције кандидата као *sine qua non* услова за пријем, осим величине селекционог узорка, који утиче на квалитет кандидата, пресудну улогу, због високе селекционисаности саме популације, посебно у процесу класификације већ постојећег кадра, доминантну разлику у квалитету не треба тражити у постигнутим скоровима на тесту интелигенције, већ да неке друге способности и особине личности могу имати кључну улогу, као што је то случај и у другим високоселекционисаним професијама. Постојећа пракса у нашој земљи је показала да су модели заштите углавном преузети из ранијих облика државног уређења и да се надопуњавају са захтевима које је потребно испунити како би се приступило неким од међународних организација. Међутим, јако мало истраживања на ову тему је спроведено у пракси, будући да је материја која се истражује по својој природи поверљива, као и да је питање безбедности, како државе, друштва и појединца, широка и комплексна област, која се може посматрати са различитих аспеката војних наука, наука о безбедности, правних наука, политичких наука, психологије и социологије. Додатне компликације се јављају паралелно са развојем, односно различитим формама савремених ратних сукоба, чија физиономија сеже од асиметричних претњи преко психолошког и хибридног рата, све до најновије концепције тоталног рата. Промене у физиономији ратовања, као и одсуство великих ратова и стална појава сукоба ниског интензитета широм планете, уз растући значај средстава јавне дипломатије, као једног од све актуелнијих облика психолошког рата, хтели ми то или не, нужно захтевају дубљу анализу и придавање већег значаја чувању података који су од виталног интереса за безбедност земље, али и запошљавање, правилно обучавање и перманентно усавршавање кадрова који се овом облашћу

ЛИТЕРАТУРА

- Вотсон, П. (2002). Психологија рата. Београд: Генералштаб војске Југославије, Управа за школство и обуку, Војна академија.
- Гордић, М. (2011). Модални експеримент у истраживању потенцијалног система безбедности државе. Медија Центар Одбрана, Београд.
- Гордић, П. (2020). Правно политички и безбедносни аспекти система заштите тајних података у Републици Србији. Докторска дисертација. Мегатренд универзитет, Правни факултет, Београд.
- Гузина, М. (1980). Кадровска психологија. Београд: Научна књига.

- Даниловић, Н., Милосављевић, С. (2008). *Основе безбедносне аналитике*. Београд: Службени гласник.
- Kolarević, D., Matejić, M., Koljić, G., Kojić, D. (2011). Efficiency of polygraph techniques using experiment in Serbia. In: Milošević, G. (ed.). *International scientific conference "Archibald Reiss days": thematic conference proceedings of international significance*, (pp. 343-350). Belgrade: Academy of criminalistics and police studies.
- Кулић, Ж. (2005). *Управљање људским потенцијалима*. Београд: Радничка штампа.
- Lee, T. L. (2007). *Psychological Standards*. In: Greene, J. R., *The Encyclopedia of Police Science* (pp. 1069-1073). New York: Routledge.
- Лековић, Б. (2003). *Принципи менаџмента*. Суботица: Економски факултет.
- Мала политичка енциклопедија (1966). Београд: Савремена администрација.
- Матић Г. (2017). Обрада података о личности без пристанка у сектору безбедности и одбране. У: *Нова законска регулатива о заштити података о личности са посебним освртом на заштиту података о личности (зборник радова)*, (стр. 79-107). Београд: Мисија ОЕБС-а у Београду и Центар за унапређивање правних студија.
- Милашиновић, Р. (1979). *Циа – Моћ и политика*. Београд: Југоштампа.
- Пајевић, Д., Касагић, Љ. (2003). *Војна психологија*. Београд: ВИЗ.
- Пајевић, Д., Требјешанин, Б. (1983). *Основи психологије општенородне одбране и друштвене самозаштите*. Београд: Факултет народне одбране.
- Petz, B. (1987). *Psihologija rada*. Zagreb: Školska knjiga.
- Поповић, Р. (1975). *Увод у војну психологију*. Београд: Војноиздавачки завод.
- Правна енциклопедија (1979). Београд: Савремена администрација.
- Rusetskaya, I. A. (2019). Protection of state secrets in the Czech Republic. *RSUH/RGGU Bulletin. Series Information Science. Information Security. Mathematics*, 3, pp. 36–50.
- Heuer, R. J. (1999). *Psychology of intelligence analysis*. Center for the Study of Intelligence.

Jelena Petrović
Predrag GORDIĆ
Dragan TANČIĆ

PROBLEMS OF PERSONNEL POLICY IN PSYCHOLOGICAL WAR

Summary

In the sciences that deal with security issues from various aspects, the protection of secret documents and data is a constant subject of attention of the scientific and professional community, especially in modern conditions of technical and technological development, where there are various possibilities of violating data and documents in any organization, institution or state. Therefore, the question arises of the possibility of data protection (documentary, organizational, but also physical), their proper classification, selection, storage, transmission, and acquisition. All this is in charge of the persons employed in the security services when it comes to the state apparatus. In that sense, the security system of the Republic of Serbia consists of the defense system (army), police, security services, civil protection, private security, communal militia, and other armed organizations and civil security services. However, the provision of some of the most important data is often, at least to a certain extent, in the hands of economic entities and depends on the security provided by the entities themselves or private companies that engage in security activities. This issue is very important for the security of the people and the state since certain companies can be of national importance because the vital functioning of the state is not possible without their safe, predictable, and uninterrupted work. Psychological warfare, as a special form of war, in which various informal and unconventional means and tools of coercion are used, as a way of achieving the desired influence and pressure on a state, to act in accordance with open demands and/or hidden interests of the enemy, security domain is a very important issue, and that is the selection of the right people to the right places in security systems, ie their adequate selection, classification, and direction, in order primarily to prevent adverse events and eliminate threats to state security. Issues of selection and classification, as well as career development, are standardized in the public sector dealing with security issues in certain segments (primarily the army and police), as well as the system of protection of classified information and documents, which is not the case with representative and other political institutions, organizations, local governments, etc. Problems are also present in the operationalization of basic categories, concepts, terms, starting from insufficient differentiation of information, notices, data, facts, documents, and the like. For these reasons, the paper discusses aspects that can provide some guidance in practice. An insufficiently efficient and reliable system of protection of classified data and documents, but also an inadequate selection of people employed in their collection, analysis, and synthesis can further disrupt the security situation and generally the security situation in the country, thus increasing the state's exposure and vulnerability to various means and actions of psychological warfare, either as an introduction to classic warfare or as a separate segment of hybrid warfare. Namely, psychological warfare and hybrid warfare include acting on the civilian sector, not only on the armed forces, such as the army and the police. Moreover, in the hybrid war, acting on the army and police is strictly forbidden,

until the last moment. Indirect targets are put in the forefront, such as various branches of the economy (energy, transport, metallurgy, food industry, medical sector, etc.), economic entities (heating plants, gas pipelines, ports, mines, hydroelectric power plants, etc.), media, freedom of speech, censorship, etc.), social values (ecology, human and minority rights), with the aim of causing deliberate destabilization of the system and its internal ordinance, seemingly without the active public participation of another state, service or organization.

Key words: classification, operational analyst, selection, data confidentiality, hybrid war.

*Реља ЖЕЉСКИ**

Академија за националну безбедност, Београд, Србија

*Невена ГАВРИЋ***

Академија за националну безбедност, Београд, Србија

*Александар ГЛИГОРИЈЕВИЋ****

УНИШТАВАЊЕ КРИТИЧНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ ТОКОМ АГРЕСИЈЕ НАТО-а НА СРЈ

Апстракт: Предмет рада је сагледавање последица НАТО агресије на СРЈ, са фокусом на уништавање критичне инфраструктуре. Циљ рада је да се изврши систематизација и класификација последица. Примењен је метод анализе садржаја расположивих докумената и историјски метод. НАТО пакт је током година прошлог века играо кључну улогу у војно-политичким збивањима у свету, па самим тим и у Европи. Тестирајући своје нове стратешке концепте и измишљајући хуманитарну катастрофу на територији Косова и Метохије, НАТО је без мандата Савета безбедности ОУН, али и противно члану 5. Уговора о формирању Алијансе, као и уставима земаља чланица (тада 19 земаља), извршио агресију на СР Југославију, превасходно на Републику Србију. Током агресије НАТО-а на нашу земљу, дошло је до знатних људских губитака, али и до велике материјалне штете. Уништавањем критичне инфраструктуре НАТО је нанео велику штету нашој земљи, од које се она и данас опоравља.

Кључне речи: критична инфраструктура, агресија, последице, НАТО, СРЈ.

УВОД

Распадом Совјетског Савеза и нестанком Варшавског пакта нестало је и вишеполарни систем у међународној заједници. Сједињене Америчке Државе су остале без конкурента на геополитичкој сцени. С обзиром на то да више није постојало „угрожавање од стране Совјетског Савеза“ као хипотетички оквир, наметнуто је „угрожавање безбедности осталих чланица овог савеза“,

* доцент, relliusmc@yahoo.com

** докторанд, nevena.gavric2020@gmail.com

*** agligorijevic@hotmail.rs

што су САД искористиле за учвршћивање положаја водеће светске силе, како би оствариле своју тежњу трајног утицаја, као и присуства на свим важним подручјима.

НАТО је 1999. године баш на своју педесетогодишњицу формирања извршио агресију на СР Југославију, која је трајала су 78 дана, да би 9. јуна 1999. године био потписан Војнотехнички споразум у Куманову, Северна Македонија, а дан касније, СБ УН је донео Резолуцију 1244 о почетку мисије УНМИК на територији Косова и Метохије, што је подразумевало и распоређивање око 50000 припадника међународних снага – КФОР, претежно састављених од делова оружаних снага земаља чланица НАТО. Такође, према Кумановском споразуму и Резолуцији 1244 СБ УН, безбедносне снаге СРЈ морале су се повући са територије Косова и Метохије. Тиме је, практично, успостављен протекторат УН на територији Косова и Метохије.

Теза Карла Фона Клаузевица да је „рат наставак политике другим средствима“ је већ много пута потврђена, али развој догађаја око Косова и Метохије потврђује и истину да је и „мир наставак рата другим средствима“. Да је тако говори и чињеница да Косово и даље има важно место у стратешким приоритетима Запада, да се као последица једностраног проглашења независности Косова и Метохије врши огроман притисак на земље, па и на саму Србију, да признају ту независност и омогуће улазак ове самопроглашене државе у Уједињене нације и тако остваре циљ Сједињених Америчких Држава. [1]

Током агресије НАТО-а на нашу земљу дошло је до знатних људских губитака, али и до велике материјалне штете. У почетку напади су били усмерени ка војним циљевима, бомбардоване су војне јединице и фабрике оружја, да би касније били гађани и цивилни објекти. С обзиром да нису успели да онеспособе војску и униште њене објекте и средства, нападана је и остала критична инфраструктура. Имајући у виду да 1999. године није постојао Закон о заштити критичне инфраструктуре, у области која подразумева савремено право, може се констатовати да су током бомбардовања уништени значајни витални објекти и постројења, која заправо суштински представљају критичну инфраструктуру. Такође, на овај начин најбруталније су прекршене одредбе међународног права, којима се изричито забрањују војни напади који би били извршени без избора циљева, као и одредбе конвенција којима је забрањено уништавање објеката који су неопходни за опстанак цивилног становништва. О томе сведочи и чињеница да је нападима ракетним средствима на пет мостова преко реке Дунав¹, уништен водовод

1 „НАТО авијација је почела рушење мостова 31. марта, дејством по железничком мосту на Ибру код Пасјана у општини Лепосавић, затим у Новом Саду су срушени Варадински, Мост слободе, Жежељев мост, мост код Бачке Паланке, Бешке, код Богојева (Сомбор), а онда у Зубином Потоку, затим нишки железнички мост, бистрички на Јужној Морави, на Расини код Крушевца, мост код Бистрице на прузи Београд-Бар, мостови у околини Кокиног Брода, Прибоја, Пријепоља...“ (Прес центар Војске Југославије, 12. јун 1999. године)

којим је снабевано преко 600 000 становника, а уништена је и топлана у Новом Београду, која обезбеђује грејање за преко 500 000 људи [2].

УНИШТАВАЊЕ КРИТИЧНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ

Критична инфраструктура је од виталне важности за заједницу или нацију, јер у околностима њеног ометања, оштећења, уништења или неког другог разлога нефункционисања, може се испољити негативан утицај на безбедност, економију, национално здравље и добробит грађана и привредног пословања. При томе се не искључује ни могућност значајних губитака живота у околностима када недостаје пружање оних услуга које омогућује критична инфраструктура [3]. Према Закону о критичној инфраструктури, критична инфраструктура се дефинише као „системи, мреже и објекти или њихови делови чији прекид функционисања или прекид испоруке роба односно услуга може имати озбиљне последице на националну безбедност, здравље и живот људи, имовину, животну средину, безбедност грађана, економску стабилност, односно угрозити функционисање Републике Србије“ [4].

Као сектори критичне инфраструктуре идентификовани су: енергетика, саобраћај, снабдевање водом и храном, здравство, финансије, телекомуникационе и информационе технологије, заштита животне средине и функционисање државних органа. Поред наведених сектора, критична инфраструктура може се одредити и у другим секторима, на предлог министарства надлежног за одређену област, у складу са овим законом. Такође, Закон предвиђа да се заштита, складиштење, употреба, контрола и надзор критичне инфраструктуре из надлежности Министарства одбране и Војске Србије врши у складу са Законом о одбрани и Законом о Војсци Србије [4].

НАТО термин „инфраструктура“ употребљава се за комплетну материјалну основицу за извођење операција на копну, мору и у ваздуху: базе, депои, луке, аеродроми, постројења на комуникацијама, па чак и људски ресурси који се користе за одржавање тих објеката [5]. Такође, у оквиру НАТО програма планирања за случај ванредних ситуација критичну инфраструктуру чине средства, објекти, мреже и услуге чије би онеспособљавање или уништавање имало озбиљне последице по здравље, сигурност, стабилност, економско благостање или уобичајно функционисање државе [6]. Имајући у виду да НАТО дефинисањем критичне инфраструктуре указује на њихов значај за функционисање државе, можемо закључити да су доносиоци одлука у том Савезу били свесни последица које су произвели током агресије на СРЈ.

Агресија деветнаест држава НАТО-а извршена је са 1150 авиона, великим бројем ракета са авиона (ракете ваздух-земља), бродова (ракете море-земља) и копна (ракете земља-земља) са којима су немилосрдно бомбардовали градове, насељена места, болнице, домове здравља, амбулантна возила хитне помоћи, јавне зграде, стамбене зграде, школе, факултете, дечије вртиће и обданишта,

фабрике, електричне централе, далеководе, трафо станице, рафинерије нафте, водоводе, далеководе, топлане, мостове, железничке пруге, културне објекте и споменике, цркве и манастире, пијаце, радио телевизијске станице, репетиторе, поште, страна дипломатско конзуларна представништва, избегличке кампове и центре, затворе, гробља, сељаке на пољима, пољопривредне објекте, избегличке колоне, возове са путницима, аутобусе са путницима и читав низ других инфраструктурних објеката [7]. Као што можемо да видимо међу овим објектима има и оних који потпадају под критичну инфраструктуру, а неки од њих су и под заштитом међународног ратног права.

Министар иностраних послова Велике Британије, Робин Кук је у више наврата је пред ТВ камерама изјављивао да НАТО пакт води рат против СРЈ. Тако је он и вербално потврдио чињенично стање о постојању ратних дејстава, а тиме отклонио и сваку сумњу у постојање ратне штете, као и одговорности за исту [8].

Савезна влада је у току ратног стања сагласно чл. 99 Устава СРЈ, донела прописе о утврђивању ратне штете проузроковане агресијом НАТО снага на СРЈ, као што су Уредба о утврђивању ратне штете проузроковане агресијом снага НАТО на СРЈ [9] и Одлуку о начину утврђивања ратне штете проузроковане агресијом НАТО-а на СРЈ [10] и тиме формално дала до знања да ће утврдити ратну штету и њен износ и да ће надокнаду затражити од познатог агресора, НАТО снага, односно од земаља чланица овог савеза. Међутим, до данас СРЈ и Србији није саопштен коначан и прецизан податак о ратној штети нити је покренуто питање исплате.

Најконзервативније процене указују да је уништено национално богатство (инфраструктура, привредни објекти, непривредни цивилни објекти) у вредности од 4,063 милијарди америчких долара [11]. Томе треба додати најмање 23,246 милијарди долара изгубљеног БДП-а који није резултат деградације капитала, као и 2,3 милијарде долара изгубљеног људског капитала. Укупна економска штета због НАТО бомбардовања износи, према овој процени, 29,609 милијарди америчких долара.² Савезна влада, као и други стручни извори, износили су процене о 100 милијарди америчких долара ратне штете [12]. Такође, према првим проценама, директна и индиректна штета од ратних разарања премашује 170 милијарди америчких долара. То је део који се може изразити у новцу. Много је већи губитак за нашу земљу што је због рушења фабрика и других привредних објеката без посла остало

2 Група 17, Завршни рачун – Економске последице НАТО бомбардовања: процена штете и средстава потребних за економску реконструкцију Југославије, нав. дело, стр. 8-9. Аутори наглашавају да „овом проценом нису обухваћени: (1) део губитка људског капитала који се односи на албанско становништво на Косову; (2) штете на стамбеном фонду на Косову; (3) уништено природно богатство и еколошке штете.“ Аутори такође напомињу да „Трошкове који су настали уништавањем природног богатства и загађењем животне средине, као и ненадокнадиве штете на културно-историјском благу које је део националне и светске баштине, нисмо квантификовали због принципијелног становишта да су оштећења ових вредности таквог карактера да премашују све могућности и поступке смисленог економског вредновања.“

више од 500 000 радника, чиме је непосредно угрожена егзистенција преко 2 милиона становника. Недостатак средстава за живот аутоматски ће се одразити на здравље, као и на све друге сфере друштвеног живота. Три од пет циљева НАТО бомбардовања на СРЈ били су цивилни. Забележен је укупан губитак друштвеног производа од 40% и пад индустријске производње. Бомбардовањем инфраструктуре НАТО је прекршио члан 14. Протокола Женевских конвенција из 1949, који забрањује нападе на „објекте неопходне за преживљавање цивилне популације” [13].

Такође, снаге НАТО пакта масовним ударима из ваздушног простора и ракетним системима са дистанце по читавој територији СР Југославије, као што је наведено, по многим цивилним објектима и цивилном становништву, културним и привредним добрима најдиректније су кршиле одредбе: Женевске конвенције о заштити цивилних лица за време рата, Конвенције о заштити културних добара у случају оружаног сукоба из 1954. године, која је донета на иницијативу УНЕСКО-а, Конвенције Уједињених нација из 1976. године о забрани употребе у војне сврхе технике за мењање човекове средине, Конвенције о забрани одређених средстава ратовања из 1980. године [14].

Према Миахилу Марковићу, материјална оштећења нису таква да се не би могла поднети (око 15-20% индустријских предузећа и инфраструктуре), али она значе губитке за једну привреду тешко ослабљену кризом претходне Југославије, разбијањем земље и целовитог привредног система, и нарочито, трогодишњом економском блокадом [15].

Током НАТО бомбардовања, агресор је користио најсавременије наоружање као што су авиони Ф-15, Ф-16, Ф-117, крстареће ракете, термобаричне бомбе, муницију са осиромашеним уранијумом, бомбе са одложеним дејством, графитне бомбе, али и оружана средства забрањена међународним конвенцијама као што су касетне бомбе.

Имајући у виду да је електроенергетски систем један је од најкомплекснијих система и изузетно значајна критична инфраструктура, уништавање његових елемената може да изазове огромне штете по привреду и економију једне земље. Као последица жестоких ваздушних удара дошло је до већег броја пожара, посебно у складиштима енергената и појединим производним постројењима у којима је причињена огромна материјална штета енергетском сектору критичне инфраструктуре. То се посебно односи на нападе на складишта и резервоаре горива који служе задовољавању основних потреба грађана, као и на објекте хемијске индустрије где постоји велики ризик од настајања еколошке катастрофе са несагледивим последицама, не само у Србији већ и на Балкану и у Европи [2].

У Табелама 1. и 2. су приказани нападнути, оштећени и уништени објекти сектора критичне инфраструктуре и објекти наменске индустрије, сачињени на основу података из Часописа „Безбедност“, бр. 2-3/99, Министарства унутрашњих послова, Београд, и класификовани према Закону о заштити критичне инфраструктуре из 2018. године.

Табела 1. Нападнути, оштећени и уништени објекти сектора критичне инфраструктуре

Ред. бр.	Сектор КИ	Објекти	Број објеката	Број напада	Број оштећених објеката	Број уништених објеката
1.	Енергетика	Рудници угља	5	9	5	–
		Рафинерије	3	21	3	–
		Гасна постројења	7	9	6	1
		Складишта горива	34	96	27	7
		Топлане	3	3	3	–
		Термо и хидроелектране	6	15	6	–
		Трафостанице и разводна постројења	45	63	44	1
		Далеководи	22	24	20	2
2.	Саобраћај	Мостови	82	176	44	38
		Друмски саобраћај	61	76	56	5
		Железнички путни правци	22	31	19	3
		Аеродроми	14	172	14	–
3.	Снабдевање водом и храном	Прехрамбена индустрија	26	34	23	3
		Аграрна индустрија	29	33	27	2
		Водоводне мреже	18	19	17	1
		Црпне станице	5	8	4	1
4.	Здравство	Зграде хитне помоћи	2	2	2	–
		Домови здравља	21	21	20	1
		Болнице	19	22	19	–
		Апотеке и ветеринарске станице	6	6	6	–
5.	Телекомуникационе и информационе технологије	Поште и ПТТ мрежа	25	29	21	4
		ТВ центри и сателитске станице	12	21	5	7
		Репетитори и предајници	78	262	50	28
6.	Функционисање државних органа	Наменска индустрија	10	42	9	1
		Зграде државних органа	12	18	10	2
	Укупно		567	1218	460	107

Табели 2. Нападнути, оштећени и уништени објекти наменске индустрије.

Редни број	Назив објекта	Место	Број напада	Оштећен објекат	Уништен објекат
1.	Хемијска индустрија „Милан Благојевић“	Лучани	5	Да	
2.	„Прва искра“	Барич	5	Да	
3.	„Техничко-ремонтни завод“	Чачак	4	Да	
4.	Фабрика „Слобода“	Чачак	6		Да
5.	Фабрика „Крушик“	Ваљево	12	Да	
6.	Фабрика „14 октобар“	Крушевац	2	Да	
7.	Електронска индустрија Ниш	Ниш	1	Да	
8.	Фабрика авиона „Лола Утва“	Панчево	4	Да	
9.	„Трајал“ корпорација	Крушевац	1	Да	
10.	„Техничко-ремонтни завод“	Крагујевац	1	Да	

Осим тога, економија и квалитет живота зависе од саобраћаја и транспорта, који такође представљају секторе критичне инфраструктуре. Као и код других критичних инфраструктура, значај саобраћаја уочљив је тек када дође до проблема. Одржавање и заштита ове критичне инфраструктуре један је од кључних предуслова за остваривање привредног и друштвеног развоја и благостања. Увиђајући значај саобраћаја за функционисање државе, НАТО је бомбардовао мостове (оштећено 44, уништено 33), аеродроме (оштећено 14), друмски (оштећено 56, уништено 5) и железнички саобраћај (оштећено 19, уништено 3). Уништавање саобраћајне инфраструктуре одразило се и на снабдевање водом и храном, као секторе критичне инфраструктуре од изузетног значаја за опстанак и функционисање друштва.

На здравство као битан сектор критичне инфраструктуре, највише се одразило бомбардовање СРЈ, чије последице се осећају и дан данас. Током НАТО агресије на СРЈ директно је нарушено здравље – наношењем тежих и лакших телесних повреда – најмање 2839 лица, од којих 1457 војника, 523 полицајаца и 859 цивила [16]. Што се тиче објеката здравствене заштите, погођене су и оштећене 2 зграде хитне помоћи, 20 домова здравља, док је 1 уништено и 19 болница је оштећено [2]. Такође, здравље људи је нарушено бомбардовањем хемијских постројења, рафинерија нафте, топлана и других енергетских постројења. „Паљење нафте и њених деривата убојним средствима изазвало је ослобађање огромне количине штетних гасова у атмосферу, а бомбардовање и паљење резервоара са мономером винилхлорида изазвало је ефекте хемијског рата услед настајања једињења фозгена и фозгеноксима – бојних отрова који се јављају у условима непотпуног сагоревања“[1]. На здравље становништва се одразила и чињеница да је НАТО током агресије користио муницију од осиромашеног уранијума (енг. DU). Нека истраживања

указују да је 87,5% пројектила са осиромашеним уранијумом НАТО употребио на територији Косова и Метохије. У Србији се и даље води парламентарна истрага о употреби муниције са осиромашеним уранијумом, док је Италија већ донела прве судске пресуде у корист својих војника који су боравили после агресије на КиМ, у саставу КФОР-а и трпели последице деловања DU, што су здравствено документовали. Сходно наведеном, можемо закључити да је у Републици Србији након 2000. године присутна онкоепидемија, у оквиру које сваким даном расте број оболелих од различитих облика канцера, укључујући и оне код деце, што указује на последице осиромашеног уранијума [11].

Са здравством као критичном инфраструктуром је посебно повезана и заштита животне средине. Еколошке последице НАТО се огледају у тренутном и трајном загађењу земље, воде и ваздуха радиоактивним и хемијски токсичним материјама и једињењима и безбедносно угрожавајућим средствима, као што су неексплодирани касетне и друге бомбе са свим последицама које те материје и средства могу имати по биљни и животињски биодиверзитет. Многе ретке животињске врсте, које су напустиле своја станишта, тек протоком деценије и по се поново враћају на иста. Такође, непосредном страдању су били изложени и национални паркови Фрушка гора и Копаоник, који се и даље опорављају [17].

Што се тиче телекомуникационе и информационе технологије, као критичне инфраструктуре, њихови објекти су такође били погођени током агресије НАТО на СРЈ, на шта указују следећи подаци: поште и ПТТ мрежа, од 25 нападнутих објекта, оштећено је 21 и уништен 1 објекат, ТВ центри и сателитске станице, од нападнутих 12 објекта, оштећено је 5 и уништено 7 објеката, репетитори и предајници од 78 нападнутих објекта, оштећено је 50 и уништено 28 објеката [2].

НАТО је тежиште својих дејстава ставио на разарање војних потенцијала са дефинисаним циљем „разбијање главних снага Војске Југославије и смањење њене моћи“ [18]. У току агресије нападнути су и оштећени следећи објекти наменске индустрије: Хемијска индустрија „Милан Благојевић“, „Прва искра“, Техничко-ремонтни завод, Фабрика „Слобода“ (која је и уништена), Фабрика „Крушик“, Фабрика „14 октобар“, Електронска индустрија Ниш, Фабрика авиона „Лола Утва“, „Трајал“ корпорација [1]. Ратну штету ВЈ МО СРЈ (која укључује штету нанету покретној и непокретној имовини, расход проузрокован агресијом и штету учињену животној средини) проценила је посебна комисија коју је формирао министар одбране Владе СРЈ и начелник ГШ ВЈ и она износи 87.444.392.987 динара [18], што је, користећи званични курс Народне банке Србије од 01.05.1999. године USD/RSD 11.0540 и инфлациом долара од 1999. године до 2022. године од 69.68% данас 13,422,801,340 долара [19].

Интересантно је да је ратна штета на СРЈ сагледавана и од стране агресора и пре отпочињања агресије. Агресор је рачунао на ратну штету и био је спреман да је поднесе, с тим што је пре отпочињања агресије сматрао да ће она бити далеко мања, односно да ће ратни циљеви бити брзо остварени, па да неће бити

тешкоће ни са надокнадом штете. Међутим, како су се планери најпрљавијег до сада вођеног рата преварили, и то не само у томе што у утврђеном року нису остварили циљеве, него их уопште нису остварили (осим маргиналних резултата), то су били принуђени да дуже воде рат са огромним материјалним и цивилним жртвама. Рат је без обзира на лажне извештаје агресора, коштао много, што се најбоље могло сагледати незадовољством мањих и неразвијених држава чланица савеза које су такође сносиле трошкове рата, па су на крају и отворено исказале своје незадовољство његовим вођењем [8].

Проучавајући ову тему, дошли смо до закључка да након 2000. године нису рађена исцрпна и комплетна истраживања о последицама НАТО агресије на СРЈ и да су се аутори углавном позивали на податке из часописа „Безбедност“ или су само паушално наводили штету која је настала током бомбардовања. С тим у вези, група аутора Клуба генерала и адмирала Србије је само набројала уништене или оштећене објекте, и то: око 120 болница, домова здравља или породилишта и других здравствених објеката, око 480 школских објеката, односно 320 основних, 100 средњих и 15 виших школа, 26 факултета, 20 ученичких и студентских домова. Поред тога, уништено је или оштећено више хиљада стамбених објеката, међу којима само у Београду око 960, а у Сурдулици око 600 кућа. Уништено је или оштећено око 60 мостова, ТВ предајника, Радио-телевизија Србије у Београду и Новом Саду, више термоелектрана, топлана, трафо-станица, бензинских пумпи и др. [1].

Према Коначном извештају који је тужиоцу „Међународног суда за злочине на територији Југославије“ поднела Комисија основана да размотри последице рата који је водио НАТО против СР Југославије наводи се, да је „НАТО током агресије на СРЈ извршио 38.400 борбених летова, укључујући 10.484 лета са гађањем“. Током агресијем НАТО је уништио 119 и оштетио 907 објеката инфраструктуре, културно-историјских споменика и музеја (15), привреде, здравства, образовања и верских објеката (59). У разарајућим дејствима уништено је 7 индустријских и 5 привредних објеката, 11 објеката енергетског постројења, 87 објеката инфраструктуре, 38 мостова, 28 радио и телевизијских репетитора и предајника (44). Онеспособљено је 470 км путева и 595 км железничких пруга, 12 аеродрома. Приликом бомбардовања центра Београда оштећено је 19 дипломатских представништва, амбасада и резиденција. [20]

ЗАКЉУЧАК

Критичне инфраструктуре су од виталног значаја за нормално функционисање државе и друштва. У случају оштећења или уништења на неким инфраструктурним објектима, долази до ремећења устаљеног начина снабдевања становништва, привреде и осталих корисника. У случају ратног стања, какво је било током агресије НАТО-а на СРЈ, приоритет је био да се спасу животи људи на првом месту, али и критичне инфраструктуре које значајно утичу на функционисање државе.

Такође, важно је да напоменемо да су поједине критичне инфраструктуре које су биле приоритетне мете напада успешно функционисале током НАТО агресије на СРЈ и тиме показале своју виталност и употребљивост у измењеним околностима. На основу искуства из прошлости, а и ради одржавања адекватног система заштите, Република Србија као суверена и војно-неутрална земља, неминовно мора интензивније спроводити системске мере у области регулисања заштите критичне инфраструктуре, нарочито у актуелним сложеним геополитичким околностима.

Имајућу у виду да нису испоштовани захтеви Савезне владе донети о утврђивању ратне штете, као и начину утврђивања ратне штете проузроковане агресијом НАТО на СРЈ, Република Србија није у могућности да потражује надокнаду штету од држава чланица НАТО-а. С обзиром да је Војска СРЈ успела да утврди штету нанету њеној имовини, сматрамо да је неопходно из правних, материјалних и моралних разлога да се ови акти спроведу до краја и у другим секторима критичне инфраструктуре.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђорђе Лопичић (2000), Ратни злочини против цивилног становништва Савезне Републике Југославије, у зборнику радова „Међународни симпозијум НАТО агресија на СР Југославију 99“, Удружење за правну теорију и праксу, Нови Сад, стр. 138-143.
- Kelley A., Pesch-Cronin N., Marion E. (2016), *Critical infrastructure protection, risk management, and resilience: a policy perspective*, Taylor & Francis Group, p. 4
- Лука Кастратовић (2009), Функционисање система цивилне одбране у току агресије на СР Југославију, Зборник радова „Војска Југославије у одбрани од агресије НАТО 1999. године“, Клуб генерала и адмирала Србије, Београд, стр. 66-67
- Лука Кастратовић и други (2019), Војска Југославије у одбрамбеном рату 1999. године, Клуб генерала и адмирала Србије стр. 529
- Марко Радовановић (2018), Утицај тероризма на заштиту критичне инфраструктуре одбрамбене индустрије Републике Србије, Прва међународна стручна конференција у области заштите критичне инфраструктуре одбрамбене индустрије, Београд, https://www.researchgate.net/publication/329797920_Uticaj_terorizma_na_zastitu_kriticne_infrastrukture_odbrambene_industrije_Republike_Srbije
- Мирјана Радојичић (2011), „Рат на граници права и морала“? – Агресија НАТО-а на СРЈ у међународно етичкој перспективи, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, стр. 143
- Михаило Марковић (1999), Узроци и последице НАТО агресије на Југославију, Социолошки преглед, стр. 17
- NATO Public Diplomacy Division (2006), Brusesles, Belgium
- Народна банка Србије <https://nbs.rs/sr/drugi-nivo-navigacije/statistika/kurs-99-01/>, Value of 1999 US Dollars today, <https://www.inflationtool.com/us-dollar/1999-to-present-value>
- Саша Т. Бакрач, Емилија Клем, Мишко Милановић (2018), Еколошке последице НАТО бомбардовања, Војно дело 7/2018, стр. 478-479
- Свето Пурић, Радивоје Рајковић (2000), Утврђивање директне и индиректне ратне штете изазване агресијом НАТО снага, Зборник радова „НАТО агресија на СР Југославију 1999. године“, Удружење за правну теорију и праксу, Нови Сад, стр. 485-490

„Службени гласник РС“ бр. 87/2018

„Службени лист СРЈ“ бр. 19/99 и 27/99

„Службени лист СРЈ“ бр. 34/99

Спасоје Смиљанић, генерал (2009), Агресија НАТО Ратно ваздухопловство и противваздушна одбрана у одрбани отаџбине, Београд, стр.250-254

Стеван Ђорђевић (1999), Агресија НАТО држава на Савезну Републику Југославију и ратна штета у Зборнику радова са Међународног симпозијума „НАТО агресија на СР Југославију ‘99“, Нови Сад, стр. 489-490

Стеван Ђорђевић (1999), Ратна штета и људске жртве и права у вези с агресијом држава Северноатлантског пакта на Савезну Републику Југославију, Војно дело 2-3/1999, стр. 233.

Урош Шуваковић, Обрад Стевановић (2019), Главне последице НАТО агресије на СРЈ, Зборник радова „Двадесет година од НАТО агресије на СРЈ – повод и последице“, Институт за политичке Студије, Београд, 2019 стр. 76-98

Урош Шуваковић, Обрад Стевановић (2019), Главне последице НАТО агресије на СРЈ, Зборник радова „Двадесет година од НАТО агресије на СРЈ – повод и последице“, Институт за политичке Студије, Београд, стр. 92

Часопис „Безбедност“, бр. 2-3/99, Министарство унутрашњих послова, Београд

Relja ŽELJSKI

Nevena GAVRIĆ

Aleksandar GLIGORIJEVIĆ

DESTRUCTION OF CRITICAL INFRASTRUCTURE
DURING NATO AGGRESSION AGAINST THE FRY

Summary

The subject of this paper is to study the consequences of the NATO aggression against the FRY, with a focus on the destruction of critical infrastructure. The aim of this paper is to systematize and classify the consequences. The method of content analysis of available documents and the historical method were applied. During the last century, the NATO pact played a key role in military-political events in the world, and thus in Europe. Testing its new strategic concepts and inventing a humanitarian catastrophe on the territory of Kosovo and Metohija, NATO carried out an aggression against FR Yugoslavia without the mandate of the UN Security Council, but also contrary to Article 5 of the Alliance Treaty and the constitutions of member states (then 19 countries), primarily to the Republic of Serbia. During the aggression of NATO on our country, there were significant human losses, but also great material damage. By destroying the critical infrastructure, NATO caused great damage to our country, from which it is still recovering.

Key words: critical infrastructure, aggression, consequences, NATO, FRY.

*Милица Д. ЈОТОВ**

Универзитет у Београду, Филолошки факултет

*Тамара С. РАТКОВИЋ***

Универзитет Сингидунум, Факултет за физичку културу
и менаџмент у спорту, Београд, Србија

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА – БОМБАРДОВАЊЕ У ЈАПАНУ И СРБИЈИ

Ајсџиракџи: Овај рад има за циљ да истражи страдање српског народа током НАТО агресије у најновијој историји, пре нешто више од две деценије, што се сматра једним од највећих злодела човечанства, са кратким освртом на бомбардовање Хирошиме и Нагасакија.

У првом делу рада, понудићемо хронолошки приказ НАТО агресије, уз детаљан опис места која су таргетирана као војни циљеви агресора, материјалне штете узроковане овом агресијом, као и статистичке податке о броју жртава, са посебним акцентом на страдање недужних цивила, што ове нападе сврстава у најнехуманије акције у историји човечанства.

У другом делу рада ћемо се осврнути на далекосежне последице бомбардовања осиромашеним уранијумом које се до данас рефлектују на здравље и квалитет живота становника, жртава бомбардовања, као и њихових потомака који су наследили болести узроковане биохемијским супстанцама оружја коришћеног током агресије.

Поређења ради, осврнућемо се на бомбардовање Хирошиме и Нагасакија и страдања недужних цивила чији потомци сопственим здрављем и даље плаћају превисоку цену ратних страха у, не тако давној историји.

Културолошком компаративном анализом понудићемо одређене увиде у сличности и разлике двеју култура, у настојању да разумемо како се људи боре са ратом изазваном катастрофом, ослањајући се на сопствену културну матрицу и делајући у складу са националним карактером свог народа, а са намером да покажемо да су људска осећања и реакције исте ма како велике биле географске, језичке и културолошке разлике жртава рата.

Овај рад представља само увод у нека будућа далекосежнија и детаљнија истраживања, са надом да ће само сећање на ратне страхоте бити подсетник и упозорење будућим генерацијама да се никада више не понови кршење основних људских права и достојанства недужног народа.

Кључне речи: НАТО, агресија, Јапан, жртве рата, културе

* доцент, jotovmimi@gmail.com

** сарадник у настави, tratkovic@singidunum.ac.rs

УВОД

У ноћи између 24. и 25. марта 1999. године започео је ваздушни напад НАТО агресора на Србију. Прва мета био је војни аеродром у Батајници, приградском насељу Београда, а исте ноћи су бомбардована подручја близу Авале, као и Раковице, када су оштећени и зид манастира у овом насељу и три школске зграде. Након прве ноћи која је становнике паралисала услед изненађења и страха, наредна три месеца континуираних напада довела су грађане на руб егзистенције. Константно наношење материјалне и нематеријалне штете појачавало је тензију чије последице и данас осећамо. Србија се заправо никада није опоравила од тешких здравствених (физичких и менталних), еколошких и економских реперкусија НАТО агресије. Не само што је српском народу нанета тешка и ненадокнадива материјална штета, него су Срби доживели и осуду света. Уместо да бар добију емпатију и саосећање као утеху, што би била природна реакција човека на страдање свог ближњег, Србе су осудили као ратне злочинце и казнили их увођењем економских, политичких и друштвених санкција, изопштивши их из модерних светских токова у глобалном контексту. Од жртве су направили насилника, осудивши српски народ без „поуке о правном леку”. Осим што је Србима кретање по Европи и свету било ограничено наметнутим санкцијама, сваки појединац је у иностранству омаловажаван и третиран као *persona non grata*, без обзира на достигнућа и заслуге у сферама науке, спорта, културе. Поређења ради, навешћемо основне карактеристике јапанског националног карактера, с обзиром да је један од аутора ових редова јапанолаг по струци. Одатле и потреба за компаративном анализом процеса и последица бомбардовања у Србији и Јапану, иако у различитом временском оквиру. Јапанску културу описујемо као културу стида, 恥の文化 *хађи но дунка*, што подразумева високу свест о личној одговорности, срамоту због немогућности да се одговори на задатак поверен од стране ауторитета (цара, државе, феудалног господара у старом Јапану, а државе, компаније, тј. послодавца у савремено доба), самокажњавање са последицом одузимања сопственог живота као извињење за неиспуњену обавезу у циљу одбране части и имена. Наиме, срамоту коју Јапанац осећа услед неиспуњеног, а повереног му задатка, и љагу са части свог имена може спрати и повратити искључиво саможртвовањем. Хришћанском свету је овај део јапанске културе не само тежак за разумевање, већ и потпуно неприхватљив, јер самоубиство представља богохуљење и одрицање од цркве. За Јапанаца, то је частан излаз из живота осуђеног на срам и понижење. Аналогно, српску културу описујемо као културу ината. Инат је реч која је непреводива на јапански језик. Најближи преводни, али не и потпуни и апсолутни, еквивалент, био би いじ, па би се култура ината превела као イジの文化 *иђи но дунка*. Управо ова карактеристика српског националног карактера, странцу неразумљива како у лингвистичком, тако и у културолошком контексту, омогућиће Србима да „издрже неиздрживо” и да уздигнуте главе наставе да пркосе немаштини, тешким условима живота, економској, друштвеној и политичкој шикани Европе, па и света.

Можда је ова заједничка несрећа, иако не иста у размерама акције и реакције напада, као и последица бомбардовања, још више учврстила иначе пријатељске везе између Србије и Јапана. Наиме, Јапан је била једна од малобројних земаља која је пружала подршку, како моралну, тако и финансијску, током и након НАТО бомбардовања. Јапан је, такође, био једна од ретких пријатељских земаља света које су се према Србима односиле са поштовањем и које су Србе третирале као Европљане, и то у време када се сама Европа одрекла Србије као своје чланице, називајући Србе „Источним Европљанима”, са примесом подсмеха алудирајући на неразвијеност, па и заосталост за Европом и светом у економском, друштвеном и културном контексту, са снажном конотацијом омаловажавања и дискриминације. Један од аутора овог рада је имао прилике да баш у то време проведе неколико година у Јапану, те сматра умесним да изнесе и свој емпиријски увид, о чему ће више рећи бити у наставку. Наиме, у време санкција и виза које су потпуности ограничиле кретање Срба и изопшtile их из токова нормалног савременог живота, било је јако тешко изаћи из Србије. Само малобројни су, уз чекање у бесконачним редовима испред зграда страних амбасада и конзулата успевали да добију визу. Након исцрпне процедуре одобравања визе појединцима са елементима понижавања и шиканирања, исти су били нерадо примани у земље Европске Уније, те су жртве рата доживљавале трећу агресију, „насиље на кућ” – прву када су бомбе падале по њима, другу моралну када су их понижавали по страним амбасадама третирајући их као „грађане другог реда”, трећу када су их нељубазно третирали као уљезе у сопственим земљама; што је резултирало безизлазном борбом Срба за основна људска права и достојанство, а пре свега права на живот. У та тешка времена, Јапанци су један од ретких народа, који је Србе оберучке прихватио уз емпатију и топлу добродошлицу, што је један од аутора ових редова доживео лично, и на чему је доживотно захвалан дивним људима Јапана. И поред језичке, културолошке и пре свега географске велике удаљености, Срби су се у Јапану осећали као да је то њихов други дом 二番目の故郷 *ни дан ме но фуру саѿо*. Само су нас Јапанци називали Европљанима, без конотације омаловажавања коју је садржао назив „Источни Европљани”, а којим се служила цела Европа.

ОРУЖАНА АГРЕСИЈА НАТО-А

„Оружана агресија НАТО-а на СР Југославију је била неправедан агресивни рат против суверене земље, чланице УН, без сагласности Савета безбедности УН.

Рат између НАТО-а и СРЈ у сваком погледу је био асиметричан и припада групи најневероватнијих ратова у историји ратовања. Своју моћ НАТО је црпео из, потпуно и у целом садржају, обновљивих извора, а СРЈ из потпуно необновљивих. Однос ангажованих војних ефектива је био неупоредив, а у технолошком погледу наша средства ратне технике заостајала су иза нападача за 25 до 30 година.” (Генерал Смиљанић, страна 121).

Генерал Смиљанић даје у својој књизи¹ детаљан хронолошки и професионалан опис војног удара чија је мета била цела територија СР Југославије са свим њеним објектима и снагама. Оружана агресија Нато-а отпочела је у ноћи између 24. и 25.03.1999 године, а окончана након 3 месеца континуираних ваздушних напада 10.06.1999, уз помоћ терористичких операција ОВК (тзв. Оружана војска Косова) и јединица легалне Војске Албаније. У оружаном нападу учествовало је 16 земаља чланица Нато-а, а 23.04.1999, придружују им се и новоучлањене земље које су се тада придружиле Нато-у, Мађарска, Чешка и Пољска. 13 земаља је ангажовало своје снаге у извршавању оружане агресије, док 3 земље нису учествовале у истој. Наиме, Грчка је одбила да учествује у Нато агресији, а Луксембург и Исланд немају своју војску, како сазнајемо из записа и сећања генерала Смиљанића. „За 78 дана агресије, авијација НАТО-а је извршила 26.095 летова, од чега борбених 18.168 (70%). Просечан дневни налет је био 334 лета, а било је и дана када је у ваздушни простор СРЈ улазило и преко 500 авиона (26.мај 535, 3.јун 528, 28.мај 500). (Генерал Смиљанић, страна 121).

„Планиране снаге за почетак агресије од 464 авиона и око 450 крстарећих ракета, за 78 дана нарасле су на око 1.040 авиона и а око 1000 крстарећих ракета. Број дефинисаних објеката за дејство од око 300 увећан је на близу 4000 на крају агресије. Интензитет дејства од 1.146 (164 дневно) полетања борбене авијације у првој седмици рат, увећан је на 2.565 (366 дневно) у десетој седмици рата. У агресији су први пут употребљени нови нападни системи (авиони и крстареће ракете) међу којима и стратегијски бомбардер Б-2А, као и нова оружја, од којих се издвајају : тзв. мека бомба (софт бомб) БЛУ-114Б и бомбе за директне нападе (ЈДАМ)типа ГБУ-31,32 и 37. Под удар НАТО оружја стављена је цела територија СРЈ, сви њени људски и материјални потенцијали, културни и верски објекти и објекти инфраструктуре. Извршено је 2300 напада са око 8800 ватрених дејстава, при чему је лансирано око 415000 пројектила различите врсте, са око 22000 тона убојног терета. Касетним бомбама дејствовано је на око 1072 локације, са око 350000 пројектила, по неким локацијама и више пута. Процена је да је на територију СРЈ испаљено око 50000 граната (око 15 тона) са осиромашеним уранијумом. Гранатама са осиромашеним уранијумом извршено је 112 дејстава на 91 локацији; 12 дејстава на 9 локација у јужној Србији, 2 дејства на једној локацији у Црној Гори и 98 дејстава на 81 локацији на територији Космета.

На цивиле и цивилне објекте извршено је 1.390 ватрених дејстава, што без дилеме, показује да су цивили и цивилни објекти били објекти дејства (напада), а не колатерална штета како су званичници НАТО говорили. На ово указује и чињеница да су НАТО бомбе и ракете убиле око 500, а повредиле више од 900 цивила.” (Генерал Смиљанић, страна 122 и 123)

У својој књизи генерал Смиљанић даље даје прецизне статистике податке, на које се у потпуности ослањамо, с обзиром на неприкосновени ауторитет

1 Пут до неба и звезда, записи и сећања, генерал-пуковник Спасоје Смиљанић, isbn 978-86-89025-61-3)

и искуство професионалног војника. Објекти инфраструктуре, нарочито мостови, путеви и железница били су мете континуираних ваздушних напада, што је у потпуности девастирало земљу, а њене становнике довело на руб егзистенције. Редови за основне животне намирнице, инфлација, немаштина, били су само почетак економског краха који је неминовно довео до здравствене, физичке и менталне нестабилности огромног броја становника. С једне стране, непрекидно оружано насиље било је директна претња не само војним, већ и цивилним објектима. Страдања људства, како припадника војске, тако и цивила, свакодневно су нарастала, а егзистенцијални проблеми су се са сваким даном усложњавали. С једне стране, застрашујући, али дефинисан непријатељ, сејао је смрт, а с друге стране, невидљиви, тихи убица – страх од смрти уништавао је људима наду да ће се из, до тада свету незамисливе ситуације, извући живи и здрави. Ако је неко и имао среће да не страда физички услед свакодневног бомбардовања, ментално је копнио из дана у дан. Недужни цивили су се селили у неусловна, за ту намену непредвиђена, склоништа, односно подруме зграда и солитера. Десетине породица су се привиле једна уз другу, солидарисујући се и помажући се међусобно у непроветреним и мемљивим просторијама испод нивоа земље. Болести су се шириле, људи су страдали физички и психички током тромесечног рата, исцрпљени и немоћни да се супротставе. Колоне оних који су имали финансијских средстава да нађу заклон у некој од суседних земаља издизале су све дуже, а редови на границама све већи. Немили догађаји и још једно искушење човечанства пред страхотама најновијег рата у Украјини неминовно подсећају на страдање нашег народа током тромесечне ваздушне агресије. Стална претња НАТО агресора да ће се напад извршити и копненим путем, држала је војску у напетости приправности, а цивиле у непрекидном страху од упада тенкова на територију наше земље, са јасном циљем да исту распарчају и ослабе. Демонстрирање силе и надмоћи улило је становницима несигурност и страх и сатерали их у животни ћорсокак из кога нико није видео излаз. Црна берза и шверц су цветали, додатно отежавајући људима ионако страшну животну ситуацију, уз константан пораст цена за основне животне потрепштине. Цена бензина је вртоглаво расла, а залихе основних животних намирница попут хлеба и млека, смањивале су се рапидно. Обесхрабрани, разочарани и препуштени на милост и немилост агресору, становници су преживљавали дан за даном скрхани неизвесношћу онога што следећи дан носи. Многи градови су остали без струје и воде након војних дејстава агресора. Бомбардовани су војни и цивилни објекти, а број страдалих је непрестано растао. Болнице, верски и религијски објекти, школе, јавне установе, путеви, мостови, чак и стране амбасаде, нису изузети са мапе агресорских мета. Бомбардована је и зграда Радио-телевизије Србије у Абердаревој улици у самом центру града. Том приликом је погинуло 16 људи, а 18 лакше и теже повређено.

Због деловања специјалних материја које изазивају кратке спојеве на мрежи високог напона (графитне бомбе) на термоелектранама Никола Тесла” у Обреновцу и “Костолац” у Костолцу, дошло је до распада електроенергетског

система Србије. Без струје су остали Београд, цела Војводина, сви градови Поморавског округа, Ниш, Крагујевац, Смедерево, Ваљево и други градови, као и делови Републике Српске који се напајају из наведених термоелектрана. Због хаварије многи градови су остали и без воде. Бомбардовани су и тржни центри Ушће и Видиковац у Београду.

Горе изложени подаци су само део информација о метама НАТО агресора и њихових војних дејстава, са циљем да послуже као илустрација анализи једног од најнечовечнијих ратова у новој историји, са културолошког аспекта. Из ратом девастиране земље, народ је изашао не предајући се и закорачио у још неизвеснију будућност. Култура ината која карактерише национални карактер наше земље, није дозволила колективну предају без борбе. Људи су пркосили законима опстанка, сналазећи се током послератног периода нестабилности и несташица животних потрепштина. Прилагођавали су се ситуацији, мењали послове и професије, решени да преживе, упркос инфлацији, немаштини и slabим условима живота. Лекари, пилоти цивилног ваздухопловства, интелектуалци су прехрањивали породице продавајући шверцовану робу на „Бувљој пијаци”, а ратни профитери су стицали богатство нелегално зарађујући на муци измучених сународника. Неком рат, неком брат, људи су замењивали улоге у драми живота. У познатом спеву *Осман* дубровачког песника Ивана Гундулића помиње се, поред осталог, и коло среће. Гундулић каже (Певање прво):

„Коло од среће уоколи
вртећи се не пристаје:
тко би гори, ето је доли,
а тко доли, гори устаје.”

Године након рата изазвале су промену система вредности, стављајући материјално испред духовног, како јапанска пословица каже: *花より団子 хана јори данџо*. Године претрпљене неизвесности и немаштине након НАТО агресије, довеле су до дисбаланса у друштвеном, економском и културолошком контексту, успоставивши нови систем вредности у којем се материјално цени више од спиритуалног, са реперкусијама на живот савременог човека данас, чак и у доба мира. Нарочито видљива декаденција у области образовања и уметности оставила је трајне последице са којима се, нажалост и данас суочавамо.

ИСКУСТВО ЈАПАНА, ХИРОШИМА И НАГАСАКИ

Још један страشان чин нечовечности, бомбардовање Хирошима и Нагасакија у Јапану 6. и 9. августа 1945. године, сведоци о бесмислу рата и дале-косежним последицама са којима се жртве рата суочавају и након готово 80 година. Да се рат не окончава потписивањем споразума, говори и чињеница да већ друга и трећа генерација још увек плаћају данак својим здрављем и животима. Око 200.000 цивила је страдало приликом напада Америчке војске на Јапан атомским наоружањем. Хибакуша је назив за жртве радиоактивних

бомби које су бачене на Хирошиму и Нагасаки. Етимолошка анализа термина хибакуша 被爆者 (被 *хи* изложен 曝 *баку* бомба 者 *ša* особа) указује на првобитну употребу ове речи, која је оригинално означавала особу погођену бомбом, дословно; жртва атомске бомбе, смислено. Интересантно је за социолингвистичку анализу да након бомбардовања Јапана нуклеарним оружјем, овај термин почиње да се користи широм света за означавање особа које су биле жртве атомских бомби бачених на Хирошиму и Нагасаки 1945. године, иако је касније, након нуклеарне катастрофе у Фукушими 2011. године, овај термин почео да се користити и за жртве страдале том приликом. Због тога се у ортографској форми често *баку* 爆 замењује хомофоном 曝 *баку*, са значењем „излагање” што имплицира „особу изложену нуклеарном дејству”.

Хибакуша или особе које су биле изложене нуклеарном зрачењу, као и њихова деца, такође су и жртве дискриминације у друштвено-економском контексту. Наиме, приликом избора партнера, као и приликом запошљавања, ове особе су персонa нон грата што их чини дуплим жртвама, жртвама бомбардовања нуклеарним оружјем, а потом жртвама сопственог друштва које би, парадоксално требало да им пружи уточиште и подршку у сваком смислу. Ако смо насиље над жртвама НАТО агресије назвали „насиље на куб”, онда бисмо насиље над жртвама атомског бомбардовања могли назвати „насиље на квадрат”, с тим што то у математичком смислу не значи да је несрећа мања, већ да осуда друштва није изашла из националних оквира, тј. да се та осуда десила унутар јапанског друштва, док је свет остао неутралан по питању пост ратног моралног осуђивања; а Србе је читав свет и накнадно кажњавао, парадоксално, јер се већа казна од самог бомбардовања тешко и може замислити. Стога је хибакуша особа коју радије избегавају у јапанском друштву (нпр. као потенцијалног брачног партнера или колегу), због евентуалног високог здравственог ризика узрокованог изложености радиоактивном зрачењу. Према Studs Terkel (1984), *The good war*, не само да често одбијају да запосле жртве атомског бомбардовања, него се то преноси и на њихове потомке. Због тога они не желе да се зна да су хибакуша или њихова деца. Хибакуша је, заправо, интернационализам, термин који се односи искључиво на жртве Хирошима и Нагасакија, а у новијој историји Фукушима.²

Дана 6. августа, бомба звана *Мали гечак* је бачена на Хирошиму, на шта је јапански премијер Сузуки захтевао од Јапанске владе да игнорише захтеве савезника и да се бори даље. Три дана касније, бачена је бомба звана *Дебели човек* на Нагасаки. Током наредна два до четири месеца, бомбардовање и последице атомских бомби убиле су између 90.000 и 146.000 људи у Хирошими и 39.000 и 80.000 људи у Нагасакију; отприлике половина масакра се догодила првог дана. Месецима након тога, велики број људи је наставио да умире од последица опекотина, болести изазваних зрачењем и повреда, праћених болешћу и неухрањеношћу. Већина погинулих били су цивили, иако је Хирошима имала поприличан војни гарнизон.

2 Проф. Љиљана Марковић, *Violence in Hiroshima and Nagasaki Atomic Bombing*.

Јапан је потписао предају савезницима 15. августа 1945. шест дана након бомбардовања Нагасакија. Јапанска влада је коначно потписала инструменте о предаји 2. септембра 1945. чиме је окончан рат на Пацифику. Научници су опсежно проучавали ефекте бомбардовања на друштвени и политички карактер касније светске историје, и још увек не постоји сагласност академског света у вези са етичким и правним оправдањем бомбардовања. Неки верују да су атомска бомбардовања била неопходна за брзи завршетак рата са минималним жртвама, док критичари тврде да је јапанска влада могла да се наведе на предају на друге начине, истичући моралне и етичке импликације страдања цивила услед коришћења нуклеарног оружја које је проузроковало смрт и повреде недужних људи.

Јапанска влада је признала око 650.000 људи као хибакуша. До 31. марта 2021, 127.755 особа погођених нуклеарним бомбама је још увек било живо, углавном у Јапану. Влада Јапана признаје да око један одсто њих има болести узроковане зрачењем. Меморијали у Хирошими и Нагасакију садрже спискове имена хибакуша за које се зна да су умрли од бомбардовања. Годишње се ажурирају на годишњице бомбардовања, од августа 2021. године, спомен обележја бележе имена скоро 520.000 хибакуша; 328.929 у Хирошими и 189.163 у Нагасакију.

Јапански мировни устав после Другог светског рата, у члану 9, одриче се рата и као свој крајњи циљ поставља циљ да спречи рат, да обезбеди мир, да спаси животе и служи обнови и оживљавању заједница не само у Јапану већ и широм света.

Јапанска култура, препозната у свету као „култура стида“ садржи ригидне кодексе части и дужности са дубоким коренима у самурајском кодексу. Дужност код Јапанаца налаже апсолутно покораване ауторитету (држави, цару, феудалном господару, у модерно доба компанији). Захтев или наредба надређеног представља аксиом чија се исправност не испитује, а срамота коју Јапанац осећа уколико не испуни поверени му задатак може се спрати само харакиријем 腹切³, уз дозволу феудалног господара, као искупљење за почињену грешку (у феудално доба) или самоубиством⁴ у модерно доба.

Када је јапански цар након завршетка Другог светског рата позвао свој народ да се преда, призна пораз и „издржи неиздрживо“, Јапанцима је било тешко да издрже срамоту што су изневерили свог суверена и државу. У томе лежи и кључ успеха континуираног и рапидног економског просперитета Јапана. Јапан је издржао неиздрживо и након претрпљеног пораза, од ратом девастиране и економски исцрпљене земље за непуних пола века постао друга, данас трећа економска велесица света, изградивши за кратко време позитиван имиџ на светској друштвено-економској сцени.

Различитим алатима, али користећи исти механизам одбране од страха које су их задесиле, народ Србије, уз помоћ културолошког обрасца културе

3 Часно ритуално одузимање сопственог живота расецањем стомака ножем.

4 自殺 јисатсу као културно наслеђе самурајског кодекса части који је налагао искупљење одузимањем сопственог живота, у модерном друштву је и даље велики број самоубистава због срамоте коју Јапанац осећа уколико не испуни своју дужност

ината и народ Јапана, уз помоћ културолошког обрасца културе стида, успевају да превазиђу тешкоће живота након ратних дејстава агресора и да у свету изграде имиџ победника, а не жртава. Суши, аниме, високо развијена технологија, уметност оригамија, борилачки спортови, освајају свет, што препознајемо као „меку моћ Јапана”. Новак Ђоковић, један од најбољих светски познатих тенисера света, фудбалери Црвене звезде који освајају Светски Тоуота куп у Токију 1990. године само су неки од амбасадора српске културе. Некада у сваком погледу од стране света осуђене земље, обе се издижу попут феникса из пепела и успевају да изграде позитивну слику у очима света.

ЗАКЉУЧАК

Иако географски, језички и културолошки веома удаљени, Јапан и Србија на веома сличан начин успевају да се издигну из индустријски и економски девастираних земаља, да изграде нови имиџ у очима света и крену путем успеха. Специфичности националног карактера, нарочито поноса, су карактеристике које су жртве рата претвориле у победнике. Јапанци постају препознатљиви по тековинама своје културе и традиције којима свет не само да се диви, већ настоји и да их увезе и усвоји. Продукти Земље излазећег сунца постају синоним за квалитет, иако је пре само пола века било сасвим супротно – *made in Japan* 日本製 *нихонсеи* роба је важила за робу слабог квалитета. Срби, које је након рата свет осудио и третирао као грађане другог реда, успевају да привуку пажњу света у сфери културе, спорта и науке и да изузетним достигнућима заслуже дивљење. Упркос великим материјалним и људским губицима током ратова, Јапан и Србија су „издржали неиздрживо” и кренули путем мира, са жељом да се ратне страхоте никада и ником не понове. Нажалост, уместо да алтруизам постане императив у глобалном контексту, најновија дешавања и рат који се разбуктава у Украјини шаљу застрашујућу поруку – да свет није научио много из претходних грешака, упркос напредној технологији и интернету који су омогућили брзо и ефикасно повезивање и споразумевање људи. У доба пандемије чинило се да су се људи ујединили⁵ у настојању да победе невидљивог, заједничког непријатеља Корона вирус⁶ али су још једном људске слабости, жудња за моћи и стављање материјалног изнад духовног 花より団子 *хана јори данџо* изазвали катастрофу незамисливих размера, са несагледивим последицама по човечанство.

5 Öztürk Bülent, *Communication Studies During the Pandemic Period*, Peter Long Publishing Group, Editörler: Zülfiye Acar Şentürk, Yasemin Kılıçarslan, S:47-66, ISBN: 978-3-631-83872-3, Berlin. 2021. <https://www.peterlang.com/document/1146942>

6 Coronavirus is one of the most contagious epidemic diseases that humanity has ever seen due to its respiratory transmission. Moreover, the human population in the world have never gathered in such crowded and narrow areas in any time of the history. Due to the emergence of the coronavirus at the point where the natural life is most distant and fighting against it with support of artificial means, the world has been unable to make progress facing the coronavirus for 10 months. The economic consequences of the coronavirus, like all epidemics, are very severe (p:54)

ЛИТЕРАТУРА

- Генерал-пуковник Спасоје Смиљанић (2020), *Пути до неба и звезда, зајиси и сећања*, Београд
- Ishikawa E. & Swain D. L. (1981). *Hiroshima and Nagasaki: The Physical, Medical, and Social Effects of the Atomic Bombings*. New York: Basic Books.
- Kido K. & Yoshitake O. (1966), 木戸幸一日記 [*Kido Kōichi Diary*] (in Japanese), Tōkyō: Tōkyō Daigaku Shuppankai.
- Orr J. J. (2008). "Review of *Hiroshima in History: The Myths of Revisionism and The End of the Pacific War*". *Journal of Japanese Studies*.
- Проф. Марковић Љ. (2022), *Violence in Hiroshima and Nagasaki Atomic Bombing*, Tokat
- Sekimori G. (1986). *Hibakusha: Survivors of Hiroshima and Nagasaki*. Tokyo: Kosei Publishing Company.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- www.yu.emb-japan.go.jp/itprtop_sr/index.html
- www.jica.go.jp
- www.vocabulary.com
- www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4185134/

Milica JOTOV

Tamara RATKOVIĆ

COMPARATIVE ANALYSIS - BOMBING IN JAPAN AND SERBIA

Summary

Presenting a brief overview of the bombing of Hiroshima and Nagasaki, the aim of this paper will be to examine the suffering of the Serbian people during the NATO bombing in recent history, just over two decades ago, which is considered one of the greatest crimes of mankind.

The first part of the paper will offer a chronological overview of NATO aggression, with a detailed description of places labelled as military targets, material damage caused by these attacks, and statistics on the victims, with a special emphasis on the death toll of innocent civilians. Having all the above in mind, these attacks may be ranked as the most inhumane actions in the history of mankind.

The second part of the paper will look into far-reaching consequences of air-strikes by using depleted uranium bombs, which, to date, has impacted the health and life quality of victims of bombing and their descendants who inherited diseases caused by biochemical substances of weapons used during the aggression.

For the sake of comparison, we will look into the bombing of Hiroshima and Nagasaki and the suffering of innocent civilians whose descendants continue to pay too high a price for the horrors of war in their long history.

A cultural comparative analysis will provide an insight into similarities and differences between the two cultures, in an effort to understand how people fight a war caused catastrophe, relying on their own cultural matrix and acting in accordance with the national character of their people, in order to show that people's feelings and reactions are the same, no matter how great geographical, linguistic and cultural differences of war victims are.

The paper is just an introduction to some future far-reaching and detailed research, with the hope that remembering the horrors of war will be a reminder and a warning to future generations that violations of basic human rights and dignity of innocent people should never happen again.

Key words: NATO, aggression, Japan, victims of war, culture

*Александра ВЕСОВИЋ**

Графичко-медијска школа, Нови Београд, Србија

*Јован ГОРДИЋ***

Правни факултет Ниш

ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ МЛАДИХ У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА О НАТО АГРЕСИЈИ – СТАЊЕ И ТЕНДЕНЦИЈЕ

Апстракт: Овом анализом обухваћени су уџбеници историје за основну и средњу школу различитих издавачких кућа који су коришћени у настави историје у Србији од 2000 године до данас. Намера ове анализе је да прикаже на који начин су чињенице о НАТО агресији на територији бивше Југославије описане у уџбеницима историје у Србији, али и да упореди ове наводе са чињеницама које је о НАТО агресији утврдио Фонд за хуманитарно право у уџбеницима историје.

У случају бомбардовања Савезне Републике Југославије браниоци бомбардовања су истицали да су те војне НАТО интервенције само имале за циљ „привођење“ Срба не војне преговоре што наравно није тачно. Јер кад би то били разлози бомбардовања, зашто је оно било нелегално и нелегитимно? И зашто су се бомбардовањем убијали цивили, и названи „колатералном штетом“, и зашто је разарана инфраструктура, енергетских и производни капацитети, културне, спортске, религијске и друге институције?

Уџбеници у Србији највише пажње поклањају сукобу који је избио на Косову крајем 1990 године и НАТО бомбардовању које је уследило након неколико неуспешних покушаја мирног решавања сукоба између српске војске и полиције и ОВК. Међутим, у уџбеницима се селективно наводе чињенице, избегавање спомињања жртава илустрације које прате тематику су неадекватне.

Готово сви уџбеници у Србији се искључиво баве периодом рата од марта до јуна 1999 године као и последицама по српско становништво на Косову након повлачења српских снага. Када се спомињу жртве и ратни злочини говори се о страдању Срба на Косову. О НАТО бомбардовању се говори као НАТО агресији. Такође не постоји тачна информација колико је људи погинуло и нестало са тла Србије

Од како се либерализовало тржиште уџбеника, немачки Клетт који је купио Нови Логос и Фреску уз хрватски БИГЗ који више не припада нама заједно чине 85% тржишта уџбеника. Немачка фирма Клетт има 70% тржишта,

* aleksandra.vesovic5@gmail.com

** докторанд, jovangordic@gmail.com

а БИГЗ 15% и ове компаније данас уче наше ученике из прескупих уџбеника који се презентују наставницима преко својих маркетинг канала. Након тога наставници препоручују те уџбенике родитељима у наводно „слободном“ тржишту. Да ствар буде још гора, ови уџбеници прилагођавају и глорификују НАТО земље пласирајући своје политичаре у уџбенике.

Кључне речи: образовање, НАТО агресија, уџбеници, основна и средња школа

УВОД

Прошле су две и по деценије од ваздушних напада НАТО снага на Савезну Републику Југославију. У периоду од 24 марта до 10 јуна 1999 године се одвијало треће бомбардовање Србије у XX веку. И сва три пута на велики хришћански празник – први пут на католички Ускрс 6 априла

1941 године од стране Немаца, други пут на православни Васкрс 16 априла 1944 године од стране савезничких авиона и трећи пут 1999 године на васкршње празнике од стране НАТО-а.

У случају бомбардовања Савезне Републике Југославије браниоци бомбардовања су истицали да су те војне НАТО интервенције само имале за циљ „привођење“ Срба не војне преговоре што наравно није тачно. Јер кад би то били разлози бомбардовања, зашто је оно било нелегално и нелегитимно? И зашто су се бомбардовањем убијали цивили, и названи „коллатералном штетом“, и зашто је разарана инфраструктура, енергетских и производни капацитети, културне, спортске, религијске и друге институције?

У Заливском рату за само пет недеље испаљено је 300 Томахавк крстарећих ракета. У бомбардовању СРЈ учествовале су те исте томахавк ракете, као и борбени авиони, носачи авиона итд. Изведено је на хиљаде борбених летова са циљем бомбардовања војних и цивилних циљева, бачено на хиљаде тона експлозива, а употребљавана је забрањена муниција са осиромашеним уранијумом и касетне бомбе. И данас се не зна број убијених цивила и погинулих као и тачан број несталих особа.

Разарењем и уништавањем економских и производних капацитета преко 600000 особа је остало без посла, а 2,5 милиона без извора материјалне егзистенције. Па када се томе дода и број оних који су избегли расељени из других република бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, онда је јасно у каквој се тешкој економској и социјалној политици нашла Србија.

Притисци на Србију су настављени после бомбардовања: након бомбардовања, НАТО и САД су од Србије отели 10.887 квадратних километара што је 12,3% њене територије.

С обзиром да је у бомбардовању уништен велики број војних и цивилних објеката, с обзиром на велику материјалну штету нанесену једној малој земљи, бомбардовање је представљало – економски злочин. Међутим, био је то и политички злочин.

Правно посматрано „хуманитарна интервенција“ НАТО снага против СР Југославије је била – агресија. Одлука о бомбардовању је донета по први

пут у историји без одобрења Савета безбедности УН, а наредбу о тадашњем команданту савезничких снага, америчком генералу Веслију Кларку (Веслеу Цларк), издао је генерални секретар НАТО-а Хавијер Солана (Јавиер Солана). Дакле, Савет безбедности УН није донео одлуку о бомбардовању, већ су ту одлуку донеле државе чланице НАТО-а иако та одлука није имала никакво упориште у међународном праву. Одлука је била нелегална и нелегитимна.

Као народ, Срби су познати по томе да лако опраштају, и још брже заборављају. Али, НАТО агресија се не сме заборавити, а на то нас обавезују убијени, рањени и нестали у вандалском бомбардовању НАТО снага.

ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ У СРБИЈИ

Квалитетно образовање младих је предуслов за свеобухватно друштво. Кроз образовање, млади људи се опремају знањем, вештинама, вредностима и ставовима који су неопходни за живот у заденици, у којој се сваки члан осећа сигурним и са једнаким могућностима у којој је разноликост цењена и промовише се поштовање и солидарност. Иако постоје многи облици неформалног образовања (обуке, радионице), ипак, школе, као формално окружење образовања, има главну улогу у опремању деце имладих информацијама и горе наведеним овлашћењима. Образовање кроз приступ заснован на људским правима, може образовати свесне и активне грађане.

Образовни систем у Србији не омогућава младима довољно да развијају капацитете да могу критички да процене социо-економску па и политичку реалност која их окружује. Овај систем им пружа прегршт информација и садржаја учења, али не подстиче ни расправу или критичку процену информација које добијају.

Настава историје у основној и средњој школи

И поред великог броја студија које се баве курикулумима наставе историје и уџбеницима историје оно што се заиста дешава у учионици често остане неиспитано. На пример, непознато је на који начин приступају очекивањима која пред њих постављају институције кроз курикулум; на који начин користе, и како би променили, наставне материјале прописане од стране образовних институција; како различити елементи друштвеног контекста у коме живе одређују начин на који приступају тешким темама у учионици; да ли се парадигма наставе историје променила од приступа у коме доминирају предавања ка настави оријентисаног на ученика.

У школама, уз математику, историја спада у најнеомиљеније предмете, о чему шири јавност, вероватно мало зна. Основни проблем је, највероватније, у уџбеницима историје, који су такви да слабо могу да заинтересују ученике, јер нуде гомилу чињеница, без намере да се објасне процеси који чине историју. Таква, фактографска историја, сужава живот у свој његовој свеобухватности на хронолошки поређане догађаје који припадају сфери политичког, па цела прошлост постаје политичка прошлост, оличена ратовима, устанцима,

револуцијама и њиховим носиоцима, великим историјским личностима. Такође у уџбеницима готово да нема малог, обичног човека, његове свакодневнице, његовог историјског бића, што ову науку, и овај школски предмет, још више удаљава од оног што је сама суштина и задатак историје

Наставни програмии уџбеници историје најбољи су пример како су се националне поделе укорениле у образовни систем. Различити наративи о догађајима из заједничке прошлости, контроверзне и осетљиве теме представљене су моноперспетивно.

Настава историје у Србији

Образовни систем у Србији обухвата две фазе. Основно образовање је обавезно. Ученици похађају осам разреда, и то од 1 до 4 разреда и од 5 до 8 разреда.

Средње образовање се разликује у зависности од типа школе која траје четири године и три године када говоримо о средњим стручним школама. У средњим стручним школама ученици похађају три или четири разреда у зависности од образовног програма који похађа.

Сви ученици похађају часове историје током основне школе и то у периоду од 5 до 8 разреда. С обзиром да је наставни програм хронолошки структуриран, најновија историја, укључујући период распада Југославије, предаје се на крају године у осмом разреду.

Фонд часова историје у основним и средњим школама је 68. И у основној и у средњој школи ученици НАТО агресију обрађују на крају школске године у последњој наставној јединици која укупно има 12 часова од којих само 1 час се бави НАТО агресијом. У средњим школама број часова историје разликује у зависности од типа школе – од једног часа недељно у стручним школама, до два часа недељно у осталим средњим школама. Лекције о распаду Југославије део су свих програма, без обзира на тип школе и број часова историје.

У овој анализи ћемо се бавити са 4 уџбеника за основну школу од следећих издавача (Клетт, ЗОУВ и ЛОГОС и ФРЕСКА), а што се тиче средње школе говоримо о два уџбеника Завода за уџбенике и наставна средства. Наставни програми историје за основну и средњу школу прате хронологију историјских догађаја и распоређују лекције о распаду Југославије као последње или претпоследње у датом образовном циклусу. Пошто говоримо о завршним годинама школовања ученика врло често се ове лекције ни не предају због обимног градива.[11]

Настава историје за основне школе

Правилник о наставном плану и програму основног образовања наводи следеће у вези предмета историја: „Циљ наставе историје јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и научну писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другим, а, развијају мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и развијање историјске

свести хуманистичко образовање ученика. Настава историје треба да допринесе разумевању историског простора и времена, историјских догађаја, појава и процеса, као и развијању националног и европског идентитета и духа толеранције код ученика.“

У истом документу се каже: „Историја као наративни предмет, у коме се усмено излагање, опис, разговор, објашњења, тумачења, аргументовање наставника и ученика главна активност, пружа велике могућности за подстицање ученичке радозналости која је у основу сваког сазнања. Наставни садржаји треба да буду представљени као „прича“ богата информацијама и детаљима, не зато да би оптеретили памћење ученика, већ да би историјски догађаји, појаве и процеси били предочени јасно, детаљно, живо и динамично. Настава не би смела бити статичка, збирка података из извештаја о томе шта се некада збило, већ би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе шта се тада десило већ и зашто се то десило и какве су последице из тога проистекле. Програма се остварује уз примену метода интерактивне наставе“.[10, стр.173]

Наставни програм историје за основну школу заснива се на документу објављеном 2008 године који дефинише листу кључних појмова за крај осмогодишњег школовања са циљем да помогну наставницима у осмишљавању ефикасније наставе. Овај документ је конципиран по хронолошком редоследу, а распад Југославије потпада под одељак о савременој историји. Кључни појмови су класификовани на следећи начин:

1. Нужна знања – знања која би 80-100% ученика требало да усвоји
2. Важна знања – знања која би 50% ученика треба да усвоји
3. Вредна знања – знања која би 25% ученика требало да усвоји

Појмови су такође класификовани у подељке: Тако се на пример “распад Југославије” налази у окриву одељка “Социјалистичка Југославија 1945-1991” и означен је бројем 1 (нужно знање). С друге стране “Демонстрације на Косову (1968,1981...)” означене су бројем 2 (важна знања) и налазе се у одељку “Демонстрације” под одредницом “Тероризам”.

Наставни програм историје за осми разред основне школе надовезује се на поменути приручник за наставнике и набраја појмове које наставници треба да обраде у току школске године. Наставни програм садржи неколико тема које се тичу распада Југославије: „Грађански рат и стварање нових држава“, „Ратни злочини“, „Страдање цивилног становништва“, „НАТО агресија на СРЈ“ и „Последице ратова“. Иако оставља нешто простора за дискусију о ратним злочинима, план не даје прилику за даље смернице наставницима.

Детаљни тематски планови лекција који се ослањају на овај наставни програм дају дуже листе појмова. Разматрајући догађаје из 1980-их, са краја 1990 –их и након 2000 године, главна тема овог одељка је криза на Косову. Догађаји који се набрајају, не укључују ниједан од злочина које су војне и полицијске снаге починиле на Косову, као ни сам рат на Косову. Уместо тога, на листи су теме као што је НАТО бомбардовање СРЈ 1999 године које се даје често под погрешним називом „Агресија НАТО – Милосрдни анђео“.

Наставни програм историје за средње школе

У средњој школи наставни програм следи веома сличан образац као и у основној школи садржи листу појмова и догађаја које би наставник требало да обради у оквиру сваке лекције. У самој листи се јасно не означава да би лекције требало да садрже информације о ратним злочинима и кршењима људских права почињеним током ратова и који су пратили распад Југославије. Као и у случају код програма за основну школу, детаљнији програм наставе пружају додатни увид у предвиђени садржај лекција.

Још једна тема, наговештене у наставном програму за основну школу, се још више истиче и битна је за разумевање начина на који су ратни злочини представљени у наставним програмима. Реч је бескрајном преиспитивању улоге међународних актера као то је Уједињене нације, Европска заједница, САД током распада Југославије.

Законски оквир уређивања школских уџбеника

Уџбеник историје објављен 1993 године у употреби је био до 2002 године након чега је уследило издавање и неколико нових издања. До 2010 године за тржиште уџбеника је био задужен Завод за издавање уџбеника. Након тога 2010 године држава је отворила издавање уџбеника и за приватне издаваче као и друга правна лица која су регистрована за издавачку делатност. Закон о уџбеницима уређује поступак одобравања уџбеника од стране Министарства Просвете а последња верзије усвојена је 2018 године.

Закон о уџбеницима “уређује се припремање, одобравање, избор, издавање, повлачење и праћење уџбеника и уџбеничког комплета, приручника и додатних наставних средстава за основну и средњу школу. Министарство просвете и његове институције издају план уџбеника којим се утврђују уџбеници за сваки наставни предмет, разред, ниво образовања и врсту школе. План доноси министар просвете на препоруку Завода за унапређивање образовања и васпитања, по прибављеном мишљењу Националног просветног савета. План уџбеника садржи називе уџбеника за све нивое образовања, све врсте школа и предмета као и језик и писмо на којима се уџбеници објављују. Министарство просвете објављује каталог одобрених уџбеника, из којих школе бирају оне које ће користити. Закон о уџбеницима прописује да коначну одлуку о избору уџбеника доноси Наставничко веће, на предлог стручних већа формираних за сваки наставни предмет.

УЏБЕНИЦИ ИСТОРИЈЕ И НАСТАВНА ПРАКСА У СРБИЈИ

Уџбеници у Србији највише пажње поклањају сукобу који је избио на Косову крајем 1990 године и НАТО бомбардовању које је уследило након неколико неуспешних покушаја мирног решавања сукоба између српске војске и полиције и ОВК. Међутим, у уџбеницима се селективно наводе чињенице, избегавање спомињања жртава илустрације које прате тематику су неадекватне.

Као доминантни узрок рата наводе се “провокације терористичке ОВК” које су преточене “у оружане сукобе у које се умешала и међународна заједница”, са циљем да су “Албанци захтевали издвајање из Србије”. Припадници ОВК су непрестано нападали војне и полицијске снаге, и том приликом имали “политичку подршку САД и више чланица Европске уније”. Како се наводи на преговорима под покровитељством међународне заједнице у Рамбујеу у марту 1999 године, Србији је дат “ултиматум са захтевима да прихвати споразуме којим би НАТО савез запосео територију Косова и Метохије”, те је “одбијањем тог ултиматума довело до почетка ваздушнoг напада чланица НАТО”.

Готово сви учбеници у Србији се искључиво баве периодом рата од марта до јуна 1999 године као и последицама по српско становништво на Косову након повлачења српских снага. Када се спомињу жртве и ратни злочини говори се о страдању Срба на Косову. О НАТО бомбардовању се говори као НАТО агресији. Такође не постоји тачна информација колико је људи погинуло и нестало са тла Србије.

На крају када говоримо о илустрацијама које заузимају више простора од текста који објашњавају то су фотографије бомбардовања СРЈ или призора уништених објеката бомбардовањем, молитва за престанак бомбардовања у Храму Св. Саве. Такође сваки учбеник садржи фотографију колоне избеглица и то из Хрватске или са Косова. То су једине фотографије које описују ратни сукоб током НАТО агресије. [9]

Настава историје – тренутно стање

Често се каже да су наставна средства попут учбеника, приручника за наставнике и изворни материјали могући као потенцијал промене у настави историје али су ограничени начинима и мером у којој их наставници историје користе у свакодневној пракси.

ПИСА настоји да утврди везу која постоји између образовања и националних економија; испитује и промовише она знања и вештине који су неопходни из перспективе сналажења на тржишту рада и вођењу каријере. Успостављање директне везе између захтева тржита и образовања је будућност и нашег образовног система. ПИСА је добар модел који демонстрира како се та веза успоставља на нивоу очекиваних образовних постигнућа. У многим земљама, као и на нивоу ЕУ, подаци које обезбеђује ПИСА постали су индикатори преко којих се процењује и прати напредак у ефикасности, праведности и квалитету образовања.

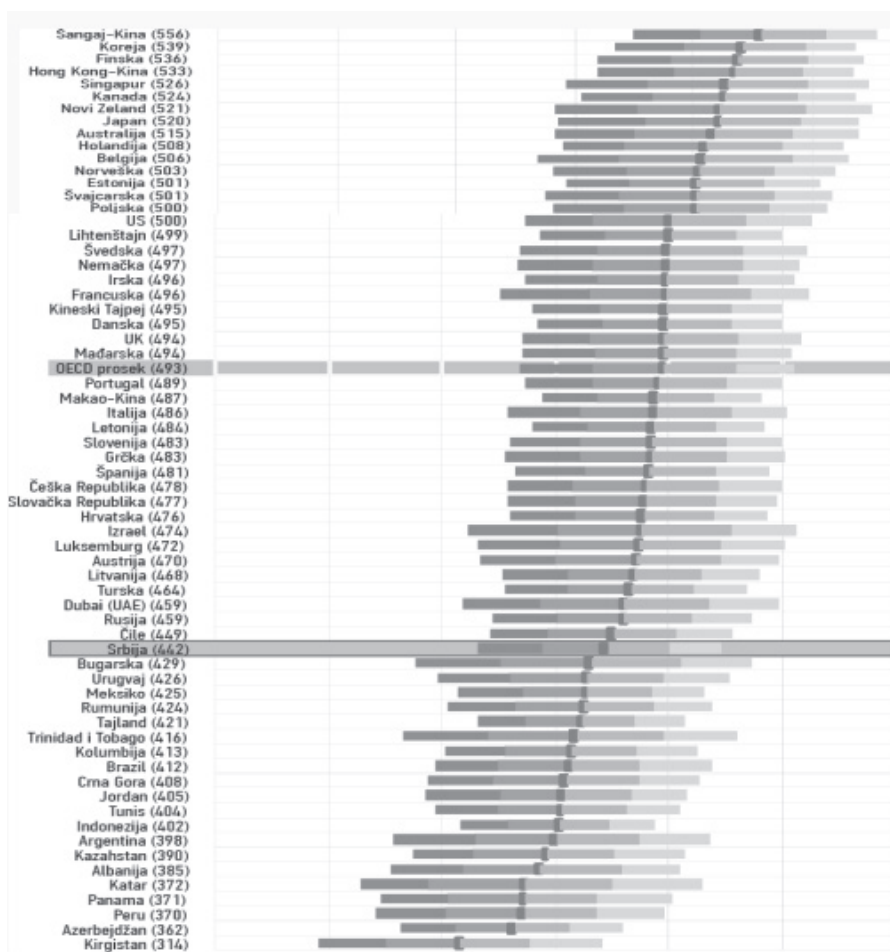
Образовни систем Србије већ дуго не остварује добре образовне резултате.

У циљу привлачења пажње на ту чињеницу, на почетку се наводи само један упечатљив показатељ. На графикону су приказани резултати наших 15-то годишњака на тестовима разумевања текстова (тзв. читалачка писменост). Резултати су узети из међународног испитивања школских постигнућа ПИСА (које организује Организација за економску сарадњу и развој – ОЕЦД) у 2009

години. Читалачка способност је опште интелектуално оруђе и неопходна је за успех у сваком даљем облику образовања и у свакој делатности.

Графички приказ јасно показује да су наши петнаестогодишњаци у погледу те способности у поређењу са својим вршњацима из других земаља (ЕУ је поставила као стратешки циљ до 2020 године да само 15% ученика буде у категорији функционално неписмених). Подаци на графичкој схеми показују да се 33% наших ученика првог разреда средње школе у погледу способности разумевања текста налази на нивоу који се означава као функционална неписменост, да је тек трећина на првом нивоу изнад функционалне неписмености да наше школе по том параметру не остварују највише нивое, јер у две највише категорије има мање од једног процента наших ученика, да су постигнућа наших ученика значајно испод просека за земље ОЕЦД.

То је само једна илустрација нашег образовног система чији је циљ да на пластичан начин укаже на озбиљне проблеме у нашем образовању. Важно је истаћи да ти резултати не говоре о способности или неспособности наших ученика него о ефикасности образовног система.[8 стр. 22].

НАТО АГРЕСИЈА У УЏБЕНИЦИМА ИСТОРИЈЕ У ОСНОВНИМ И СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

У основним школама уџбеници су и даље једно од основних наставних средстава за извођење наставе историје. Они на неки начин представљају основни извор спознаје за ученика, па њихов садржај представља одређену врсту апсолутне истине или канонизованог знања.

Од како се либерализовало тржиште уџбеника, немачки Клетт који је купио Нови Логос и Фреску уз хрватски БИГЗ који више не припада нама заједно чине 85% тржишта уџбеника. Немачка фирма Клетт има 70% тржишта, а БИГЗ 15% и ове компаније данас уче наше ученике из прескупих уџбеника који се презентују наставницима преко својих маркетинг канала. Након тога наставници препоручују те уџбенике родитељима у наводно „слободном“ тржишту. Да ствар буде још гора, ови уџбеници прилагођавају и глорификују НАТО земље пласирајући своје политичаре у уџбенике.

Слободно тржиште у Србији донело је листу од 6 уџбеника за осми разред основне школе. У анализи су коришћени уџбеници издати између 2010-2014. године. Представљање садржаја о ратовима двадесетих варира својим обимом, али се примећује систематичност и засупљеност тема (распад Југославије, рат у Хрватској и босни Херцеговини, агресија НАТО-а) која је вероватно последица израде уџбеника према наставном програму.

О рату на Косову се говори само у нашим уџбеницима и уџбеницима Републике Српске. Он се у уџбеницима не назива ратом него кризом на Косову и Метохији.

У уџбенику Лјиљане Раковић и Лј. Димића рат на Косову и Метохији је описан на следећи начин: „Провокације терористичке ОВК преточене су у оружане сукобе у које се умешала и међународна заједница. Подједнако као и у претходним ратовима „међународна заједница“ коју су предводиле САД, пружила је пуну подршку албанским терористима. После првих сустрета са званичницима америчке администрације, терористи из редова ОВК постали су представнике Запада „борци за слободу“. Њихова терористичка активност уклопљена је у геополитичке планове САД на Балкану. Такође се помињу и преговори у Рамбујеу „недалеко од Париза и одбијање српске стране да пристаје на ултиматум који је предвиђао повлачење са Косова и Метохије и слободан пролаз НАТО трупа преко територије Србије, отпочела је агресија НАТО пакта“. Број цивила који је погинуо је „између 1200 и 2500“. Наводи се и број цивила који је погинуо и да за „злочине које је починио НАТО нико није одговарао“. Појављује се у тексту и оцена специјалног известиоца за ОУН за људска права који каже „да се на Косову и Метохији, пред очима међународне заједнице, одиграва „етничко чишћење Срба“ није узето у обзир. Међународна заједница није реаговала на оптужбе о умешаности највиших функционера ОВК у „трговину људским органима“, криминал, шверц наркотина, трговину белим робљем. Ово су подаци које су једини навели ови аутори од свих осталих и то „на Косову и Метохију се до сада вратило око 4,5% расељених Срба у ратним сукобима 1998 и 1999 године, као и из погрома 2004 године. Повратници су се вратили већином

у општине са српском већином. Бесправно одузета српска имовина није враћена, а процес бесправно одузете имовине се наставља. Извршиоци бројних злочина учињених над Србима никада нису нађени, нитиим је суђено.[14]

Центална тема текста је на реакцију међународне зајенице и НАТО-а према Србији, алии у деловању на страдање цивила у НАТО ударима, а разлог за то и каква је веза Србије са кризом на Косову се не спомиње нити објашњава. Ту не постоје ни узроци кризе, нити за шта се боре ОВК, шта су њихове тежње, а шта је реакција власти Југославије. Аутори након тога наводе Кумановски споразум који је предвиђено да се војска повуче са територије Косова и Метохије – али не наводи се која војска, јер једина војска која се овде спомиње је војска ОВК те читалац може бити заваран овом чињеницом. Аутори даље спомињу долазак НАТО трупа на Косово и Метохију који су праћени злочинима над цивилним становништвом и да се са КИМ иселило преко 200000 срба и неалбанског становништва.

У уџбенику А. Тодосијевић, Сања Петровић Тодосијевић дешавања су описана у оквиру наслова НАТО агресија на СРЈ 1999 године. Објашњење је нешто шире од претходног уџбеника. “Рат на Косову и Метохији водио се од 1998 до 1999. године. Представљао је оружани сукоб између војних и полицијских снага Савезне Републике Југославије, односно Србије са једне и сепаратичких снага косовских Албанаца груписаних око тзв.Ослободилачке војске Косова са друге стране”. Даље се спомињу неуспели преговори у Рамбујеу “До првог покушаја решавања кризе на Косову и Метохији дошло је у фебруару 1999 године када су одржани преговори у дворцу Рамбује у Француској”. Аутори даље наводе жртве и последице НАТО бомбардовања, “Уништена је зграда РТС-а у Београду током ракетног напада 23 априла 1999 године. Тада је живот изгубило 16 радника ове медијске куће.

Ракетни напад на путнички воз који је прелазио преко моста у Грделичком клисури 12 априла 1999 и том приликом страдало је више од 15 људи.

Навише цивила на простору Србије (без КИМ) погинуле је у Сурдулици (29 жртава у два напада), затим приликом бомбардовања зграде РТС-а у Београду (16), приликом бомбардовања Ниша (19 цивила у неколико напада), у Алексинцу (15) и у Грделичкој клисури (15 идентификовано, 3 неидентификовано).

Међу жртвама НАТО бомбардовања налази се и 77 албанских избеглица које су погинуле у Кориши на Косову, када је нато гађао бивши војни објектат у који су се избеглице склониле преко ноћи на путу до Албаније. Албанске избеглице које су се кретала ка Албанији (њих 64) страдале су на сличан начин у Бистражину. У селу Лужане у аутобусу који се кретао ка Приштини страдало је од нато бомби: 29 Албанаца, 7 Срба и 6 припадника Војске Југославије”

И овде видимо исти образац приказивања теме, где је Србија и српски народ приказан као жртва међународне политике И њихове завере, а да не постоји било каква одговорност те исте међународне зајенице према Србији и Србима.

И аутори Ивана Петровић, Ратимир Миликић у свом уџбенику примењују исти начин презентације чињеница. У наставној теми која је иста као

и у претходном уџбенику НАТО агресија на СРЈ 1999 с том разликом да је тежиште усмерено на НАТО ударе који су означени као агресија. У тексту су наведене бројке – бомби, ракета, објеката погођених њима (школе, болнице, цркве и споменици) жртава. Такође на крају су наведена имена бомбардованих места са бројем жртава.

Аутори Др Драгомир Бонцић и др Коста Николић су обрадили тему под називом НАТО агресија по истом обрасцу – побуна и напади албанских терориста, ангажман међународне зајединце, преговори, НАТО бомбардовање, Кумановски споразум.

Аутори Милутин Перовић, Новица Бојовић наводе НАТО агресију као “Савремени проблем СРЈ”. Овде чак није ни у наслову наведена НАТО агресија него је сврстан у савремене проблеме. Као и у претходним наставним јединицама наведена је конференција у Рамбујеу. Такође је наведено да су уништени важни објекти али се сад додаје и у Црној Гори. Није наведено колико је људи изгубило живот у бомбардовању. И на крају наведена кад је донета резолуција без назива саме резолуције.

Аутори Коста Николић, Никола Жутић, Момчило Павловић, Зорица Шпадијер наводи НАТО агресију као “Кризу на Косову”. Овде видимо да се аутори нису потрудили да увиде грешку да није само Косово него Косово и Метохија као аутономна покрајина Републике Србије. Наведена је као и код других аутора Кумановски споразум, број цивилних и војних жртава и објеката коју су уништени. Све је наведено тако штуро да изгледа као да су само хтели да попуне део стране који је требао попунити подацима.[13]

Срж уџбеника историје основних и средњих школа је:

- Нема никаквих информација о цивилном отпору крајем 80-тих година на Косову

- Нема никаквих информација о отпору током 90-тих година на Косову
- Што се тиче оружаног отпора 1998-1999 се наводи: свакодневне оружане акције албанских терористичких група, познатих као Ослободилачка војска Косова, њихове пљачке и конфронтације са снагама реда, у којима су највише страдали цивили, изразито је погоршала стање на Косову

- На крају, западне државе су се умешале, пружајући отворену подршку Албанцима. Након неуспешних разговора у Рамбујеу и Паризу и одбијања српске стране да потпише ултимативне захтеве за повлачење војске и полиције са Косова фебруара 1998. године, уследила је НАТО агресија, која је трајала од 24 марта 1999 године до 10 јуна 1999. Године. Животе је изгубило 1200-1500 цивила, од којих 88 деце, повређено је/рањено је око 5000 људи. Нанета је велика материјална штета која се незванично процењује на 30 милијарди долара. Ослањајући се на друге податке, штета износи око 100 милијарди долара. У Савезној Републици Југославији НАТО је бацрио више од 23 хиљаде бомби и ракета, током бомбардовања погођено је око 7643 кућа, око 300 школа, 53 болнице и 50 цркава и споменика. Након 78 дана непрестаног бомбардовања војска и полиција су се повукли са Косова. Према одредницама Кумановског споразума од 9 јуна 1999 године, војска је морала да се повуче 5 километара

унутар своје територије од административне границе са Косовом (безбедносна зона). Савет безбедности ОУН усвојио је резолуцију 1244 о Косову, којом се гарантује територијални интегритет Југославије. Од тренутка уласка НАТО снага, на Косову је убијено неколико стотина српских цивила и отето више хиљада људи. Са Косова се иселило више од 220 хиљада Срба и неалбанаца. Јиржи Динстбир, специјални извештач ОУН за људска права у бившој Југославији, је у свом извештају за Генералног секретара ОУН, износио оцену да се на Косову догађа етничко чишћење Срба у присуству ОУН и КФОР-а. Фебруара 2000-те године, СРЈ је послала писмо Савету безбедности ОУН у којем оптужује Мисију ОУН на Косову за тешко стање и кршење Резолуције 1244, прецизирајући да је од доласка КФОР-а извршено 4249 терористичких напада, убијено 899, рањено – потврђено 784 и отето 834 особе. Маја 1999 године тужитељка Хашког Трибунала Луиз Арбур је подигнула оптужницу против председника СРЈ Слободана Милошевића, Милана Милутиновића, заменика председника Савезне Владе Драгољуба Ојданића, Николе Шаиновића, шефа Генералштаба војске Југославије Драгољуба Ојданића и министра унутрашњих послова Влајка Стојиљковића. Понуђено је 5 милиона долара за информације које би помогле у хапшењу Слободана Милошевића, Радована Караџића и Ратка Миладића.[12]

1. априла 2001 године ухапшен је Милошевић, а 28 јуна 2001 извршена је његова екстрадиција у Хаг. Преминуо је 2006 године у затвору Хашког трибунала.

ТЕНДЕНЦИЈЕ У БУДУЋНОСТИ

Постоји најав да ће се вршити измене Закона о уџбеницима. Овим изменама биће омогућено да државни издавач, Завод за уџбенике и наставна средства, припрема и штампа јединствене уџбенике за националне предмете – српски језик и књижевност, историју и географију. Завод за уџбенике каже да је у припреми уџбеник из историје и да ће национална историја имати много више простора него у актуелним реформисаним уџбеницима. Такође најављује се да ће бити враћено хронолошко излагање градива, уместо тематског што је сада случај. Такође тематско излагање градива је критиковала група историчара и они су сагласни са враћањем хронолошког принципа какав је одувек био.

Препоруке у Национална стратегија у образовној сфери обухвата:

1. Спровођење Националне стратегије у образовној сфери треба да се фокусира на главне циљеве унапређења знања ученика о оружаним сукобима из деведесетих година, уместо да тај циљ буде замењен темама националних мањина и забраном дискриминације. Спровођење овог циља треба да буде континуирано праћено и евалуирано.

2. Нови стратешки документ о процесуирању ратних злочина за период 2020-2024. године, који би требало да буде усвојен као наставак Националне стратегије за процесуирање ратних злочина 2016-2020, требало би јасно да дефинише спровођење измене наставног програма и уџбеника, као и друге активности које имају за циљ унапређење знања о ратовима из деведесетих година.

3. Приликом осмишљавања активности материјала који се односе на подизање нивоа свести о ратовима из деведесетих у оквиру формалног образовања, образовне власти би требало да узму у обзир међународне документе који се односе на практичне политике у овој области, имајући у виду специфичности српског контекста.

4. Просветне власти треба да сачине програме наставе историје за основну и средњу школу који би укључивали:

- Детаљно објашњење догађаја везаних за распад Југославије и оружане скукобе који су га пратили, и то на основу судски утврђених чињеница и докумената доступних у архивама
- Уравнотежен приказ ратних злочина почињених током ратова из деведесетих, који критички обрађује злочине српских оружаних и полицијских снага.
- Мултиперспективни приступ настави историје

5. Просветне власти би требало да структуришу наставне програме историје на начин који ће спречити наставнике да изостављају лекције које обрађују догађаје из недавне прошлости:

- Давањем довољно простора тим темама у плану и програм
- Увођењем посебних тематских часова током школске године као што су филозофија, психологија, социологија, устав и права грађана и географија, како би се о њима могло дискутовати из других углова.

6. У процесу израде наставног програма, просветне власти би требало да узму у обзир постојеће препоруке истраживања, као и анализе различитих аспеката наставе историје у Србији.

7. Поступак одобравања уџбеника требало би да подстакне ауторе издаваче уџбеника да креирају уџбенике који би садржавали унапређене и детаљније лекције о распаду Југославије и оружаним сукобима из деведесетих, у складу са горе препорученим изменама плана и програма.

8. Просветне власти би требало да врше континуирану евалуацију наставних материјала, програма и методологије у односу на ове теме

9. Наставници професори историје би требало да, путем удружења наставника или других тела, буду укључени у све горе наведене процесе доношења одлука које се тичу наставе историје.

10. Просветне власти би требало да узму у разматрање постојеће невладине иницијативе које се баве организовањем о ратовима из деведесетих. Просветне власти невладини актери би требало да сарађују и координирају свој рад како би се:

- Наставна средства која су већ креирана у оквиру различитих пројеката уврстила у званичну листу наставних средстава
- Креирала нова наставна средства за обраду тема које се односе на ратове из деведесетих
- У званичне листе обуке уврстило више семинара обуке за наставнике у оквиру сталног стручног усавршавања који су већ развијени у оквиру различитих пројеката

– Осмислиле нове обуке за наставнике у оквиру сталног стручног усавршавања на тему скорије прошлости, односно распада Југославије и оружаних сукоба који су пратили распад државе.

11. Обуке у оквиру стручног усавршавања наставника које би се давиле темом ратова из деведесетих година би требало да буду увршене у листу обука од јавног интереса

12. У оквиру стручног усавршавања наставника, пружаоци обуке би требало да осмисле већи број обука које би се давиле догађајима из деведесетих година. Просветне власти би требало то да подстакну.

13. Универзитети би требало да конципирају иницијалну обуку наставника историје која би укључивала више методике наставе и више праксе, као и конкретну припрему за подучавање о темама које се односе на ратове из деведесетих.

ЗАКЉУЧАК

На основу анализе садржаја у уџбеницима историје који се користе у Србији можемо закључити да у готово свим уџбеницима се примећује штуро приказивање догађаја током ратова у бившој Југославији а посебно о НАТО агресији. Други проблем је несклад између престављања догађаја из 1980-их и ратова 1990-их. Док је период политичке кризе који је претходио распаду Југославије обрађен доста добро, у појединим уџбеницима о теми ратова и злочина који су у њима почињени као и о последицама које су се десиле посвећено је свега неколико реченица, односно највише пола странице.

Уџбеници су написани по посебно креираним наставним програмима и својим садржајима настоје да одговоре на пројектоване исходе учења, у којима се не налазе универзалне вредности.

Оно што карактерише анализиране садржаје је да постоји селективно изношење чињеница, минимизирање жртава сопственог народа и игнорисање жртава других народа, избегавање навођење криваца за настану ситуацију.

Наставни програм историје за осми разред основне школе надовезује се на поменути приручник за наставнике и набраја појмове које наставници треба да обраде у току школске године. Наставни програм садржи неколико тема које се тичу распада Југославије “Грађански рат и стварање нових држава”, “Ратни злочини”, “Страдање цивилног становништва”, “НАТО агресија на СРЈ”. Иако је остављено нешто простора за дискусију о ратним злочинима, план пропушта прилику да пружи даље смернице наставницима.

Из даљег примера видимо да и сами наставници нису заинтересовани да прошире наставни план и програм и да више обрађују тему о НАТО агресији иако је на задњим странама књига.

И на самом крају видимо шта је Предлог препорука образовним властима у Републици Србији за измене садржаја уџбеника историје.

И да кажемо једну реченицу о данашњим ученицима јер је њима данас интересантније да знају ко су били четници и партизани, а НАТО агресију не доживљавају као део историје, јер су они део тога и њима се историја завршава 1945 године.

Прилог

ЛЕКЦИЈЕ ИЗ УЧБЕНИКА ИСТОРИЈЕ ЗА ОСНОВНУ И СРЕДЊУ ШКОЛУ

Историја 8, учбеник за осми разред**Издавач: Клетт**

- Александар Тодосијевић,
- Сања Петровић Тодосијевић

Наставна област: СРПСКА ДРЖАВА И НАРОД У САВРЕМЕНИМ ПРОЦЕСИМА**ТЕМА: НАТО АГРЕСИЈА НА СРЈ 1999 ГОДИНЕ**

Рат на Косову и Метохији водио се од 1998 до 1999. године. Представљао је оружани сукоб између војних и полицијских снага Савезне Републике Југославије, односно Србије са једне и сепаратичких снага косовских Албанаца груписаних око тзв. Ослободилачке војске Косова са друге стране. Године 1999 у сукоб се укључио НАТО савез предвођен САД на страни косовских Албанаца. До првог покушаја решавања кризена Косову и Метохији дошло је у фебруару 1999 године када су одржани преговори у дворцу Рамбује у Француској. Том приликом Слободан Милошевић је одбио предлог међународне заједнице који је предвиђао: војно присуство снага НАТО пакта на територији СР Југославије, разоружавање ОВК и обнову аутономије Косова и Метохије. Под изговором спречавања даљег терора над албанским становништвом на Косову и Метохији, а без одобрења Савета безбедности Уједињених нација, снаге НАТО пакта извршиле су агресију на СР Југославију. Од 24 марта до 10 јуна 1999. године бомбардовани су градови, мостови, фабрике, цивилни објекти, зграде телевизије и др. Бомбардовање СР Југославије обустављено је након потписивања Војно-техничког споразума у Куманову о повлачењу југословенске војске и полиције са Косова и Метохије. Истог дана у Савету безбедности усвојена је резолуција 1244 по којој је СР Југославија (Србија) задржала Косово и Метохију у свом саставу. Одредбама резолуције Косово и Метохија стављени су под међународни протектор. Албанци са Косова и Метохије су 17 фебруара 2008 једностано прогласили независност.

У нападима на СР Југославију учествовале су, поред војних снага САД, које су имале изузетно значају улогу, снаге још 18 земаља чланица НАТО савеза (све чланице НАТО савеза сем Грчке, Исланда и Луксембурга).

Уништена је зграда РТС-а у Београду током ракетног напада 23 априла 1999 године. Тада је живот изгубило 16 радника ове медијске куће.

Ракетни напад на путнички воз који је прелазио преко моста у Грделичком клисури 12 априла 1999 и том приликом страдало је више од 15 људи.

Навише цивила на простору Србије (без КИМ) погинуле је у Сурдулици (29 жртава у два напада), затим приликом бомбардовања зграде РТС-а у Београду (16), приликом бомбардовања Ниша (19 цивила у неколико напада), у Алексинцу (15) и у Грделичкој клисури (15 идентификовано, 3 неидентификовано).

Међу жртвама НАТО бомбардовања налази се и 77 албанских избеглица које су погинуле у Кориши на Косову, када је нато гађао бивши војни објект у који су се избеглице склониле преко ноћи на путу до Албаније. Албанске избеглице које су се кретала ка Албанији (њих 64) страдале су на сличан начин у Бистражину. У селу Лужане у аутобусу који се кретао ка Приштини страдало је од нато бомби: 29 Албанаца, 7 Срба и 6 припадника Војске Југославије.

Историја 8, уџбеник за осми разред

Издавач: ЛОГОС

- Ивана Петровић,
- Ратомир Миликић

НАТО агресија на СРЈ 1999 године

Ситуација на простору КИМ постајала је све тежа за Србе током последњих година 20 века. Албански екстремисти су оформили ОВК и почели да нападају војску, полицију и спрске цивиле на КИМ. Међународна заједница (предвођена САД и Великом Британијом) је након неуспешних преговора у Француској запретили СРЈ ратом уколико не буде повукла своје војне и полицијске снаге са простора КИМ. Како до тога није дошло, нато пакт је без одобрења УН 24 марта 1999 године извршио агресију на СР Југославију.

У нато бомбардовању је страдао велики број грађана СРЈ, а земља је претрпела и велику материјалну штету. Бомбардовање је трајало 78 дана до 10 јуна 1999. када је Слободан Милошевић повукао војне и полицијске снаге из јужне српске покрајине. Савет безбедности УН усвојио је тада Резолуцију број 1244 којим је признат суверенитет СРЈ над Ким, који су стављени под привремену управу УН. Ипак Албанци су наставили са етничким чишћењем Срба на КИМ убијајући их, протерујући уништавајући српске куће, цркве, манастире и гробља. Више од 200.000 Срба је морало да напусти своје домове и пресели се у ужу Србију.

СУМРАК 20 ВЕКА – НАТО БОМБАРДОВАЊЕ СРЈ

Без одобрења Савета безбедности УН, авиони НАТО-а су 24. марта 1999 године бомбардовали СРЈ. Тако је почела НАТО агресија и бомбардовање СРЈ које је трајало 78 дана. Идеја челника НАТО пакта, као и председника САД Била Клинтона и премијера Велике Британије Тонија Блера био је краткотрајни војни напад из ваздуха на СРЈ. Очекивали су да би након тога југословенска страна прихватила за њу неповољан споразуме из Рамбујеа и повукла снаге са КИМ.

Бомбардовани су војни, полицијски и цивилни циљеви широм СРЈ. Цивилни циљеви (мостови, пруге, аеродроми, поште, болнице и др) били су нарочито оштећени. Штета начињена у појединим градовима подсетила је на ону коју је узроковало бомбардовање у Другом светском рату. Највише и најчеће су бомбардовани Београд, Алексинац, Нови Сад, Панчево, Ђуприја, Сурдулица, Ужице, Чачак, Краљево, Ваљево, Врање и Приштина. Међу злочинима које су починиле НАТО снаге приликом агресије на СРЈ су и бомбардоване пијаце у Нишу, мост у Варварину, центар Мурина (у Црној Гори) и воз у Грделичкој клисури (где је погинуло десетине недужних цивила, међу којима је било и деце). Гађане су електро инсталације, па су велики делови земље остали без струје. Бомбе су увијале и албанске цивиле на простору КИМ, који су бежали од ратних дешавања. Потресно сведочанство о страдању недужне деце у НАТО агресији на СРЈ била је погибија тродогодишње Милице Ракић, коју је убила бомба на њеној кући у Батајници (код Београда). У НАТО бомбардовању су разорене и зграде Генералштаба, Радио телевизије Србије (где је убијено и 16 радника) и кинеске Амбасаде у Београду, када су страдали недужни људи.

Током НАТО агресије на простору КИМ наставила се борба против ОВК. Жестокe борбе вођене су на државној граници са Албанијом, одакле су припадници ОВК покушавали да уђу на територију СРЈ, уз подршку Албанске армије и НАТО пакта. На планинском масиву Проклетија, у реону карауле Кошаре, водила се више до два месеца (април-јун 1999) копнена битка, у којој је живот изгубило више од стотину војника Војске Југославије, алии припадници ОВК нису успели да се пробију на територију КИМ. Велика борба се водила и на планини Паштрик. Простор КИМ је током НАТО агресије на СРЈ свакодневно бомбардован, често оружјем које је било забрањено ратним законима (муницијом од осиромашеног уранијума). Употреба недозвољеног оружја нарочито је била погубна за цивиле, а од последица употребе осиромашеног уранијума умире се и данас.

У бомбардовању СРЈ 1999 погинуле је више од 1000 цивила, око 300 војника и полицајаца, мада тачан број жртава није ни до данас утврђен. Почињена је велика материјална штета привреди земље. Тешко су оштећене све рафинерије нафте у Србији, унштено је десетине мостова, путеви, пруге, многе фабрике алии стамбене и пословне зграде широм земље. Порушени су или оштећени мостови на Дунаву а велики број мостова на осталим рекама у Србији је срушен. Цена насеља у појединим градовима била су срушена или оштећена.

Историја за 8 разред основне школе

Аутори: Др. Драгомир Бонцић, Др. Коста Николић

Завод за издавање уџбеника

Наставна тема: Свет, европа, српска држава и народ у савременим процесима

Тема: НАТО АГРЕСИЈА

Уследио је напад НАТО снага на србију. Операција „Савезничка снага“ почела је 24 марта 1999. Године. Напад је извршен без одобрења Уједињених нација и уз кршење међународног права, што амерички званичници нису никада ни негирали. Основна идеја била је на НАТО не тражи дозволу Савета безбедности УН пре него што предузме неку акцију, и тада и у будућности.

НАТО агресија окончана је 9 јуна, када је на војном аеродрому у Куманову, у Македонији, потписан Споразум о војнотехничкој сарадњи између Војске Југославије и НАТО-а. Споразум је предвиђао прекид непријатељстава, повлачење Војске Југославије и српске полиције са простора Косова и Метохије у року од 11 дана, успостављање зоне безбедности од административне границе са Косовом и Метохијом унутар територије Републике Србије (пет километара на копну и 25 километара у ваздуху) и обавезу међународних снага (КФОР-а) да разоружају снаге ОВК. У складу са тим споразумом, српске снаге безбедности почеле су повлачење с Косова и Метохије, које од тада фактички више није било у саставу Србије.

Број цивилних жртава у НАТО бомбардовању Савезне Републике Југославије још увек није прецизно утврђен. Према српским изворима, погинуло је између 1200 и 4000 цивила (најчешће се наводи око 2500), а наводе се подаци о шест хиљада рањених цивила. У бомбардовању је уништено и оштећено 25000 стамбених објеката, онеспособљено 470 километара путева и 595 километара пруга. Оштећено је 14 аеродрома, 19 болница, 20 домова здравља, 18 дечјих вртића, 69 школа, 176 споменика културе и 44 моста, док је 38 разорено. Треба посебно поменути на путнички воз у Грделичкој клисури, рушење Авалског торња, зграде Радио-телевизије Србије, када је погинуло 16 њених радника, рушење моста у Новом Саду, бомбардовање Клиничко-болничког центра „Др Драгиша Мишовић“ у Београду, фабрике аутомобила Застава из Крагујевца, Дуванке индустрије у Нишу и зграде кинеске амбасаде. Нанета је огромна материјала штета, која још увек није званично процењена.

Савет безбедности ОУН усвојио је 10. Јуна Резолуцију о Косову број 1244 којом је формално гарантован територијални интегритет Србије и Југославије. У Резолуцији је посебно захтевано да Савезна Република Југославија „непосредно и проверљиво прекине насиље и репресију на Косову и да започне и заврши поверљиво повлачење у фазама са Косова свих војних, полицијских и паравојних санга према убрзаном распореду, с којим ће да буде синхронизовано размештање међународних снага безбедности на Косову“. Речено је и да је циљ привремене администрације Уједињених нација, која је требало да се успостави, да омогући „љидима на Косову да уживају значајну аутономију узимајући у потпуности у обзир принципе суверенитета и територијалног интегритета Савезна Републике Југославије“.

На Косову и Метохији распоређене су међународне војне и цивилне мисије: 20000 припадника КФОР-а и 3000 припадника УНМИК-а. Од тренутка њиховог доласка убијено је неколико стотина српских цивила, а отето (нестало) више од хиљаду људи. Започело је систематско рушење хришћанских храмова, старих и по неколико стотина година. С Косова се од лета 1999. Године одселило преко 200000 Срба и другог неалбанског живља.

Историја за I разред трогодишњих стручних школа

Аутори: Милутин Перовић, Новица Бојовић

Завод за издавање уџбеника

Наставна тема: Распад СФРЈ и сварање Савезне Републике Југославије

Тема: Савремени проблеми СР Југославије

Фебруара 1999 године сазвана је међународна конференција у дворцу Рамбује, крај Париза, са задатком да ове проблеме реши мирним путем. Због неусаглашених ставова српске и албанске делегације конференција је завршена неуспехом, али је међународна заједница кривицу за неуспех свалила само на једну страну и ту кривицу узела као повед да целу Савезну Републику Југославију нападне војним снагама НАТО-пакта.

Од марта до јуна 1999 године многи важни објекти (зграде, путеви, мостови) у Србији и Црној Гори су оштећени и порушени. Бомбардовање је однело много живота. Рат је обустављен после преговора у оквиру ОУН. Полицијске и војне снаге Југославије и Србије повукле су се са Косова и Метохије. Савет безбедности донео је у јуну 1999 године посебну резолуцију о упућивању међународних војних снага (КФОР) и цивилне мисије (УМНИК) на Косово и Метохију, уз признавање целовитости Републике Србије и Савезне Републике Југославије

Историја за 3 разред гимназије природно-математичког смера и 4 разред гимназије општег и друштвеног смера

**Аутори: Коста Николич, Никола Жутић, Момчило Павловић,
Зорица Шпадијер**

Завод за издавање уџбеника

Наставна тема: Корени распада Југославије

Тема: Криза на Косову

Свакодневне оружане акције албанских терористичких група, проглашених за ОВК, разбојништа и сукоби са снагама реда у којима је страдало све више цивила, изузетно су заоштрили стање на Косову. Коначно су се и западне државе умешале, дајући отворену подршку Албанцима. После неуспешних преговора у Рамбујеу и Паризу и одбијања српске стране да потпише ултимативне захтеве о повлачењу војске и полиције са Косова, уследила је агресија НАТО- која је трајала од 24 марта до 10 јуна 1999. Године. Погинуло је између 1200-2500 цивила, од чега је 79 деце. Ашпврећемп ке плп 5000 људи. Нанета је огромна материјална штета, незванично процењена на 30 милијарди долара.

После 78 дана непрекидног бомбардовања, војска и полиција су повучене са Косова. Према одредбама Кумановског споразума од 9 јуна 1999 године војска се повукла још пет километара у дубину своје територије од административне границе са Косовом (Зона безбедности). Савет безбедности ОУН усвојио је Резолуцију о Косову број 1244 којом је гарантован територијални интегритет Југославије. Од тренутка уласка НАТО снага на Косову је убијено неколико стотина српских цивила, а отето више до хиљаду људи. Са Косова се одселило преко 200000 Срба и другог неалбанског живља.

ЛИТЕРАТУРА

Александар Павловић – Преузето: [хтпс://www.одисеја.рс/невоље-са-уџбеницима/](https://www.одисеја.рс/невоље-са-уџбеницима/)
Бонџић Д., Николић К., (2021) Историја за осми разред основне школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

Весна Андрић: Преузето: www.данас.rs/вести/друштво/дјакe-занима-да-ли-смо-по-бeдили-нато/

Ђурић, Ђорђе, Павловић Момчило. (2010). Историја 3. Београд: Завод за уџбенике.

- Ђурић, Ђорђе, Момчило Павловић. (2010). Историја 8. Београд: Завод за уџбенике.
- Коста Николић, Никола Жутић, Момчило Павловић, Зорица Шпадијер – Историја за 3 разред гимназије природно-математичког смера и 4 разред гимназије општег и друштвено језичког смера – Завод за уџбенике и наставна средства
- Љушић Р., Димић Љ. (2010). Историја за 8 разред основне школе – ФРЕСКА.
- Милутин Петровић, Новица Бојовић – Историја за 3 разред трогодишњих стручних школа – Завод за уџбенике и наставна средства
- Ненад Мишковић: (2013) Уџбеници историје и помирење – истраживање. Образовање у Србији – како до бољих резултата – Национални просветни савет, (2011). Београд.
- Петровић И., Миликић Р. (2021). Историја 8, уџбеник са одабраним историјским изворима за 8 разред основне школе – Нови ЛОГОС, Београд.
- Правилник о наставног програму за осми разред основног образовања и васпитања (“Сл. Гласник РС – Просветни гласник” бр. 2/2010, 3/2011 – др. правилник 8/2013, 5/2014, 11/2016, 7/2017, 12/2018)
- Стојановић, Д. (2015), Уџбеници историје у Србији, у: “Уџбеници историје у пост-конфликтним друштвима: Образовање за помирење?, Форум за транзициону правду 5, Фонд за хуманитарно право, Београд 2015.
- Тодосијевић А., Петровић С. (2020). Историја 8, уџбеник са одабраним историјским изворима за 8 разред основне школе – Клетт, Београд
- Флорић Пласто, М. (2019). Ратови у уџбеницима, Анализа садржаја о ратовима 90-тих у уџбеницима историје у Босни и Херцеговини, Хрватској и Србији

Aleksandra VESOVIĆ

Jovan GORDIĆ

EDUCATION AND YOUTH EDUCATION IN SECONDARY SCHOOLS ON NATO AGGRESSION – SITUATION AND TENDENCIES

Summary

This analysis includes history textbooks for primary and secondary schools of various publishing houses and which have been used in history teaching in Serbia from 2000 until today. The intention of this analysis is to show how the facts about NATO aggression on the territory of the former Yugoslavia are described in history textbooks in Serbia, but also to compare these allegations with the facts established about the NATO aggression by the Humanitarian Law Center in history textbooks. In the case of the bombing of the Federal Republic of Yugoslavia, the defenders of the bombing pointed out that those NATO military interventions were only aimed at “bringing” Serbs into non-military negotiations, which of course is not true. Because if those were the reasons for the bombing, why was it illegal and illegitimate? And why were civilians killed by bombing, and called “collateral damage”, and why was the infrastructure, energy and production capacities, cultural, sports, religious and other institutions destroyed?

Textbooks in Serbia pay the most attention to the conflict that erupted in Kosovo in the late 1990's and the NATO bombing that followed several unsuccessful attempts to resolve the conflict peacefully between the Serbian army and police and the OVK. However, the textbooks selectively state the facts, avoid the mention of victims and illustrations that follow the topic are inadequate.

Almost all textbooks in Serbia deal exclusively with the war period from March to June 1999, as well as the consequences for the Serb population in Kosovo after the withdrawal of Serb forces. When victims and war crimes are mentioned, they talk about the suffering of Serbs in Kosovo. NATO bombing is referred to as NATO aggression. There is also no accurate information on how many people died and disappeared from the soil of Serbia.

Since the textbook market was liberalized, the German Klett, which bought the New Logos and the Fresco, along with the Croatian BIGZ, which no longer belongs to us, together make up 85% of the textbook market. The German company Klett has 70% of the market, and BIGZ 15%, and these companies today teach our students from too expensive textbooks that are presented to teachers through their marketing channels. After that, teachers recommend these textbooks to parents in the supposedly “free” market. To make matters worse, these textbooks are adapting and glorifying NATO countries by placing their politicians in textbooks.

Key words: education, NATO aggression, textbooks, primary and secondary school

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.311(497.1)"1999"(082)

НАТО агресија на СРЈ (Републику Србију) : да се вечно
памти : тематски зборник / [уредници Драган Танчић,
Миодраг Гордић]. - Приштина [тј.] Лепосавић : Институт за
српску културу ; Београд : Факултет за пословне студије и
право Универзитета „Унион – Никола Тесла“ : Факултет за
информационе технологије и инжењерство Универзитета
„Унион – Никола Тесла“, 2022 (Пирот : Pi-press). - 229 стр. :
илустр. ; 24 cm

Тираж 50. - Стр. 13-14: Предговор / Миодраг Гордић,
Драган Танчић. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-89025-74-3 (ИСК)

1. Танчић, Драган, 1962- [уредник] [аутор додатног текста]
а) Југославија -- НАТО агресија -- 1999 -- Зборници

COBISS.SR-ID 60757001

ISBN 978-86-89025-74-3

